#1 *New York Times* Bestseller

Hıristiyan Dünyasında
Tartışma Yaratan Kitap Türkçede

ZELOT

NASIRALI İSA'NIN HAYATI VE DÖNEMİ

Reza Aslan

okuyanus

#1 New York Times Bestseller

Reza Aslan

ZELOT

okuyanus

okuyan us

Tarih / İnceleme - 16

Zelot
Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi
Reza Aslan

ISBN: 978-605-5134-59-4
Yayıncı Sertifika No. 16208

1. Baskı: İstanbul, Ekim 2014

Yayın Yönetmeni: Cem Mumcu
Yayın Koordinatörü: Ayşegül Ataç
İngilizceden Çeviren: Nalan Tümay

Kapak Tasarımı: Ebru Demetgül
Sayfa Tasarımı: Deniz Dalkıran

Baskı ve Cilt: Pasifik Ofset Ltd. Şti., Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3
Baha İş Merkezi A Blok Avcılar-İstanbul – Tel.: 0212 412 17 77
Matbaa Sertifika No. 12027

Orijinal Adı: Zealot: The Life and Time of Jesus of Nazareth

Eser, 60 gr kâğıt üzerine 10,5 puntoluk Palatino fontuyla dizilmiştir.

Copyright © 2013 by Reza Aslan

Kapakta kullanılan portre: *"Christ with Thorns" - Carl Heinrich Bloch (1834-1890)*
Illustrations by Laura Hartman Maestro © 2013

Bu eserin yayın hakları AnatoliaLit Telif Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır. Yayın hakları Okuyan Us'a aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

© Okuyan Us Yayın Eğitim Danışmanlık Tıbbi Malzeme ve Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kurucu: Cem Mumcu
Genel Müdür: Çiğdem Şentürk
Kreatif Direktör: Ebru Demetgül
Satış Müdürü: Özgür Doğan

Adres: Fulya Mah. Mehmetçik Cad. Gökkuşağı İş Merkezi No. 80 Kat: 3
Fulya, Şişli, İstanbul Tel.: (0212) 272 20 85 - 86 Faks: (0212) 272 25 32

okuyanus@okuyanus.com.tr
www.okuyanus.com.tr

Reza Aslan

ZELOT

Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi

İngilizceden çeviren: Nalan Tümay

okuyan us

Zelot Kitabına Övgüler

Hassasiyetle araştırma yapılmış... Bu kitap, yaşamı ve öğretileri Hıristiyanlığın temellerini oluşturan bir adam hakkında uzun zamandır geçerli kabul edilen varsayımlara meydan okuyor. Aslan, tarihteki İsa vakasını ele alan ilk yazar değil, ancak hem Kutsal Metinleri, hem de tarihi aktarırken kullandığı, jargondan arınmış, önyargısız, okuyucu dostu sunum sayesinde mesajı büyük bir kitleye ulaşacak."

-The Times of Israel

"Aslan'ın insani ve tarihsel gerçekler konusundaki ısrarı, dogmatik teolojiden çok daha ilgi çekici bir hikâye ortaya koyuyor... Bu duygusallıktan uzak, son derece siyasi kitap gerçek İsa'ya adilce yaklaşıyor ve bu süreçte onu onurlandırıyor."

- San Francisco Chronicle

"Bugüne kadar yaşanmış belki de en etkileyici hayatın, cesur ve güçlü bir biçimde dile getirilen bir yeniden anlatımı."

-Lawrence Wright, Pulitzer Ödüllü yazar,
Going Clear: Scientology, Hollywood and the Prison of Blief

"Haberin olsun, sevgili okuyucu, bu bir Pazar ayinine benzemiyor. Yine de Aslan, modern Hıristiyanlıktaki barışsever, sana tokat atana yüzünün diğer tarafını çevir diyen İsa'yı kutsayan kişilere, bu imajı yerle bir etse de, olabildiğince saygı gösteriyor. Aslan İncil akademisyenlerinin tarih, dil ve kutsal metin temellerine iniyor ve otoriter olmakla birlikte ukala olarak algılanmayacak bir tona sahip, son derece açık yazan bir yazar. Bu tür kitaplara sıklıkla başvuran bizim gibi okurlar, bu gibi bir anlatımın ne kadar nadir olduğunu bilir... Hayranlık verici ve ikna edici bir anlatım."

-The Seattle Times

"Nefes kesici... [Aslan'ın] edebi yeteneği, *Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi* kitabının etkileyici olmasında akademik ve gazetecilik becerileri kadar önemli...İsa'nın yaşadığı dünya ve toplumlara ve her ikisi içerisinde oynamış olması olası role ilişkin canlı, ikna edici bir portre."

-Salon

"Reza Aslan'ın güçlü yeni kitabı *Zelot* İsa'ya dair canlı, erişilebilir bir portre çiziyor... İsa'nın kim olduğu ve ne istediği hakkında tutarlı ve genellikle ikna edici bir portre."

-Tablet

"Nasıralı İsa hikâyesinin insanlık tarihinin en etkileyici anlatımı olduğu söylenebilir. Burada, Reza Aslan, zaman içerisinde milyarlarca insanın mesih olarak görmeye başlayacağı bir karakterin yaşamı ve anlamını renkli ve bilgili bir dille kaleme alıyor. Bu özel ve açıklayıcı bir çalışma, hem inananların, hem de şüphecilerin ilgi çekici, cazip ve orijinal bulacağı bir çalışma."

-Jon Meacham, Pulitzer ödüllü yazar,
Thomas Jefferson: The Art of Power

"Aslan, Nasıralı İsa sunumuna, her türlü jargondan arınmış, ince bir popüler tarz getiriyor... O dine, hatta kiliseye saldırıda bulunmaya çalışmıyor ya da Hıristiyanlığı başka herhangi bir dine göre daha olumsuz olarak da yansıtmıyor. İsa'yı Roma işgali altındaki Filistin'de yaşayan, mesih iddiası ile ortaya çıkan, "Tevrat ve Yasa'ya sıkı sıkıya bağlı" kalma, herhangi bir insana kölelik etmeyi reddeden ve Tanrı'ya adanmış ve dolayısıyla da Roma egemenliğinden ve reddettiği Roma dininden .... kurtulma gayretindeki pek çok kişiden biri olarak hayranlık duymamızı sağlıyor. Aslan'ın içinize işleyen, okuyucuya yakın kitabında yer verilen dinin tarihinde hayati etkenleri öğrenmek için inancınızı yitirmenize gerek yok."

-Booklist (yıldızlı değerlendirme)

"Nasıralı İsa, İsa Mesih ile aynı kişi değil. Müjdeler tarihsel belgeler değil... Hıristiyanlık neden tutuldu ve gelişti? Bu kitap size aradığınız cevapları sunacak... Nasıralı İsa hakkında iyi araştırılmış, kolay okunan bir biyografi."

-Kirkus Reviews (yıldızlı değerlendirme)

"İnsan olan İsa'yı uzun süredir gizleyen önemli bir perde kalkıyor... Aslan Hıristiyan kilisesinin ve özellikle de Pavlus'un, Hıristiyanlığın özünü nasıl yeniden şekillendirdiğini, Nasıralı İsa olarak bilinen etten kemikte insanı nasıl gizlediğini anlatan ikna edici ve tutarlı bir hikâye sunuyor. Sürükleyici ve popüler bir dille yazılmış bu olağanüstü çalışmayı şiddetle tavsiye ediyoruz"

-Publishers Weekly (yıldızlı değerlendirme)

"*Zelot*'ta Reza Aslan araştırmaları sentezlemekle ve kayıp bir dünyayı yeniden resmetmekle kalmıyor ki bunu çok iyi yaptığını söylemek gerek. Bertolt Brecht oyun yazarlığı konusunda ne yapmışsa, Aslan da din tarihi konusunda aynısını yapıyor. Aslan, İsa'yı ait olduğunu düşündüğümüz tüm bağlamlardan çekip çıkarıyor ve yepyeni bir kişi olarak önümüze koyuyor. Bu İsa, tutkulu bir Yahudi, şiddetli bir devrimci, fanatik bir ideolog, garip ve korkutucu ve alışılmadık biçimde ilgi çekici bir adam."

-Judith Shulevitz, *Sabbath World* yazarı

Yazar Hakkında

Reza Aslan

Dr. Reza Aslan saygın bir uluslararası yazar ve din bilimcidir. Kaliforniya Üniversitesi, Santa Barbara'da din sosyolojisi alanında doktora derecesi almıştır ve Iowa Yazarlar Atölyesi, Truman Capote Burslu öğrencisi olarak, Iowa Üniversitesi'nde kurgu yazın alanında yüksek lisans derecesine sahiptir. Aslan'ın ilk kitabı, No God But God: The Origins, Evolution, and Future of Islam, uluslararası çok satanlar listesinde yer almış ve on üç dile çevrilmiştir. Kitap, Blackwell tarafından son on yılın en önemli yüz kitabı arasında sayılmıştır. Ayrıca How to Win a Cosmic War: God, Globalization and the End of the War on Terror (karton kapaklı olarak Beyond Fundamentalism adıyla yayınlanmıştır), kitaplarının yazarı ve Tablet & Pen: Literary Landscapes from the Modern Middle East çalışmasının editörüdür. Aslan, Büyük Ortadoğu'da sanat, siyaset, haber ve eğlence konularının ele alındığı online bir dergi olan AslanMedia.com'un kurucusudur ve Batı, Orta ve Doğu Asya hikâyeleri ve hikâye anlatıcılığı üzerinde çalışmaları bulunan, türünün ilk örneği olan transmedya şirketi BoomGen Studios kurucu ortağıdır. İran'da doğmuştur, günümüzde Los Angeles'ta yaşamaktadır ve Kaliforniya Üniversitesi, Riverside kampüsünde yaratıcı yazarlık alanında doçent olarak ders vermektedir.

Karım Jessica Jackley, ve tüm Jackley ailesine,

Onların sevgisi ve beni kabul edişleri bana İsa hakkında yıllar süren araştırmalarımdan ve çalışmalarımdan daha fazlasını öğretti.

Teşekkür

Bu kitap, Santa Clara Üniversitesi, Harvard Üniversitesi ve Kaliforniya Üniversitesi Santa Barbara Kampüsü (UCSB) bünyesinde Yeni Ahit üzerine gerçekleştirilen yirmi yıllık bir araştırmanın sonucudur. Tüm profesörlerime, özellikle son derece sabır gösteren Yunanca profesörüm Helen Moritz'e, Santa Clara'da danışmanlığımı yapan harikûlade insan, rahmetli Catherine Bell'e, Harvard'dan Harvey Cox ve Jon Levinson'a ve UCSB'den Mark Juergensmeyer'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca verdiği koşulsuz destek nedeniyle editörüm Will Murphy'ye ve tüm Random House ekibine minnettarım. Dünyanın en iyi yayıncı temsilcisi Elyse Cheney'e ve kitapta yer alan tüm İbranice ve Aramice bölümlerin çevirisini yapmasının yanında, hazırladığım çok sayıda taslağı okumuş ve son derece değerli geri bildirimlerde bulunmuş olan Ian Werrett'e özellikle teşekkür ederim. Ancak, her zaman olduğu gibi en büyük teşekkürüm eşim ve en iyi arkadaşım Jessica Jackley'e; onun sevgisi ve bağlılığı her zaman olmayı umut ettiğim adam olabilmemi sağladı.

Çevirmenin Notu

İngilizce "zeal" kelimesi, bir kişinin bir konuda çok istekli ya da kararlı olmasını sağlayan güçlü bir ilgi ya da şevk duygusu olarak tanımlanır. Bkz. http://www.merriam-webster.com/dictionary/zeal

Zeal, Roma işgâlinin başlarında, Yahudilerde mesih beklentisi ile sıkı sıkıya bağlı bir düşünce, bir dindarlık modeli olarak görülür.

Eski ve Yeni Ahit'te pek çok kez geçen bu kelime, Türkçe çevirilerde *gayret* kelimesi ile karşılanmıştır. *Gayret*, zeal kelimesinin anlamını tam olarak karşılamasa da, kitabın genelinde Eski ve Yeni Ahit'ten alıntılar yapılması ve okuyucunun da Eski ve Yeni Ahit'e başvurabilecek olması düşünülerek, metin boyunca *zeal, gayret* şeklinde çevrilmiştir.

"Zealot" ise din ya da politika gibi bir konuda çok güçlü hislere sahip olan ve başkalarının da aynı duygular içerisinde olmasını isteyen kişi anlamına gelir. http://www.merriam-webster.com/dictionary/zealot

MS Birinci Yüzyıl'da Yahudiye'de ortaya çıkan ve Roma işgâline karşı mücadele eden militanlardan oluşan fanatik bir mezhep "Zealot Party" adıyla anılır. Türkçe kaynaklarda Zelotlar, Zelot Mezhebi ya da Zelot Ekolü olarak atıfta bulunulur. Bu kitabın çevirisinde de Zelotlar ve Zelot Ekolü karşılıkları kullanılmıştır.

İsa'nın On İki Elçisi'nden biri de Simon *the Zealot*'tur. Türkçe metinlerde kendisinden "Yurtsever" Simun olarak bahsedilir.

Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın.
Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim.

Matta 10:34

İçindekiler

Harita 19
Kudüs Tapınağı 21
Yazarın Notu 23
Giriş 29
Kronoloji 39

KISIM I 41
Başlarken: Farklı Bir Tür Kurban 43
Bölüm Bir: Köşedeki Bir Delik 51
Bölüm İki: Yahudilerin Kralı 59
Bölüm Üç: Nereden Olduğumu Biliyorsunuz 67
Bölüm Dört: Dördüncü Ekol 77
Bölüm Beş: Roma Denizlerine Açılacak Donanmanız Nerede? 89
Bölüm Altı: Yıl Bir 101

KISIM II 115
Başlarken: Evin İçin Gösterdiğim Gayret 117
Bölüm Yedi: Çöldeki Çığlık 125
Bölüm Sekiz: Ardımdan Gelin 137
Bölüm Dokuz: Tanrı'nın Eliyle 151
Bölüm On: Egemenliğin Gelsin 163
Bölüm On Bir: Ben Kimim Dersiniz? 175
Bölüm On İki: Sezar'dan Başka Kralımız Yok 195

KISIM III **209**
Başlarken: Bedenlenen Tanrı 211
Bölüm On Üç : Mesih Dirilmemişse 221
Bölüm On Dört: Ben Elçi Değil Miyim? 233
Bölüm On Beş: Adil Olan 247
Son Söz: Gerçek Tanrı'dan Gelen Gerçek Tanrı 263

Notlar 267
Bibliyografya 345
Dizin 361

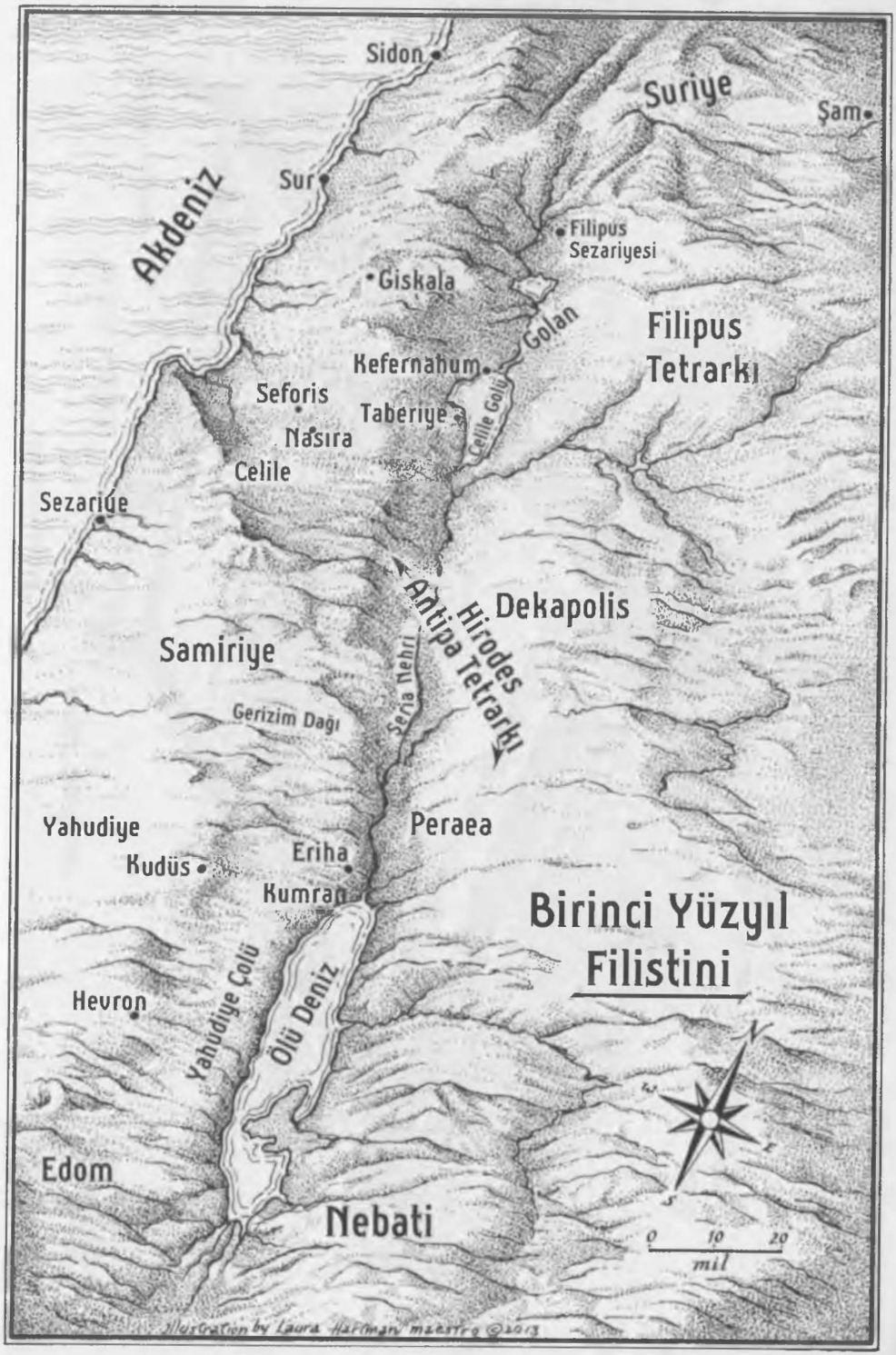
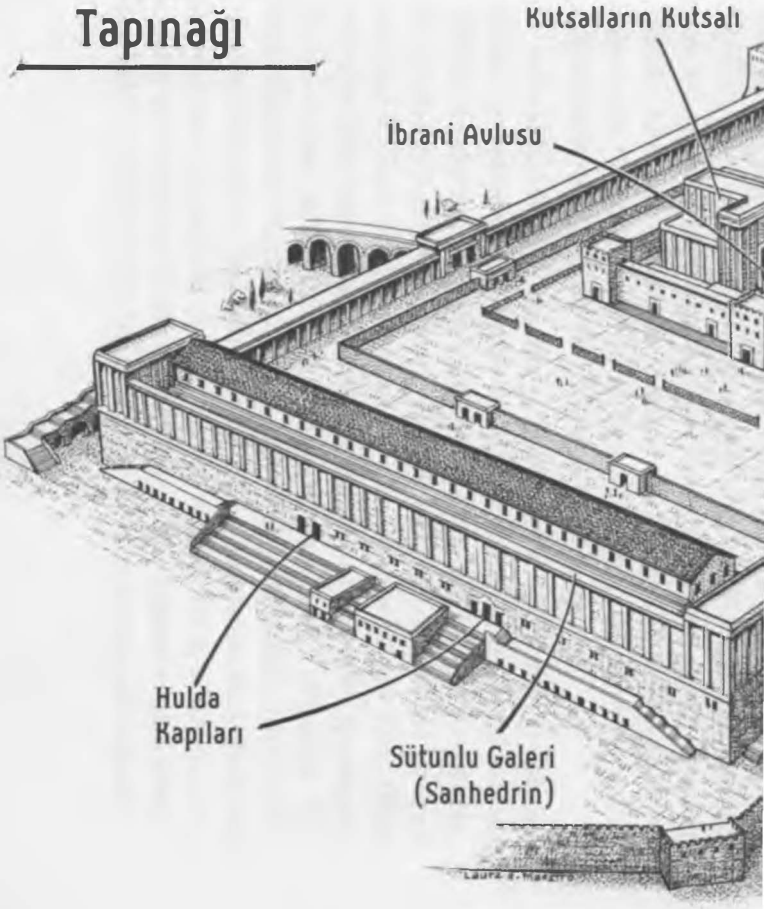
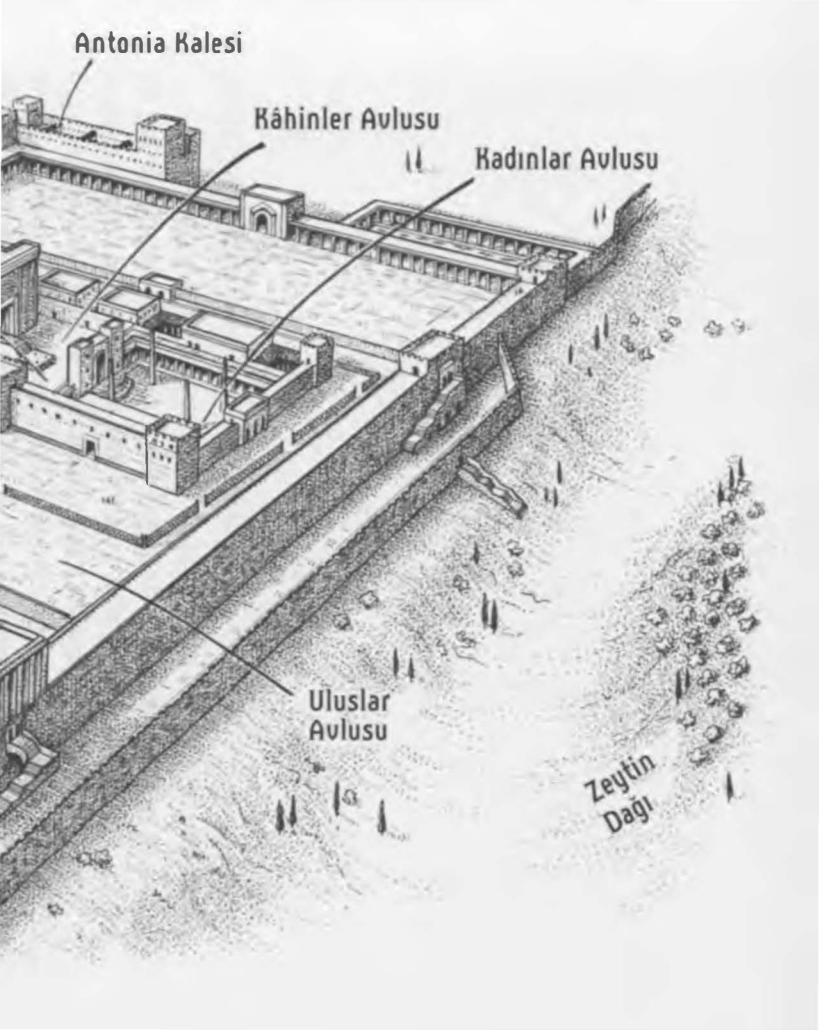

Illustration by Laura Hartman maestro C 2013

Kudüs Tapınağı

Antonia Kalesi
Kâhinler Avlusu
Kadınlar Avlusu
Uluslar Avlusu
Zeytin Dağı

Yazarın Notu

İsa'yı bulduğumda on beş yaşındaydım.

Lise ikinci sınıfı bitirdiğim yazı Kuzey Kaliforniya'da bir evanjelik gençlik kampında geçirmiştim; ağaçlarla kaplı bir alan ve uçsuz bucaksız mavi gökyüzünün olduğu bu yerde yeterince zamana, durağanlığa sahip olan ve yumuşak bir tonda teşvik gören her insan Tanrı'nın sesini duyabilirdi. İnsan yapımı göllerin ve devasa çam ağaçlarının arasında, arkadaşlarım ve ben memleketlerimizin ve okullarımızın üzerimizde yarattığı baskıdan kurtulmanın verdiği neşeyle şarkılar söylemiş, oyunlar oynamış ve sırlarımızı paylaşmıştık. Akşamları, kampın ortasındaki, ateşle aydınlanan toplantı salonunda bir araya geliyorduk. İşte orada, hayatımı sonsuza kadar değiştirecek, olağanüstü bir hikâye duymuştum.

Anlatıldığına göre, iki bin yıl önce, Celile adı verilen kadim bir yerde, cennetin ve yeryüzünün Tanrı'sı kimsesiz bir çocuk olarak dünyaya gelmişti. Bu çocuk büyümüş, günahsız bir adam olmuştu. Bu adam, insanlığın kurtarıcısı, Mesih olmuştu. Sözleriyle ve mucizeleriyle, Tanrı tarafından seçilmiş olduklarına inanan Yahudilere meydan okumuştu; buna karşılık Yahudiler onu çarmıha germişlerdi. Bu dehşet verici ölümden kendini kurtarabilecek olmasına rağmen, ölmeyi tercih etmişti. Onun ölümü tüm yaşananların anlamıydı, çünkü onun bu fedakârlığı hepimizi günahlarımızın yükünden arındırmıştı. Ama hikâye orada bitmiyordu, çünkü üç gün sonra, yücelmiş ve kutsal olarak dirilmişti; böylece ona inanan ve onu yürekten kabul edenler de hiç ölmeyecekler, sonsuz yaşama ereceklerdi.

Ilımlı Müslümanlar ve coşkulu ateistlerden oluşan karma bir ailede yetişmiş bir çocuk için, bu kesinlikle o zamana kadar anlatılmış en muazzam hikâyeydi. Daha önce Tanrı'nın çekimini hiç bu kadar yakından hissetmemiştim. Doğduğum yerde, İran'da, nasıl İranlıysam, öyle Müslüman'dım. Dinim ve etnik kökenim ayrılmaz ve birbirine bağlıydı. Dini bir geleneğin içinde doğmuş pek çok kişi gibi, benim inancım da bana tenim kadar tanıdıktı ve dikkatimi bile çekmiyordu. İran devrimi yüzünden ailem vatanımızdan kaçmak zorunda kaldığında, genel olarak din ve özel olarak İslam, evimizde bir tabu hâline geldi. İslam kısaca, İran'ın yönetimini ele geçirmiş olan Mollaların elimizden aldığı her şeyi ifade ediyordu. Annem, kimsenin bakmadığı zamanlarda dua etmeye devam ediyordu ve bir dolapta ya da çekmecelerden birinde bir-iki Kur'an bulunurdu. Ancak, hayatlarımızı, büyük ölçüde, Tanrı'nın tüm izlerinden temizlemiştik.

Benim için sorun yoktu. Sonuç olarak, 1980'lerin Amerika'sında Müslüman olmak Mars'tan gelmiş olmaya benziyordu. İnancım bir yara iziydi, öteki olduğumun en bariz işaretiydi ve gizlenmesi gerekiyordu.

Diğer taraftan, İsa, Amerika'nın ta kendisiydi. Amerika'nın ulusal hikâyesinin merkezinde yer alıyordu. Onu kalben kabul etmek, gerçek anlamda Amerikalı hissetmeye en çok yaklaştığım andı. Demek istediğim, benimki rahat etmek için din değiştirmek değildi. Aksine, yeni ait olduğum bu inanca mutlak bağlılık duyuyordum. Benim karşımdaki İsa, "Tanrı ve Kurtarıcı" olmaktan çok, en iyi arkadaşım, derin ve kişisel bir ilişkiye sahip olabileceğim bir kişiydi. Henüz farkına varmaya başladığı, belirsizliklerle dolu bir dünyaya anlam vermeye çalışan benim gibi bir genç için bu reddedilemeyecek bir davetti.

Kamptan eve döndüğüm andan itibaren, İsa Mesih'in müjdesini arkadaşlarımla ve ailemle, komşularımla ve sınıf arkadaşlarımla, yeni karşılaştığım insanlarla ve sokaktaki yabancılarla büyük bir hevesle paylaşmaya başladım: bazıları beni memnuniyetle dinliyor,

bazılarıysa tersliyordu. Ancak, dünyadaki ruhları kurtarma maceramda beklenmedik bir şey oldu. İnanmayanların şüphelerine karşı daha hazırlıklı olmak için İncil'i incelerken ne kadar derine inersem, müjdelerde yer alan İsa ile tarihteki İsa arasında - İsa Mesih ile Nasıralı İsa arasında, o kadar büyük bir fark keşfediyordum. Dinler tarihi üzerine resmî eğitim almaya başladığım üniversite yıllarında, başlangıçtaki bu rahatsızlık büyüdü ve kendi şüphelerimi doğurdu.

Evanjelik Hıristiyanlığın temel taşı, en azından bana öğretildiği kadarıyla, İncil'de yer alan her sözcüğün Tanrı'nın vahyi olduğuna ve doğru, apaçık ve hatasız olduğuna koşulsuz inanmaktır. Bu inancın açık ve inkâr edilemez biçimde yanlış olduğunu, binlerce yıllık bir süreçte, yüzlerce kişi tarafından yazılmış bir belgeden beklenebileceği üzere, İncil'in besbelli ve bariz hatalar ve çelişkilerle dolu olduğunu bir anda fark etmiş olmam, kafamın karışmasına ve ruhsal açıdan zincirlerimin kopmasına neden olmuştu. Dolayısıyla, benim durumumdaki pek çok kişinin yapacağı gibi, inancımı, aldatılarak satın aldığım pahalı bir taklit eşya gibi, öfkeyle fırlatıp attım. Atalarımın inancını ve kültürünü yeniden düşünmeye başladım, bir yetişkin olarak bu inanç ve kültürde çocukken hissettiğimden daha derin ve daha özel bir yakınlık buldum, tıpkı yıllarca ayrı kalınan eski bir dostla yeniden bir araya gelmek gibi.

Bu arada, din üzerine akademik çalışmalarıma devam ediyordum; şimdi İncil'i sorgusuz sualsiz inanan bir kişi olarak değil, araştırmacı bir akademisyen olarak inceliyordum. Okuduğum hikâyelerin kesinlikle doğru olduğu varsayımıyla zincirlenmemiş olduğumdan, metin içerisinde daha anlamlı bir gerçeği, tarihsel zorunluluklar nedeniyle kasten izole edilmiş bir gerçeği fark ettim. Tuhaf ama, tarihteki İsa hakkında, yaşadığı çalkantılı dünya ve karşı geldiği Roma İmparatorluğu işgâlinin vahşeti hakkında daha fazla bilgi edindikçe, ona daha da yakınlaştım. Aslına bakılırsa, dünyanın gelmiş geçmiş en güçlü imparatorluğunun hükümlerine kafa tutan bu köylü ve devrimci Yahudi bana, kilisede tanıştığım kopuk, dünyadan uzak varlıktan daha gerçek gelmişti.

Bugün şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Hıristiyanlığın kökeni üzerine derin akademik araştırmalarla geçirdiğim yirmi yılın ardından, Nasıralı İsa'ya, İsa Mesih'e hiçbir zaman olmadığım kadar içtenlikle bağlıyım. Bu kitap sayesinde, tarihteki İsa hakkındaki müjdeyi insanlara, bir zamanlar İsa Mesih'in hikâyesini aktarırken duyduğum hevesle aktarabilmeyi umuyorum.

İncelememize başlamadan önce akılda bulundurulması gereken birkaç nokta var. Tarihteki İsa hakkında ileri sürülen, çok iyi desteklenen, üzerinde yoğun araştırmalar yapılmış ve son derece güvenilir her argümana karşılık, aynı şekilde iyi desteklenen, eşit ölçüde araştırma yapılmış ve eşit ölçüde güvenilir bir karşı argüman bulunuyor. Okuyucuyu, Nasıralı İsa'nın hayatı ve misyonu ile ilgili yüzyıllardır süregelen bir tartışma ile sıkmaktansa, Yeni Ahit ve Hıristiyanlığın ilk yılları üzerine gerçekleştirdiğim yirmi yıllık akademik araştırmalarımdan yola çıkarak, anlattıklarımı en doğru ve en makûl olduğuna inandığım argüman üzerine kurguladım. Tartışmalarla ilgilenenler için, son derece ayrıntılı araştırmalar yaptım ve mümkün olan durumlarda, benim yorumuma katılmayanların argümanlarına bu kitabın sonundaki uzun notlar bölümünde yer verdim.

Yeni Ahit'in Yunancadan tüm çevirileri bana aittir (arkadaşlarım Liddell ve Scott'ın yardımlarıyla). Yeni Ahit'ten bir pasajı doğrudan çevirmediğim az sayıda durumda ise, İncil'in Yeni Gözden Geçirilmiş Standart Versiyonunda yer alan çevirilerden yararlandım. İbranice ve Aramice çevirileri St. Martin's Üniversitesi din çalışmaları bölümünden Doçent Dr Ian C. Werrett yaptı.

Metin boyunca Q kaynağı materyallerine (Matta ve Luka müjdelerine has materyaller) atıfta bulunulduğunda, (Matta | Luka) şeklinde işaretlenmiştir; kitap sırası doğrudan alıntı yaptığım müjdeyi ifade eder. Okuyucu İsa'nın hikâyesini oluştururken öncelikli olarak Markos'un müjdesine ve Q materyallerine dayandığımı fark edecektir. Bunun nedeni, söz konusu kitapların en eski versiyonlar olması ve dolayısıyla Nasıralıların yaşantısı konusunda elde bulu-

nan en güvenilir kaynaklar olmasıdır. Genel olarak, Gnostik İnciller olarak adlandırılan müjdelere fazla derinlemesine girmemeyi tercih ettim. Bu metinler ilk Hıristiyan topluluklarında İsa'nın kim olduğu ve öğretilerinin ne anlama geldiğine dair çok çeşitli görüşleri özetlemek açısından muazzam öneme sahip olsa da, tarihteki İsa'nın kendisine fazla ışık tutmamaktadır.

Her ne kadar müjdelerin isimlerini taşıdıkları kişiler tarafından yazılmadıkları (olası tek istisna Luka ve Havarilerin İşleri olabilir) konusunda neredeyse genel bir görüş birliği olsa da, kolaylık sağlamak ve karışıklığa neden olmamak için, müjde yazarlarını günümüzde bildiğimiz ve tanıdığımız isimlerle anmaya devam ediyorum.

Son olarak, akademik kullanıma uygun olarak, bu metinde tarihlendirme yapılırken İsa'dan Sonra yerine MS ya da Milattan Sonra ve İsa'dan Önce yerine MÖ ya da Milattan Önce ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca Eski Ahit yerine, daha doğru bir kullanımla İbrani İncili ya da İbranice Kutsal Metinler denmektedir.

Giriş

Aslında Nasıralı İsa adındaki adam hakkında bir şeyler biliyor olmamız bile mucize. Dünyanın sonu hakkında hikâyeler anlatarak kasabadan kasabaya, ardında pejmürde kılıklı inananlarıyla dolaşan gezgin vaizler İsa'nın yaşadığı dönemde sık karşılaşılan bir görüntüydü– öylesine sıradan bir durumdu ki, Romalı elit tabaka arasında bir tür şaka konusu olmuştu. Böylesi bir tipleme üzerine yazdığı bir taşlamalı komedi eserinde, Yunanlı filozof Celsus, Celile'nin kırsal bölgelerinde dolaşan kutsal bir Yahudi hayal ediyordu, bu adam ortalıkta dolaşıp, "Ben Tanrıyım ya da Tanrı'nın ya da kutsal bir ruhun hizmetkârıyım. Ben geldim çünkü dünya yok olmanın eşiğinde. Benim cennetin gücünü elime alıp geldiğimi göreceksiniz" diye bağırıyordu.

Birinci yüzyılda, günümüzün İsrail/Filistin topraklarının yanında Ürdün, Suriye ve Lübnan'ın büyük bölümünü için alan topraklar, Romalılar tarafından Filistin olarak anılıyordu ve Filistinli Yahudiler arasında kıyamet beklentisinin büyük olduğu bir dönemdi. Sayısız peygamber, vaiz ve mesih Kutsal Topraklarda dolaşıyor, Tanrı'nın yakında göndereceği kıyamete dair mesajlar iletiyordu. Bu sözde mesihlerin çoğunu ismen biliyoruz. Bunlardan bir kısmı Yeni Ahit'te bile anlatılıyor. Havarilerin İşleri kitabına göre, Romalılar tarafından ele geçirilip, başının kesilmesinden önce, Tevdas Peygamberin dört yüz müridi vardı. "Mısırlı" olarak tanınan gizemli, karizmatik bir kişi, çölde kendisine inananlardan oluşan bir ordu kurmuştu; ordusunun neredeyse tamamı Romalı askerlerce katledilmişti. MÖ 4 yılında, akademisyenlerin büyük bölümüne göre

Nasıralı İsa'nın doğum yılında, Athronges adlı yoksul bir çoban başına bir taç geçirmiş ve kendisini "Yahudilerin Kralı" ilan etmişti; o ve müritleri askerler tarafından vahşice katledilmişlerdi. Kurtarıcılık iddiasında bulunan bir başkası da "Samiriyeli" lâkabıyla anılır ve bir ordu kurmamış ve Roma'ya karşı herhangi bir tehdit oluşturmamış olmasına rağmen Pontius Pilatus tarafından çarmıha gerdirilmiştir – bu, ortamdaki kıyamet ateşini hisseden yetkililerin herhangi bir isyan belirtisine karşı aşırı hassas olduğunu gösterir. Haydut şefi Hezekiah, Peraea'lı Simun ,Celileli Yahuda, onun torunu Menahem, Giora oğlu Simun, ve Kokhba oğlu Simun vardı– tamamı kurtarıcı olma iddiasındaydı ve tümü bu nedenle Roma tarafından öldürüldü. Bu listeye, üyelerinden bir kısmı Ölü Denizin kuzeybatı kıyısında, Kumran platosunda inzivaya çekilen Esseni tarikatı; birinci yüzyılda yaşamış, zelotlar olarak bilinen, Roma'ya karşı kanlı bir savaşın başlamasına yardım etmiş devrimci Yahudiler ve Romalıların Sicarii adını verdiği (Hançer Adamlar) korku saçan katil haydutlar da eklendiğinde, Birinci Yüzyıl Filistini'ne dair oluşan resim mesih enerjisiyle dopdoludur.

Nasıralı İsa'yı yaşadığı dönemdeki bilinen dini-siyasi hareketlerin herhangi birine tam olarak oturtmak zordur. O, derin çelişkileri olan bir adamdı, bir gün ırk ayrımcılığı içeren bir mesaj veriyor ("Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim"; Matta 15:24), başka bir gün, yüce gönüllü bir evrenselliği seslendiriyor ("Gidin ve bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin"; Matta 28:19); kimi zaman koşulsuz barış çağrısı yapıyor ("Ne mutlu barışı sağlayanlara, onlara Tanrı oğulları denecek"; Matta 5:9), kimi zaman da şiddeti ve çatışmayı teşvik ediyordu ("Kılıcı olmayan abasını satıp bir kılıç alsın"; Luka 22:36).

Tarihteki İsa'yı tam olarak açıklığa kavuşturmak konusundaki en büyük sorun, insanlık tarihini böylesine kalıcı bir biçimde değiştirmiş olan bir insana dair, Yeni Ahit dışında neredeyse iz olmamasıdır. İncil dışında, İsa'dan bahseden en eski ve en güvenilir kaynak birinci yüzyılda yaşamış olan Yahudi tarihçi Flavyus Yosefus'dur

(ölüm MS 100). *Antiquities* eserinde yer alan bir pasajda Yosefus, Roma valisi Festus'un ölümünden sonra "mesih olduğunu söyledikleri İsa'nın kardeşi Yakup" adında bir kişiye kanunları çiğnemek suçundan haksız yere taşlanarak idam cezası veren Hanna adında zalim bir başkâhinden bahseder. Pasajın devamında, yeni vali Albinus'un nihayetinde Kudüs'e varışından sonra Hanna'nm başına gelenler anlatılır.

Bu eserde yer alan ima ("mesih olduğunu söyledikleri" ifadesi belli ki bir küçümseme belirtiyor) ne kadar yüzeysel ve ne kadar önemsiz görünse de, tarihteki İsa'ya dair herhangi bir işaret arayışında olanlar için muazzam öneme sahip. Soyadı kullanılmayan bir toplumda, Yakup gibi yaygın bir ad söz konusu olduğunda, Filistin'de gezen diğer tüm Yakup adındaki kişilerden ayırt edilebilmesi için belirgin bir unvan– doğum yeri ya da baba adı – kullanılması gerekliydi (*Nasıralı* İsa'da olduğu gibi). Bu örnekte Yakup'un unvanı, Yosefus tarafından okuyuculara tanıdık gelecek bir kardeşlik bağından geliyordu. Bu pasaj "mesih olduğunu söyledikleri İsa"nın muhtemelen var olduğunu, üstelik Antiquities eserinin yazıldığı MS 94 yılında bu kişinin yeni ve kalıcı bir hareketin kurucusu olarak tanındığını kanıtlar.

Tacitus (ölümü 118) ve Genç Plinius (ölümü 113) gibi ikinci yüzyılda yaşamış tarihçilerin dikkatini çeken de, kurucusundan çok hareketin kendisi olmuştur; her iki tarihçi de Nasıralı İsa'dan bahsetmiş ancak hakkında, tarihsel önemi aşikâr olmakla birlikte, İsa'nın hayatı ile ilgili ayrıntılara fazlaca ışık tutmayan, yakalanması ve idam edilmesi olayları dışında çok az bilgi aktarmışlardır. Dolayısıyla, elimizde sadece Yeni Ahit'ten derlenebilecek bilgiler mevcuttur.

Nasıralı İsa'ya dair elimizdeki ilk yazılı beyan, İsa'ya ilk inananlardan olan ve MS 66 yılı dolaylarında ölen Pavlus'un mektuplarında yer almaktadır (Pavlus'un ilk mektubu, 1 Selanikliler, İsa'nın ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonrasına, MS 48 ila 50 yıllarına tarihlenmektedir.) Ancak Pavlus konusunda sorun, tarihteki İsa'ya karşı

alışılmadık bir ilgisizlik sergilemesidir. Mektuplarında İsa'nın hayatına dair sadece üç olaydan bahsedilir: Son Akşam Yemeği (1 Korintliler 11:23–26), çarmıha gerilme (1 Korintliler 2:2) ve Pavlus için en önemli olan kısım, diriliş; ona göre diriliş olmamışsa, "bildirimiz de, imanınız da boştur" (1 Korintliler 15:14). Hıristiyanlığın ilk yılları ile ilgilenenler için Pavlus mükemmel bir kaynak olabilir, ancak tarihteki İsa'yı açığa çıkarma konusunda yetersiz bir kılavuzdur.

Dolayısıyla elimizde sadece müjdeler kalıyor, ki bunlarla da ilgili sorunlar var. İlk olarak, büyük olasılıkla Luka'nın müjdesi haricinde, elimizdeki müjdelerin hiçbiri adıyla anıldıkları kişiler tarafından yazılmamıştır. Bu durum aslında çoğu Yeni Ahit kitabı için geçerlidir. *Yanlış adlandırılmış* bu eserler ya da belli bir kişiye atfedilmekle birlikte, gerçekte söz konusu kişi tarafından yazılmamış olan eserler antik dünyada son derece yaygındır ve kesinlikle sahte olarak değerlendirilmemelidir. Bir kitabı bir kişiye atfetmek, o kişinin inançlarını ya da ekolünü yansıtmada kullanılan standart bir yoldu. Zaten, müjdeler İsa'nın hayatının tarihsel belgeleri değildir, üstelik bu amaca hizmet etmeleri hiçbir zaman düşünülmemiştir. Bunlar İsa'nın sözlerine ve davranışlarına birebir tanıklık etmiş kişiler tarafından oluşturulmuş kayıtlar değildir. Bunlar inanan cemaatlerin imanlarının ifadesidir ve anlattıkları olayların yaşanmasından yıllar sonra yazılmıştır. Basitçe ifade etmek gerekirse, müjdeler bize Mesih olan İsa'yı anlatır, insan olan İsa'yı değil.

Müjdelerin oluşumunda en yaygın kabul gören teori, "İki Kaynak Teorisi," Markos'un müjdesinin ilk kez MS 70 sonrasında, İsa'nın ölümünden yaklaşık kırk yıl sonra yazıldığını kabul eder. Markos'un elinde İsa'ya ilk inananların yıllar boyunca birbirlerine aktardıkları sözlü ve belki bir miktar da yazılı gelenek bulunuyordu. Düzensiz bu gelenekleri kronolojik sıraya koyarak Markos, Yunanca "müjde" anlamına gelen *gospel* adı verilen yepyeni bir edebi tür oluşturmuştu. Ancak Markos'un müjdesi çoğu Hıristiyan için kısadır ve tatmin edici değildir. Çocukluğuna dair bir anlatım bulunmaz; İsa bir gün Şeria Nehri kıyısına gelir ve Vaftizci Yahya tara-

fından vaftiz edilir. Dirilişe dair ifadeler yoktur. İsa çarmıha gerilir. Bedeni mezara konur. Birkaç gün sonra mezar boştur. İlk Hıristiyanlar bile Markos'un İsa'nın hayatına dair bu kadar kısa aktarımda bulunması karşısında eksiklik duymuşlardı, bu nedenle orijinal metni geliştirmek Markos'un haleflerine, Matta ve Luka'ya kalmıştı.

Markos'tan yirmi yıl sonra, MS 90 - 100 yılları arasında, Matta ve Luka'nın yazarları birbirlerinden bağımsız çalışır ve Markos'un yazmalarını esas alırken, Hıristiyan okurlarını memnun etmek için müjdede yer alan hikâyeyi güncelliyor ve birbirinden farklı ve çelişkili iki çocukluk hikâyesinin yanında, ayrıntılı bir dizi diriliş hikâyesi ekliyorlardı. Matta ve Luka'nın dayandıkları bir diğer kaynak da, akademisyenler tarafından *Q* (Almanca *Quelle* ya da "kaynak") olarak adlandırılan, İsa'nın sözlerinden oluşan, erken dönemde oluşturulmuş ve oldukça yaygınlaşmış bir koleksiyondur. Her ne kadar bu belgenin fiziki herhangi bir kopyası artık elimizde bulunmasa da, içeriğine Matta ve Luka'da ortak olarak yer alan ancak Markos'da yer almayan ayetleri derleyerek ulaşabiliriz.

Bu üç müjde, Markos, Matta ve Luka, birlikte Sinoptik (Yunanca "eşgörünümlü") olarak anılır çünkü bunlar İsa'nın hayatı ve hizmeti konusunda aşağı yukarı ortak bir anlatım ve kronoloji içerir; bu açıdan, birinci yüzyılın bitiminden hemen sonra, MS 100 ile 120 yılları arasında yazılmış olması muhtemel dördüncü müjdeden, Yuhanna'dan, büyük ölçüde farklıdır.

Dolayısıyla bunlar kanonik müjdelerdir. Ancak var olan müjdeler bunlarla sınırlı değildir. Artık, Nasıralı İsa'nın hayatına dair çok daha farklı bir bakış açısı sunan, çoğunluğu ikinci ve üçüncü yüzyıllarda yazılmış kanonik olmayan müjdelerden oluşan başlı başına bir kütüphaneye erişebiliyoruz. Bunlar arasında Tomas'ın Müjdesi, Filip'in Müjdesi, Yuhanna'nın Gizli Kitabı, Mecdelli Meryem'in Müjdesi, ve 1945 yılında, Mısır'da Nag Hammadi kasabası yakınlarında keşfedilen, Gnostik olarak adlandırılan diğer bazı yazmalar yer alır. Bu kitaplar, sonunda Yeni Ahit'i oluşturan metinlerin dışında bırakılmış olsa da, İsa'nın kim olduğu ve İsa'nın ne anlama

geldiği konusunda, onunla birlikte yürümüş, onun ekmeğini paylaşmış ve birlikte yemek yemiş, onun sözlerini dinlemiş ve onunla dua etmiş olduklarını iddia eden kişiler arasında bile dramatik farklılıklar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuçta, Nasıralı İsa hakkında kesin olarak emin olabileceğimiz tarihsel iki gerçek var: Birincisi, İsa MS birinci yüzyılın başlarında Filistin'de popüler olmuş bir Yahudi hareketine liderlik eden bir Yahudiydi; ikincisi, Roma tarafından bu nedenle çarmıha gerilmişti. Bu iki bilgi tek başlarına, iki bin yıl önce yaşamış bir adamın yaşantısına dair eksiksiz bir portre oluşturmaya yetmez. Ancak, İsa'nın yaşadığı fırtınalı döneme dair bildiklerimizle birleştirildiğinde; ki Romalılar sayesinde oldukça fazla bilgiye sahibiz; bu iki bilgi, Nasıralı İsa hakkında, tarihsel açıdan müjdelerin çizdiği resimlerle göre daha doğru bir resim elde etmemize yardımcı olabilir. Aslında, tarihsel çalışmaların ortaya koyduğu, Birinci Yüzyıl Filistini'nde yaşanan dini ve siyasi fırtınaların içerisinde, o dönemdeki tüm Yahudiler gibi ateşli bir devrimci olan İsa görüntüsü, ilk Hıristiyan toplulukların işledikleri hassas çoban imajı ile çok az benzerlik göstermektedir.

Şöyle düşünün: Çarmıha germe Roma tarafından neredeyse sadece isyan suçu için verilen bir cezaydı. Romalıların, acı içerisinde kıvrandığı sırada İsa'nın başına yerleştirdikleri yafta -"Yahudilerin Kralı"– *titulus* olarak adlandırılıyordu ve genel algının aksine alay ifadesi değildi. Çarmıha gerilen her suçluya, hangi suçtan dolayı idam edildiğini belirten bir yafta takılırdı. İsa'nın suçu, Roma'nın gözünde, krallığı ele geçirme isteği (yani, vatan hainliği) idi, o dönemde mesih olma iddiasında bulunan neredeyse herkes bu nedenle öldürülüyordu. Ayrıca İsa yalnız ölmemişti. Müjdeler İsa'nın her iki yanında Yunanca'da *lestai* olarak adlandırılan adamların asılı olduğunu iddia eder; bu kelime genellikle İngilizce'ye "hırsızlar" olarak aktarılır ancak aslında "haydutlar" anlamına gelir ve isyancılar ve asiler için Romalılarda en sık kullanılan tanımlamadır.

Bir tepede haçlar üzerinde üç asi, her haç üzerinde Roma'nın ira-

desine karşı çıkmaya cesaret etmiş bir adamın acılar içinde kıvranan kanlı bedeni. Sadece bu görüntü bile müjdelerin İsa'yı, yaşadığı zamanın siyasi hareketliliğinden neredeyse tamamen izole olmuş, koşulsuz huzur içerisinde bir adam olarak tasvir etmesine şüphe düşürmelidir. O dönemde, Yahudi olan, olmayan herkes tarafından Roma'ya karşı bir başkaldırı şeklinde anlaşılacak bir ifade olarak, "Tanrı'nın Krallığı'nı" talep eden popüler bir mesih hareketinin liderinin, Yahudiye'deki neredeyse her Yahudiyi sarmış olan devrim ateşine kapılmamış olduğu nosyonu, basit bir ifadeyle saçmadır.

Müjdelerin yazarları İsa'nın mesajının ve hareketinin devrimci doğasını yumuşatmak için neden bu kadar ileri gitsinler? Bu soruya cevap vermek için, öncelikle Nasıralı İsa'nın hayatı ve misyonuna dair yazılmış tüm müjde hikâyelerinin MS 66 yılında Roma'ya karşı çıkan Yahudi İsyanı'ndan sonra oluşturulduğuna dikkat etmeliyiz. O yılda, Tanrı'ya karşı gayretleriyle coşan bir grup Yahudi asi, Yahudi kardeşlerini isyana yönlendirmişti. Mucizevi bir şekilde, asiler Kutsal Toprakları Roma işgâlinden kurtarmayı başardı. Dört muhteşem yıl boyunca, Tanrı'nın şehri yeniden Yahudilerin kontrolüne geçmişti. Daha sonra, MS 70'de Romalılar geri geldi. Kısa süren bir kuşatmanın ardından, askerler Kudüs'ün duvarlarını aştılar ve burada yaşayanlara muazzam bir şiddet uyguladılar. Yollarına çıkan herkesi katlettiler, Tapınak Dağı'nda ceset yığınları oluştu. Kaldırım taşı kaplı sokaklardan kan nehirleri aktı. Katliam sona erdiğinde, askerler Tapınak Dağı'nı ateşe verdiler. Alevler Tapınak Dağı'nı aştı, Kudüs'ün meralarını, çiftlikleri ve zeytin ağaçlarını sardı. Her şey yandı. Kutsal şehirdeki yıkım öylesine büyüktü ki, Yosefus Kudüs'te bir zamanlar insanların yaşadığını kanıtlayacak hiçbir şey kalmadığını yazar. On binlerce Yahudi katledildi. Geri kalanlar zincire vurularak şehrin dışına sürüldü.

Bu derece yıkıcı bir olayda Yahudilerin karşı karşıya kaldıkları ruhsal travmayı hayal etmek bile güç. Kendilerine Tanrı tarafından vaat edilen topraklardan sürülmüş, Roma İmparatorluğu'nun paganları arasında dışlanmış olarak yaşamaya zorlanmış olan ikinci

yüzyılın hahamları, zaman içerisinde ve bilinçli olarak Museviliği Roma ile kötü biten savaşa yol açan radikal mesih milliyetçiliğinden ayırdılar. Tevrat Yahudilerin hayatının merkezinde Tapınak'ın yerini aldı ve Rabbinik Yahudilik ortaya çıktı.

Hıristiyanlar da kendilerini, Kudüs'ün yağmalanmasına yol açan devrim gayretinden uzaklaştırma gereği hissettiler; bu şekilde son derece kinci olan Roma'nın kilise üzerindeki gazabını bertaraf etme imkânı elde ediyorlardı; diğer bir neden de, Yahudiliğin dışlanmasıyla beraber, Romalıların kilisenin dini yayma konusundaki birincil hedefi hâline gelmesiydi. Dolayısıyla, İsa'nın devrimci bir Yahudi milliyetçisinden, dünyevi herhangi bir konuyla herhangi bir şekilde ilgisi olmayan, huzur dolu bir spiritüel lidere dönüştürüldüğü uzun süreç başladı. Bu, Romalıların kabul edebilecekleri bir İsa'ydı, hatta üç yüzyıl sonra, Roma İmparatoru Flavius Theodosius (ölümü 395) bu gezgin Yahudi vaizin hareketini devletin resmî dini olarak ilan ettiğinde ve bugün Ortodoks Hıristiyanlık olarak bildiğimiz inanış doğduğunda, kabul etmiş oldular.

Bu kitap, tarihteki İsa'yı, Hıristiyanlıktan *önceki* İsa'yı; iki bin yıl önce, Celile kırsalında dolaşmış, Tanrı'nın Krallığı'nı kurma hedefiyle, idealist bir hareket için yandaş toplamış ancak Kudüs'e girişi ve Tapınak'a yaptığı gözü kara saldırının ardından misyonu başarısız olmuş, Roma tarafından isyan suçuyla tutuklanıp, idam edilmiş, siyasi bilince sahip devrimci Yahudi'yi mümkün olduğu ölçüde yeniden ortaya çıkarma çabasıdır. Kitap aynı zamanda, İsa'nın dünyada Tanrı'nm hükümdarlığını kurmayı başaramamasının ardından, takipçilerinin hem İsa'nın misyonu ve kimliğini, hem de Yahudi mesihin doğasını ve tanımını nasıl yeniden yorumladıklarını da ele almaktadır.

Böylesi bir çabayı zaman kaybı olarak gören, tarihteki İsa'nın geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybolduğuna ve yeniden ortaya çıkarılamayacağına inananlar var. Akademisyenlerin büyük bir özgüvenle, modern bilimsel araçlar ve tarihsel araştırmaların İsa'nın gerçek kimliğini ortaya çıkarmaya imkân vereceğini iddia ettikleri,

"tarihteki İsa arayışı" günleri çoktan bitti. Bu kişiler artık önemli olan *gerçek* İsa değil, diyorlar. Bunun yerine sadece ulaşabildiğimiz İsa'ya odaklanmalıyız: İsa *Mesih*'e.

Elbette, Nasıralı İsa'nın biyografisini yazmak, Napolyon Bonapart'ın biyografisini yazmaya benzemiyor. Bu iş tıpkı devasa bir yapbozu bir araya getirmeye çalışmaya ve elinizde sadece bir kaç parçanın bulunmasına benziyor; yapbozun geri kalanını, resmin bütününün neye benzediği konusunda en iyi ve en bilgiye dayalı tahminlerle doldurmaktan başka seçenek kalmıyor. Büyük Hıristiyan ilâhiyatçı Rudolf Bultmann, tarihteki İsa arayışının nihayetinde içsel bir arayış olduğunu söylerdi. Akademisyenler görmek istedikleri İsa'yı görürler. Çoğu zaman, oluşturdukları İsa imajında *kendilerini;* kendi yansımalarını görürler.

Ama yine de, en iyi, en bilgiye dayalı tahminler Nasıralı İsa hakkındaki en temel varsayımlarımızı en azından sorgulamamız için yeterli olabilir. Müjdelerin iddialarını tarihsel analizin ateşine tutarsak, kutsal metinleri edebi ve teolojik süslemelerden arındırabilir ve tarihteki İsa'ya dair çok daha doğru bir resim elde edebiliriz. Hatta İsa'yı, yaşadığı dönemin - Roma'ya karşı, Yahudilik inancı ve uygulamalarını sonsuza kadar değiştirecek olan bir isyanın ateşiyle belirgin olan bir dönemin - sosyal, dini ve siyasi bağlamına sağlam biçimde yerleştirmeye odaklanırsak, biyografisi bir bakıma, kendi kendine yazılacaktır.

Bu süreçte açığa çıkacak olan İsa, bulmayı umduğumuz İsa olmayabilir; kesinlikle en modern Hıristiyanların kolayca tanıyacakları İsa olmayacaktır. Ancak sonuçta, tarihsel yollarla ulaşabileceğimiz tek İsa da O'dur.

Geri kalan her şey inancın konusudur.

Kronoloji

MÖ 164	Makkabi Ayaklanması
140	Haşmonayim Hanedanı'nın Kurulması
63	Pompey Magnus'un Kudüs'ü ele geçirmesi
37	Büyük Hirodes'in Yahudi Kralı ilan edilmesi
4	Büyük Hirodes'in ölümü
4	Celileli Yahuda Ayaklanması
MÖ 4-MS 6	Nasıralı İsa'nın doğumu
MS 6	Yahudiye'nin resmî olarak Roma eyaleti olması
10	Seforis'in Hirodes Antipa'nın ilk başkenti olması
18	Yosefus Kayafa'nın Başkâhin atanması
20	Taberiye'nin Hirodes Antipa'nın ikinci başkenti olması
26	Pontius Pilatus'un Kudüs'te vali (prefect) olması
26-28	Vaftizci Yahya'nın hizmetlerinin başlangıcı
28-30	Nasıralı İsa'nın hizmetlerinin başlangıcı
30–33	Nasıralı İsa'nın ölümü
36	Samiriye Ayaklanması
37	Tarsuslu Saul'un (Pavlus) din değiştirmesi
44	Tevdas Ayaklanması
46	Celileli Yahuda oğulları Yakup ve Simun'un Ayaklanması
48	Pavlus ilk mektubunu yazıyor: 1 Selanikliler
56	Başkâhin Jonathan'ın öldürülmesi
56	Pavlus son mektubunu yazıyor: Romalılar
57	Mısırlı Ayaklanması
62	İsa'nın kardeşi Yakup'un öldürülmesi
66	Pavlus ve Elçi Petrus'un Roma'da Ölümü
66	Yahudi İsyanı
70	Kudüs'ün yıkılması

70–71	Markos'un müjdesinin yazılması
73	Romalıların Masada'yı ele geçirmesi
80–90	Yakup'un mektubunun yazılması
90–100	Matta ve Luka'nın müjdelerinin yazılması
94	Yosefus'un Antiquities'i yazması
100–120	Yuhanna'nın müjdesinin yazılması
132	Kokhba oğlu Simun Ayaklanması
300	Pseudo-Clementines'in derlenmesi
313	İmparator Konstantin'in Milano Fermanını Yayınlaması
325	İznik Konsili
398	Hippo Regius Konsili

KISIM I

Uyan, ey Siyon, uyan, kudretini kuşan.
Ey Yeruşalim, kutsal kent, güzel giysilerini giy.
Çünkü sünnetsizlerle murdarlar
Kapılarından asla içeri girmeyecek artık.
Üzerindeki tozu silk!
Kalk, ey Yeruşalim, tahtına otur,
Boynundaki zinciri çöz,
Ey Siyon, tutsak kız.

Yeşaya 52:1–2

Başlarken

Farklı Bir Tür Kurban

Roma ile savaş kılıç çınlamalarıyla değil, bir suikastçının cüppesinden çekilip alınan bir hançerle başlıyor.

Kudüs'te bayram zamanı: Yahudilerin Akdeniz'in ötesinden gelip kutsal şehirde Tanrı'ya mis kokulu adaklarını sundukları bir dönem. Eski Yahudi geleneğinde sadece burada, Kudüs Tapınağı'nın içinde, başkâhinin huzurunda gerçekleştirilebilen yıllık ayinler ve kutlamalar vardı; başkâhin en kutsal günleri, Pesah (Hamursuz Bayramı), Şavuot (Haftalar Bayramı) ve hasat bayramı olan Sukot'u (Çardak Bayramı); kendisinde toplar ve bu zahmetine karşılık oldukça dolgun bir ücret, ya da kendi deyimiyle *tithe* alırdı. Hem de ne zahmet! Bu gibi günlerde şehrin nüfusu bir milyonun üzerine çıkardı. Akın akın gelen hacıları Tapınak'ın güney duvarında Hulda Kapılarından geçirmek, onları Tapınak merkezinin altındaki karanlık ve mağaraları andıran galerilerden yürütmek ve Uluslar Avlusu olarak bilinen meydana ve pazar yerine giden merdivenlere yönlendirmek için tüm görevlilerin ve düşük kademeli kâhinlerin çalışması gerekiyordu.

Kudüs Tapınağı, kutsal şehrin doğu ucunda, Moriah Dağı (Tapınak Dağı) üzerinde yer alan, yaklaşık beş yüz metre uzunluğunda ve üç yüz metre genişliğinde, kabaca dikdörtgen şekilde yerleştirilmiş bir yapıdır. Dış duvarları çevreleyen, üstü plaka kaplı tavanları taşıyan sıra sıra ışıltılı beyaz taş sütunlu kemerler, insanları

acımasız güneşten korur. Tapmak'ın güney ucunda bu kemerlerin en büyük ve en süslü olanı, Sütunlu Galeri bulunur – geleneksel Roma tarzında inşa edilmiş, yüksek, iki katlı, bazilikaya benzer bir toplantı salonudur. Bu, Yahudi devletinin yüksek din kurumu ve en yüksek mahkemesi olan Sanhedrin'in yönetim merkezidir. Aynı zamanda burası, yeraltındaki merdivenlerden çıkıp geniş, güneşli avluya gittiğiniz sırada, satıcıların ve kir pas içindeki para bozucuların patırtılarının yükseldiği yerdir.

Para bozucuların Tapınak'ta önemli bir görevi vardır. Ödeme yapabilmeniz için, kabul edilmeyen yabancı paralarınızı, Tapınak yetkilileri tarafından kabul edilen tek para birimine, Şekel'e çevirirler. Para bozucular ayrıca, etrafta gördüğünüz tüm debdebe ve merasimin korunması için yetişkin tüm erkeklerin ödemek zorunda oldukları yarım Şekellik Tapınak vergisini de tahsil ederler: Yakılan tütsülerin oluşturduğu dağlar ve aralıksız verilen kurbanlar, toprağa dökülen şarap ve ilk meyve sunuları, mezmurlar okuyan Levi korosu ve onlara eşlik eden lir ve zil çalan orkestra... Bu gerekliliklerin parasını birileri ödemelidir. Birileri Tanrı'yı çok memnun eden, yakılan sunuların bedelini karşılamalıdır.

Yeni paranızı elinize aldığınızda, artık kurbanınızı satın almak için dış duvarlar boyunca uzanan kümesleri incelemeye başlayabilirsiniz; bir güvercin, bir koyun; cüzdanınızın büyüklüğüne, ya da günahlarınızın büyüklüğüne göre. İkincisi ilkini aşıyorsa, üzülmeyin. Para bozanlar kurbanınızı büyütmek için ihtiyaç duyduğunuz krediyi açmaktan mutluluk duyar. Bu kutsal olay için satın alınabilecek hayvanlarla ilgili çok kesin bir yasal kural vardır. Hayvanlar lekesiz olmalıdır. Vahşi değil, evcil olmalıdır. Yük hayvanından kurban olmaz. İster sığır olsun, ister boğa, koç ya da koyun, sadece bu amaç için yetiştirilmiş olmalıdır. Bu hayvanlar ucuz değildir. Neden olsun ki? Kurban, Tapınak'ın birincil amacıdır. Tapmak'ın var oluşunun asıl nedenidir. İlâhiler, dualar, okumalar; burada gerçekleşen her ritüel bu tek ve çok önemli ritüele hizmet eder. Kan dökmek sadece günahları silmekle kalmaz, toprağı da temizler. Toprağı bes-

ler, temizler ve devamlılığını sağlar, böylece bizi kuraklıktan ya da kıtlıktan ya da daha kötü belalardan korur. Her şeyi bilen Tanrı'nın hükmettiği yaşam ve ölüm döngüsü tamamen sizin kurbanınıza bağlıdır. Bu tutumlu olma zamanı değildir.

Bu yüzden sununuzu satın alın ve iyi bir şey almaya çalışın. Tapınak avlusunda dolaşan beyaz cüppe giymiş kâhinlerden herhangi birine verin. Onlar, Musa'nın kardeşi Harun'un soyundan gelir ve Tapınak'ın günlük ayinlerinin sürdürülmesinden sorumludur: Tütsü yakmak, lambaları yakmak, şofar çalmak ve tabii ki kurbanlar. Kâhinlik soy yoluyla geçer; özellikle bayram zamanlarında, uzak diyarlardan törenlere yardımcı olmak için gruplar hâlinde geldiklerinde, sayıları hiç de az değildir. Kurban ateşlerinin gece gündüz yanmasını sağlamak için yirmi dört saatlik vardiyalarla çalışır, Tapınak'ı doldururlar.

Tapınak bir dizi kademeli avlu içerecek şekilde inşa edilmiştir, avluların her biri bir öncekinden daha küçük, daha yüksek ve girişi daha kısıtlayıcıdır. En dışta yer alan, kurbanınızı satın aldığınız avlu, Uluslar Avlusu, hangi ırk ya da dinden olursa olsun, herkese açık olan geniş bir açık alandır. Eğer Yahudi iseniz –herhangi bir fiziki engeliniz yoksa (cüzamlılar, felçliler kabul edilmez) ve ritüel banyo ile arınmış iseniz– kâhini kurbanınızla birlikte izleyerek, taştan yapılma ızgara şekilli bir çitten geçer ve bir sonraki avluya, Kadınlar Avlusu'na, girersiniz (çit üzerinde yer alan plakada diğer herkesin dış avludan ileriye geçmeleri hâlinde ölümle cezalandırılacaklarına dair bir uyarı yer alır). Kurbanlar için odun ve yağ burada depolanır. Burası ayrıca Yahudi kadınların Tapınak içerisinde gidebildikleri son noktadır; Yahudi erkekler küçük bir yarım daire şeklindeki merdiven ile Nikanor Kapısı'ndan geçer ve İbrani Avlusu'na girer.

Tanrı'nın huzuruna en fazla bu kadar yaklaşabilirsiniz. Dökülen kanın kokusunu duymamak imkânsızdır. Teninize, saçınıza yapışır, kolay kolay silkelenemeyeceğiniz kötü kokulu bir ağırlığa dönüşür. Kâhinler bu kötü kokuyu bastırmak ve hastalıkları önlemek için tüt-

sü yakar ancak mür ve tarçın, safran ve buhur karışımı, katliamın dayanılmaz kokusunu bastıramaz. Yine de, orada durmak ve kurbanınızın bir sonraki avluda, Kâhinler Avlusu'nda kesilmesine şahitlik etmek önemlidir. Bu avluya sadece kâhinler ve Tapınak görevlileri girebilir çünkü Tapınak'ın sunağı buradadır: Bronz ve ahşaptan yapılma, beş arşın uzunluğunda ve beş arşın genişliğinde, havaya yoğun siyah duman bulutları yayan, dört ayaklı bir kaidedir.

Kâhin kurbanı bir köşeye götürür ve yakındaki bir havuzda temizlenir. Sonra basit bir dua okur ve hayvanın boğazını keser. Yardımcılardan biri kanı bir kaba alıp, sunağın dört köşesine serperken, kâhin kurbanın bağırsaklarını dikkatlice çıkarır ve hayvanı parçalar. Hayvanın derisi kâhinde kalır; pazarda iyi para getirecektir. İç organlar ve yağlı dokular etten ayrılır, bir rampa üzerinden sunağa taşınır ve doğrudan doğruya ebedi ateş üzerine yerleştirilir. Hayvanın eti dikkatle derisinden ayrılır ve tören sonrasında kâhinlerin ziyafet çekmesi için bir kenara konur.

Bu ayinin tamamı Tapınak'ın en iç avlusunun, Tapınak kompleksinin kalbinde yer alan, altın kaplamalı sütunlu bir mabet olan Kutsalların Kutsalı'nın önünde gerçekleşir. Kutsalların Kutsalı Kudüs'ün en yüksek noktasıdır. Kapılarında zodyak çarkı ve gök kubbe görüntüsü işli mor ve kızıl duvar halıları örtülüdür. Tanrı'nın görkeminin fiziksel olarak yaşadığı yer burasıdır. Dünya ve cennet alemlerinin buluşma noktası, tüm yaratılışın merkezidir. Bir zamanlar Tanrı'nın emirlerinin yer aldığı Ahit Sandığı burada yer alıyordu ama çok uzun zaman önce kayboldu. Şimdi mabedin içinde hiçbir şey yok. Bu büyük, boş alan Tanrı'nın varlığına aracılık ediyor, onun kutsal ruhunu göklerden kanalize ederek, eşmerkezli dalgalar hâlinde Tapmak'ın odalarına, Kâhinler Avlusu'ndan ve İbrani Avlusu'na, Kadınlar Avlusu'ndan ve Uluslar Avlusu'ndan, Tapınak'ın sütunlu galerisi üzerine ve Kudüs şehrine, Yahudiye kırsalına, Samiriye ve Edom'a, Peraea ve Celile'ye, kudretli, sonsuz Roma İmparatorluğu'ndan, dünyanın geri kalanına, tüm halklara ve uluslara yayıyor; Yahudi olsun ya da olmasın, herkes bir ve tek kaynak olan

ruh ile, Yaratılışın Tanrı'sının ruhu ile besleniyor ve varlığını sürdürüyor: Kutsal şehir Kudüs'te, Tapınak içinde kalan iç mabette, Kutsalların Kutsalı'nda.

Kutsalların Kutsalı'na giriş, o tarihte, MS 56'da Hanna oğlu Jonathan adlı genç bir adam olan başkâhin dışındaki herkese yasaklanmıştı. Kendisinden önceki başkâhinlerin çoğu gibi, Jonathan da bu görevi doğrudan Roma'dan, hem de şüphesiz oldukça iyi bir bedel ödeyerek, satın almıştı. Başkâhinlik makamı oldukça kazançlıdır, görevi miras gibi kendi aralarında devreden bir avuç soylu aile tarafından yürütülür (daha alt seviyelerdeki kâhinler daha sıradan bir geçmişe sahiptir).

Tapınak'ın Yahudilerin hayatındaki yeri hakkında ne söylense abartılmış sayılmaz. Tapınak Yahudiler için bir takvim ve saat görevi görür; ritüelleri yıl döngüsünü belirler ve Kudüs'te yaşayan herkesin günlük etkinliklerini şekillendirir. Tüm Yahudiye'nin ticaret merkezidir, başlıca finans kurumu ve en büyük bankasıdır. Tapmak İsrail'in Tanrısı'nın evi olduğu kadar, İsrail'in milliyetçi arzularının da merkezidir; sadece Yahudi kültünü oluşturan kutsal yazmaların ve yasa tomarlarının değil, hukuk belgeleri, tarih notları ve Yahudi ulusunun soy ağacı kayıtlarının tutulduğu başlıca yerdir.

Kâfir komşularından farklı olarak, Yahudilerin topraklarının geneline yayılmış, çok sayıda tapınakları bulunmaz. Sadece bir kült merkezi, kutsal varlık için tek bir kaynak, tek bir yer vardır ve bir Yahudi yaşayan Tanrı ile başka hiçbir yerde bir araya gelemez. Yahudiye, her anlamda, bir tapınak devletidir. "Teokrasi" kelimesi Kudüs'ü tarif etmek üzere türetilmiştir. Birinci yüzyılda yaşamış Yahudi tarihçi Flavyus Yosefus şöyle yazıyordu; "Bazı halklar en üst siyasi yetkileri monarşilere vermişlerdir, bazıları oligarşilere, bazıları ise kitlelere [demokrasi]. Ancak, bizim kanun koyucumuz [Tanrı], bu yönetim şekillerinden hiçbirini tercih etmemiş, yönetim şekli olarak, mutlaka bir ifade kullanılacaksa, "teokrasi" [theokratia] getirmiş, egemenliği ve yetkiyi Tanrı'nın ellerine bırakmıştır."

Tapınak'ı, binlerce kâhin, şarkıcı, hamal, hizmetçi ve vaiz istihdam eden, Tapmak köleleri tarafından başkâhin adına ve çıkarına işlenen verimli devasa toprakları bulunan bir tür feodal devlet olarak düşünün. Buna Tapınak vergisi olarak alınan gelirleri, ziyaretçiler ve hacılardan kesintisiz akan hediye ve sunuları ekleyin – tüccarların ve para bozucuların elinden geçen ve Tapınak'ın belli bir pay aldığı muazzam tutarlar da cabası; o zaman pek çok Yahudi'nin neden kâhinlerden oluşan soylu sınıfın, özellikle de başkâhinin, Yosefus'un değimiyle "lükse aşık" paragözlerden başka bir şey olmadığını düşündüğünü anlamak kolaylaşır.

Başkâhin Jonathan'ı elinde tütsüyle sunakta dururken hayal edin, bu nefretin nereden kaynaklandığını anlamak hiç zor olmayacaktır. Seleflerinden devraldığı kâhin kostümleri bile başkâhinin zenginliğine işaret eder. Uzun kolsuz cüppesi mor renkte (kralların rengi) ve eteklerine dikilmiş zarif püsküllerle ve küçük altın zillerle süslü; İsrail kabilelerinin her biri için bir tane olmak üzere, on iki kıymetli taşla süslü ağır göğüs bölümü; başının üzerinde bir taç gibi duran, ön tarafında Tanrı'nın adı işlenmiş kusursuz türbanı [ÇN. mitre, ayin başlığı]; başrahibin göğsünün yanındaki bir kesede taşıdığı ve Tanrı'nın iradesini dile getirmek için attığı, ağaçtan ve kemikten yapılma bir tür zar olan *urim* ve *thummim* – tüm bunlar başkâhinin Tanrı'ya ulaşma ayrıcalığına sahip olduğunu temsil eden şatafatlı sembollerdir. Bunlar başkâhini farklı kılar; onu dünyadaki diğer tüm Yahudilerden ayırır.

İşte bu nedenle Kutsalların Kutsalı'na sadece başkâhin, yılın sadece bir gününde, yani İsrail'in tüm günahlarından arındığı Kefaret Günü'nde girebilirdi. Bu günde, başkâhin tüm ulus adına kefaret etmek için Tanrı'nın huzuruna çıkar. Tanrı'nın lütfuna layık ise, İsrail'in günahları affedilir. Layık değilse, Tanrı onun canını aldığında, beline doladığı halat sayesinde Kutsalların Kutsalı'ndan sürüklenerek çıkarılır ve bu şekilde mabet başkaları tarafından kirletilmemiş olur.

O gün başkâhin gerçekten öldü, ama görünüşe göre, ölümü Tanrı'nın eliyle olmadı.

Başrahibin duaları tamamlandı ve şema duası söylendi ("Duy Ey İsrail: Tanrı bizim Tanrı'mızdır, Tanrı Tektir!"), başkâhin Jonathan sunaktan uzaklaştı ve rampadan inerek Tapmak'ın dış avlularına doğru ilerledi. Uluslar Avlusu'na geldiği an çılgınca bir coşkuya boğuldu. Tapınak muhafızları onun etrafında bariyer oluşturarak, başkâhini kalabalığın kirli ellerinden koruyordu. Ama suikastçı onu kolayca izleyebiliyordu. Mücevherlerle süslü kıyafetlerinin kör eden ışıltısını izlemesine bile gerek yoktu. Sadece cüppesinin eteklerinden sallanan zillerin çınlamasını dinlemesi yeterliydi. Bu tuhaf melodi, başrahibin geldiğinin en kesin işaretiydi. Başkâhin yakınlarda bir yerdeydi.

Suikastçı dirseğiyle kalabalığı yardı, belli etmeden elini Jonathan'a uzattı, kutsal kıyafetleri tutacak kadar yaklaştı, onu Tapınak muhafızlarının arasından kendisine doğru çekip, sadece bir an için, küçük bir hançeri kılıfından çıkarıp, boğazına sürecek kadar kısa bir an için, onu tuttu. Farklı bir tür kurban.

Başkâhinin kanı Tapınak'ın yerlerine akmadan, muhafızlar eteklerindeki zillerin aksayan ritmine tepki göstermeden, avludakiler neler olup bittiğini anlamadan önce, suikastçı yeniden kalabalığın içine karıştı.

"Cinayet!" diye ilk bağıranın o olmasına kimse şaşırmamalı.

Bölüm Bir

Köşedeki Bir Delik

MS 56 yılında, Tapınak Dağı'nda dolaşan Hanna oğlu Jonathan'ı kim öldürdü? Kudüs'te bu açgözlü başrahibi öldürmek isteyecek çok kişi olduğuna, göbek bağlamış Tapmak kâhinlerinin hepsini yok etmeyi arzu edeceklerinin sayısının da az olmadığına şüphe yok. Birinci Yüzyıl Filistini'nden bahsederken unutulmaması gereken konu, bu toprakların - Tanrı'nın ruhunun tüm dünyaya yayıldığı bu kutsanmış toprakların - işgâl altında olduğudur. Roma askerleri Yahudiye'nin her yerine yerleştirilmişti. Sadece Tapınak Dağı'nda, Tapmak duvarının kuzeybatı köşesini destekleyen Antonia Kalesi'nin yüksek taş duvarlarının ardında altı yüz Roma askeri kalıyordu. Kırmızı cüppesi ve parlak zırhı içerisinde, elini kılıcının kabzasında dolaştırarak gezen ahlâksız bölük komutanı, bu kutsal yeri gerçekte kimin yönettiğini bariz biçimde hatırlatıyordu; sanki unutan varmış gibi.

Kudüs'te Roma egemenliği, MÖ 63'te, Romalı usta taktisyen Pompey Magnus'un askerleri ile birlikte şehre girmesi ve Tapınak'ı ele geçirmesiyle başladı. O tarihte, Kudüs ekonomik ve kültürel zirvesine çoktan ulaşmıştı. Kral Davut'un krallığı için başkent seçtiği bu Kenan yerleşimi, Tanrı için, MÖ 586'da Babillilerce soyulan ve tahrip edilen ilk tapınağı inşa eden asi oğlu Süleyman'a bıraktığı bu şehir, bin yıl boyunca Yahudi ulusuna dini, ekonomik ve siyasi başkent olmuş bu şehir, Pompey'in kapılarından girdiği tarihte

güzelliği ve azametinden çok, sorunlu nüfusunun dini coşkusuyla tanınır olmuştu.

Ağaçlı Yahudiye Dağları'nın güneyindeki platoda, Scopus Dağı ve Zeytin Dağı ikiz tepelerinin arasında, doğuda Kidron Vadisi ve güneyde dik ve zorlu Gehenna Vadisi bulunan Kudüs, Roma İmparatorluğu'nun işgâli sırasında, yaklaşık yüz bin kişilik yerleşik nüfusa sahipti. Romalılar için, imparatorluk haritasında önemsiz bir nokta, konuşmalarıyla ünlü devlet adamı Cicero'nun "köşedeki bir delik" diyerek gözardı ettiği bir şehirdi. Ancak Yahudiler için bu şehir dünyanın merkezi, evrenin ekseniydi. Tüm dünyada Kudüs'ten daha benzersiz, daha kutsal, daha saygıdeğer bir şehir yoktu. Düz ovalarda kıvrılarak uzayan mor üzüm bağları, bereketli tarlalar; badem, incir ve zeytin ağaçlarıyla dolu yemyeşil bahçeler, Şeria Nehri boyunca tembel tembel süzülen yeşil papirüsler– Yahudiler bu güzel toprakların her özelliğini bilmenin ve sevmenin yanında, hepsinde de hak iddia ediyorlardı. Celile'nin çiftliklerinden, Samiriye'nin alçak tepelerine ve İncil'e göre lanetlenmiş Sodom ve Gomore şehirlerinin bir zamanlar yer aldığı Edom'un uzaklardaki yamaçlarına kadar her şey, Tanrı tarafından Yahudilere verilmişti, ancak aslında buraların hiç birini, hatta gerçek Tanrı'ya ibadet edilen yer olan Kudüs'ü bile Yahudiler yönetmiyordu. Tanrı'nın görkem ve ihtişamla bezediği ve Zülkifl peygamberin bildirdiği üzere "tüm ulusların merkezinde" olan bu şehir, MS birinci yüzyılın başında, kudretli Roma İmparatorluğu'nun uzak bir köşesinde küçük ve sinir bozucu bir şehirdi.

Üstelik Kudüs işgâle ve istilaya yabancı da değildi. Yahudilerin kalbindeki yeri yüce olsa da, gerçek şu ki Kudüs sadece çok daha büyük hayallere giden yolda ilerlerken, kutsal şehri sırayla yağmalayıp, soyan kralların ve imparatorların birbirlerine aktardıkları önemsiz bir mirastı. MÖ 586'da Babilliler, Mezopotamya'nın sahipleri, Yahudiye'yi yakıp yıkmış, hem Kudüs'ü, hem de Tapınak'ı yerle bir etmişlerdi. Daha sonra Persler Babillileri yendi ve Yahudilerin sevgili şehirlerine dönmelerine ve Tapınakları'nı yeniden inşa etme-

lerine izin verdi; tabii ki Yahudilere hayranlık duyduklarından ya da kültlerini ciddiye aldıklarından değil, Orta Asya boyunca uzanan bir imparatorluk için Kudüs'ün fazla ilgi gerektirmeyen ya da endişe uyandırmayan, önemsiz bir yer olduğunu düşündüklerinden (yine de, Yeşaya Peygamber, Pers Kralı Kiros'u kutsal yağla mesh edip, teşekkür etmişti). Pers İmparatorluğu Kudüs'le beraber, Büyük İskender'in ordularına yenik düşünce, İskender'in soyundan gelenler şehre ve şehirde yaşayanlara Yunan kültürünü ve düşüncelerini aşılamaya başladılar. MÖ 323'te Büyük İskender'in zamansız ölümünün ardından, Kudüs Batlamyus Hanedanı'na devredildi ve kısa bir süre için de olsa uzaktan, Mısır'dan idare edildi. MÖ 198'de, şehir Selevkos kralı Büyük Antiokos tarafından Batlamyus kontrolünden alındı; Antiokos'un oğlu Antiokos Efifanes kendisini Tanrı'nın bedenlenmiş hâli olarak görüyor ve Kudüs'te Yahudi Tanrısı'na tapınılmasına son vermek istiyordu. Ancak Yahudiler dinlerine karşı edilen bu küfre, Haşmonayim Kralı Mattatias'ın cesur oğulları - Makabiler- önderliğinde acımasız bir gerilla savaşıyla karşılık verdiler; MÖ 164'te kutsal şehri Selevkos'tan geri aldılar ve dört yüzyıldır ilk kez Yahudiye'de Yahudi egemenliğini yeniden kurdular.

Takip eden yüzyıl boyunca Tanrı'nın toprakları Haşmonayim Krallığı'nın demir yumruğu ile yönetildi. Yönetimdekiler kâhin-krallardı, her biri bağımsız olarak hem Yahudilerin kralı, hem de Tapınak başkâhini görevlerini yerine getiriyordu. Ancak Hurkanus ve Aristobulus kardeşler arasında iç savaş çıkınca, her iki kardeş de yardım için Roma'ya başvurma saflığını gösterdi. Pompey bu kardeşlerin yardım isteklerini Kudüs'ü ele geçirme daveti olarak gördü ve Yahudilerin Tanrı'nın şehrine doğrudan hükmettikleri kısa döneme son verdi. MÖ 63'te Yehuda Roma'ya bağlandı ve Yahudiler bir kez daha tebaa oldular.

Bir yüzyıl süren bağımsızlığın ardından gelen Roma yönetimi Yahudiler tarafından sıcak karşılanmadı. Haşmonayim Hanedanlığı'na son verilmişti, ancak Pompey Hurkanus'un başkâhin konu-

munu sürdürmesine izin verdi. Bu, Aristobulus'u destekleyenler tarafından iyi karşılanmadı; bir dizi ayaklanma başlattılar ve Romalılar tüm ayaklanma girişimlerine tipik bir vahşetle, köyleri yakarak, isyancıları katlederek ve halkı esir alarak karşılık verdiler. Bu sırada, kırsal kesimde yaşamaya çalışan aç ve borç içindeki yoksul kesim ile Kudüs'ü yönetmekte olan zengin şehirli kesim arasındaki uçurum daha da büyüdü. Ele geçirilen tüm şehirlerde, yerli aristokratlar ile işbirliği kurmak ve güç ve zenginlikleri için Romalı üstlerine bağımlı olmalarını sağlamak standart Roma politikasıydı. Kendi çıkarları ile, yönetimdeki sınıfın çıkarlarını paralel hâle getirerek Roma, yerel liderlerin imparatorluk sistemini korumaya tam olarak bağlı kalmalarını sağlamış oluyordu. Tabii ki, Kudüs'te "yerli aristokratlar" aşağı yukarı kâhin sınıfını ve Tapınak kültünü sürdüren ve dolayısıyla Roma tarafından vergi ve harç toplamakla ve giderek daha huzursuzlaşan toplum içerisinde düzeni sağlamakla görevlendirilen bir avuç zengin kâhin ailesini ifade ediyordu ve tüm bu görevler için onlara cömert ödemeler yapılıyordu.

Kudüs'te dini ve siyasi otoritelerin birbirine geçmiş olması, Roma'nın Yahudi kültünü ve dolayısıyla başkâhini yakından takip etmesini gerektirmiştir. Sanhedrin'in başı ve "ulusun lideri" olarak, başkâhin dini tüm konularda karar verme, Tanrı'nın hükümlerini uygulama ve hatta, Tapınak civarı ile sınırlı bir bölgede bile olsa, kişileri tutuklama yetkisine sahip dini ve siyasi bir figürdü. Romalılar Yahudileri kontrol etmek istiyorsa, Tapmak'ı kontrol etmeliydi. Ve, Tapınak'ı kontrol etmek istiyorlarsa, başkâhini kontrol etmeliydiler; işte bu nedenle, Yahudiye'yi ele geçirmesinden kısa bir süre sonra, Roma (doğrudan ya da dolaylı olarak) başkâhini görevlendirme ve görevden alma sorumluluğunu üzerine aldı ve esasen başkâhin Roma İmparatorluğu'nun bir memuru hâline geldi. Roma başkâhinin kutsal kıyafetlerini bile kendi gözetimi altında tutuyor, sadece kutsal bayramlarda ve özel günlerde veriyor ve ayinlerin tamamlanmasından hemen sonra geri alıyordu.

Yine de, Yahudiler diğer bazı Roma tebaalarından çok daha iyi

durumdaydılar. En önemlisi, Romalılar Yahudi kültüyle alay etseler de, ritüellerin ve kurbanların aralıksız sürmesine izin veriyorlardı. Hatta Yahudiler imparatora doğrudan tapınma zorunluluğundan muaftı; Roma bunu hâkimiyeti altındaki neredeyse tüm dinsel topluluklara zorunlu kılıyordu. Roma Kudüs'ten sadece imparator adına ve onun sağlığı için adak olarak günde iki kez bir boğa ve iki kuzu kurban edilmesini istiyordu. Kurbanı kesmeye devam ederseniz, vergileri ve harçları toplarsanız, yerel yasalara uyarsanız, Roma sizi, Tanrınızı ve Tapınağınızı seve seve rahat bırakıyordu.

Sonuç olarak, Romalılar kendilerine tâbi olan halkların dini inançları ve ibadetleri konusunda oldukça yetkindi. Fethettikleri toprakların çoğunda tapınakların yıkılmadan kalmasına izin veriliyordu. Rakip tanrılar, bozguna uğratılmaktan ya da tahrip edilmekten öte, genellikle Roma kültüne asimile ediliyordu (örneğin Kenan Tanrısı Baal ile Roma Tanrısı Satürn bu şekilde ilişkilendirilmişti). Bazı durumlarda, *evocatio* denen bir uygulama ile, Romalılar düşmanın tapınağını ve, antik çağda her ikisi birbirinden ayrılmaz olduğu için, Tanrısı'nı ele geçiriyorlar ve Roma'ya aktarıyorlar, burada servete ve cömert sunulara boğuyorlardı. Bu gibi gösteriler, düşmanlığın, düşmanın Tanrısı'na karşı olmadığını, sadece savaşçılarına karşı olduğunu gösteren açık bir işaret anlamına geliyordu; inananları silahlarını bırakır ve imparatorluk içerisinde erimeye razı olurlarsa, o tanrı Roma'da onurlandırılmaya, ibadetler yapılmaya devam ediyordu.

Yabancı kültler söz konusu olduğunda Romalılar genel olarak toleranslı olsa da, söz konusu olan Yahudiler ve Tek Tanrılarına olan bağlılıkları olduğunda, daha da hoşgörülüydüler; Cicero bunun için tek tanrılı Yahudilerin "barbar batıl inançları" diyordu. Romalılar garip adetleri ve ritüel saflık konusunda takıntıları olan Yahudi kültünü anlamamış olabilirler; nitekim Tacitus "Yahudiler bizim kutsal kabul ettiğimiz her şeyi kirli görüyorlar, diğer yandan bizim tiksindiğimiz her şeye izin veriyorlar," diye yazmıştı – yine de tüm bunlara tolerans gösterdiler.

Yahudiler hakkında Romalıları en çok şaşırtan ne garip ayinleri, ne de kanunlarına sık sıkıya bağlı olmalarıydı; Romalılar onların büyüklük kompleksine akıl sır erdiremiyorlardı. Kudretli Roma İmparatorluğu'nun uzak bir köşesinde yer alan, önemsiz bir Sami kabilesinin, imparatordan özel muamele talep etmesi ve hatta görmesi, çoğu Romalı için anlaşılabilir değildi. Ne cüretle kendi Tanrılarını evrenin tek Tanrısı görebiliyorlardı? Ne cüretle kendilerini diğer tüm uluslardan ayrı tutabiliyorlardı? Bu ilkel ve batıl inançlı kabile insanları kendilerini kim sanıyorlardı? Romalı elitler arasında, Kudüs'te nasıl olup da "bozguna uğrayanlar, muzaffer olanlara yasa koyuyor" düşüncesinde olan tek kişi Stoacı filozof Seneca değildi.

Ancak Yahudiler için, ayrıcalık anlayışı kibirden ya da gururdan kaynaklanmıyordu. Bu, seçilmiş insanlar için ayırdığı topraklarda yabancıların varlığına tolerans göstermeyen kıskanç bir tanrının açık bir emriydi. Bu nedenle, bin yıl önce Yahudiler bu topraklara ilk kez geldiklerinde, Tanrı karşılarına çıkan her erkeği, kadını ve çocuğu katletmelerine, gördükleri her öküzü, keçiyi ve koyunu kesmelerine, her çiftliği, her tarlayı, her ekini, yaşayan istisnasız her şeyi yakmalarına ve bu şekilde bu toprakların sadece bu Tek Tanrı'ya tapan insanlara ait olmasını sağlamalarına karar vermişti.

Tanrı İsraillilere diyordu ki "Ancak Tanrınız Rab'bin miras olarak size vereceği bu halkların kentlerinde soluk alan hiçbir canlıyı yaşatmayacaksınız. Tanrınız Rab'bin size buyurduğu gibi, onları - Hititler'i, Amorlular'ı, Kenanlılar'ı, Perizliler'i, Hivliler'i, Yevuslular'ı - tümüyle yok edeceksiniz." (Yasa Kitabı 20:17–18).

İncil'de anlatıldığına göre, Yahudi orduları Livna ve Lakis ve Eglon ve Hevron ve Devir şehirlerinde, dağlık bölgelerde ve Negev'de ve ovalarda ve bayırlarda "tek canlı bırakmadığında, herkesi öldürdüğünde", bu topraklarda daha önceye yaşayan herkes "İsrail'in Tanrısı Rab'bin buyruğu uyarınca" yok edildiğinde (Yeşu 10: 28–42)– Yahudilerin buraya yerleşmelerine izin verilmişti.

Ancak, bin yıl sonra, Vaat Edilmiş Toprakları kendi Tanrıları adı-

na yönetmek uğruna, yabancı tüm unsurlardan temizleyebilmek için bunca kan dökmüş bu kabile şimdi kendilerini imparatorluğun pagan gücü altında çalışırken bulmuş, kutsal şehri, tümü yabancı ve tümü kâfir olan Galyalılarla, İspanyollarla, Yunanlılarla ve Suriyelilerle paylaşmak zorunda kalmıştı ve yasalar gereği Tanrı'nın kendi tapınağında, bin kilometreden daha uzak bir mesafede yaşayan Romalı bir putperest adına kurban kesmekle yükümlüydü.

Eski zamanın kahramanları böylesi bir küçük düşürmeye ve aşağılamaya nasıl karşılık verirlerdi? Yeşu ya da Harun ya da Pinehas ya da Samuel, Tanrı'nın seçilmiş insanlar için ayırdığı toprakları kirleten bu inançsızlara ne yapardı?

Toprakları kanla yıkarlardı. Kâfirlerin ve dinsizlerin başlarını ezer, putlarını yakar, karılarını ve çocuklarını katlederlerdi. Tanrı'nın emrettiği gibi, putperestleri keser ve ayaklarını düşmanın kanıyla yıkarlardı. İsrail'in Tanrısı'na, cennetten savaş arabasıyla çıkıp gelmesi ve günahkâr ulusları ayakları altına alması ve dağları hışmıyla korkutup titretmesi için dua ederlerdi.

Peki ya başkâhin – biraz para ve süslü kıyafetler içinde gururla gezinme hakkı uğruna, Roma karşısında Tanrı'nın seçilmiş insanlarına ihanet eden o zavallı? Onun varlığı bile Tanrı'ya hakaretti. Tüm bu toprakların üzerine çökmüş bir musibetti.

Temizlenmesi gerekiyordu.

Bölüm İki

Yahudilerin Kralı

Yahudiye'nin Romalılar tarafından işgâl edilmesinin ardından gelen karmaşa yıllarında, Roma Pompey Magnus ile eski müttefiki Jül Sezar arasındaki tüketici iç savaş ile meşgulken, Haşmonayim Hanedanlığı'nın kalıntıları her ikisini de hoş tutmak için yarışırken bile, Tanrı'nın topraklarını ekip biçen Yahudi çiftçilerin ve köylülerin durumu sürekli olarak kötüye gidiyordu. Yüzyıllar boyunca kırsal kesimin ekonomisinin temelini oluşturan küçük aile çiftlikleri, cepleri yeni basılmış Roma paralarıyla dolu toprak sahiplerinin yönetimindeki büyük işletmelerce yutuluyordu. Roma yönetimi altında yaşanan hızlı kentleşme kırsal kesimlerden şehirlere kitlesel göçleri teşvik ediyordu. Bir zamanlar küçük köy nüfuslarının yaşamını sağlayan tarım artık neredeyse tamamen büyüyen kent merkezlerinin beslenmesine odaklanmıştı ve kırsal kesimdeki köylülerin aç kalmasına ve sefil olmasına neden olmuştu. Köylülerin Tapınak kâhinlerine vergilerini ödeme ve gelirlerinden pay verme yükümlülükleri devam ettiği gibi, şimdi bir de Roma'ya oldukça yüklü bir vergi ödemeleri gerekiyordu. Çiftçiler için bu ödemelerin toplamı yıllık gelirlerinin neredeyse yarısına varıyordu.

Aynı zamanda, arka arkaya yaşanan kuraklık nedeniyle ve Yahudi köylülerin büyük bölümü köle durumuna düştüğünden, toprakların büyük bölümü ekilmemiş ve harap hâldeydi. Heba olmuş topraklarında kalmayı başaranlar ise çoğu zaman toprak sahibi

aristokratlardan fahiş faizlerle büyük miktarlarda borç almaktan başka çare bulamıyorlardı. Yahudi kanunları, verilen krediler için faiz uygulanmasını yasaklamış olsa da, geri ödemelerdeki gecikmeler için uygulanan büyük cezalar temelde aynı etkiyi yaratıyordu. Zaten, toprak sahibi aristokratlar köylülerin kredi geri ödemelerini yapamamasını bekliyordu; buna yatırım yapıyorlardı. Çünkü kredi zamanında ve tam olarak geri ödenmezse, köylünün toprağına el konabiliyor ve köylü toprağını yeni sahibi adına, kiracı olarak işliyordu.

Kudüs'ün Roma İmparatorluğu tarafından fethedilmesinden birkaç yıl sonra, topraklarını kaybetmiş, kendilerini ya da ailelerini beslemeleri mümkün olmayan köylülerden oluşan büyük bir nüfus oluşmuştu. Bu köylülerin çoğu iş bulmak için şehirlere göç ettiler. Ancak Celile'de yerlerinden olan bir avuç çiftçi ve toprak sahibi, ekinlerini kılıçlarla takas etti ve acılarından sorumlu tuttukları kişilere karşı savaşmaya başladılar. Bu köylü-savaşçılar, Celile kırsalında saklandıkları mağaralar ve yeraltı evlerinden Yahudi aristokratlara ve Romalı görevlilere yönelik saldırılar düzenlemeye başladılar. Şehirlerden geçerken, zorluklar yaşayan, malları ellerinden alınmış ve borç batağına saplanmış olan kişileri de etraflarında topluyorlardı. Tıpkı Yahudi Robin Hood'lar gibi, zenginleri soyuyorlar ve bazen, fakirlere veriyorlardı. İnananlar için, köylülerden oluşan bu çeteler, yoksulların öfkesinin ve acılarının bedenlenmiş hâliydi. Onlar kahramandı: Roma'nın zorbalığına duyulan haklı öfkenin sembolü, Yahudi hainlere ilâhi adalet dağıtan kişilerdi. Romalılar ise onlar için farklı bir isim kullanıyordu. Onlara *lestai* diyorlardı. Haydutlar.

"Haydut", Roma'ya ya da Yahudi işbirlikçilerine karşı silahlı şiddet sergileyen tüm asiler ya da ayaklanmacılar için kullanılan genel bir ifadeydi. Romalılar için, "haydut" kelimesi "hırsız" ya da "bozguncu" ile aynı anlama geliyordu. Ancak bunlar her zaman karşılaşılan türde suçlular değildi. Haydutlar, Roma istilasına karşı ulusal bir direniş hareketine dönüşecek tepkinin ilk kıvılcımlarıydı. Bu belki köylülerin başkaldırışıydı; haydut çeteleri Emmaus,

Beyt-horon ve Beytüllahim gibi yoksul köylerden çıkmıştı. Ancak aynı zamanda başka bir anlama daha geliyordu. Haydutlar, Tanrı'nın intikamına aracılık ettiklerini iddia ediyorlardı. Liderlerini kutsal kitapta adı geçen krallar ve kahramanların sembolleri ile donatıyorlar ve eylemlerini Tanrı'nın krallığının dünyada yeniden kurulmaya başlaması olarak sunuyorlardı. Haydutlar, Roma istilasının başlangıcında Filistinli Yahudileri sarmış olan yaygın mesih beklentisinden güç alıyorlardı. Tüm haydutlar arasında en korku verici olanlarından biri, karizmatik haydut lideri Hezekiah, açıkça mesih olduğunu, Yahudileri zafere ulaştıracağı vaat edilen kişi olduğunu ilan etmişti.

Mesih "yağ ile mesh edilmiş olan" anlamına gelir. Bu unvan, ilâhi bir görev verilmiş kişi üzerine; Saul ya da Davut ya da Süleyman gibi bir kralın; Harun ve Tanrı'nın işlerini yapmak üzere kutsanan oğulları gibi bir kâhinin; Tanrı ile özel bir ilişkiye sahip, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak atanmış olmanın getirdiği yakınlığa sahip Yeşaya ya da Elişa gibi bir peygamberin üzerine yağ dökülmesi ya da sürülmesi uygulamasını ifade eder. Kral Davut'un soyundan olduğuna inanılan mesihin başlıca görevi, Davut'un krallığını yeniden kurmak ve İsrail ulusunu yeniden oluşturmaktı. Dolayısıyla, Roma işgâli döneminde mesih olduğunu ilan etmek, Roma'ya savaş açmakla aynı anlama geliyordu. Hatta, bu öfkeli köylü çetelerin bel kemiğini oluşturduğu gayretli devrimciler ordusunun Romalıları Kudüs'ten utanç içinde kaçmaya zorlayacağı gün gelecekti. Ancak, işgâlin bu ilk zamanlarında haydutlar ancak can sıkacak kadar etkiliydi. Yine de durdurulmaları gerekiyordu; birilerinin kırsal kesimde düzeni yeniden oluşturması gerekliydi.

Bu "biri" Hirodes adında Edomlu, zeki, genç asil bir Yahudi oldu. Hirodes'in babası Antipater, Pompey Magnus ile Jül Sezar arasındaki iç savaşta doğru tarafta olduğu için şanslıydı. Sezar, MÖ 48'de Antipater'e, sadakatinden dolayı Roma vatandaşlığı ve Yahudiye'nin tamamında Roma adına yürüteceği idari yetkiler verdi. Birkaç yıl sonraki ölümünden önce, Antipater, oğulları Phasael ve

Hirodes'i sırasıyla Kudüs ve Celile valisi atayarak, Yahudiler arasındaki konumunu güçlendirdi. Hirodes o sırada en fazla on beş yaşlarında olsa da, haydut çetelerine karşı kanlı bir av başlatarak, etkili bir lider ve Roma'nın enerjik bir destekçisi olarak öne çıktı. Hatta haydut şefi Hezekiah'ı yakalayıp ve başını keserek, haydut tehdidine (geçici olarak) son verdi.

Hirodes Celile'yi haydut çetelerinden temizlerken, Roma işgâlinin ardından tahtını ve başkâhinlik görevini kardeşi Hurkanus'a kaptıran Antigonus, Aristobulus'un oğlu, Kudüs'te sorun yaratıyordu. Roma'nın en önemli düşmanı olan Part Krallığı'nm yardımı ile, Antigonus MÖ 40'ta kutsal şehri kuşattı, hem başkâhin Hurkanus'u hem de Hirodes'in kardeşi Phasael'i esir aldı. Hurkanus sakat bırakıldı, böylece, Yahudi kanunları gereği başkâhin olması için gerekli niteliklerden birini kaybetmiş oldu; Hirodes'in kardeşi Phasael ise mahkûmiyeti sırasında intihar etti.

Roma Senatosu, Kudüs'ü Part Krallığı kontrolünden geri almanın en etkili yolunun Hirodes'in müvekkil kral olarak atanması ve bu işi Roma adına gerçekleştirmesi olduğuna karar verdi. Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarında müvekkil kral ataması standart bir uygulamaydı, Roma'nın, fethedilen şehirlerin doğrudan idaresi için değerli kaynakları harcamasına gerek olmadan, sınırlarını genişletmesine imkân veriyordu.

MÖ 37'de Hirodes, emrindeki devasa Roma ordusuyla birlikte Kudüs'e yürüdü. Part Krallığı kuvvetlerini şehirden çıkardı ve Haşmonayim Hanedanı'nın kalıntılarını da ortadan kaldırdı. Bu hizmetleri karşılığında, Roma Hirodes'e "Yahudilerin Kralı" unvanı verdi, nihayetinde Kral Süleyman'ın krallığından daha çok büyüyecek bir krallık vermiş oldu.

Hirodes'inki aşırılıklarla ve barbarca bir vahşetle öne çıkan müsrif ve zalim bir yönetimdi. Düşmanlarına karşı acımasızdı ve bünyesindeki Yahudiler arasında en küçük isyan belirtisine bile tolerans göstermiyordu. Tahta çıkmasının ardından Sanhedrin'in neredeyse

tüm üyelerini katletti ve Tapınak kâhinlerini, görevi bizzat kendilerinden satın alan şakşakçı yalakalarla değiştirdi. Bu hareketiyle Tapınak'ın siyasi etkisini ortadan kaldırmış oldu ve güç, kralın tanıdığı ayrıcalıklar nedeniyle sonradan görme aristokratlara dönüşen yeni bir Yahudi sınıfına geçti. Hirodes'in şiddete eğilimi ve çok konuşulan, alaycılığa varan iç çekişmeleri, kendi ailesinin pek çok üyesini idam etmesine neden oldu; öyle ki Sezar Augustus'un, "Hirodes'in oğlu olmaktansa, domuzu olmayı tercih ederim," dediği bilinir.

İşin aslı, Hirodes'in zamanında Yahudilerin Kralı olmak imrenilecek bir görev değildi. Yosefus'a göre, Kudüs içinde ve çevresinde yirmi dört Yahudi kabilesi vardı. Hiçbiri diğeri üzerinde belirgin bir üstünlüğe sahip olmasa da, üç kabile, ya da ekol denebilir, o dönemde Yahudi düşüncesinin şekillendirilmesinde etkiye sahipti: Ferisiler, kitlelere yasaları yorumlayan düşük ve orta sınıf kâhinlerden ve alimlerden oluşuyordu; Saddukiler, daha varlıklı, toprak sahibi ailelerden gelen, daha tutucu ve Roma'ya göre daha uyumlu kâhinlerdi; ve Esseniler, ağırlıklı olarak kâhinlerin oluşturduğu bir hareketti, kendilerini Tapınak'ın otoritesinden ayrı tutuyorlardı ve Ölü Denizin Kumran adı verilen vadisinde kurak bir tepeyi üs kabul ediyorlardı.

Hirodes Yahudiler, Yunanlılar, Samiriyeliler, Suriyeliler ve Araplardan oluşan asi ve heterojen bir nüfusu yatıştırmakla ve yönetmekle görevlendirilmişti ki, bu halkların hepsi birbirlerinden nefret ediyor ama ondan daha da çok nefret ediyorlardı. Hirodes, Roma adına düzeni temin etme konusunda çok başarılıydı. Yönetime geldiğinde, Yahudiler arasında yüzyıllardır görülmemiş bir siyasi istikrar hâkimdi. On binlerce köylünün ve işçinin istihdam edildiği, Kudüs'ün fiziki görünümünü kalıcı olarak değiştirecek devasa inşaat ve imar çalışmaları başlattı. Tümü klasik Helen stilinde modellenmiş pazar yerleri ve tiyatrolar, saraylar ve limanlar inşa etti.

Devasa inşaat projelerini finanse etmek ve kendi gösteriş merakını tatmin etmek için, Hirodes tebaasına can alıcı oranlarda vergi-

ler getirdi; Romalı efendilerine duyduğu saygının bir ifadesi olarak, Roma'ya bu vergilerden kayda değer bir pay göndermeyi, memnuniyetle sürdürdü. Hirodes İmparator'un sadece müvekkil kralı değildi. Aynı zamanda yakın ve şahsi dostu, cumhuriyetin sadık bir vatandaşıydı; Roma'yı taklit etmekten daha fazlasını yapmak istiyordu, Yahudiye'nin kumları üzerinde bir Roma daha kurmak istiyordu. Yahudiler üzerinde zorunlu bir Helenleştirme programı uyguladı; Kudüs'e stadyum, Yunan amfitiyatroları ve Roma hamamları getirdi. Mahkemelerinde Yunanca konuşulmasını sağladı ve Yunan harfleri ve pagan sembolleri bulunan paralar bastırdı.

Bununla birlikte, Hirodes aynı zamanda Yahudiydi, dolayısıyla tebaasının dini hassasiyetlerine özen göstermenin önemini anlıyordu. Bu nedenle, en iddialı projesini hayata geçirdi: Kudüs Tapınağı'nın yeniden inşası ve genişletilmesi. Tapınak'ın, şehrin en yüksek noktasında, Moriah Dağı'nın tepesinde bir düzlükte yükselmesini ve geniş Roma stili sütun dizileri ve güneşte parıldayan yüksek mermer kolonlarla süslü olmasını isteyen Hirodes'ti. Hirodes'in tapınağının amacı Roma'daki patronlarını etkilemekti ancak aynı zamanda Yahudi halkı da memnun etmek istiyordu. O halk ki, çoğu Yahudilerin kralının aslında Yahudi olmadığını düşünüyordu. Sonuçta Hirodes bir dönmeydi. Annesi Arap'tı. Üyesi olduğu halk, yani Edomlular, Yahudiliğe daha bir ya da iki nesil önce geçmişlerdi. Hirodes için Tapınak'ın yeniden inşası sadece siyasi etkinliğinin güçlendirilmesi için bir araç değil, aynı zamanda Yahudi tebaası içerisinde kabul görmek için gösterdiği umutsuz bir çabaydı.

Ama, işe yaramadı.

Tapınak'm yeniden inşa edilmesine rağmen, Hirodes'in açıktan açığa sürdürdüğü Helenizm ve Kudüs'ü "Romalılaştırma" yönündeki agresif girişimleri, krallarını yabancı efendilerinin bir kölesi ve yabancı tanrılara adanmış biri olarak görmekten vazgeçmeyen dini bütün Yahudileri öfkelendiriyordu. Yahudi kimliğinin en büyük sembolü olan Tapınak bile Hirodes'in Roma hayranlığını maskeleyemiyordu. Tamamlanmasından kısa bir süre önce, Hirodes Tapı-

nak'ın ana giriş kapısının üzerine, Roma'nın sembolü olan bir altın kartal yerleştirdi. Kendi elleriyle seçtiği başkâhini, "Tanrı'nın Oğlu" Sezar Augustus adına günde iki kez kurban vermeye zorluyordu. Yine de, Yahudilerin duydukları nefretin, en azından onun hayatta olduğu süre içerisinde, ayaklanma boyutuna gelmemiş olması Hirodes'in krallığını kontrolü altında tuttuğunun işaretidir.

Büyük Hirodes MÖ 4'te öldüğünde, Augustus onun etki alanını üç oğlu arasında paylaştırdı: Archelaus'a Yahudiye, Samiriye ve Edom verildi; Hirodes Antipa–"Tilki" olarak tanınır–Celile ve Peraea'da (Ölü Denizin kuzeydoğusunda Şeria Nehri'nin arkasındaki bölge) hüküm sürdü; ve Filipus'a Golan ve Celile Denizi'nin kuzeydoğusundaki bölgeler verildi. Hirodes'in oğullarından hiçbirine kral unvanı verilmedi: Antipa ve Filipus "dörtlü yönetim valisi" anlamında tetrark, Archelaus ise "halkın yöneticisi" anlamında etnark unvanı aldı; her iki unvan da Yahudilere birleşik krallığın sona erdiğini göstermek üzere, kasten seçilmişti.

Hirodes'in krallığının bu şekilde bölünmesi Roma için bir felaket oldu, uzun ve baskıcı yönetimi boyunca biriken öfke ve memnuniyetsizlik, boş ve rehavet içinde geçen hayatları nedeniyle körelmiş olan talihsiz oğullarının zar zor baş edebildikleri ayaklanmalar ve şiddet içeren protestolara dönüştü. İsyancılar Hirodes'in Şeria Nehri'ndeki saraylarını yaktılar. Tapmak bile, bir kez Hamursuz Bayramı'nda, bir kez de Şavuot (Haftalar Bayramı) sırasında olmak üzere iki kez basıldı. Kırsal kesimlerde, Hirodes'in bastırdığı haydut çeteleri bir kez daha Celile'de dolaşmaya, eski kralın yandaşlarını katletmeye başladı. Edom'da, Hirodes'in memleketinde, iki bin askeri katledildi. Hirodes'in müttefikleri, kendi kuzeni Ahav bile asilere katıldı.

Bu ayaklanmalar, şüphesiz, Yahudilerin mesih beklentisinden güç alıyordu. Peraea'da, Hirodes'in eski kölelerinden biri–Simun adında iri yarı bir adam–mesih olduğunu ilan etmiş ve Eriha'da krallığa ait yerleri soymak üzere bir grup haydut toplamıştı. İsyan Simun'un yakalanması ve başının kesilmesi ile sona erdi. Bundan

kısa bir süre sonra, mesih olma iddiasındaki bir başka kişi, Athronges adlı yoksul bir çoban, başına bir taç koydu ve Roma kuvvetlerine karşı gözü kara bir saldırı başlattı. O da yakalandı ve idam edildi.

Kaos ve akan kan, Sezar Augustus'un nihayetinde kendi askerlerini Yahudiye'ye gönderip, ayaklanmaya son vermesine kadar şiddetini azaltmadan sürdü. İmparator, Filipus ve Antipa'nın görevlerinde kalmalarına izin verse de, Archelaus'u sürgüne gönderdi, Kudüs'ü Romalı bir valiye bıraktı ve MS 6'da Yahudiye'nin tamamını doğrudan Roma tarafından yönetilen bir vilayete dönüştürdü. Artık yarı bağımsızlık olmayacaktı. Müvekkil krallar olmayacaktı. Yahudilerin Kralı olmayacaktı. Kudüs artık tamamen Roma'ya aitti.

Anlatılana göre, Büyük Hirodes MÖ 4 yılında, Hamursuz Bayramı arifesinde, yetmiş yaşında, Yahudileri otuz yedi yıl boyunca yönettikten sonra ölmüştü. Yosefus, Hirodes'in öldüğü gün ay tutulması olduğunu, bunun da ardından gelecek karmaşaya işaret eden uğursuz bir işaret olduğunu yazmıştı. Elbette Büyük Hirodes'in ölümüne dair anlatılan başka bir hikâye daha var: onun MÖ 4'teki ölümü ile Roma İmparatorluğu'nun MS 6'da Kudüs'ü devralması arasında bir zamanda, Celile'de mütevazi bir kasabada, bir gün Hirodes'in Yahudilerin Kralı unvanını taşıdığını iddia edecek bir çocuk doğmuştu.

Bölüm Üç

Nereden Olduğumu Biliyorsunuz

Eski Nasıra, Celile'nin aşağı kesimlerinde, rüzgarlı bir tepenin düzensiz yamacında yer alır. Bu küçük köyde en fazla yüz Yahudi aile yaşar. Yol ya da kamu binası yoktur. Havra yoktur. Köylüler içme suyunu ortak bir kuyudan çekerek kullanır. Yağmur sularının toplandığı ve depolandığı bir yeraltı su deposundan beslenen tek bir hamam köyün tamamına hizmet eder. Çoğu cahil köylüler, çiftçiler ve işçilerden oluşan bir köydür; haritalarda gösterilmeyen bir yerdir.

Nasıra'daki evler basit yapılardır; penceresi olmayan tek bir oda ikiye bölünmüştür; bir tarafta aile yaşarken diğer taraf beslenen hayvanlar içindir; kireç badanalı çamur ve taştan yapılmadır ve üstünde yer alan düz çatıda ev halkı bir araya gelip dua eder, çamaşırlarını kurutur, havanın güzel olduğu akşamlarda yemeklerini yer ve sıcak yaz gecelerinde tozlu döşeklerini serip, uyur. Daha şanslı olanların bir arka bahçesi, sebze yetiştirebilecekleri küçük bir toprağı vardır, çünkü mesleği ya da sanatı ne olursa olsun, her Nasıralı çiftçidir. Bu ıssız köyde yaşayan istisnasız tüm köylüler toprağı işlerler. Bu küçük nüfusu besleyen ve hayatta kalmasını sağlayan tarımdır. Herkes kendi hayvanını yetiştirir, herkes kendi ekinini eker; biraz arpa, biraz buğday, birkaç bağ darı ve yulaf. Hayvanların gübreleri toprağı besler, toprak köylüleri, köylüler de nihayetinde hayvanları besler. Kural, kendi kendine yetebilmektir.

Bir yamaç mezrası olan Nasıra o kadar küçük, o kadar önemsizdir ki, adı MS üçüncü yüzyıldan önceye ait hiç bir eski Yahudi kaynağında geçmez–İbrani İncili'nde, Talmud'da, Midraş'ta ya da Yosefus'ta geçmez. Kısacası, son derece önemsiz ve tam anlamıyla unutulmuş bir yerdir. Aynı zamanda İsa'nın doğmuş ve büyümüş olduğu yer olması olasıdır. Yoksul birkaç yüz Yahudi'nin yaşadığı, dışarıya son derece kapalı bir köyden gelmiş olması aslında İsa'nın çocukluğu hakkında oldukça kesin görünen tek bilgi de olabilir. İsa'nın adı Nasıra ile öylesine özdeşleşmiştir ki, yaşamı boyunca sadece "Nasıralı" olarak anılmıştır. İsa'nın ne kadar yaygın bir isim olduğu düşünüldüğünde, doğduğu şehir onun asıl lâkabı hâline gelmişti. Onu tanıyan herkesin, hem dostlarının, hem de düşmanlarının, aynı fikirde olduğu tek konu bu gibi görünüyordu.

O hâlde neden Matta ve Luka–ve sadece Matta (2:1–9) ve Luka (2:1–21)– İsa'nın Nasıra'da değil de Beytüllahim'de doğduğunu iddia ediyorlar; üstelik Beytüllahim adının, Yuhanna müjdesindeki tek bir ayet (7:42) dışında, Yeni Ahit'in başka hiçbir yerinde geçmemesine rağmen (hatta, İsa'dan tekrar tekrar "Nasıralı" olarak bahseden Matta ya da Luka'da da başka yerde geçmemesine rağmen)?

Cevap Yuhanna'da yer alan ayette bulunabilir.

Yuhanna'nın yazdığına göre, İsa'nın hizmetinin başlarıdır. O zamana kadar, İsa, çoğunlukla mesajını Celile'nin yoksul çiftçilerine ve balıkçılarına; arkadaşlarına ve komşularına aktarmıştır. Ancak şimdi Çardak Bayramı geldiğine göre, İsa'nın ailesi onun kendileri ile birlikte Yahudiye'ye gelmesi, bu neşeli hasat bayramını birlikte kutlamaları ve onun kendini kitlelere tanıtması için ısrar ederler.

"Gel," derler."Kendini dünyaya göster."

İsa itiraz eder. "Siz gidin" der. "Bu bayrama gitmeyeceğim. Benim için zaman daha gelmedi."

İsa'nın ailesi onu orada bırakır ve hep birlikte Yahudiye'ye giderler. Ancak, onların haberi olmadan, İsa da Yahudiye'ye gitmeye

karar verir, belki de sadece toplanan kalabalığın arasında gizlice dolaşmak ve onun hakkında söylenenleri duymak ister.

"İyi adamdır" diye fısıldar biri.

"Hayır. Halkı saptırıyor" der bir diğeri.

Bir süre sonra, İsa kendini kalabalığa tanıttığında, birkaçı onun kimliğine dair tahminlerde bulunmaya başlar. "Şüphesiz o bir peygamber."

Sonunda nihayet biri, herkesin açıkça düşündüğü şeyi söyler. Nasıl düşünmesinler ki, İsa kalabalığın ortasında, başı dik "Eğer susamış olan varsa, bana gelsin ve içsin" derken. Onlar böylesine alışılmadık sözleri nasıl anlasınlar? Böylesine sözleri açıkça ve, anlatıldığına göre, bu sinir bozucu vaizi susturmaktan ve tutuklamaktan memnuniyet duyacak din bilginleri ve yasa öğretmenlerinin duyacağı şekilde söylemeye başka kim cesaret edebilir?

"Bu adam mesih!"

Bu basit bir beyan değildir. Hatta aslında ihanettir. Birinci Yüzyıl Filistini'nde, "bu mesih'tir" sözlerini yüksek sesle ve halk arasında söylemek, çarmıha gerilme ile cezalandırılan bir suç olabilir. Gerçek şu ki, İsa'nın zamanında, Yahudilerin mesihin rolü ve görevi hakkındaki düşünceleri, Kutsal Topraklarda dolaşan mesih söylenceleri ve popüler hikâyelerle besleniyordu ve birbiriyle çelişkiliydi. Bazıları mesihin Yahudileri eski güçlü ve görkemli günlerine yeniden kavuşturacak toparlayıcı bir kişi olacağına inanıyordu. Bazıları ise mesihi kıyametle bir ve ütopik anlamda görüyor, mevcut dünyayı yok edecek ve kalıntıları üzerinde daha adil bir dünya kuracak biri olarak düşünüyordu. Mesihin kral olacağını düşünenler olduğu gibi, onun kâhin olacağını düşünenler de vardı. Esseniler görünüşe göre iki mesih bekliyordu - biri kral, biri de kâhin - ancak Yahudilerin çoğu mesihin her ikisinin özellikleri de taşıyacağını düşünüyordu. Yine de, Çardak Bayramı için toplanan Yahudiler arasında, mesihin kim olması gerektiği ve mesihin ne yapmasını bekledikleri konusunda fikir birliği olduğu düşünülebilirdi: O Kral Davut'un

soyundan geliyor; İsrail'i eski hâline kavuşturacak, Yahudileri işgâlin prangalarından kurtaracak ve Kudüs'te Tanrı'nın egemenliğini kuracaktı. Dolayısıyla, İsa'ya mesih demek onu, kendisinden önce gelmiş ve başarısız olmuş mesihlerin geçtiği, çatışmaya, devrime ve hâkim güçlere karşı bir savaşa giden yola acımasızca itmek anlamına geliyordu. Bu yolun nerede nihayete ereceğini bayram yerinde toplananlar kesinlikle bilmiyordu. Ancak yolun nerede başlaması gerektiğine dair genel bir fikir vardı.

Kalabalıktan bazıları "Kutsal kitapta mesihin Davut'un soyundan geleceği söylenmiyor mu?" diye soruyor."Davut'un yaşadığı köyden olacağı? Beytüllahim'den?"

"Ama bu adamın nereden geldiğini biliyoruz" diyor bir başkası. Orada yanında olan kardeşlerini tanıyorlar. Tüm ailesi orada. Bayram için Celile'deki evlerinden birlikte geldiler. Nasıra'dan.

Kutsal kitabı bir ömür boyu irdelemiş olmanın verdiği güvenle bir Ferisi "İnceleyin" diyor. "Göreceksiniz; peygamber Celile'den gelmeyecek."

İsa onların bu iddialarını tartışmıyor. "Evet, hepiniz beni tanıyorsunuz" diyor. "Ve nereden olduğumu biliyorsunuz." Bunun yerine, dünyevi evi konusunu tamamen bir kenara itiyor, kökeninin cennet olduğunu vurgulamayı tercih ediyor. "Ben kendiliğimden gelmedim; beni gönderen gerçektir. O'nu siz tanımıyorsunuz. Ben O'nu tanırım. Ben O'ndanım. Beni O gönderdi" (Yuhanna 7:1–29).

MS 100 ile 120 arasında yazılmış olan, kanonik dört müjdenin sonuncusu olan Yuhanna'da bu gibi ifadeler sık kullanılıyor. Yuhanna İsa'nın fiziksel doğumuna hiç ilgi göstermemekle birlikte, İsa'nın "Nasıralı" olduğuna o bile değiniyor (Yuhanna 18:5–7). Yuhanna'ya göre, İsa ebedi bir varlıktır, başlangıçtan bu yana Tanrı ile beraber olan *logos*- söz'dür, tüm yaratılış O'nun aracılığıyla var olmuş ve var olan hiçbir şey O'nsuz olmamıştır (Yuhanna 1:3).

İsa'nın dünyevi kökeni konusunda benzer bir ilgisizlik MS 70"en hemen sonra yazılan ilk müjdede, Markos'ta da görülür. Markos ta-

mamen İsa'nın hizmetine odaklanmıştır; İsa'nın doğumuyla, ya da şaşırtıcı belki ama, İsa'nın dirilişi ile ilgilenmez, her iki olaydan da hiç bahsetmez.

İlk Hıristiyan toplulukları, İsa'nın hizmetinin başlamasından önceki hayatının herhangi bir yönüyle özellikle ilgilenmiyor gibiydi. İlk yazılı belgelerde doğumuna ve çocukluğuna dair hikâyelerin olmaması dikkat çekici. MS 50 dolaylarında derlenen Q materyalleri İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesinden önce yaşanan hiçbir şeyden bahsetmez. Yeni Ahit'in büyük bölümünü oluşturan Pavlus'un mektuplarında İsa'nın hayatından çarmıha gerilmesi ve dirilişi haricinde herhangi bir olaydan bahsedilmez (ancak Pavlus 'Son Akşam Yemeği'nden bahsetmiştir).

Ancak, ölümünden sonra insan olarak İsa'ya ilgi artınca, ilk Hıristiyan topluluğu içerisinde bazıları için İsa'nın ilk yıllarındaki boşluğu doldurma ihtiyacı doğdu, özellikle, Nasıra'da doğmuş olduğu konusu işlendi çünkü, bu durum ona karşı olan Yahudiler tarafından, en azından kehanetler dikkate alındığında, İsa'nın mesih olamayacağı tezini kanıtlamak için kullanılıyordu. Bu eleştiriyi savuşturmak için yaratıcı bir tür çözüm, İsa'nın ailesini Beytüllahim'e getirecek ve bu şekilde Davut ile aynı şehirde doğmuş olduğunu gösterecek bir yol bulunması gerekiyordu.

Luka'ya göre, sorunun cevabı bir nüfus sayımında. "O günlerde" diyor, "Sezar Augustus tüm Roma dünyasında bir nüfus sayımının yapılması için ferman çıkardı. Bu ilk sayım, Kirinyus'un Suriye valiliği zamanında yapıldı. Herkes yazılmak için kendi kentine gitti. Böylece Yusuf da, Celile'nin Nasıra kentinden kalkıp Yahudiye bölgesine, Davut'un kenti olan Beytüllahim'e gitti." Sonra, okuyucular bu ayrıntıları atlayabilir diye, Luka ekliyor, "Davut'un soyundan ve torunlarından olduğu için" (Luka 2:1–4).

Luka sadece bir konuda haklı. Büyük Hirodes'in ölümünden on yıl sonra, MS 6'da, Yahudiye resmî olarak bir Roma vilayeti olduğunda, Suriye valisi Kirinyus Yahudiye, Samiriye ve Edom'da

bulunan tüm insanların, malların ve kölelerin sayımının yapılması emrini vermişti– Luka'nın iddia ettiği gibi "tüm Roma dünyasında" değil ve kesinlikle İsa'nın ailesinin yaşadığı Celile bu sayıma dahil değildi (Luka ayrıca MS 6'da Kirinyus tarafından yaptırılan nüfus sayımı ile İsa'nın doğumu arasında bağlantı kurarken de hata yapıyordu; çoğu akademisyene göre İsa'nın doğumu, Matta'nın müjdesinde belirtilen yılda, MÖ 4 dolaylarındadır). Ancak, nüfus sayımının asıl amacı vergilendirme olduğundan, Roma kanunları kişilerin mal varlıklarını yaşadıkları yeri esas alarak değerlendiriyordu, doğdukları yeri değil. O döneme ait Roma belgelerinde aksini belirten herhangi bir ifade yer almaz (üstelik Romalılar belgelendirme konusunda, özellikle de söz konusu olan vergiler olduğunda, oldukça ehildir). Her Roma vatandaşının babasının doğduğu yere gitmek üzere tüm ailesi ile birlikte uzak mesafeler kat etmesi ve sonra ailesinin ve her hâlükârda arkasında bırakmış olacağı mallarının sayımını yapmak üzere bir memurun gelmesini, belki aylarca, sabırla beklemesi nedeniyle tüm Roma ekonomisinin, Luka'nın iddia ettiği gibi, belli aralıklarla durması çok mantıksız.

Luka'nın bu bebeklik anlatımı ile ilgili olarak şunu dikkatimizden kaçırmamalıyız: Hâlâ Roma egemenliği altında yaşayan okuyucular, Kirinyus tarafından yaptırılan sayım ile ilgili anlatımın gerçeği yansıtmadığını bileceklerdir. Anlattığı olaylardan bir nesil kadar sonra yaşamış olan Luka da, yazdıklarının teknik olarak hatalı olduğunu biliyordu. Müjdelerin modern zamandaki okuyucuları için bunu kavramak son derece zor ancak Luka, İsa'nın Beytüllahim'deki doğumuna dair hikâyesinin tarihsel bir gerçek olarak algılanmasını kastetmemiştir. Luka'nın modern dünyada "tarih" kelimesini kullandığımızda neyi kastettiğimize dair bir fikri bile yoktur. Geçmişte yaşanan, gözlemlenebilir ve doğrulanabilir olayların eleştirel bir analizi olarak tarih nosyonu modern çağın ürünüdür; tarihi, olguların açıklığa kavuşturulması olarak değil, gerçeklerin ortaya konması olarak gören müjde yazarları için bu başlı başına yabancı bir kavramdır.

Luka'nın müjdesini okuyanlar, eski dünyadaki çoğu insan gibi, mit ile gerçeklik arasında kesin bir ayrım yapmıyordu; onların ruhsal deneyimlerinde bu ikisi arasında özel bir bağlantı vardı. Bu yüzden de, gerçekte ne olduğundan çok, ne anlama geldiğiyle ilgileniyorlardı. Eski dünyada, bir yazarın Tanrı ve kahramanlar hakkında yazdıklarının olgusal olarak hatalı kabul edilmesi ancak altta verilen mesajının doğru görülmesi son derece normaldi; hatta bu şekilde olması beklenirdi.

Dolayısıyla, Matta'nın anlattığı, Hirodes'in umutsuzca bebek İsa'yı ararken Beytüllahim'de ve çevresinde doğan tüm erkek çocukları katletmesi olayından kaçmak için Mısır'a uçması da benzer şekilde hayal ürünüdür; ki o döneme dair yazılmış Yahudi, Hıristiyan ya da Roma kökenli günlükler ya da tarihi belgelerin hiçbirinde böyle bir olaya dair en ufak bir destekleyici kanıt bulunmamaktadır– nihayetinde Roma İmparatorluğu'nun genelinde en ünlü Yahudi (ne de olsa Yahudilerin Kralı!) olan Büyük Hirodes hakkında çok fazla yazılı belge ve anlatım olduğu düşünülürse, bu kayda değer bir durum.

Luka'nın Kirinyus nüfus sayımı anlatımında olduğu gibi, Matta'nın Hirodes katliamı anlatımı da bizlerin günümüzde tarih olarak değerlendirdiğimiz anlamda değerlendirilmek üzere yazılmamıştır; özellikle de kendi oğullarının katliamı gibi unutulmaz bir olayı mutlaka hatırlayacak olan kendi toplumları tarafından bu şekilde değerlendirilmeyeceği kesindir. Matta'nın, İsa'nın Mısır'dan gelmesini istemesi ile Beytüllahim'de doğmuş olmasını istemesinin nedeni aynıdır; atalarınca, o ve dönemindeki Yahudiler tarafından çözülmek üzere etrafa saçılmış olan kehanetlerin gerçekleştiğini söylemek, İsa'yı kendisinden önceki kralların ve peygamberlerin yoluna koymak ve en önemlisi, İsa karşıtlarının öne sürdüğü, en önemli mesihlik kehanetini gerçekleştiremeden, İsrail'i yeniden kuramadan ölen bu basit köylünün aslında "mesh edilmiş olan" mesih olamayacağı iddiasına cevap vermektir.

Matta ve Luka'nın karşı karşıya kaldığı sorun aslında İbrani İn-

cili'nde mesih ile ilgili tek ve tutarlı bir anlatım olmamasıdır. Yukarıda Yuhanna'nın müjdesinden aktarılmış olan pasaj, mesihe dair kehanetler söz konusu olduğunda Yahudiler arasında genel bir kafa karışıklığı olduğunu gösteren mükemmel bir örnektir. Din bilginleri ve yasa öğretmenleri büyük bir özgüvenle İsa'nın mesih olamayacağını, çünkü onun kehanetlerde belirtildiği gibi Beytüllahim'de doğmadığını söylerken, kalabalığın içinden birileri de Nasıralı'nın mesih olamayacağını, çünkü kehanette, "Mesih geldiği zaman onun nereden geldiğini kimse bilmeyecek" (Yuhanna 7:27) dendiğini söyleyebiliyordu.

Gerçek şu ki, kehanetler her ikisini de söylüyor. Hatta, bayram için toplanan kalabalığa, şüpheci Ferisi'nin verdiği "İnceleyin" tavsiyesini dinleyecek biri, mesih hakkında yüzlerce yıl içerisinde, onlarca farklı kişi tarafından derlenmiş pek çok çelişkili kehanet olduğunu görürdü. Gelecekte, Kral Davut'un soyundan gelen bir kurtarıcının İsrail'i eski ihtişamına kavuşturacağını öngören Mika, Amos ve Yeremya gibi peygamberler, aslında kendi dönemlerindeki kralları ve mevcut düzenleri hakkında üstü kapalı eleştiride bulunmakta, Davut idealinin gerisinde kaldıklarını ima etmekteydi. (Ancak, tüm kehanetlerin ortak bir noktası vardı: Mesih bir insandır, ilâhi bir varlık değildir. İlahi bir varlık olan mesihe inanmak Yahudiliğin temsil ettiği her şeye terstir; bu nedenle, İbrani İncili'nde mesih ile ilgili istisnasız her metinde, bu kişinin mesihlik görevini cennette değil, dünyada yerine getirdiği resmedilir.) O hâlde, mesih adayınızı bu karmaşık peygamber söylemleri içerisine oturtmak isterseniz, öncelikle çok sayıdaki metinden, sözlü anlatımdan, popüler hikâyelerden ve söylencelerden hangisini tercih edeceğinize karar vermeniz gerekir. Bu soruya vereceğiniz cevap büyük ölçüde kendi mesihiniz için ne söylemek istediğinize bağlıdır.

Matta'nın, İsa'yı Hirodes'in katliamından kaçmak için Mısır'a uçurması, bu olayın gerçekten yaşanmasından değil, Hoşea Peygamber'in sözlerini doğrulamak istemesindendi: "Oğlumu Mısır'dan çağırdım" (Hoşea 11:1). Bu hikâyenin amacı İsa hakkında

herhangi bir olguyu anlatmak değildir; amacı şu gerçeği açıklamaktır: İsrailoğulları'nı Firavun'un katliamından kurtaran ve Mısır'dan Tanrı'nın yeni yasasıyla çıkan Musa'nın (Mısır'dan Çıkış 1:22) yeni hâlidir İsa.

Luka İsa'nın doğumunu Beytüllahim'de anlatır; orada olduğu için değil, Mika Peygamber'in sözleri yüzünden: "Sen ey Beytüllahim. . . İsrail'i benim adıma yönetecek olan senden çıkacak" (Mika 5:2). Luka İsa'nın yeni Davut olduğunu, Yahudilerin Kralı olduğunu, Vaat Edilen Toprakları yönetmek üzere Tanrı'nın tahtına çıktığını söylemek ister. Basit bir ifadeyle, müjdelerde yer alan bebeklik anlatımları tarihsel anlatımlar değildir ve bu şekilde okunması da düşünülmemiştir. İsa'nın Tanrı tarafından mesh edilmiş kişi konumunun teolojik olarak doğrulanmasıdır. Kral Davut'un varisi. Vaat edilen mesih.

O İsa'yı–tüm yaratılışın kendisinden geldiği ebedi söz'ü, Tanrı'nın sağ tarafında oturan Mesih'i–kirli bir kundağa sarılı hâlde, etrafında basit çobanlar ve doğudan getirdikleri hediyeleri sunan bilgeler olduğu hâlde Beytüllahim'de bulursunuz.

Ancak gerçek İsa'yı– MÖ 4 ile MS 6 yılları arasında bir dönemde, taşlı Celile kırsalında doğan yoksul Yahudi köylüsünü–Nasıra'nın rüzgarlı bir mezrasında, çamurları ve tuğlaları dökülen evlerde aramalısınız.

Bölüm Dört

Dördüncü Ekol

İsa'nın doğduğu zamanın Nasıra'sı hakkında şunu biliyoruz: Bir marangoz için çok az iş vardı. Sonuçta, hadisler İsa'nın mesleğinin bu olduğunu söylüyor: Marangoz ya da inşaatçı – ancak bütün bir Yeni Ahit'te onun hakkında bu iddianın yer aldığı sadece bir ayet (Markos 6:3) olduğunu belirtmekte yarar var. Bu iddia doğruysa, zanaatkâr ve işçi olarak İsa, Birinci Yüzyıl Filistini'nde, züğürtler, dilenciler ve kölelerin hemen üstünde, köylüler arasında en düşük sınıfa mensup olmalı. Romalılar eğitimsiz ya da okuma yazması olmayan köylülere *tekton* diyorlardı ve İsa için büyük ihtimalle her ikisi de geçerliydi.

Birinci yüzyılda, Filistin'de okur yazar olmayanların oranı, özellikle de yoksul kesim arasında, inanılmaz ölçüde yüksekti. Yahudi köylülerin yaklaşık yüzde 97'sinin ne okuma ne de yazma bildikleri tahmin ediliyor; İsa'nın yaşadığı gibi, ağırlıklı olarak sözlü geleneğin olduğu toplumlar için beklenmedik bir oran değil. İbrani İncili'nin Yahudilerin hayatında önemli bir rolü olduğu şüphesiz. Ancak İsa döneminde, Yahudilerin ezici çoğunluğu İbraniceyi ancak iptidai düzeyde, kutsal metinleri havrada dinlediklerinde anlayabilecek kadar biliyor olmalı. İbranice din bilginlerinin ve öğretmenlerin diliydi - öğrenmenin dili. İsa gibi köylüler konuşma dilinde bile olsa, İbranice iletişim kurmakta çok büyük zorluk çekerlerdi; kutsal kitabın büyük bölümünün, Yahudi köylülerinin konuştuğu

dil, İsa'nın dili olan Aramiceye çevrilmiş olmasının nedeni budur. İsa'nın, Roma İmparatorluğu'nun ortak dili olan Yunancada, müşterileri ile anlaşma yapacak kadar temel bilgiye sahip olması olasıdır (tuhaf ama, Roma tarafından işgâl edilen topraklarda en az konuşulan dil Latinceydi), ancak bilgisi vaaz vermek için yeterli olamaz. Yunanca dilinde rahatlıkla iletişim kurabilen Yahudiler Helenleşmiş Hirodes eliti, Yahudiye'deki aristokrat kâhinler ve daha eğitimli olan Diaspora Yahudileridir, Celile'nin köylüleri ve işçileri değil.

İsa hangi dilleri konuşursa konuşsun, Aramice de dahil olmak üzere bu dillerden herhangi birinde okuyup, yazabildiğini düşünmek için bir neden yoktur. Luka'da anlatılan, on iki yaşındaki İsa'nın Kudüs Tapınağı'na gidip, İbrani İncili'nin inceliklerini kâhinler ve öğretmenlerle tartışması (Luka 2:42–52), ya da İsa'nın Nasıra'da (olmayan) havrada Yeşaya Peygamber'in kitabını okuyarak Ferisileri şaşırtması (Luka 4:16–22), bu İncil yazarının hayal gücünün hayranlık verici ürünleridir. İsa, Luka'nın anlatısını az da olsa geçerli kılmak için gerekli olan resmî eğitim alma imkânına sahip olamazdı. Nasıra'da köylü çocukların gidecekleri okul yoktu. İsa'nın almış olduğu eğitim doğrudan ailesinden geliyor olmalı ve zanaatkâr ve işçi olduğu düşünülürse, eğitimi neredeyse sadece babasının ve kardeşlerinin işini öğrenmeye yönelik olmalı.

İsa'nın erkek kardeşlerinin *olması*, annesi Meryem'in ebedi bakire olduğu yönündeki Katolik doktrine karşın, neredeyse tartışılmaz bir durumdur. Bu durum hem müjdelerde, hem de Pavlus'un mektuplarında tekrar tekrar dile getiriliyor. Hatta Yosefus bile İsa'nın, ölümünden sonra ilk Hıristiyan kilisesinin en önemli lideri olacak, kardeşi Yakup'tan bahseder. İsa'nın, isimleri müjdelerde geçen en az dört erkek kardeşten; Yakup, Yose, Yahuda ve Simun, ve müjdelerde bahsedilmekle birlikte isimleri ne yazık ki aktarılmayan ve sayısı bilinmeyen kız kardeşten oluşan büyük bir aileye sahip olduğu nosyonuna karşı geliştirilecek mantıklı bir argüman bulunmamaktadır.

İsa'nın, müjdelerde, çocukluk anlatımından sonra birdenbire

ortadan kaybolan babası Yusuf hakkında daha da az bilgi var. Yusuf'un İsa henüz çocukken öldüğü konusunda görüş birliği bulunuyor. Ancak, Yusuf'un hiç var olmadığına, kendisinden bahseden iki İncil yazarı Matta ve Luka tarafından, daha tartışmalı bir yaratılış anlatımına, bakire doğuma açıklama getirmek üzere ortaya atıldığına inananlar da vardır.

Bir taraftan, Matta ve Luka'nın, birbirlerinin çalışmalarından tamamen habersiz oldukları inancına rağmen, kendi çocukluk anlatımlarında bakire doğuma yer vermiş olmaları, bakire doğum söylencesinin erken dönemden beri, belki de ilk müjde olan Markos'tan öncesinden beri var olduğunu gösterir. Diğer taraftan, Matta ve Luka'nın çocukluk anlatımları dışında, Yeni Ahit'te başka herhangi bir yerde bakire doğum ima bile edilmemiştir: İsa'yı dünyevi kökeni olmayan, öte dünyadan bir ruh olarak sunan Yuhanna tarafından da, İsa'nın Tanrı'nın bedenlenmiş hâli olduğunu düşünen Pavlos tarafından da dile getirilmemiştir. Bu eksiklik, akademisyenler arasında büyük bir spekülasyona yol açmış, bakire doğum hikâyesinin, İsa'nın anne babası hakkında daha tatsız bir gerçeği, onun evlilik dışı ilişkiden doğmuş olabileceği gerçeğini kapatmak için yaratılmış olup olmadığı tartışılmıştır.

Bu aslında eski bir tartışmadır; İsa hareketi karşıtları tarafından ilk günlerden itibaren tartışılmıştır. İkinci yüzyılda yaşamış yazar Celsus, Filistinli bir Yahudi'den, İsa'nın annesinin Panthera adında bir askerden hamile kaldığına dair kaba bir hikâye dinlediğini anlatır. Celsus tarafından anlatılan hikâyenin polemiğe yönelik olduğu öylesine barizdir ki, ciddiye almak bile mümkün değildir. Bununla birlikte, İsa'nın ölümünün üzerinden yüz yıldan az bir zaman geçmişken bile, Filistin'de onun gayrimeşru doğumuna dair dedikoduların dolaşmakta olduğunu gösterir. Bu dedikodular, İsa hayattayken yapılmaya başlanmış bile olabilir. İsa kendi memleketi Nasıra'da vaaz vermeye başladığında, komşularının homurdanmalarıyla karşılaşır; içlerinden biri sorar, "Bu Meryem'in oğlu değil mi?" (Markos 6:3). Bu kolay kolay gözardı edilmeyecek, hayret

verici bir ifade. Filistin'de Yahudi bir ailenin ilk oğlunu annesinin adıyla anmak; yani *Yusuf oğlu* İsa yerine *Meryem oğlu* İsa, demek hem alışılmadık hem de kötüdür. En azından, yaratacağı etki apaçık ortada olan kasıtlı bir iftiradır; öyle ki Markos'un müjdesinde daha sonra yapılan düzeltmelerde ayete "marangoz ile Meryem'in oğlu" ifadesi eklenmesi zorunluluğu doğmuştur.

İsa hakkında daha da tartışmalı olan bir gizem de, onun evli olup olmadığıdır. Yeni Ahit'te İsa'nın evlenmiş olduğuna dair herhangi bir kanıt olmamakla birlikte, İsa'nın yaşadığı dönemde, otuz yaşında bir Yahudi erkeğin bir karısının olmamasını düşünmek neredeyse mümkün değildir. Dini nedenlerle evlenmemek, Birinci Yüzyıl Filistini'nde son derece nadir görülen bir fenomendi. Yukarıda bahsedilen Esseniler ve Therapeutar adı verilen bir diğeri gibi az sayıda mezhep evlenmemeyi tercih ediyordu ancak bu manastır tarzı bir uygulamaydı; sadece evlenmeyi reddetmiyorlar, aynı zamanda kendilerini toplumdan tamamen soyutluyorlardı. İsa bu türden bir şey yapmamıştı. Ancak, İsa'nın evlenmiş olduğunu varsaymak akla yakın gelse de, Nasıralı İsa hakkında yazılmış hiçbir yazıda, kanonik müjdelerden gnostik müjdelere, Pavlus'un mektuplarına, hatta onun aleyhinde yazılmış Yahudi ve pagan kökenli polemiklerde bile, bir karısının ya da çocuklarının olduğuna değinilmemiş olduğu gerçeği de gözardı edilemez.

Sonuçta, İsa'nın Nasıra'daki yaşantısının ilk yılları hakkında fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü, İsa'nın mesih olduğunun beyanına kadar, Celile'nin önemsiz mezrasında yaşayan bir Yahudi köylüsünün nasıl bir çocukluğunun olduğu önemli değildi. İsa'nın mesih olduğunun beyanından sonra, bebekliği ve çocukluğuna dair, İsa'nın mesih olarak kimliği hakkında öne sürülmek istenen teolojik iddiayı desteklemek için yaratıcı bir yaklaşımla hayal edilebilecek olanlar önemliydi. İyi ya da kötü, gerçek İsa ile ilgili bilgiye erişebileceğimiz yer, ölümünden sonra onun hakkında anlatılan hikâyeler değil, Celile'nin küçük Nasıra köyünde, hayatta kalmak için uğraşan marangozlar/inşaatçılardan oluşan büyük bir

Yahudi ailesinin bir parçası olarak hayatına dair elde edebildiklerimizdir.

Nasıra ile ilgili sorun, şehrin çamur ve tuğladan yapılma olması. En gösterişli evler bile, varsa tabii, taştan yapılmış olmalı. Çatılarda ahşap kirişler vardı ve tabii ki kapılar da ahşaptan yapılmıştı. Bir avuç Nasıralı ahşap mobilya - bir masa, birkaç tabure - alacak güce sahipti belki; birkaç tanesi de küçük topraklarını ekip biçmek için ağaçtan çift ve sabana sahip olabilir. Ancak *tekton* kelimesinin anlamının inşaat işlerinden biri ile uğraşan bir zanaatkâr anlamına geldiği düşünülse bile, Nasıra gibi mütevazı ve unutulmuş bir köyde yaşayan, çoğu ancak hayatta kalacak gelir düzeyine sahip yaklaşık yüz civarındaki yoksul ailenin İsa'nın ailesini beslemesi mümkün değildir. Çoğu zanaatkâr ve işçi gibi, İsa ve erkek kardeşleri de ticaret yapmak için daha büyük köylere ya da şehirlere gitmek zorundaydılar. Neyse ki, Nasıra, Celile'nin en büyük ve en hareketli şehirlerinden birine, başkent Seforis'e yürüyerek bir günde ulaşılabilecek uzaklıktaydı.

Seforis sofistike bir metropoldü; Nasıra ne kadar yoksulsa, burası da o kadar zengindi. Nasıra'da taş döşeli tek bir yol bile yokken, Seforis'te yollar cilalı taş bloklarla yapılmış caddelerden oluşuyordu, caddeler boyunca uzanan iki katlı evlerin büyük bahçeleri ve özel, taştan oyulmuş mahzenleri vardı. Nasıralılar tek bir hamamı ortaklaşa kullanıyorlardı. Seforis'te, ayrı iki su kemeri şehrin merkezinde birleşiyor, yaklaşık kırk bin kişilik nüfusun tamamına hizmet eden, suların kaygısızca aktığı hamamlara ve umumi tuvaletlere bolca su sağlıyordu. Seforis'te bulunan Roma tarzı villaların ve muhteşem köşklerin bazıları, kuş avına çıkmış neşeli çıplak insanların, meyve sepetleri taşıyan çelenk takmış kadınların, dans eden ve müzik aletleri çalan genç oğlanların resmedildiği rengarenk mozaiklerle kaplıydı. Şehrin merkezinde yer alan Roma tiyatrosu dört bin beş yüz kişilikti; karmaşık bir yol ağı ve ticaret yolları ile Seforis Yahudiye'ye ve Celile'nin diğer şehir-

lerine bağlanıyordu, dolayısıyla şehir önemli bir kültür ve ticaret merkezi konumundaydı.

Kazılarda ortaya çıkarılan havralar ve ritüel hamam yerlerinin gösterdiği üzere, Seforis ağırlıklı olarak bir Yahudi şehri olsa da, buradakiler, Celile'nin büyük bölümünde yaşayanlardan farklı bir Yahudi sınıfıydı. Zengin, kozmopolit, Yunan kültüründen oldukça etkilenmiş ve her ırk ve dinden insanla çevrili olan Seforisli Yahudiler, Herodis'in sosyal devriminin ürünüydüler–eski aristokrat kâhinlerin Hirodes tarafından katledilmesinden sonra hâkim duruma geçen sonradan görme zenginlerdi. Şehrin kendisi bile, yıllar boyunca önemli bir simge olmuştu; Kudüs'ten sonra, rabinik literatürde en çok adı geçen şehirdir. Seforis, Haşmonayim Hanedanı egemenliği süresince Celile'nin idari merkezi olmuştur. Büyük Hirodes'in hükümdarlığı sırasında, silahların ve savaş mühimmatının depolandığı önemli bir askeri karakol hâline gelmiştir. Ancak, Hirodes'in oğlu Antipa ("Tilki") burayı, tahminen MS birinci yüzyılın başlarında, tetrarkının yerleşeceği yer olarak seçince, sadık şehir Seforis, tüm Filistin'de "Celile'nin Süsü" olarak anılmaya başlanmıştır. Tıpkı babası gibi, Antipa da büyük ölçekli inşaat projelerine düşkündü, ve Seforis'te kendi tasarladığı şehri kurabileceği boş bir arazi bulmuştu. Çünkü Antipa, beraberinde bir alay Roma askeri ile birlikte Seforis'e geldiğinde, şehir artık babasının hükümdarlığı zamanındaki gibi Celile'nin merkezi değildi. Büyük Hirodes'in MÖ 4'teki ölümü öncesinde Filistin'in genelinde ortaya çıkan isyanlara karşılık Roma'nın intikamının bir mağduru olarak, kül ve taş yığını hâlindeydi.

Hirodes öldüğünde, ardında dostlarına ve müttefiklerine karşı intikam alma arzusuyla yanan bir halk kitlesinden daha fazlasını bırakmıştı. Aynı zamanda, onun için saraylar ve tiyatrolar inşa etmek üzere uzak köylerden Kudüs'e akın etmiş bir işsiz, yoksullar ordusu bırakmıştı. Hirodes'in anıtsal binalar yapma çılgınlığı, özellikle de Tapmak genişletme projesi ile, çoğu kuraklık ya da kıtlık nedeniyle ya da sıklıkla, alacaklıkların art niyetli ısrarları nedeniyle toprakla-

rından olmuş on binlerce köylü ve işçi istihdam edilmişti. Ancak, Kudüs'te inşaat patlamasının sona ermesi ve Tapınak'ın Hirodes'in ölümünden kısa süre önce tamamlanması ile, bu köylüler ve işçiler birdenbire işsiz kaldılar ve kendilerini koruyabilmek için kutsal şehrin dışına çıktılar. Kitlesel olarak köylere dönüşün bir sonucu olarak, kırsal kesim bir kez daha devrim hareketinin yatağı hâline geldi; tıpkı Hirodes'in krallığının ilan edilmesi öncesinde olduğu gibi.

Yaklaşık olarak bu zamanlarda Celile'de, etkileyici bir öğretmen ve devrimci olan Celileli Yahuda liderliğinde yeni ve çok daha korku verici bir haydut grubu ortaya çıktı. Sözlü anlatımlara göre, Yahuda, Hirodes tarafından kırsal kesimlerin haydutlardan temizlenmesi çabaları doğrultusunda yakalanan ve başı kesilen ünlü haydut şefi Hezekiah'ın, başarısız olmuş bir mesihin oğludur. Hirodes'in ölümünden sonra Celileli Yahuda, Zaddok adlı gizemli bir Ferisi ile güçlerini birleştirmiş, yepyeni bir bağımsızlık hareketi başlatmıştır. Yosefus bu hareketi, diğer dört "ekolden"; Ferisiler, Saddukiler ve Esseniler; ayırmak için "Dördüncü Ekol" olarak adlandırır. Dördüncü Ekolün üyelerini diğerlerinden ayıran, İsrail'i yabancıların kontrolünden kurtarmak konusundaki sarsılmaz kararlılıkları ve Tek Tanrı'dan başka bir tanrıya hizmet etmemekte, ölüm pahasına direnmeleridir. Bu türden bir inancı anlatan çok uygun bir terim vardı; dini bütün tüm Yahudiler, siyasi görüşleri ne olursa olsun, bu terimi bilir ve kendileri için kullanmaktan onur duyarlardı: gayret.

Gayret, Tevrat'a ve yasaya sıkı sıkıya bağlı olmayı, yabancı bir efendiye; hatta herhangi bir insana hizmet etmeyi reddetmeyi ve Tanrı'nın egemenliğine kayıtsız şartsız bağlı kalmayı gerektiriyordu. Tanrı karşısında gayretli olmak; Tanrı'ya ortak koşulmasını kabul etmemiş, Dünya'nın Kralı dışında hiçbir kralın önünde eğilmemiş ve putperestlikle ve Tanrı'nm kanunlarını çiğneyenlerle acımasızca mücadele etmiş, kadın ve erkek tüm eski kahramanların ve peygamberlerin izinden yürümek demekti. İsrail'in toprakları bile gayret ile alınmıştı çünkü bu toprakları tıpkı Tanrı'nm emrettiği

gibi, tüm yabancılardan ve putperestlerden temizleyen, Tanrı'nın gayretli savaşçılarıydı.

> "Rab'den başka bir ilaha kurban kesen ölüm cezasına çarptırılacaktır" (Mısır'dan Çıkış 22:20).

Birinci Yüzyıl Filistini'nde pek çok Yahudi, kendince gayretli bir hayat yaşamaya çaba gösteriyordu. Ancak, gayretlilik ideallerini korumak uğruna, gerekirse hem Romalılara ve sünnetsiz kitlelere hem de Roma'ya tâbi olmaya cesaret eden Yahudilere karşı aşırı vahşete başvurmaktan çekinmeyen bir grup da vardı. Bunlara *zelot* deniyordu.

Bu zelotların altmış yıl sonra, MS 66'daki Yahudi ayaklanmasının ardından ortaya çıkan Zelot Partisi ile karıştırılmaması gerekir. İsa'nın yaşadığı dönemde, gayretlilik sıkı bir mezhep ayrımını ya da siyasi bir partiyi ifade etmiyordu. Roma işgâlinin başlarında Yahudiler arasında hâkim olan mesih beklentisi ile sıkı bir bağı olan bir düşünce, bir özlem, bir dindarlık modeliydi. Özellikle köylüler ve dini bütün yoksul kesim arasında, mevcut düzenin sona ermekte olduğu ve yeni ve ilâhi bir düzenin yakında ortaya çıkacağı hissi hâkimdi. Tanrı'nın Krallığı yakındı. Herkes bundan bahsediyordu. Fakat, Tanrı'nın hükümdarlığı ancak, bunun için savaşacak gayrete sahip olanlar tarafından başlatılabilirdi.

Bu gibi fikirler Celileli Yahuda'dan çok önce de vardı. Ancak Yahuda belki de haydutlukla gayretliliği tek bir devrim hareketinde bir araya getiren, Roma'ya karşı direnişi tüm Yahudiler açısından dini bir görev olarak lanse eden ilk devrimci liderdi. Dördüncü Ekolün, birkaç on yıl sonra güçlerini birleştirecek ve Romalıları Kutsal Topraklardan çıkaracak olan çeşitli devrimci hareketler için gayretli bir direniş modeli oluşturmasını sağlayan, Yahuda'nın Yahudileri her ne pahasına olursa olsun yabancıların hükümdarlığından kurtarmak ve bu toprakları İsrail'in Tanrısı adına temizlemek konusundaki kararlılığıydı.

MÖ 4'te, Büyük Hirodes'in ölümü ve gömülmesiyle, Yahuda ve zelotlardan oluşan küçük ordusu Seforis şehrine gözü kara bir saldırıda bulundular. Şehrin mühimmat deposuna girdiler ve orada bulunan silah ve mühimmata el koydular. Artık silahlanmış olan ve kendilerine sempati duyan bazı Seforislileri de aralarına alan Dördüncü Ekol üyeleri Celile'nin genelinde bir gerilla savaşı başlattı, zengin ve güçlü kişilerin evlerini soydu, köyleri yaktı ve Yahudi aristokrasisine ve Roma'ya bağlılıklarını sürdürenlere Tanrı'nın adaletini getirdi.

Takip eden vahşet ve istikrarsızlıkla dolu on yılda bu hareket büyüdü ve şiddetlendi. Daha sonra, MS 6'da Yahudiye resmî olarak Roma vilayeti olunca ve Mısır valisi Kirinyus, yeni ele geçirilen bu topraklarda halkın ve malların sayılması, kayıt altına alınması ve uygun şekilde vergilendirilmesi amacıyla nüfus sayımı yapılmasını isteyince, Dördüncü Ekol üyeleri fırsatı değerlendirdi. Nüfus sayımını, Yahudileri Roma'ya karşı kendilerinin yanında olmaya ve özgürlükleri için savaşmaya ikna etmek için kullandılar. Nüfus sayımı iğrençti. Yahudilerin köle olduklarını doğruluyordu. Koyunlar gibi sayılmaya gönüllü olmak, Yahuda'ya göre, Roma ile işbirliği yaptığını beyan etmekle aynı anlama geliyordu. Yahudilerin Tanrı'nın seçilmiş kabilesi değil, İmparator'un kişisel malı olduğunu kabul etmek demekti.

Yahuda'yı ve destekçilerini bu denli öfkelendiren sayımın kendisi değildi; Roma'ya herhangi bir vergi ya da harç verilmesi nosyonuydu. Yahudilerin tebaa olduğunu gösteren daha bariz bir işaret olabilir mi? Harç verilmesi özellikle hakaret niteliğindeydi çünkü toprakların Tanrı'ya değil, Romalılara ait olduğu anlamına geliyordu. Hatta, harç ödemesi zelotlar için Tanrı'ya hürmet ve sadakatin test edilmesi anlamına geliyordu. Basitçe söylemek gerekirse, Sezar'a harç ödemenin yasal olduğunu düşünüyorsanız, vatan haini olduğunuz ve dinden çıktığınız anlamına gelirdi. Ölmeyi hak etmiş olurdunuz.

O dönemdeki Joazar isimli beceriksiz başkâhin bir Roma hayranıydı ve Kirinyus'un sayım talebine memnuniyetle uyarak ve Ya-

hudileri aynı şekilde davranmaya teşvik ederek, farkında olmadan Yahuda'nın amacına hizmet ediyordu. Başkâhinin yandaş davranışı Yahuda ve destekçilerinin, Tapınak'ın kirletilmiş olduğu ve aristokrat kâhinlerin günahkâr ellerinden zor kullanılarak kurtarılması gerektiği tezleri için ihtiyaç duydukları kanıtı oluşturuyordu. Yahuda'nın zelotlarına göre, Joazar'ın sayımı kabul etmesi onun ölüm emri olmuştu. Yahudi ulusunun kaderi başkâhinin öldürülmesine bağlıydı. Gayretlilik bunu gerektiriyordu. Tıpkı Mattathias'ın oğullarının Tanrı'dan başkalarına kurban kesen Yahudileri öldürerek "yasanın gereğini yaptıkları" gibi (Makabiler 2:19–28), tıpkı Yahuda Kralı Yosiya'nın "Ulu Tanrı'ya gayreti" (2 Baruch 66:5) nedeniyle topraklarındaki sünnetsiz tüm erkekleri katlettiği gibi, şimdi bu zelotlar Tanrı'nın gazabını İsrail'e yeniden getirmeli ve toprakları başkâhin gibi hain Yahudilerden temizlemeliydi.

Romalıların başkâhin Joazar'ı nüfus sayımı emrine uymaya çağırmasından kısa bir süre sonra görevden almış olması Yahuda'nın bu tartışmayı kazandığını gösteriyor. Celileli Yahuda hakkında söyleyecek çok az güzel sözü olan Yosefus (ona "safsatacı" der, Yosefus'a göre bu sorun yaratan, huzuru bozan ve gençleri aldatan anlamına gelen aşağılayıcı bir tanımlamadır), şifreli olarak Joazar'ın zelotların argümanlarına "boyun eğmek" zorunda kaldığına değiniyor.

Yosefus'un Yahuda ile ilgili sorunu onun "safsatacı" olması ya da şiddete başvurması değil, daha çok, küçümseyerek dile getirdiği "hükümdarlık arzusu"dur. Yosefus şunu demek ister; Yahudilerin boyunduruğuna karşı savaşırken ve yeryüzünde Tanrı'nın hükümdarlığının kurulması için hazırlıkları yaparken Yahuda, tıpkı babası Hezekiah'ın kendisinden önce yaptığı gibi, mesihlik gömleğine, Kral Davut'un tahtına sahip olmak istemektedir. Ve, tıpkı babası gibi, Yahuda da bu arzusunun bedelini ödeyecektir.

Nüfus sayımına karşı hareket başlatmasından kısa bir süre sonra, Celileli Yahuda Roma tarafından yakalandı ve öldürüldü. Şehrin silahlarını Yahuda'nm destekçilerine teslim etmesinin cezası olarak,

Romalılar Seforis'e yürüdüler ve yakıp yıktılar. Erkekler katledildi, kadınlar ve çocuklar ise köle olarak satıldı. İki binden fazla asi ve sempatizan topluca çarmıha gerildi. Kısa bir süre sonra, Hirodes Antipa geldi ve Seforis'in kalıntılarını bir krala yakışır gösterişli bir şehre dönüştürmek için çalışmalara başladı.

Nasıralı İsa büyük olasılıkla, Celileli Yahuda'nın; başarısız olmuş mesih Hezekiah'ın başarısız olmuş mesih oğlu Yahuda'nın, kırsal kesimlerde dolaştığı ve "gayret" içinde yakıp yıktığı yıl doğmuştur. Romalılar Yahuda'yı yakaladıklarında, destekçilerini çarmıha gerdiklerinde ve Seforis'i harap ettiklerinde on yaşlarında olmalı. Antipa, Seforis'i büyük bir hevesle yeniden inşa etmeye başladığında, İsa babasının işinde çalışmaya hazır genç bir adamdı. O zamana kadar, şehirde bulunan her zanaatkâr ve işçi zamanın en büyük restorasyon projesinde yer almak için Seforis'e akmıştı ve çok yakın bir mesafede, Nasıra'da yaşayan İsa ve erkek kardeşlerinin bu kalabalığın arasında olacağından emin olabiliriz. Aslında, *tekton* olarak çıraklığa başladığı günden, gezgin bir vaiz olarak hizmetlerine başladığı güne kadar, İsa hayatının büyük bölümünü küçük Nasıra mezrasında değil, kozmopolit başkent Seforis'te geçirmiş olmalı: Büyük şehirde bir köylü çocuk.

Haftanın altı günü, gün doğumundan gün batımma kadar, İsa gün boyunca bu saltanat şehrinde zorluklar içinde çalışmış, Yahudi aristokrasisi için görkemli binalar inşa etmiş ve gece de, çamurları dökülen, tuğladan yapılma evine dönmüş olmalı. Akıl almaz bir zenginliğe sahip olanlar ile borç içindeki yoksullar arasındaki uçurumun hızla büyüdüğüne bizzat şahit olmuş olmalı. Şehrin Helenleşmiş ve Romalılaşmış nüfusuyla, Roma İmparatoru'na ibadet etmeye, Evrenin Rab'bine dua etmeye harcadıkları kadar zaman harcayan, zengin, şımarık Yahudilerle iç içe geçmiş olmalı. Celileli Yahuda'nın kahramanlıklarını da kesinlikle biliyor olmalı. Çünkü, her ne kadar Seforis halkı Yahuda'nın isyanının ardından ehlileştirilmiş ve Romalılarla işbirliği modeline dönüştürülmüş olsa da– öyle ki, MS 66'da Celile'nin büyük bölümü Roma'ya karşı ayaklan-

maya katılırken, Seforis derhâl imparatorluğa sadakatini ilan etmiş, ve Kudüs'ün geri alınması savaşında Roma garnizonu olmuştu– Celileli Yahuda'nın ve başardıklarının anısı Seforis'te, ağır işlerde çalışanlar ve hiçbir varlığı olmayanların, ve tabii ki, tıpkı İsa gibi, her gününü yeni bir asil Yahudi için, yeni bir köşk yapmakla geçirenlerin düşüncelerinde, hâlâ canlıydı. Ve hiç şüphe yok ki İsa, Celile Gölü kıyısındaki Taberiye Şehri'ne taşındığı yaklaşık MS 20 yılına kadar Seforis'te yaşamış olan, "Tilki" olarak adlandırdığı (Luka 13:31) Hirodes Antipa'nın yaptıklarının farkındadır. Hatta, İsa bir gün dostu ve öğretmeni olan Vaftizci Yahya'nın başını kesecek olan bu adama gözlerini dikip bakmış ve bir gün aynısını ona yapmayı istemiş olabilir.

Bölüm Beş

Roma Denizlerine Açılacak Donanmanız Nerede?

Prefect Pontius Pilatus Kudüs'e MS 26'da geldi. Roma'nın Yahudiye'deki işgâle göz kulak olması için gönderdiği beşinci prefect, diğer bir deyişle valiydi. Büyük Hirodes'in ölümünden ve oğlu Archelaus'un Kudüs etnarkı görevinden alınmasından sonra, Roma bu vilayetini yeni bir Yahudi müvekkil-kral yerine doğrudan yönetmenin en iyisi olacağına karar vermişti.

Pontii kabilesi Samnit soylularındandı, Güney Roma'da MÖ üçüncü yüzyılda kırılıp, Roma İmparatorluğu'na zorla katılmış olan vahşi adamların bulunduğu taşlı ve kanlı dağlık Samniyum bölgesinden geliyordu. Pilatus soyadı "mızrak ustası" anlamına gelir, belki de, Pilatus'un babasına, Jül Sezar'ın emrinde Roma askeri olarak zaferleri sayesinde Pontii kabilesini, sıradan köklerinden Roma'nın şövalye sınıfına taşıyan kişiye, hürmet ifadesi olarak verilmiş bir addır. Pilatus, tüm Romalı şövalyeler gibi, imparatorluk adına askerlik hizmetini yapmıştı. Ancak o babası gibi bir asker değildi, o bir yöneticiydi, hesaplar ve sayılarla arası, kılıçlar ve mızraklarla olduğundan daha iyiydi. Yine de Pilatus için onun kadar sert değildi demek doğru olmaz. Kaynaklar onu acımasız, soğuk kalpli ve katı olarak tanımlıyor: Roma'nın tebaası olan halkların hassasiyetlerine çok da önem vermeyen, kibirli, buyurgan bir Romalı.

Pilatus'un Yahudilere karşı duyduğu küçümseme, beyaz bir kıyafet ve altından bir göğüs zırhı, omuzlarına attığı kırmızı bir pelerin ile Kudüs'e geldiği ilk günden belliydi. Yeni vali kutsal şehirdeki varlığını duyurmak üzere, Kudüs kapılarından, imparatorun resmi bulunan flamalar taşıyan bir bölük askerin çektiği araba ile girmişti– bu Yahudi hassasiyetlerinin apaçık aşağılanması demekti. Daha sonra, Kudüs Tapınağı'na, "Kutsal Augustus'un Oğlu" Tiberius'a ithafen altın kaplamalı bir dizi Roma kalkanı yerleştirdi. Kalkanlar Roma tanrıları adına yapılmış bir sunuydu, Yahudi Tapınağı'ndaki varlıkları dinlerine kasıtlı edilmiş bir küfürdü. Mühendislerinden Kudüs'ün eski su kemerlerinin yenilenmesi gerektiği bilgisini alan Pilatus bu proje için gerekli parayı Tapınak hazinesinden aldı. Yahudiler protesto ettiklerinde, Pilatus onları sokaklarda katletmeleri için askerlerini gönderdi.

Müjdelerde Pilatus, Nasıralı İsa'nın idamı konusundaki şüpheleri nedeniyle, onun hayatını kurtarabilmek için elinden geleni yapan, sonunda Yahudiler kanını istedikleri için bu konudan tamamen sıyrılmış olan hakkaniyetli ancak iradesiz biri olarak tarif edilir. Bu tamamen hayal ürünüdür. Pilatus en çok aşırı ahlâksız olmasıyla, Yahudilerin yasaları ve geleneklerine karşı tam anlamıyla saygısız olmasıyla ve bütün olarak Yahudi halkından fazla gizleme gereği de duymadığı tiksinmesiyle tanınırdı. Kudüs'teki görevi süresince binlerce Yahudi'yi şevkle ve yargılamadan çarmıha göndermişti, öyle ki Kudüs halkı Roma İmparatoru'na resmî bir şikâyette bulunmak zorunda kalmıştı.

Yahudilere karşı bu denli soğukkanlı ve katı şiddetine karşın, ya da belki de bu sayede, Pontius Pilatus Yahudiye'de en uzun süre görev yapan Romalı valilerden biri olmuştur. Bu, son derece tehlikeli ve patlamaya hazır bomba gibi bir görevdi. Valinin en önemli görevi vergi gelirlerinin Roma'ya kesintisiz akışını sağlamaktı. Ancak bunun için başkâhinle, kırılgan da olsa, işlevsel bir ilişkiyi sürdürmesi gerekiyordu; vali Yahudiye'nin sivil ve ekonomik işlerini yönetirdi, başkâhin ise Yahudi kültünü yürütürdü. Bu iki görev

arasındaki belli belirsiz bağ, hiçbir Romalı valinin ya da Yahudi başkâhinin uzun süre görevi başında kalamaması anlamına geliyordu, özellikle de Hirodes'in ölümünü takip eden ilk birkaç on yıllık zaman diliminde. Pilatus'tan önceki beş valinin her biri sadece birkaç yıl görevde kalmıştı, bunun tek istisnası Pilatus'tan hemen önce görev yapan vali Valerius Gratus'tu. Ancak Gratus'un valiliği boyunca beş farklı başkâhin atamış ve görevden almış olmasına karşılık, Pilatus'un on yıl süren görevi boyunca karşısında sadece bir başkâhin vardı: Yosefus Kayafa.

Çoğu başkâhin gibi, Kayafa da son derece zengin bir adamdı; zenginliği, bir önceki Hanna (Ananus) adlı başkâhinin kızı ile evli olmasından kaynaklanıyor olabilirdi. Kayafa'nın başkâhinlik görevine getirilmesi kendi niteliklerinden değil, bu görevi beş oğluna devretmeyi başarmış ve Kayafa'nın görevi sırasında da önemli bir güce sahip olmuş, abartılı bir karakter olan kayınpederinin etkisi sayesinde olabilir. Yuhanna'nın müjdesine göre, İsa, Getsemani bahçesinde yakalandıktan sonra, sorgulanmak üzere önce Hanna'nın huzuruna getirilmiş, sonra yargılanmak üzere Kayafa'ya sürüklenmişti (Yuhanna 18:13).

Gratus, Kayafa'yı MS 18'de başkâhin atamıştı, dolayısıyla Pilatus Kudüs'e geldiğinde Kayafa zaten sekiz yıldır görevdeydi. Kayafa'nn başkâhinlik görevini, eşi görülmemiş bir şekilde on sekiz yıl sürdürebilmesinin nedeni kısmen Pontius Pilatus'la kurmuş olduğu yakın ilişkidir. Bu ikisi birlikte çok iyi çalışıyorlardı. İkisinin görevde oldukları dönem, MS 18 ile MS 38 arası birinci yüzyılın tamamındaki en durağan dönemdir. Birlikte, Yahudilerin devrimci içgüdülerinin üstünü örtmeyi başarmışlardır; bunun için ne kadar küçük olursa olsun, herhangi bir siyasi huzursuzluğa dair her türlü işaretin üstüne acımasızca gitmişlerdir.

Ancak, tüm çabalarına rağmen, Pilatus ve Kayafa, yüzyılın başında gerçekleşen kurtarıcı iddiasındaki kişilerin, haydut şefi Ezekiah, Peraealı Simun, çoban Athronges ve Celileli Yahuda'nın başlattığı ayaklanmaların Yahudilerin kalplerinde yaktığı gayret ateşini

söndürememiştir. Pilatus'un Kudüs'e gelişinden kısa bir süre sonra, Kutsal Topraklarda yeni bir grup vaizler, peygamberler, haydutlar ve kurtarıcılar dolaşmaya başlamıştı; taraftarlar topluyor, Roma'dan bağımsız olma vaazları veriyor ve Tanrı'nın Krallığının geleceğini vaat ediyorlardı. MS 28'de Yahya adında münzevi bir vaiz insanları Şeria Nehri'nin sularında vaftiz etmeye, insanları gerçek İsrail ulusu olduğuna inandığı bir şeye inisiye etmeye başladı. Vaftizci Yahya'nın popülerliği kontrol edilemeyecek kadar artınca, Pilatus'un Peraea tetrarkı, Hirodes Antipas, tarafından hapse atılmış ve MS 30 dolaylarında idam edilmiştir. Bundan birkaç yıl sonra, İsa adında Nasıralı bir marangoz, taraftarlarından oluşan bir grupla birlikte Kudüs'e başarıyla ilerledi ve Tapınak'a saldırdı, para bozucuların tezgâhlarını devirdi ve kurban hayvanlarının kafeslerini açıp serbest bıraktı. O da Pilatus tarafından yakalandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Bundan üç yıl sonra, MS 36'da, sadece "Samiriyeli" olarak bilinen bir kurtarıcı Gerizim Dağı'nın tepesinde bir grup takipçi topladı, burada Musa tarafından saklanmış olan "kutsal kâseleri" ortaya çıkaracağını söylüyordu. Pilatus buna bir alay Roma askeri göndererek karşılık verdi, askerler Gerizim Dağı'na tırmandı ve Samiriyeli'nin sadık kalabalığını parçalara ayırdı.

Pilatus'un Kudüs'teki valilik görevini sonlandıran da Gerizim Dağı'nda uyguladığı sınırsız şiddet oldu. İcraatlarını imparator Tiberius'a açıklamak üzere Roma'ya çağırılan Pilatus Yahudiye'ye hiç dönmedi. MS 36'da Galya'ya sürgüne gönderildi. Yakın çalışma ilişkisi geliştirmiş oldukları düşünülürse, Yosefus Kayafa'nın da aynı yıl başkâhinlik görevinden alınması tesadüf olmasa gerek.

Pilatus ve Kayafa gittikten sonra, Yahudilerin devrim arzularını durdurmaya dair bir umut kalmamış oldu. Yüzyılın ortasına gelindiğinde Filistin'in tamamında kurtarıcı enerjisi yayılıyordu. MS 44'te Tevdas adında mucizeler yaratan bir peygamber kendisini kurtarıcı olarak taçlandırdı ve Şeria Nehri'ne yüzlerce takipçisini getirdi; bin yıl önce Musa'nın Kamış Denizi'nde yaptığı gibi, nehri ikiye ayıracağını söylüyordu. Bu Vaat Edilen Toprakları Roma'dan

geri almanın ilk adımı olacaktı. Buna karşılık Romalılar Tevdas'ın başını kesmek ve takipçilerini çölde dağıtmak üzere bir ordu gönderdi. MS 46'da, Celileli Yahuda'nın iki oğlu, Yakup ve Simun, babaları ve büyükbabalarının izinde, kendi devrim hareketini başlattılar; her ikisi de bu nedenle çarmıha gerildi.

Roma'nın bu kurtarıcı karmaşasıyla başa çıkmak için ihtiyacı olan tutarlı, duyarlı bir el, Yahudilerin şikâyetlerine cevap verebilecek, aynı zamanda Yahudiye ve Celile kırsalında huzur ve düzeni koruyacak biriydi. Bunun yerine Roma Kudüs'e arka arkaya beceriksiz valiler gönderdi–her biri öncekinden daha ahlâksız ve daha doyumsuzdu–yozlaşmışlıkları ve gafları Filistin'de birikmekte olan öfkenin, içerlemenin ve kurtarıcı bekleme çılgınlığının tam bir devrime dönüşmesine neden oldu.

MS 48'de, Yahuda'nın oğullarının başlattığı ayaklanmanın bastırılmasından iki yıl sonra, Kudüs'e Ventidius Cumanus yerleştirildi. Vali olarak, Cumanus bir hırsızdan ve bir ahmaktan hâlliceydi. Yaptığı ilk işlerden biri Tapınak'ın sütunlu galerisini örten çatıya Roma askerlerini yerleştirmek oldu; bunlar sözde Hamursuz Bayramı sırasında karmaşaya ve düzensizliğe karşı koruma amaçlıydı. Bayram kutlamalarının ortasında, bu askerlerden biri üzerindeki kıyafeti sıyırıp çıplak kalçalarını aşağıdaki cemaate gösterirken, Yosefus'un nazik bir dille ifade ettiği gibi, "böyle bir vücut pozisyonundan beklenecek sözler" haykırmanın eğlenceli olacağını düşündü. Kalabalık öfkeden çılgına dönmüştü. Tapınak avlusunda isyan patladı. Durumu yatıştırmak yerine Cumanus, panik içerisindeki kalabalığı doğramak üzere Tapınak Dağı'na bir tabur Roma askeri gönderdi. Katliamdan kaçabilen hacılar Tapınak avlusunun dar çıkışlarında sıkıştılar. Yüzlerce kişi ayaklar altında ezildi. Cumanus'un lejyonerlerinden biri eline geçirdiği bir Tevrat'ı bir grup Yahudi'nin önünde parçalayınca gerilim tırmandı. Cumanus bu askeri derhâl idam etti, ancak bu Yahudiler arasında büyüyen öfke ve memnuniyetsizliği yatıştırmaya yetmedi.

Kudüs'e giden Celileli bir grup Yahudi yolcunun Samiriye'den

geçtiği sırada saldırıya uğraması ile işler uç noktaya vardı. Cumanus'un Yahudilerin dava başvurularını, iddiaya göre Samiriyelilerden rüşvet aldığı için reddetmesi ile, Dinaeus oğlu Eleazar adında bir adamın liderliğinde bir grup haydut, adaleti kendi elleriyle uygulamaya karar verdi ve Samiriye'yi yakıp yıkmaya başladı, önlerine gelen her Samiriyeliyi öldürdü. Bu sadece kanlı bir intikam eylemi değildi; kanun ve düzeni Roma'dan gelen sahtekâr ve kaypak bir yöneticiye bırakmaktan bıkmış bir halkın bildirisiydi. Yahudiler ile Samiriyeliler arasında şiddetin patlak vermesi imparator için bardağı taşıran damla oldu. MS 52'de Ventidius Cumanus sürgüne gönderildi ve yerine Antonyus Feliks Kudüs'e gönderildi.

Vali olarak Feliks selefinden daha iyi değildi. Tıpkı Cumanus gibi, o da kontrolü altındaki Yahudileri kesin olarak hor görüyordu. Paranın gücünü Kudüs'teki farklı Yahudi gruplarını, daima kendi çıkarına olmak üzere, birbirlerine düşürmek için kullandı. Başlangıçta, Hanna'nın göreve gelen beş oğlundan biri olan Başkâhin Jonathan ile yakın bir ilişki kurmaktan hoşnut görünüyordu. Feliks ve Jonathan Yahudiye'nin kırsalında haydut gruplarını baskılamak için birlikte çalıştılar; Roma'ya gönderilen ve çarmıha gerilen Dinaeus'un oğlu Elazar'ın Feliks tarafından yakalanmasında Jonathan'ın da rolü olabilir. Ancak, Feliks'in başkâhinle işi bitince, onu kendinden uzaklaştırdı. Bazıları bundan sonra olanlarda Feliks'in parmağı olduğunu iddia eder, çünkü Kudüs'te, onun yönetimi altında, yeni bir tür haydut grubu; Romalıların *Sicarii* ya da "Hançer Adamlar" olarak adlandırdıkları gizli kapaklı bir Yahudi asi grup türemiştir. Bu ismi almalarının nedeni Tanrı'nın düşmanlarına suikast düzenlediklerinde *sicae* denen, küçük, saklaması kolay bir hançer kullanmayı tercih etmeleridir.

Sicarii, kıyamet düşüncesi odaklı bir dünya görüşü olan ve dünyada Tanrı'nın hükümdarlığını kurmaya kendilerini adamış 'zelot'lardı. Roma işgâline fanatik bir biçimde karşı çıkıyorlardı, bununla birlikte, öfkelerini, Roma egemenliğini kabul eden Yahudilere, özellikle de zengin aristokrat kâhin sınıfına yönlendiriyorlar-

dı. Korkusuz ve durdurulamaz olan Sicarii, rakiplerini fütursuzca öldürüyordu: şehrin ortasında, güpegündüz, büyük kalabalıkların içinde, kutsal günlerde ve bayramlarda. Hançerlerini cüppelerinin içine saklar, kalabalığın arasına karışır ve hedeflerine saldırabilecekleri kadar yaklaşırlardı. Sonra, öldürdükleri adam kanlar içinde yere yığılırken, hançerlerini gizlice kılıfına sokar ve panik içindeki kalabalığın dehşet dolu haykırışlarına katılırlardı.

O dönemde Sicarii'nin başında Menahem adında genç bir Yahudi devrimci vardı; başarısız olmuş kurtarıcı Celileli Yahuda'nın torunundan başkası değildi. Menahem dedesinin genel anlamda zengin aristokrat kâhinlere ve özellikle de yalaka başkâhinlere duyduğu öfkeyi paylaşıyordu. Sicarii'ye göre, Hanna'nın oğlu Jonathan bir sahtekârdı: yoksul halkı sömürerek zengin olmuş bir hırsız ve dolandırıcıydı. Yahudilerin boyunduruk altında olmasında en az Roma'daki kâfir imparator kadar sorumluluğu vardı. Tapınak Dağı'ndaki varlığı tüm ulusu kirletiyordu. Var oluşu bile Tanrı'ya hakaretti. Ölmesi gerekiyordu.

MS 56'da, Menahem'in başını çektiği Sicarii, nihayetinde Celileli Yahuda'nın hayal bile edemeyeceği bir şeyi başardı. Hamursuz Bayramı sırasında, suikastçı bir Sicarii, Tapınak Dağı'ndaki hacı kalabalığının içerisinde ilerledi, başkâhin Jonathan'a yaklaştı, bir hançeri çıkarıp boğazını kesti. Sonra da kalabalığın içinde kayboldu.

Başkâhinin öldürülmesi Kudüs'ü paniğe sevk etti. Yahudi halkının lideri, Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi, nasıl olur da güpegündüz, Tapınak'ın avlusunun ortasında, acımasızca öldürülebilirdi? Pek çokları katilin bir Yahudi olduğuna inanmayı reddetti. Suikastı Romalı vali Feliks'in emrettiğine dair söylentiler dolaşıyordu. Başka kim, başkâhinin kanını Tapınak'm taşlarına akıtacak kadar kâfir olabilirdi?

Ancak Sicarii terör saltanatına henüz başlıyordu. "Rab'dan başka tanrı yoktur!" diye slogan atarak yönetici Yahudi sınıfın üyelerine saldırmaya, varlıklarını yağmalamaya, akrabalarını kaçırmaya ve

evlerini yakmaya başladılar. Bu taktiklerle Yahudilerin kalplerine terör ektiler, öyle ki, Yosefus'a göre, "Verdikleri korku, yarattıkları terörden daha kötüydü, herkes her an ölümü bekliyordu; savaştaymışçasına."

Jonathan'ın ölümüyle, Kudüs'te kurtarıcı beklentisi, heyecan kasırgasına dönüştü. Yahudiler arasında çok köklü bir şeylerin yaşanmakta olduğuna dair yaygın bir his vardı; umutsuzluktan kaynaklanan bu his yabancıların egemenliğinden kurtulma arzusuyla yanan insanlarca besleniyordu. Gayret, haydutların, peygamberlerin ve kurtarıcıların devrim ateşiyle beslenen ruhu, şimdi halkın arasında, bir virüsün vücuda yayıldığı gibi yayılıyordu. Artık kırsal kesimlerde kalmasına imkân yoktu; etkisi kasabalarda ve şehirlerde, hatta Kudüs'te bile hissediliyordu. Geçmişte İsrail'i düşmanlardan kurtaran büyük krallar ve peygamberler hakkında konuşanlar yalnızca köylüler ve serseriler değildi. Zengin ve belli konumlara gelebilecek olanlar da Kutsal Toprakların Roma işgâlinden kurtarılması yönündeki ateşli arzulardan etkilenmeye başlamıştı. İşaretler her yerde görülüyordu. Kehanet gerçek olmak üzereydi. Zamanın sonu gelmişti.

Kudüs'te, birdenbire Hananya oğlu İsa adında kutsal bir adam ortaya çıktı, şehrin yok olacağı ve kurtarıcının döneceği kehanetinde bulunuyordu. Başka biri, "Mısırlı" diye anılan gizemli bir Yahudi büyücü, kendisini Yahudilerin Kralı ilan etti, binlerce takipçisini Zeytin Dağı'na topladı ve burada Eriha'da Yeşu'nun yaptığı gibi, bir emriyle Kudüs'ün duvarlarını yıkacağına yemin etti. Kalabalık Roma askerleri tarafından katledildiyse de, bilindiği kadarıyla, Mısırlı kaçtı.

Feliks'in olaylara beceriksizce tepki göstermesi nihayetinde görevden alınmasına yol açtı; yerine bir başkası, Porkius Festus getirildi. Ancak Festus isyan hâlindeki Yahudi nüfus ile başa çıkmada ondan daha başarılı değildi; kendilerine taraftar toplayan ve Roma'dan bağımsızlık vaazları veren peygamber ve kurtarıcıların sayısının kontrolden çıktığı kırsal bölgelerde de, başkâhin Jonathan'ı

öldürme başarıları ile sarhoş olan Sicarii'nin artık insanları keyfi olarak öldürdüğü ve malları yağmaladığı Kudüs'te de. Festus görevinin neden olduğu stresin altında öyle eziliyordu ki, görevlendirildikten kısa süre sonra öldü. Ardından gelen Luseyus Albinus yozlaşmışlığıyla, hırsızlıklarıyla ve yetkin olmamasıyla ünlüydü ve Kudüs'te kaldığı iki yılda halktan aldığı avantalarla zengin oldu. Albinus'tan sonra Gesyus Florus geldi; kısa çalkantılı dönemi akıllarda kaldı, çünkü birincisi, Albinuslu yıllar nispeten huzurlu geçmişti ve ikincisi, Kudüs'te görevlendirilecek son Roma valisi oydu.

Yıl MS 64'tü. İki yıl içinde, ülkede sürekli olarak birikmekte olan öfke, gücenmişlik ve kurtarıcı gayreti Roma'ya karşı kapsamlı bir isyana dönüştü. Cumanus, Feliks, Festus, Albinus, Florus– bu valilerin her biri görevlerini kötüye kullanarak Yahudilerin ayaklanmalarına katkıda bulundu. Bu kuşatılmış insanların kötü yönetilmesi ve ağır bir şekilde vergilendirmesinde suç Roma'nındı. Şüphesiz, kendi içlerindeki çekişmeler ve Roma yetkililerine rüşvet vererek güç ve etki sahibi olmak için dalkavukluk yapmaları nedeniyle, Yahudi aristokratlar da sosyal düzenin bozulmasında sorumluluğu paylaşıyordu. Tapınak liderlerinin de pek çok Yahudi'ye şiddete başvurmaktan başka çare bırakmayan yaygın adaletsizlik hissi ve ezici yoksulluğun beslenmesinde rol oynadıklarına şüphe yok. Bunlara, kişilere ait topraklara el konulmasını, işsizlik düzeyinin yüksek olmasını, köylülerin sürülmesi ve şehirleşmeye zorlanmasını ve Yahudiye ve Celile köylerini mahveden kuraklık ve kıtlığı eklediğinizde, isyan ateşinin Filistin'in tamamına yayılması an meselesiydi. Tüm Yahudi halkın en ufak bir tahrikte patlamaya hazır olduğu görülüyordu ve Florus bunu tetikleme ahmaklığını göstermişti.

MS 66 Mayıs'ında, Florus birdenbire Yahudilerin Roma'ya yüz bin dinari vergi borcu olduğunu duyurdu. Bir koruma ordusu eşliğinde, Romalı vali Tapınak'a yürüdü, hazineye girdi, Yahudilerin Tanrı'ya adadıkları parayı aldı. İsyanlar çıktı, Florus isyanlara cevaben önlerine geleni öldürmeleri için bin Romalı asker gönderdi.

Askerler kadınları ve çocukları öldürdüler. Evlere girdiler ve yataklarındaki insanları katlettiler. Şehir kaosa sürüklendi. Ufukta savaş görünüyordu.

Durumu kontrol altına almak için Romalılar Yahudilere kendilerinden birini, II. Agrippa'yı gönderdi; babası I. Agrippa Roma ile yakın bağ kurmayı başarabilmiş, sevilen bir Yahudi liderdi. Her ne kadar oğul, merhum babası kadar popüler olmasa da, Roma'nın Kudüs'teki gerilimi yumuşatmak için tek umudu oydu.

Genç Agrippa savaşı bertaraf etmek için son bir çaba sarf etmek üzere aceleyle kutsal şehre geldi. Kız kardeşi Berniki ile birlikte Kraliyet Sarayı'nın çatısına çıktı ve Yahudilere durumun ciddiyetini anlamaları için yalvardı. "Tüm Roma İmparatorluğu'na karşı mı koyacaksınız?" diye sordu. "Hangi orduya, neredeki silahlara güveniyorsunuz? Roma denizlerine açılacak donanmanız nerede? Seferlerin maliyetini karşılayacak hazineniz nerede? Gerçekten Mısırlılarla ya da Araplarla savaşacağınızı mı sanıyorsunuz? Roma İmparatorluğu'nun kudretine gözlerinizi mi kapayacaksınız? Kendi zayıflıklarınızı ölçüp, tartmayacak mısınız? Galyalılardan daha zengin, Almanlardan daha güçlü, Yunanlılardan daha zeki, dünya halklarından daha kalabalık olduğunuzu mu sanıyorsunuz? Size Romalılara karşı gelecek özgüveni veren ne?"

Elbette, devrimcilerin Agrippa'nın sorusuna verecek cevapları vardı. Onlara ilham veren gayretti. Makabilerin iki yüzyıl önce Selevkos hâkimiyetinden kurtulmasına yol açan gayret– İbranilerin en başta Vaat Edilen Toprakları ele geçirmelerini sağlayan gayret–şimdi Yahudi devrimci grupların Roma işgâlinin prangalarından kurtulmalarına yardım edecekti.

Kalabalığın alay ettiği ve duymazdan geldiği Agrippa ve Berniki, çaresiz şehirden kaçtılar. Yine de, bu noktada bile, Roma ile savaştan dönmek mümkün olabilirdi, Tapmak çevresindeki olaylara müdahale etme yetkisi olan kâhin sınıfından bir görevli olan Elazar adlı genç Tapınak kaptanı daha farklı davransaydı. Daha alt sınıftan

bir grup kâhinin desteği ile Elazar Tapınak'ın kontrolünü devraldı ve imparator adına günlük kurban kesilmesine son verdi. Roma'ya gönderilen mesaj çok açıktı: Kudüs bağımsızlığını ilan etmişti. Kısa zamanda, Yahudiye'nin geri kalan bölgeleri ve Celile, Edom ve Peraea, Samiriye ve Ölü Deniz Vadisi'ne dağılan diğer tüm köyler Kudüs'ü izledi.

Menahem ve Sicarii Tapınak kaptanının yanında yer aldı. Birlikte Yahudi olmayan herkesi Kudüs'ten sürdüler, tıpkı kutsal kitabın söylediği gibi. Kavga başlar başlamaz kaçıp saklanan başkâhini bulup, öldürdüler. Sonra, son derece sembolik bir hareketle, kamu arşivlerini ateşe verdiler. Alacaklıların ve kredi verenlerin defterleri, tapular ve kamusal kayıtlar–her şey alevler içinde yok oldu. Artık kimin zengin, kimin yoksul olduğunu gösteren kayıtlar olmayacaktı. Bu yeni ve tanrısal ilhamla var edilen dünya düzeninde herkes hayata sıfırdan başlayacaktı.

Şehrin aşağısı kontrol altına alınınca, isyancılar kendilerini kaçınılmaz Roma saldırısına hazırlamaya başladılar. Ancak Roma, Kudüs'ü geri almak için devasa bir ordu göndermek yerine, anlaşılmaz bir biçimde küçük bir grup asker gönderdi, asiler bu askerleri kolayca bertaraf ettikten sonra dikkatlerini şehrin üst kısmına çevirdiler; Kudüs'te kalan az sayıda Roma askeri, bu bölgede bir askeri karargâhta sıkışmıştı. Roma askerleri şehirden güvenli bir çıkış temin edilmesi koşuluyla teslim oldular. Ancak silahlarını bırakıp, korunaklı yerlerinden çıktıklarında, asiler onlara saldırdı, her birini katletti ve Roma işgâli musibetini Tanrı'nın şehrinden tamamen çıkarmış oldu.

Bundan sonra, artık dönüş yoktu. Yahudiler dünyanın gelmiş geçmiş en büyük imparatorluğuna savaş açmışlardı.

Bölüm Altı

Yıl Bir

Sonuçta, sadece bir erkek, kadın ve çocuk kalmıştı; Romalıların katliamından kurtulan son asiler.

Yıl MS 73. Sicarii ile başlamış olanın yine Sicarii ile sona ermesi ne kadar anlamlı. Kudüs şehri çoktan yakılıp yerle bir edilmiş, surları yıkılmış, nüfusu katledilmiş. Filistin'in tamamı bir kez daha Roma'nın kontrolüne girmiş. İsyandan geriye kalan sadece, karıları ve çocukları ile birlikte Kudüs'ten kaçan ve kendilerini Ölü Deniz'in batı kıyısında Masada Kalesi'ne kapatan az sayıda Sicarii. Şimdi orada, kurak çölün ortasında, her şeyden uzak bir kayalığın tepesinde sıkışıp kalmışlar, yedi yıl önce başlayan isyana son noktayı koymaya hazır olan Romalı bir askeri birliğin kalkanlarını kaldırmış, kılıçlarını çekmiş hâlde, ağır ağır yamacı tırmanışını çaresizce seyrediyorlardı.

Sicarii başlangıçta Masada'ya, Roma'ya savaş açılan ilk günlerde gelmişti. Ölü Deniz'den en az üç yüz metre yüksekte yer alan, doğal surlara sahip olan ve zaptedilemez görünen Masada Kalesi Yahudiler için uzun zamandır bir sığınma yeri görevi görüyordu. Davut, bir gün tacını elinden alacak çoban çocuğu avlaması için adamlarını gönderen Kral Saul'dan saklanmak için buraya gelmişti.

Makabiler, Selevkos Hanedanı'na karşı ayaklandıklarında Masada'yı askeri üs olarak kullanmışlardı. Bundan bir yüzyıl sonra, Bü-

yük Hirodes Masada'yı gerçek bir kale şehrine çevirdi, gemi şeklindeki zirvesini düzleştirdi ve çevresine beyaz Kudüs taşıyla yapılmış devasa surlar inşa ettirdi. Hirodes buraya ambarlar ve tahıl depoları, yağmur suyu biriken su depoları, hatta bir yüzme havuzu ekledi. Ayrıca Masada'ya, söylendiğine göre, bin kişiyi silahlandırmaya yetecek kadar silahın yer aldığı mühimmat yerleştirdi. Hirodes, kendisi ve ailesi için yamacın kuzey tarafında, zirvenin hemen altında asılı duran üç katlı, anıtsal bir saray inşa etti; sarayda hamamlar, ışıltılı sütunlar, çok renkli mozaikler yer alıyordu ve tuz beyazı Ölü Deniz vadisini 180 derece gören muazzam bir manzarası vardı.

Hirodes'in ölümünden sonra, Masada'da bulunan kale ve saraylar ve buralarda depolanan silahlar Romalıların eline geçti. MS 66'da Yahudi ayaklanması başladığında, Menahem liderliğindeki Sicarii, Masada'yı Romalılardan geri aldı ve Tapınak Kaptanı Elazar ile güçlerini birleştirmek üzere, silahları Kudüs'e götürdü. Şehrin kontrolünü ele geçiren ve Tapınak arşivlerini yok eden isyancılar zor kazanılmış bu zaferi kutlamak için para bastırmaya başladılar. Paralar zafer sembolleri ile – kadehler ve palmiye dalları– süslüydü ve kâfirlerin ve putperestlerin dili olan Yunanca değil, İbranice olarak "Bağımsız Siyon" ve "Kudüs Kutsaldır" gibi sloganlar yer alıyordu. Paralarda tarih olarak "Yıl Bir" yazılıydı, sanki yepyeni bir dönem başlamış gibi. Peygamberler haklıydılar. Kesinlikle bu Tanrı'nın Krallığı'ydı.

Ancak, kutlamaların ortasında, Kudüs ele geçirilmiş ve şehrin üzerine kırılgan bir dinginlik yavaş yavaş çökmeye başlamışken, Menahem beklenmedik bir şey yaptı. Mor renkli kıyafetler giyerek, muzaffer bir edayla Tapınak'ın avlusuna girdi, Sicarii arasında yer alan silahlı destekçilerinin tezahüratları arasında kendisini açıkça mesih, Yahudilerin Kralı ilan etti.

Menahem'in yaptıkları, bazı açılardan, son derece anlaşılırdı. Sonuçta, Tanrı'nın Krallığı gerçekten kurulmuşsa, bu Krallığı Tanrı adına yönetmek üzere mesihin ortaya çıkma zamanı gelmiş olmalıydı. Üstelik kral kıyafetlerini kuşanıp, tahta çıkmak için Celileli

Yahuda'nın torunu, haydut şefi Hezekiah'ın büyük torunu Menahem'den daha uygun biri olabilir miydi? Takipçilerine göre Menahem'in kurtarıcılık iddiası, en basit ifadeyle kehanetlerin gerçek olması anlamına geliyordu: Son günleri başlatacak son adım.

Ancak Tapınak Şefi Eleazar aynı şekilde düşünmüyordu. O ve daha alt kademedeki kâhinlerden oluşan arkadaşları Sicarii'nin gücü küstahça ele geçirmesi olarak gördükleri bu olay karşısında öfkeliydi. Mesih oluğuna inanan bu adamı öldürmek ve şehri işgüzar takipçilerinden temizlemek için bir plan hazırladılar. Menahem kraliyet kıyafetleri içerisinde Tapınak'ta hoplayıp zıplarken, Eleazar'ın adamları Tapınak Dağı'na ani bir baskın yaptılar ve korumalarını devre dışı bıraktılar. Menahem'i sürükleyerek dışarı çıkardılar ve işkence ile öldürdüler. Hayatta kalan Sicarii üyeleri Kudüs'ten zar zor kaçıp canlarını kurtardılar. Masada Kalesi'nin tepesindeki üslerinde bir araya geldiler ve savaşın geri kalanında burada beklediler.

Sicarii yedi yıl boyunca bekledi. Romalılar yeniden toparlanıp, Filistin'i isyancıların elinden geri almak üzere gelirken, Yahudiye ve Celile kasabaları ve köyleri birbiri ardına ele geçirilir ve yaşayanlar kılıç gücüyle yola getirilirken, Kudüs'ün kendisi bile kuşatılmış ve yaşayanlar yavaş yavaş açlıktan ölürken, Sicarii dağdaki kalesinde bekledi. Ne zaman ki, isyan eden her şehir yok edildi ve topraklar bir kez daha kendi kontrollerine geçti, Romalılar o zaman gözlerini Masada'ya çevirdi.

Roma birlikleri MS 73'te, Kudüs'ün düşmesinden üç yıl sonra Masada eteklerine geldi. Askerler kaleye doğrudan doğruya saldıramayacaklarından, önce asilerin kaçamaması için dağın etrafını devasa bir duvarla çevrelediler. Bölgeyi denetim altına alınca, Romalılar yamacın batı tarafındaki genişleyen kanyona dik bir rampa inşa ettiler; bunun için haftalar boyunca binlerce ton toprağı ve taşı, asilerin taş yağmuru altında taşıdılar. Sonra askerler iterek rampa üzerine bir kuşatma kulesi çıkardılar ve buradan asilere günlerce ok ve mancınık topu attılar. Hirodes'in çevre duvarlarında sonunda bir gedik açılınca, Romalılar ile Yahudi isyancıları ayıran sadece

aceleyle örülmüş iç duvar kaldı. Romalılar duvarı ateşe verdiler ve sonra karargâhlarına dönüp, duvarın kendi kendine çökmesini sabırla beklemeye başladılar.

Hirodes'in sarayında sıkışıp kalan Sicarii sonlarının geldiğini biliyordu. Romalıların onlara ve ailelerine, Kudüs'te yaşayanlara yaptıklarının aynısını yapacakları kesindi. Çelik gibi sessizliğin ortasında, Sicarii liderlerinden biri ayağa kalktı ve orada bulunanlara seslendi.

"Dostlarım, uzun zaman önce Romalıların ya da insanoğlunun tek gerçek ve adil Rab'bi olan Tanrı'dan başka kimsenin hizmetkârı olmamaya karar vermiştik; şimdi bu kararı uygulamanın zamanı geldi." Hançerini çıkardı ve son sözünü söyledi. "Tanrı bize cesaretle ve özgür olarak ölme gücü bahşetti, beklenmedik şekilde ele geçirilenler [Kudüs'tekiler] öyle değildi."

Konuşma istenen etkiyi yaratmıştı. Romalılar Masada'ya son saldırılarına hazırlanırken, isyancılar aralarında kura çekerek ürkütücü planlarını uygulayacakları sıralamayı belirliyorlardı. Sonra hançerlerini, onlara kimliklerini kazandırmış olan hançerleri, başkâhinin boğazını bir hamlede kesmiş ve Romalılarla sonu kötü biten bu savaşı başlatmış olan hançerlerini çektiler ve karıları ile çocuklarını öldürmeye başladılar, sonra da bıçakları birbirlerine çevirdiler. Geri kalan on erkek arasından, diğer dokuzunu öldürmesi için biri seçildi. Geride kalan o tek kişi her yeri ateşe verdi ve sonra da kendisini öldürdü.

Ertesi sabah, Romalılar o zamana kadar ele geçirilememiş olan Masada Kalesi'nin tepesine muzaffer bir edayla çıktıklarında, bir hayalet sessizliğiyle karşılaştılar: Dokuz yüz altmış ölü erkek, kadın ve çocuk. Savaş nihayet sona ermişti.

Asıl sorulması gereken; neden bu kadar uzun sürdüğüydü.

Yahudi Ayaklanmasının haberi İmparator Nero'ya hızla ulaşmıştı, o da en güvendiği adamlardan birini, Titus Flavius Vespasianus'u–bilinen adıyla Vespasian'ı– Kudüs'ü geri almak üzere gön-

dermişti. Altmış binden fazla savaşçıdan oluşan devasa bir orduya komuta eden Vespasian hemen Suriye'ye doğru yola çıktı, bu sırada oğlu Titus İskenderiye'de bulunan Roma lejyonlarını toplamak üzere Mısır'a gitti. Titus askerlerini kuzeyde Edom'a sürecek, Vespasian da güneyden Celile'ye bastıracaktı. Plan baba oğulun Yahudileri iki ordu arasında sıkıştırması ve asileri boğması yönündeydi.

Ayaklanmış olan şehirler birer birer Roma'nın kudretine teslim olurken, Titus ve Vespasian Kutsal Toprakları yok ederek ilerliyordu. MS 68'de Celile'nin tümü ve ayrıca Samiriye, Edom ve Peraea, buna ek olarak, Masada dışında tüm Ölü Deniz bölgesi kesin biçimde yeniden Roma kontrolüne geçmişti. Vespasian'a ordularını Yahudiye'ye göndermek ve asilerin başkentini, Kudüs'ü harabeye çevirmek kalmıştı.

Ancak, son saldırısı için hazırlanırken Vespasian'ın kulağına, Nero'nun intihar ettiği söylentisi geldi. Roma'da kargaşa vardı. Başkent iç savaşın eşiğindeydi. Birkaç aylık süre içerisinde üç farklı kişi–Galba, Otho ve Vitellius– imparatorluklarını ilan etmişlerdi ve hepsi de kendilerinden sonraki imparator tarafından şiddet kullanılarak tahttan indirilmişti. Roma'da kanun ve düzen tamamen bozulmuştu, hırsızlar ve külhanbeyleri, doğacak sonuçlardan çekinmeden halkı soyuyorlardı. Octavian ile Markus Antonyus arasındaki savaştan bu yana Romalılar böylesine bir sivil kargaşa yaşamamışlardı. Tacitus bu dönemi tanımlarken "felaketlerle dolu, korkunç savaşların yaşandığı, sivil çatışmalarla yıpranmış, barış hâlindeyken bile korkunç" diyordu. Komutasındaki askerlerin de teşvikiyle Vespasian, Yahudiye'deki mücadelesini durdurdu ve tahtı ele geçirmek üzere hızla Roma'ya hareket etti. Aslına bakılırsa, acele etmesine gerek yoktu. MS 70 yazında başkente gelişinden çok önce, destekçileri şehrin kontrolünü ele geçirmiş, rakiplerini öldürmüş ve Vespasian'ı tek imparator ilan etmişlerdi.

Ancak Vespasian'ın yönetimini devraldığı Roma, köklü bir değişim yaşamıştı. Yaşanan büyük sivil kargaşa, Roma'mn gücü ve etkisindeki azalmaya dair büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Uzaklarda,

Yahudiye'de yaşanan durum özellikle rahatsız ediciydi. Alt sınıftan olan Yahudilerin ayaklanmış olması zaten yeterince kötüyken, üç uzun yıldan sonra ayaklanmanın hâlâ bastırılamamış olması anlaşılır gibi değildi. Roma tebaası olan başka halklar da daha önce ayaklanmıştı tabii ki, ama bunlar Galyalılar ya da Britanyalılar değillerdi ki, bunlar taş atan batıl inançlara sahip köylülerdi. Yahudi Ayaklanması'nın boyutu ve Roma'da köklü bir sosyal ve siyasi huzursuzluk döneminde yaşanmış olması, Roma vatandaşları arasında bir tür kimlik krizi yaratmıştı.

Vespasian, otoritesini onaylatmak ve Roma'nın üzerine çöken rahatsızlıktan kurtulmak için, halkın dikkatini kendi içlerindeki sorunlardan uzaklaştırması ve dışarıda kazanılacak göz alıcı bir zafere çevirmesi gerektiğini biliyordu. Küçük bir zafer yeterli olmazdı. İmparatorun, bir düşman gücünü mutlak bozguna uğratmaya ihtiyacı vardı. Büyük bir zafere ihtiyacı vardı: Hoşnutsuz vatandaşlarını geri kazanmak ve tebaasının kalplerine korku salmak için Roma'nın kudretini olağanüstü bir şekilde gözler önüne serecek, esirler, köleler ve ganimetler ile eksiksiz bir zafer gerekliydi. Bu yüzden, tahta geçtikten hemen sonra, Vespasian Yahudiye'de yarım bıraktığı işe yeniden başladı. Yahudi asilerin başını ezmekle kalmayacaktı; bu kendisini ifade etmesi için yeterli olmazdı. Yahudileri tam anlamıyla ortadan kaldıracaktı. Onları yeryüzünden silecekti. Topraklarını mahvedecekti. Tapınaklarını yakacaktı. Kültlerini yok edecekti. Tanrılarını öldürecekti.

Vespasian, Roma'daki makamından oğlu Titus'a haber göndererek derhâl Kudüs'e yürümesini ve Yahudi asileri yola getirmek için, sorunu kesin bir sonuca kavuşturmak için hiçbir şeyden kaçınmamasını söyledi. İmparatorun bilmediği ise, isyanın zaten kendi içinde çökmek üzere olduğuydu.

Menahem'in öldürülmesinden ve Sicarii'nin Kudüs'ten gitmesinden kısa süre sonra, asiler kesin gözüyle baktıkları Roma işgâline karşı hazırlanmaya başladı. Şehri çevreleyen duvarlar güçlendirildi ve mümkün olduğunca çok askeri malzeme toplayabilmek için hazır-

lıklar yapıldı. Kılıçlar ve oklar toplandı, zırh takımları yapıldı, şehir çevresi boyunca mancınıklar ve mancınık topları yerleştirildi. Genç erkeklere aceleyle birebir mücadele eğitimi verildi. Asiler bulundukları yerlerdeki adam sayısını artırır ve Romalıların dönmesini ve Kudüs'ü geri almaya çalışmasını beklerken, tüm şehir panik içindeydi.

Ancak Romalılar hiç gelmediler. Asiler hiç şüphesiz, çevrelerinde yaşanan yıkımın farkındaydılar. Her gün yaralı ve kanlar içinde sığınmacılar Kudüs'e akın ediyordu ve şehir onca insanı almaz olmuştu. Ancak Romalıların misilleme hareketleri o zamana kadar daha çok kırsal bölgelere ve isyanın kalesi durumundaki Taberiye, Gamala ve Giskala gibi yerlere odaklanmıştı. İsyancılar Romalıların Kudüs'e gelmesini bekledikçe, şehirde liderlik parçalanıyor ve istikrar kaybediliyordu.

Başlangıçta büyük bölümünü, isyana çoğunlukla isteksizce katılmış olan Kudüs aristokrat kâhinlerinin oluşturduğu bir tür geçiş hükümeti kurulmuştu. Bu sözde "ılımlı" fraksiyon Roma ile anlaşma yapma taraftarıydı, tabii böyle bir şey hâlâ mümkünse. Koşulsuz olarak teslim olmak, merhamet dilemek ve bir kez daha Roma egemenliğini kabul etmek istiyorlardı. Ilımlılar Kudüs'te, özellikle statülerini ve malvarlıklarını korumanın ve tabii ki hayatta kalmanın yollarını arayan, nispeten daha varlıklı Yahudilerden oldukça destek görüyorlardı.

Ancak Kudüs'teki daha büyük ve sesi daha fazla çıkan başka bir fraksiyon da, Yahudileri Roma ile savaşa Tanrı'nın soktuğuna ve yine Tanrı'nın galip gelmelerini sağlayacağına inanıyordu. O an için, durum umutsuz, düşman da yenilmez görünüyor olabilirdi. Ancak bu Tanrı'nın ilâhi planının bir parçasıydı. Peygamberler son günlerde "ekili topraklar ekilmemiş görünecek ve depolar boş bulunacak" (2 Esdras 6:22) diye uyarmamışlar mıydı? Yahudiler Tanrı'ya sadık kalacak olurlarsa, Kudüs'ün zafer kuşandığını yakında görürlerdi. Şofarlar çalınacak ve sesini duyanlar korkudan kaskatı kesilecekti. Dağlar dümdüz olacak ve yer yarılacak, Tanrı'nın düşmanlarını içine alacaktı. Sadece buna inanmak gerekiyordu. İnanmak ve gayret.

Bu grubun başında, Zelot Partisi adı verilen belirgin bir devrimci fraksiyon oluşturmak için bir araya gelmiş köylüler, eşkıya çeteleri ve yeni gelen sığınmacılardan oluşan bir koalisyon yer alıyordu. Yoksul, dini bütün ve aristokrasi karşıtı olan Zelot Partisi üyeleri ayaklanmanın başlangıçtaki gerçek amacına bağlı kalmak istiyorlardı: Kutsal Toprakları arındırmak ve dünyada Tanrı'nın egemenliğini kurmak. Geçiş hükümetine ve şehri Roma'ya teslim etme planlarına şiddetle karşıydılar. Bu dine küfretmek demekti. İhanetti. Ve Zelot Partisi her ikisinin de cezasının ne olduğunu çok iyi biliyordu.

Zelot Partisi Tapmak'ta sadece kâhinlerin girmesine izin verilen iç avluyu ele geçirdi ve buradan isyana yeterince bağlı olmadığını düşündükleri kişilere, varlıklı aristokrat kesime ve üst sınıftan Yahudilere, Hirodes'in eski soylu sınıfına ve Tapınak'ın eski liderlerine, başkâhinlere ve ılımlı akımı izleyen herkese terör estirmeye başladı. Zelot Partisi liderleri kendi gölge hükümetlerini kurdular ve bir sonraki başkâhinin kim olacağını belirlemek için aralarında kura çektiler. Kura, Samuel oğlu Phanni adında, okuma yazma bilmeyen bir köylüye çıktı; ona başkâhinin tören kıyafetlerini giydirdiler, Kutsalların Kutsalı'nın girişine yerleştirdiler ve kurban törenlerini nasıl yapacağını öğrettiler; bu sırada orada kalan soylu kâhinler olup biteni uzaktan seyrediyor, kutsal soylarına saygısızlık olarak gördükleri bu olaylar karşısında ağlıyorlardı.

Rakip gruplar arasında kan dökülmeye devam ederken ve her iki taraf için de öldürücü olan çatışmalar sürerken, şehre daha fazla sığınmacı gelmeye başladı ve tüm Kudüs'ü sarma tehlikesi bulunan fraksiyonların ve anlaşmazlıkların alevini canlı tuttu. Ilımlı fraksiyon da susturulduğundan, şehrin kontrolünü ele geçirmek için birbiri ile çatışan temel üç grup kalmıştı. Yaklaşık iki bin beş yüz erkekten oluşan Zelot Partisi Tapınak'ın iç avlusunu tutarken, dış avlular Giskala'daki ayaklanmanın eski liderinin eline geçti; yaşadığı şehrin Romalılar tarafından yıkılması olaylarından zar zor kaçabilmiş, Yuhanna adında varlıklı bir şehirliydi.

Başlangıçta, Giskalalı Yuhanna, oyunu Zelot Mezhebi'nden yana kullanmıştı, onların devrimin dini ilkelerine olan bağlılıklarını paylaşıyordu. Yuhanna'nm bir zelot olup olmadığını söylemek zor. Hiç şüphe yok ki, milli duygular ve kurtarıcı beklentilerinin birbirinden ayrılmaz olduğu bir dönemde, Roma'ya karşı derin bir nefret duyan ateşli bir milliyetçiydi. Hatta Tapınak'ın kutsal kaplarını bile eritmiş ve bunlardan Roma orduları ile savaşta kullanmak için savaş aletleri yapmıştı. Ancak Tapınak'ın kontrolü konusundaki bir kavga Yuhanna'nın Zelot Partisi'nden kopmasına ve altı bin savaşçıdan oluşan kendi koalisyonunu kurmasına neden oldu.

Kudüs'teki en büyük üçüncü isyankâr grubun başında Giora oğlu Simun yer alıyordu, Cestius Gallus tarafından Kudüs'e yapılan ilk saldırıya karşılık veren haydut liderlerinden biriydi. Simun, Yahudi Ayaklanması'nın ilk yılında Yahudiye'nin kırsal kesimlerinde dolaştı, zenginlerin topraklarını yağmaladı, köleleri serbest bıraktı ve yoksulların şampiyonu olarak ün kazandı. Masada'da Sicarii ile kısa bir süre kaldıktan sonra, Simun Kudüs'e on bin kişiden oluşan devasa bir kişisel orduyla birlikte geldi. Başlangıçta, şehirde hoş karşılandı, Zelot Partisi'nin aşırılıklarını ortadan kaldıracağı ve uygulamalarında giderek otoriter bir hâl alan Giskalalı Yuhanna'yı biraz törpüleyeceğini umuyorlardı. Simun, Tapınak'ı her iki rakibinden de alamamış olmakla birlikte, şehrin yukarı ve aşağı kısımlarının büyük bölümünde kontrolü ele geçirmeyi başardı.

Simun'u Kudüs'te bulunan diğer asi liderlerden gerçek anlamda ayıran, en başından itibaren, kendisini küstahça mesih ve kral olarak tanıtmasıydı. Kendisinden önce Menahem'in yaptığı gibi, Simun da kral kıyafetlerini giydi ve şehirde kurtarıcı olarak gezdi. Kendisini "Kudüs'ün Efendisi" ilan etti ve ilâhi olarak kutsanmış konumunu, ihanet ettiklerinden şüphelendiği üst sınıf Yahudilerin toplanması ve idam edilmeye başlanması için kullandı. Bunun sonucunda, Giora oğlu nihayetinde parçalanmış isyancıların yüce komutanı kabul edilmeye başlandı –tam da zamanında. Çünkü Simun'un otoritesini diğer asi gruplara kabul ettirmesinden kısa bir süre sonra Titus, be-

raberinde dört Roma lejyonu ile birlikte şehrin kapılarına dayandı ve Kudüs'ün derhâl teslim olmasını istedi.

Birdenbire, Yahudiler arasındaki bölünmeler ve kavgalar, yerini yaklaşan Roma saldırısına karşı çılgınca hazırlıklar yapılmasına bıraktı. Ancak Titus'un saldırmak için acelesi yoktu. Bunun yerine, adamlarına Kudüs'ün etrafına taştan bir duvar örmeleri emrini verdi, bu şekilde içerideki herkes sıkışıp kalmış, yiyecek ve suya erişim kesilmiş olacaktı. Daha sonra Zeytin Dağı'nda kamp kurdu; buradan açlıktan yavaş yavaş ölen şehir halkını engel olmaksızın seyredebiliyordu.

Yaşanan kıtlık korkunçtu. Evlerde tüm aile üyeleri ölüyordu. Caddeler cesetlerle doluydu; ölenleri uygun şekilde gömmek için ne yeterli yer, ne de insanlarda güç vardı. Kudüs halkı yiyecek aramak için kanalizasyonlarda sürünüyordu. İnsanlar inek pisliği ve kuru ot demetleri yiyorlardı. Kemerlerindeki ve ayakkabılarındaki derileri soyup çiğniyorlardı. Dayanamayıp ölüleri yiyenlerin olduğuna dair söylentiler vardı. Şehirden kaçma girişiminde bulunanlar kolayca yakalanıyor ve herkesin görmesi için Zeytin Dağı'nda çarmıha geriliyordu.

Titus'un tüm halkın açlıktan kendi kendine yok olmasını beklemesi yeterliydi. Kudüs'ü yenmek ve isyana son vermek için kılıcını kınından çıkarmasına bile gerek yoktu. Ancak onu babası bunun için göndermemişti. Görevi Yahudileri aç bırakıp itaat etmelerini sağlamak değildi; kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri kutsal topraklardan kazımaktı. Dolayısıyla, MS 70 Nisan'ının sonlarında, ölüm şehirde kol gezerken ve yüzlerce insan açlık ve susuzluktan ölmüşken, Titus lejyonlarını gönderdi ve Kudüs'ü yerle bir etti.

Romalılar şehrin yukarısında duvarlar boyunca siper oluşturdular ve isyancılara ağır silahlarla saldırmaya başladılar. Kudüs çevresindeki ilk duvarda kolayca gedik açan devasa bir koç başı yaptılar. İsyancılar iç taraftaki ikinci bir duvarın arkasına geçince, o duvar da yıkıldı ve kapılar ateşe verildi. Alevler yavaş yavaş sön-

meye başladığında, şehir Titus'un askerlerinin önünde çırılçıplak duruyordu.

Askerler herkese saldırdı–erkek, kadın, çocuk, zengin, yoksul, isyana katılmış, Roma'ya bağlı kalmış, aristokrat, kâhin... Hiç fark etmiyordu. Her şeyi yaktılar. Tüm şehir alevler içindeydi. Romalılar, Tapınak önlerine çıkıncaya kadar şehrin hem yukarı hem de aşağı kısımlarında fırtına gibi eserken, cenazeler yerlere çöp gibi dökülürken, kan derelerinin içerisinde yürürken, asileri ararken tam anlamıyla ceset yığınlarının üstünden tırmanıp geçerken, alevlerin sesleri inleme ve çığlıklara karışıyordu. Son asiler de iç avluda sıkışıp kalmışken, Romalılar yapının tamamını ateşe verdiler; Tapınak Dağı kan ve ateşe oturtulmuş, kaynayan bir kazan gibi görünüyordu. Alevler, İsrail'in Tanrısı'nın evini, Kutsalların Kutsalını sardı ve kül ve toz yığınına dönüştürdü. Alevler nihayet söndüğünde,Titus şehirden geri kalan her şeyi yok etme emri verdi, böylece gelecek nesiller Kudüs adını bile hatırlamayacaktı.

Binlerce insan öldü, ancak Giora oğlu Simun –başarısız olan mesih Simun– canlı olarak ele geçirildi, Vespasian'ın halkına vaat ettiği zaferin göstergesi olarak, zincire vurulmuş hâlde Roma'ya götürüldü. Simun'la birlikte Tapınak'ın kutsal hazineleri de geldi: Tanrı'ya sunuda kullanılan altın masa ve ekmek; şamdan ve yedi kollu Menorah; tütsülükler ve kâseler; şofar ve kutsal kaplar. Hepsi Roma sokaklarında zafer alayı ile dolaştırılırken, başlarında çelenkleri ve üzerlerinde mor kıyafetleri ile Vespasian ve Titus sessiz bir kararlılıkla seyrediyordu. Son olarak, tören alayının sonunda, herkesin görmesi için son ganimet taşınıyordu: Bir Tevrat kopyası, Yahudi dininin en önemli sembolü.

Vespasian'ın ne demek istediğini anlamamak mümkün değildi: bu bir halka karşı değil, Tanrıları'na karşı kazanılmış bir zaferdi. Yenilen Yahudiye değil, Yahudilikti. Titus Kudüs'ün yok edilmesini bir ibadet, Roma Tanrıları'na verilen bir sunu olarak lanse etti. Titus, bu görevi yerine getiren ben değilim, diyordu. Sadece kollarını Tanrı'ya vermişti, o da Yahudilerin Tanrısı'na olan öfkesini göstermişti.

Vespasian'ın, yenilen bir düşmana, kendi Tanrısı'na Roma'da ibadet etme özgürlüğü olarak tanımlanabilecek, alışılagelen *evocatio* uygulamasına izin vermemiş olması dikkat çekiciydi. İmparatorluğun tebaası olan neredeyse tüm halkların hakkı olmasına rağmen, Yahudilere tapınaklarını yeniden inşa etmek yasaklanmıştı; üstelik Roma iç savaşı sırasında kazayla yanan Jüpiter Tapınağı'nın yeniden inşasına yardım için yılda iki drahmi - Yahudilerin Kudüs Tapınağı'na şekel cinsinden ödedikleri miktarın aynısı - ödeme zorunluluğu getirilmişti. İmparatorluğun neresinde yaşıyor olurlarsa olsunlar, Roma'ya ne kadar bağlı kaldıklarına bakılmaksızın, ayaklanmaya katılıp katılmadıklarına bakılmaksızın tüm Yahudiler–kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere tüm Yahudiler Roma'nın baş pagan kültünün onarımı için para ödemek zorundaydı.

Bundan sonra, Yahudilik değerli bir kült kabul edilmeyecekti. Yahudiler artık Roma'nın ebedi düşmanıydı. Her ne kadar nüfusların kitlesel olarak nakledilmesi Romalılar tarafından uygulanan bir politika olmasa da, Roma, hayatta kalan tüm Yahudileri Kudüs'ten ve çevresinden sürmüş, şehre Aelia Capitolina adını vermiş ve bölgenin tamamını doğrudan imparatorluğun kontrolü altına almıştı. Romalılar Kudüs'te hiçbir zaman Yahudilerin bulunmadığı izlenimini yaratmaya çalışırken, Filistin'in tamamı Vespasian'ın kişisel mülkü hâline gelmişti. MS 135 yılına gelindiğinde, resmî Roma belgelerinde Kudüs adı geçmez oldu.

Katliamdan kurtulan Yahudiler için–şehrin yıkılan duvarlarının ardında çırılçıplak birbirlerine sarılmış, aç kalmış, Romalı askerlerin Tanrı'nın Evinin küllerine işemelerini dehşet içinde seyretmiş Yahudiler için–ölüm ve yıkım için kimin suçlanacağı çok açıktı. Kutsal Şehre böylesi bir yıkımı getiren elbette Egemen Rab değildi. Hayır. Bunu yapan *lestai*, haydutlar ve asiler, zelotlar ve Sicarii, Roma'dan bağımsızlık kazanma vaazları veren milliyetçi devrimciler, gösterecekleri sadakat ve gayret karşısında Tanrı'nın kurtuluş getireceğini vaat eden sözde peygamberler ve sahte mesihlerdi. Romalıların yaptıkları katliamdan onlar sorumluydu. Tanrı'nın terk ettiği onlardı.

Takip eden yıllarda, Yahudiler Roma ile savaşa yol açan devrimci ideallerden olabildiğince uzak durdular. Kurtarıcı beklentilerini tamamen terk etmediler. Aksine, takip eden yüzyılda Roma egemenliğinden ilâhi bir şekilde kurtarılma özleminin devam ettiğini gösteren apokaliptik yazılar ortaya çıkacaktı. Hatta, kurtarıcı beklentisinin yarattığı ateşin arkasında bıraktığı etki ile, MS 132'de Roma'ya karşı kısa sürecek ikinci bir Yahudi savaşı patlak verecekti, bu savaşta liderliği Kochba oğlu Simun [bar Kochba] üstlenecekti. Ancak, ikinci yüzyılda hahamlar hem koşullar nedeniyle, hem de Roma'nın misillemede bulunması korkusuyla, milliyetçilikten uzak bir Yahudilik geliştirmek zorunda kaldılar. Kutsal Toprakları daha soyut anlamda algılamaya başladılar, aşırı siyasi arzuları reddeden mesih teolojisi geliştirdiler, dindar Yahudilerin hayatında Tanrı'ya hürmet duymak ve yasalar üzerinde çalışmak, Tapınak kurbanlarının yerini aldı.

Ancak tüm bunlar daha uzun yıllar sonra yaşanacaktı. Ancak bu günlerde, eski Yahudi ulusunun evlerinden, Tapınakları'ndan, Tanrıları'ndan koparıldığı ve Vaat Edilen Topraklar'dan zorla çıkarılıp, dinsizlerin ve putperestlerin topraklarına getirildikleri günlerde– kesin olarak gördükleri tek şey, bildikleri dünyanın sonunun geldiğiydi.

Bu arada, zafer kazanmış olan Roma'da, Tanrı'nın Tapınağı'nın kutsallığının bozulmasından kısa bir süre sonra, Yahudi ulusu rüzgarda savrulmuş ve dinleri alt tabakaya ait kabul edilmişken, söylenceye göre, Yuhanna Markos adında bir Yahudi, eline tüyü aldı ve Nasıralı İsa olarak bilinen mesih hakkındaki ilk müjdenin, ilk sözcüklerini yazmaya başladı– Tanrı'nın dilinde yani İbranice ya da İsa'nın dilinde yani Aramice değil, kâfirlerin dilinde yani Yunanca olarak. Günahkârların dilinde. Muzaffer olanların dilinde.

Bu Tanrı'nın oğlu İsa Mesih'le ilgili müjdenin başlangıcı.

KISIM II

Rab Yahve'nin Ruhu üzerimde.
Çünkü yoksullara müjde iletmem için beni O meshetti.
Yüreği ezik olanların yaralarını sarmak için,
Tutsaklara serbest bırakılacaklarını,
Zindanlarda bulunanlara kurtulacaklarını,
RAB'bin lütuf yılını,
Tanrımız'ın öç alacağı günü ilan etmek için
Gönderdi beni RAB.

Yeşaya 61:1–2

Başlarken

Evin İçin Gösterdiğim Gayret

Nasıralı İsa'nın hayatı hakkında anlatılan tüm hikâyeler içerisinde– sayısız tiyatro oyununda, filmde tabloda ve Pazar ayinlerinde anlatılan bir tanesi var ki, İsa'nın kim olduğu ve İsa'nın ne anlama geldiği konusunda bizlere her sözden ve her davranıştan daha çok bilgi verir. İsa'nın hizmeti ile ilgili olarak kanonik müjdelerin dördünde de - Matta, Markos, Luka ve Yuhanna - yer alan az sayıda olaydan biridir, dolayısıyla tarihselliği konusunda biraz daha fazla ağırlığa sahiptir. Ancak, müjdecilerin dördü de bu anıtsal anı sıradan, neredeyse yüzeysel bir şekilde ele alır, sanki anlamını çok iyi anlayamamışlar gibi ya da, daha büyük olasılıkla, radikal etkileri şahit olan herkes tarafından anında fark edilecek olan bir olayı kasıtlı olarak önemsiz göstermek istemişlerdir. İsa'nın kısa hayatında bu an öylesine açıklayıcıdır ki, tek başına bu olay onun misyonunu, teolojisini, politikasını, Yahudi otoriteler ile ilişkisini, genel olarak Yahudilikle ilişkisini ve Roma işgâline karşı tavrını açıklamak için kullanılabilir. Her şeyin ötesinde, tek başına bu olay, Celile'nin alçak tepelerinden basit bir köylünün neden kurulu sistem karşısında bir tehdit olarak görüldüğünü ve peşine düşüldüğünü, yakalandığını, işkence gördüğünü ve idam edildiğini açıklıyor.

Yaklaşık olarak MS 30 yılları. İsa, bir eşeğin üzerinde Kudüs'e henüz gelmişti, onu destekleyen kalabalık "Hozana! Rabbin adıyla gelene övgüler olsun! Atamız Davut'un yaklaşan egemenliği kut-

lu olsun!" diye bağırıyordu. Kendinden geçen kalabalık Tanrı'yı öven ilâhiler söylüyordu. Bazıları İsa'nın üstünden geçmesi için yola cüppelerini serdiler, tıpkı İsraillilerin kral ilan edildiğinde Yehu için yaptıkları gibi (2 Krallar 9:12–13). Bazıları palmiye ağaçlarını koparmıştı ve iki yüzyıl önce İsrail'i yabancıların egemenliğinden kurtaran kahraman Makabiler anısına, havada sallıyorlardı (1 Makabiler 13:49–53). Bu gösterinin tamamı İsa ve takipçileri tarafından Zekarya'nın kehanetini yerine getirmek üzere düzenleniyordu: "Ey Siyon kızı, sevinçle coş! Sevinç çığlıkları at, ey Yeruşalim kızı! İşte kralın! O adil kurtarıcı ve alçakgönüllüdür. Eşeğin sırtına, eşeğin yavrusunun sırtına binmiş sana geliyor!" (Zekarya 9:9).

Şehirde yaşayanlara verilen mesaj çok açıktı: Uzun zamandır beklenen mesih–*gerçek* Yahudi Kralı– İsrail'i bağlarından kurtarmaya gelmişti.

Kudüs'e bu şekilde girmek ne kadar tahrik edici olsa da, İsa'nın ertesi gün yaptıklarının yanında sönük kalıyor. Havarileri ile, ve tahminen tezahüratlarda bulunan bir kalabalıkla birlikte, İsa Tapınak'ın halka açık olan avlusuna–Uluslar Avlusu – girer ve "temizlemeye" başlar. Öfkeyle, para bozanların masalarını devirir ve ucuz yemek ve hediyelik eşya satanları dışarı atar. Kurban edilmek üzere satılmaya hazır koyunları ve büyükbaş hayvanları serbest bırakır ve kumruların ve güvercinlerin kafeslerini açarak kuşları uçurur. "Çıkarın bunları buradan!" diye bağırır.

Havarilerin yardımıyla, avluya girişi kapatır, satış ya da alışveriş için mal taşıyanların Tapınak'a girmesine izin vermez. Sonra, satıcılar, ibadet etmeye gelenler, kâhinler, olup biteni izleyen meraklılardan oluşan kalabalık ortalığa saçılan taşların üzerine çıkmışken, korku içinde kaçışan ve panik hâlindeki sahipleri tarafından kovalanan hayvanlar Tapınak'ın kapılarından hızla çıkıp Kudüs'ün tıkalı yollarına dalarken, Romalı muhafızlar ve ağır silahlar taşıyan Tapınak polisi bu kargaşaya neden olan kişiyi yakalamak için avluda koştururken, müjdelerde anlatıldığına göre, İsa uzakta olup bitenden etkilenmemiş gibi durur ve bağırır: "Benim evime, tüm

ulusların dua evi denecek' diye yazılmamış mıdır? Ama siz burayı haydut inine çevirdiniz."

Yetkililer rahatsız olmuştur, hem de iyi bir nedenle. Uluslar Avlusu'nda satıcıların bulunmasını yasaklayan bir kanun yoktu. Tapınak'ın diğer bölümleri kutsaldı ve zavallı, hasta, günahkâr kişilere ve Yahudi olmayan kâfirlere kapalıydı. Ancak dış avlu herkese açık bir meydandı, hem hareketli bir pazar yeri, hem de Yüksek Yahudi Konseyi Sanhedrin'in idari merkezi görevi görüyordu. Tüccarlar ve para bozanlar, kurban için hayvan satanlar, günahkârlar, kâfirler ve tanrı tanımazlar; herkesin Uluslar Avlusu'na istediği gibi girme ve burada ticaret yapma hakkı vardı. Bu nedenle, Tapmak kâhinlerinin sorun çıkaran kişinin kim olduğunu merak etmeleri şaşırtıcı değil. Hangi yetkiye dayanarak Tapınak'ı temizlemeye kalkıyor? Böylesine apaçık suç olan bir davranışa gerekçe gösterebilecek ne gibi bir delil sunabilir?

İsa, adeti olduğu üzere, bu soruları tamamen gözardı ediyor ve bunun yerine kendi gizemli kehanetiyle cevap veriyor. "Bu tapınağı yıkın" diyor, "onu üç günde yeniden kuracağım."

Kalabalık şaşkına dönmüş, o kadar ki, cezası çarmıha gerilmek olan büyük bir suç, isyana teşvik suçu işlemiş kişiler olarak, İsa'nın ve havarilerinin Tapınak'tan sakince çıktıklarını ve şehre yürüdüklerini fark etmemiş görünüyorlar. Nihayetinde, Tapınak'ta yürütülen ticari faaliyetlere saldırmak soylu kâhinlere ve dolayısıyla, Tapınak'ın Roma ile karmaşık ilişkileri de düşünüldüğünde, Roma'ya yapılmış bir saldırı anlamına gelir.

İsa'nın hizmetindeki bu şaşırtıcı olay ile ilgili yorumlamalarda yüzyıllarca yapılan cambazlıkları bir an için bir kenara bırakıp, tamamen tarihsel bir bakış açısıyla incelediğimizde, bu olay akıllarımızı karıştırıyor. Bizi endişelendiren İsa'nın Tapmak hakkındaki öngörüsünün doğruluğu değil. Müjdelerin tamamı Tapınak'ın MS 70'te yıkılmasından sonra yazılmıştır; İsa'nın Kudüs'e "Senin için öyle günler gelecek ki, düşmanların seni setlerle çevirecek, kuşatıp

her yandan sıkıştıracaklar. Seni ve sende oturan çocuklarını yere çalacak, sende taş üstünde taş bırakmayacaklar" (Luka 19:43–44) uyarısı, müjdeciler tarafından, bu olayların yaşanmasından sonra İsa'ya yakıştırılmıştır. Bu olay ile ilgili asıl önemli olan–gözardı edilmesi imkânsız olan– İsa'nın Tapınak'taki bu hareketinin ne kadar bariz olduğu ve gözden kaçırılmayacak kadar *gayretli* göründüğüdür.

Havariler bunu kesinlikle fark etmişlerdir. İsa'nın kafesleri kırıp açmasını ve öfkeyle masalara devirmesini izlerken, Yuhanna müjdesine göre, havariler Kral Davut'un "Senin evin için gösterdiğim gayret beni yiyip bitirecek" sözlerini hatırlar (Yuhanna 2:17; Zebur 69:9).

Tapınak yetkilileri de İsa'nın taşıdığı gayreti farkeder ve kendisini devrimci bir zelot olarak göstermesini sağlayacak kurnazca bir plan yaparlar. Orada bulunan herkesin görebileceği şekilde, İsa'ya doğru giderler ve derler ki "Öğretmenimiz, senin doğru olanı söyleyip öğrettiğini, insanlar arasında ayrım yapmaksızın Tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini biliyoruz. Sezar'a vergi vermemiz Kutsal Yasa'ya uygun mu, değil mi?"

Bu elbette ki basit bir soru değildir. Bu temel bir gayretlilik sınavıdır. Celileli Yahuda ayaklanmasından sonra, Musa'nın Yasası'nın Roma'ya vergi ödenmesine izin verip vermediği sorusu zelot ilkelerine bağlı olanların belirleyici özelliği hâline gelmişti. Buradaki argüman oldukça basitti ve herkes tarafından da anlaşılıyordu: Roma'nın vergi ödenmesi talebi topraklar ve bu topraklarda yaşayanların kendisine ait olduğunu gösteriyordu. Ancak topraklar Roma'ya ait değildi. Topraklar Tanrı'ya aitti. Sezar'ın vergi alma hakkı yoktu çünkü topraklar üzerinde hiçbir hakkı yoktu. İsa'ya Roma'ya vergi verilmesinin kabul edilebilir olup olmadığını sormakla, dini otoriteler aslında tamamen farklı bir soru soruyorlardı: Sen zelot musun, değil misin?

İsa, vergi ödemesinde kullanılan Roma parasını kastederek "Bana bir dinar gösterin" der. "Üzerindeki resim ve yazı kimin?"

Yetkililer "Sezar'ın" diye yanıtlar. "Öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını da Tanrı'ya verin."

Yüzlerce yıldır yapılan İncil çalışmalarında İsa'nın bu sözlerinin "bu dünyaya ait olanın" - vergilerin - bir kenara bırakılması ve kalplerin gerçekten önemli olan işlere, Tanrı'ya ibadet etmeye ve bağlılık göstermeye odaklanması gerektiği şeklinde yorumlanmış olması hayret verici. Böylesi bir yorum, İsa'nın dünyevi konularla tamamen ilgisiz, kopuk ve göksel bir ruh olduğu algısına mükemmel oturuyor; İsrail tarihinin siyasi açıdan en hareketli döneminde yaşamış olmakla kalmamış, Yahudileri Roma işgâlinden kurtarmak üzere gönderilen vaat edilmiş mesih olduğunu iddia eden bir adam için tuhaf bir ifade. İsa'nın bu cevabı, en iyi olasılıkla, kâhinler ile zelotların konumu arasında, Roma'ya vergi ödenmesini yasal kabul edenler ile kabul etmeyenler arasında ılımlı bir uzlaşma arayışı olarak görülmüştür.

Gerçek şu ki, İsa'nın cevabı, onun, vergi konusunda değil, çok daha önemli bir konu olan, topraklarda Tanrı'nın egemenliği konusunda, kâhinler ile zelotlar arasında tam olarak hangi konumda durduğunu gösteren, müjdelerde bulunabilecek en net cevaptır. İsa'nın sözleri kendini açıklar nitelikte: "Sezar'ın hakkını Sezar'a verin (*apodidomi*)..." Genellikle "geri vermek" olarak çevrilen *apodidomi* fiili aslında bileşik kelimedir: *apo* "tekrar geri" anlamına gelen bir ön ektir; *didomi* "vermek" anlamına gelen bir fiildir. *Apodidomi* özellikle bir kişiye hakkı olan malın geri ödenmesi anlamında kullanılır; kelime ödemeyi alan kişinin, ödenen şeyin meşru sahibi olduğunu ifade eder. Diğer bir deyişle, İsa'ya göre, Sezar'ın dinar'ı "geri alma" hakkı vardır, vergi almayı hak ettiği için değil, para *ona* ait olduğu için; üzerinde onun adı ve resmi olduğu için. Bunun Tanrı'yla hiç ilgisi yoktur. Buna göre, Tanrı'nın da Romalılar tarafından el konulmuş olan toprakları "geri almaya" hakkı vardır, çünkü burası Tanrı'nın topraklarıdır: "Topraklar bana aittir" der Tanrı (Levililer 25:23). Bunun Sezar'la ilgisi yoktur.

O hâlde, Sezar'a ait olanı Sezar'a geri verin ve Tanrı'ya ait olanı

da Tanrı'ya geri verin. Bu, en basit, en kesin hâliyle zelot argümanıdır. Bu Kudüs yetkililerinin İsa'yı anında *lestes* olarak adlandırmaları için yeterliydi. Bir haydut. Bir zelot.

Birkaç gün sonra, gizli bir Fısıh yemeğini birlikte yedikten sonra İsa ve havarileri gece karanlığında, eğri büğrü zeytin ağaçları ve fundalıkların arasında saklanmak için Getsemani Bahçesi'ne yürüdüler. Bir kaç yıl sonra Romalı general Titus Kudüs işgâlini buradan, Zeytin Dağı'nın batı yamacından, yetkililerin onu buldukları noktanın biraz uzağından başlatacaktı.

İsa, "Bir haydutun [*lestes*] peşindeymiş gibi beni kılıç ve sopalarla mı yakalamaya geldiniz?" diye sorar.

Tam olarak öyle gelmişlerdir. Yuhanna'nın müjdesinde bir "bölük" (*speira*) asker Getsemani'ye gelmişti – üç yüz ile altı yüz arasında Romalı askerden oluşan bir birim– ve beraberinde Tapmak polisi vardı, hepsinin ellerinde "meşaleler ve silahlar" vardı (Yuhanna 18:3) denir. Yuhanna belli ki abartıyor. Ancak tüm müjdeler gece İsa'yı yakalamak için büyük ve ağır silahlı bir grubun geldiğinde hemfikir. Böylesi bir güç gösterisi İsa'nın, Getsemani'ye doğru yola çıkmadan önce takipçilerinin iyi silahlanmasını neden istediğini açıklayabilir.

İsa Fısıh yemeğinden hemen sonra havarilerine "Kılıcı olmayan, abasını satıp bir kılıç alsın" der.

Havariler ona "Rab, burada iki kılıç var" der. O da onlara "Yeter" der (Luka 22:36–38).

Ancak yeterli olmaz. Havarilerle kısa ancak kanlı bir boğuşmanın ardından, muhafızlar İsa'yı yakalar ve onu Kudüs yetkililerinin önüne çıkarırlar; burada diğer suçların yanı sıra "Roma'ya vergi ödenmesine mani olmak" nedeniyle isyana teşvik etmekle suçlanır; İsa bu suçlamaları inkâr etmez (Luka 23:2).

Suçlu bulunan İsa, özellikle *lestai*, haydut olarak adlandırılan diğer iki kişiyle birlikte çarmıha gerilmek üzere Golgota'ya gönderilir (Matta 27:38–44; Markos 15:27). Çarmıha gerilen her suçlu

gibi, İsa'ya da çarmıha gerilme nedeni yazılı olan bir suç yaftası, ya da *titulus* verilir. İsa'nın *titulus'unda* Yahudilerin kralı yazar. Suçu: Krallığı ele geçirmeye çalışmak; *isyana teşvik*. Ve böylece kendisinden önce ve sonra gelen her haydut ve devrimci, sorun çıkaran her zelot ve kurtarıcı peygamber gibi; Hezekiah ve Yahuda gibi, Tevdas ve Athronges gibi, Mısırlı ve Samiriyeli gibi, Giora oğlu Simun ve Kochba oğlu Simun gibi– Nasıralı İsa da kral ve mesih olduğunu iddia etme cüreti gösterdiği için idam edilir.

Şuna bir açıklık getirmek gerekirse, İsa Roma'ya karşı savaş açan Zelot Partisi'nin bir üyesi değildir, çünkü ölümünden sonraki otuz yıllık süre içerisinde bu grubun var olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta İsa silahlı bir isyan peşinde koşan, şiddet yanlısı bir devrimci de değildir. Ancak şiddet kullanımı konusundaki görüşleri genellikle varsayılandan çok daha karmaşıktır.

İsa'nın Tapınak'taki sözlerine ve yaptıklarına - yakalanması ve idam edilmesinden önceki olaylara - yakından bakınca, bir konunun gözardı edilmesi zorlaşıyor: İsa Roma tarafından, kurtarıcılık iddiasının Filistin işgâlini tehdit etmesi ve gayretliliğinin Tapınak yetkililerini tehlikeye atması nedeniyle çarmıha gerildi. Tek başına bu etken, Nasıralı İsa olarak tanıdığımız mesih hakkında müjdelerde okuduğumuz her şeyi etkiler – Golgota'da bir çarmıhın üzerindeki ölümünden, Şeria Nehri'nin kıyısında hizmetlerine başlamasına kadar.

Bölüm Yedi

Çöldeki Çığlık

Vaftizci Yahya çölden bir hayalet gibi çıkageldi–üzerinde deve tüyünden bir giysi vardı, beline deri bir kemer bağlamıştı, çekirge ve yaban balıyla besleniyordu. Şeria Nehri boyunca, Yahudiye ve Peraea boyunca, Beytanya ve Aynon'da, basit ve dehşet verici bir mesaj aktararak geziyordu: Son yaklaşmıştı. Tanrı'nın Krallığı yakındı. Ve İbrahim'in soyundanız diye düşünerek cezadan kaçabileceklerini düşünenlere eyvahlar olsun diyordu.

"Balta daha şimdiden ağaçların köküne dayanmıştır" diye uyarıyordu Yahya, "ve iyi meyve vermeyen her ağaç kesilip ateşe atılacak".

Kendisine danışmaya gelen zenginlere, Yahya "İki mintanı olan, birini hiç mintanı olmayana versin; yiyeceği olan da bunu hiç yiyeceği olmayanla paylaşsın" diyordu.

Kurtuluşa nasıl ereceklerini soran vergi görevlilerine "Size buyrulandan daha çok vergi almayın" diyordu.

Yol göstermesi için yalvaran askerlere "Kaba kuvvetle ya da yalan suçlamalarla kimseden para koparmayın, ücretinizle yetinin" diyordu.

Vaftizcinin sözleri ülkede hızla yayıldı. Celile gibi uzak yerlerden bile insanlar geliyordu, bazıları Şeria Nehri kıyısında verdiği vaazları dinleyebilmek için Yahudiye'nin acımasız çöllerinde gün-

lerce yolculuk ediyordu. Oraya vardıklarında, kıyafetlerini çıkarıyorlar ve yüzerek doğu kıyısına geçiyorlardı; burada Yahya ellerinden tutup çıkarmak için onları bekliyordu. Onları tek tek akan suya daldırıyordu. Su yüzüne çıktıklarında, yeniden–atalarının bin yıl önce yaptığı gibi– Şeria Nehrinin batı kıyısına, Tanrı'nın onlara vaat ettiği topraklara geçiyorlardı. Bu şekilde, vaftiz olanlar yeni İsrail ulusunu oluşturuyordu; tövbe etmiş, kurtarılmış ve Tanrı'nın Krallığı'na ulaşmaya hazır.

Şeria Nehri'ne akan alabalık arttıkça, vaftizcinin yaptıkları, tetrarkı nehrin doğu yakasındaki Peraea bölgesini de içeren, Bürük Hirodes'in oğlu Anripa'nın ("Tilki") dikkatini çekmeye başladı. Müjdede anlatılan olaya bakılacak olursa, Antipa Yahya'yı tutukladı çünkü, daha önce Antipa'nın üvey kardeşi (onun da adı Hirodes'ti) ile evli olan Hirodya'yla olan evliliğini eleştirmişti. Yahya'nın sadece tutuklanmış olmasından tatmin olmayan kurnaz Hirodya onu öldürmek için bir plan yaptı. Antipa'nın doğum gününde, Hirodya, erkekleri baştan çıkaran ihtiraslı kızı Salome'yi amcası ve üvey babası için şehvetli bir dans sergilemeye zorladı. Şehvet düşkünü, yaşlı tetrark, Salome'nin dansından öylesine etkilenmişti ki ona bir vaatte bulundu.

"Dile benden, ne dilersen veririm" diye hırladı Antipa "benden ne dilersen, krallığımın yarısı da olsa veririm."

Salome annesine danıştı."Ne dileyeyim?" "Vaftizci Yahya'nın başını," diye cevapladı Hirodya.

Yazık ki, müjdede anlatılan olaya inanamayız. Yahya'nın idam edilmesi hikâyesi skandallarla lezzetlendirilmiş olsa da, hatalarla ve tarihsel tutarsızlıklarla dolu. Müjdeciler Hirodya'nın ilk kocasının Filipus olduğu hatasına düşüyor ve Yahya'nın idam edildiği yeri, Machaerus Kalesi'ni, Antipas'nın Taberiye şehrindeki mahkeme ile karıştırıyorlar. Müjdede yer alan hikâye bütünüyle, ahitte yer alan İlyas'ın Kral Ahav'ın karısı İzevel ile yaşadığı çatışmayı hatırlatan hayali bir masal gibi.

Vaftizci Yahya'nın ölümü ile ilgili daha sıradan, ancak daha güvenilir bir anlatım Yesefus'un Antiquities eserinde yer alır. Yosefus'a göre, Antipa Yahya'nın halk arasında artan popülerliğinin ayaklanmaya yol açabileceğinden korktu, "çünkü onun tavsiye edeceği her şeyi yapmaya hazır görünüyorlardı." Bu doğru olabilir. Yahya'nın Tanrı'nın gazabının gelişini bildirip, uyarması birinci yüzyılda Filistin'de yeni ya da benzersiz bir durum değil belki ama kendilerini arındıranlara, kendilerini yenileyenlere ve doğruluk yolunu izleyenlere verdiği umudun muazzam bir çekiciliği vardı. Yahya kendisine gelen Yahudilere yeni bir dünya düzeni, Tanrı'nın Krallığı'nı vaat ediyordu. Belirsiz bir eşitlik ve adalet nosyonunun ötesinde bir kavram geliştirmemesine rağmen, tek başına bu vaat bile, o karanlık, karmaşayla dolu dönemde yaşamın her alanından, zenginlerinden, yoksuluna, güçlüsünden, zayıfına Yahudileri dalga dalga kendine çekmeye yetiyordu. Antipa, Yahya'dan korkmakta haklıydı; kendi askerleri bile ona akın ediyordu. Bu nedenle, Yahya'yı yakaladı ve isyana teşvikle suçlayarak Machaerus Kalesi'ne gönderdi; Yahya MS 28 ile 30 yılları arasında bir zamanda burada sessizce öldürüldü.

Ancak Yahya'nın ünü kendisinden çok daha uzun yaşadı. Hatta, Yahya'nın ünü Antipa'dan da uzun yaşadı, çünkü yaygın olarak tetrarkın MS 36'da Nebati Kralı IV. Aretas'a yenilmesi ve ardından sürgüne gönderilmesi, unvanını ve varlığını kaybetmesinin Yahya'yı öldürmesine karşı verilen ilâhi bir ceza olduğuna inanılır. Ölümünden çok sonra, Yahudiler Yahya'nın sözlerinin ve davranışlarının anlamı üzerine kafa yoruyordu; Yahya'nın havarileri Yahudiye ve Celile'de dolaşıyor ve onun adına insanları vaftiz ediyorlardı. Yahya'nın hayatı ve efsanesi, İbranice ve Aramice dilinde "Vaftizci Söylenceleri" ile korunmuş ve şehirden şehre aktarılmıştır. Pek çokları onun mesih olduğunu düşünmüştür. Bazıları ölümden sonra dirileceğini düşünmüştür.

Onca ününe rağmen, o dönemde, tıpkı şimdi olduğu gibi– kimse Vaftizci Yahya'nın kim olduğunu ya da nereden geldiğini tam

olarak bilmez. Luka'nın müjdesinde Yahya'nın soyu ve mucizevi doğumu ile ilgili, çoğu alimler tarafından düşünmeden reddedilen şaşırtıcı bir anlatım vardır. Ancak Luka'nın müjdesinden derlenebilecek tarihsel bir bilgi varsa, o da Yahya'nın bir kâhin ailesine mensup olabileceğidir; babası, Luka'ya göre, Abiya bölüğünden bir kâhindi (Luka 1:5). Bu doğruysa, Yahya'dan babasının kâhinliğini devam ettirecek olması beklenir, ancak "ekmek yemeden ve şarap içmeden" çölden yürüyüp gelen bu apokaliptik vaizin, ailevi yükümlülüklerini ve Tapınak'a karşı görevlerini, çölde çileli bir hayat için reddetmiş olduğu açıktır. Belki de Yahya'nın kitleler arasındaki aşırı popülerliğinin nedeni buydu: Yahudilere Tapınak'la ve nefret uyandıran kâhinlerle hiç ilgisi olmayan, yeni bir kurtuluş kaynağını, vaftizi sunmak için kâhin ayrıcalıklarını terk etmişti.

Şüphesiz, antik dönemde Yakın Doğu'da vaftiz ve su ile yapılan ritüeller oldukça yaygındı. Suriye ve Filistin'de insanların cemaatlere kabulü için suya batırıldıkları törenleri yapan "vaftiz grupları" gezerdi. Başka inanışlara sahip olup Yahudiliğe geçenler genellikle geçmiş kimliklerinden kurtulmak ve seçtikleri kavme girmek için tören banyosu yaparlar. Yahudiler dönüştürücü özellikleri nedeniyle suya saygı duyarlardı, insanı ya da nesneleri bir durumdan diğerine, kirli olandan temiz olana, günahkâr olandan kutsal olana dönüştürme gücü olduğuna inanırlardı. Bedeni yıkama uygulamaları İncil'de oldukça fazladır: Nesnelere (bir çadır, bir kılıç) su serpilerek Tanrı'ya adanır; insanlar (cüzamlılar, adet gören kadınlar) arındırma uygulaması olarak tamamen suya daldırılır. Kudüs Tapınağı'nda kâhinler kurban için sunağa yaklaşmadan önce ellerine su dökerdi. Başkâhin Kefaret Günü'nde Kutsallar Kutsalına girmeden önce ve ulusun tüm günahını üstüne almasından hemen sonra bir yıkanma ritüeli gerçekleştirirdi.

O dönemde bedeni yıkama uygulaması yapan en ünlü mezhep daha önce de bahsi geçen Esseni topluluğuydu. Esseniler mutlak keşiş hayatı süren bir topluluk değildi. Bazıları Yahudiye'de şehirlerde ve köylerde yaşıyordu, bazıları ise Kumran'daki komünler

gibi, kendilerini diğer Yahudilerden tamamen izole ediyor, evlenmiyor ve tüm malları ortak kullanıyorlardı (Kumran'da yaşayan bir Esseni'nin sahip olabileceği kişisel eşyalar bir cüppe, ketenden bir parça kumaş ve çölde ihtiyaç olduğunda tuvalet için çukur kazmakta kullanılan bir kazmaydı). Esseniler fiziksel bedeni değersiz ve çürümüş olarak değerlendirdiklerinden, sürekli bir ritüel saflığı koruyabilmek için sürekli yinelenen, bedenin tamamen suya batırıldığı yıkanma usulü olan katı bir sistem geliştirmişlerdi. Bunun yanında Esseniler topluluklarına yeni katılan kişilerin kabulünde, bir sefere mahsus su ile giriş ritüeli, bir çeşit vaftiz, uyguluyorlardı.

Yahya'nın alışılmadık vaftiz ayininin kaynağı bu olabilir. Yahya'nın kendisi bir Esseni olabilir. İkisi arasında böyle olduğunu düşündürecek bazı bağlantılar bulunuyor. Hem Yahya, hem de Esseni topluluğu yaklaşık aynı zamanda Yahudiye'nin çöl bölgesinde bulunuyordu: Yahya genç yaşında Yahudiye çöllerine gittiği şeklinde resmediliyor; bu Essenilerin kâhinlerin oğullarını evlat edinme ve eğitme uygulamaları ile tutarlıdır. Hem Yahya, hem de Esseniler Tapınak yetkililerini reddediyordu: Esseniler kendi takvimlerini koruyor ve kendi yemek kısıtlamalarını uyguluyorlardı ve Tapınak'ın başlıca etkinliği olan hayvan kurban etme kavramını reddediyorlardı. Her ikisi de kendilerini ve kendilerini izleyenleri İsrail'in gerçek kavmi kabul ediyordu ve her ikisi de aktif olarak kıyamete hazırlanıyordu: Esseniler "Işığın Oğullarının" (Esseniler), "Karanlığın Oğulları" (Tapınak kâhinleri) ile Kudüs Tapınağı'nın kontrolü için savaşacakları apokaliptik savaşı heyecanla bekliyordu; sonrasında Esseniler Tapınak'ı arındıracaklar ve kendi liderliklerinde yeniden kutsal bir yer hâline getireceklerdi. Ve, hem Yahya, hem de Esseniler kendilerini Yeşaya Peygamber'in bahsettiği "çöldeki çığlık" olarak tanımlıyorlardı: "Rab'bin yolunu hazırlayın. Tanrı'mız için düz bir yol açın" (Yeşaya 40:3). Dört müjdede de bu ayet Yahya'ya atfedilirken, Essenilere göre, bu ayet kutsal yazıtlarda kendilerine ve toplumlarına dair algılarını tanımlayan en önemli pasajdı.

Bununla birlikte, bizleri kesin bir bağ kurmak konusunda dikkatli olmaya itecek yeterli farklılıklar da bulunuyor. Yakup bir topluluğun üyesi olarak değil, yalnız bir kişi, çölden yükselen tek bir ses olarak sunulur. Onun mesajı kesinlikle dışlayıcı bir mesaj olarak değerlendirilemez, kötü davranışlarını terk etmeye ve doğruluk yolunda bir hayat yaşamaya istekli olan tüm Yahudilere açıktır. En önemlisi, Yahya ritüel saflık konusunda takıntılı gibi görünmez; onun vaftizi, tekrar tekrar yapılacak değil, sadece bir kez gerçekleşecek bir olay olacak şekilde tasarlanmış görünmektedir. Yakup, Esseniler de dahil olmak üzere zamanındaki diğer Yahudi mezheplerinin su ritüellerinden etkilenmiş olabilir, ancak Şeria Nehri'nde yaptığı vaftiz törenleri için tamamen kendisi ilham almış görünmektedir.

O hâlde, Yahya'nın vaftizi ne anlama geliyordu? Markos'un müjdesinde Yahya'nın Şeria kıyısında yaptığının "günahların bağışlanması için vaftiz" (Markos 1:4) olduğu yönünde şaşırtıcı bir iddia yer alır. Bu ifadenin şüphe götürmez bir şekilde Hıristiyanlık doğasını yansıtması, tarihselliği üzerinde ciddi şüpheler doğuruyor. Kulağa, vaftizcinin kendisi ile ilgili söyleyeceği bir sözden çok, yaptıklarının Hıristiyan bakış açısıyla yorumlanması gibi geliyor– ancak bu ifade doğruysa, erken dönemde kilisenin Yahya hakkında böyle bir ifadeyi kullanmış olması, daha İsa'yı tanımadan önce günahları affetme gücü olduğunu söylemesi garip.

Yosefus Yahya'nın vaftizinin "günahların affedilmesi için değil, bedenin arınması için" olduğunu açıkça belirtiyor. Bu da Yahya'nın ritüelinin daha çok bir inisiyasyon ayinine benzediğini, onun öğretisine ya da mezhebine giriş için bir araç olduğunu işaret eder. Bu tez Elçilerin İşleri kitabında da doğrulanmaktadır, burada bir grup Korintli, gururla Yahya'nın öğretisine dayanarak vaftiz olduğunu söyler (Elçilerin İşleri 19:1–3). Ancak bu bile ilk Hıristiyan toplumu açısından sorunlu olacaktır. Çünkü, Vaftizci Yahya söz konusu olduğunda dört müjdenin tamamında ortak olarak aktarılan konu yaklaşık otuz yaşlarındayken, bilinmeyen nedenlerle, Nasıralı İsa'nın

Celile'de bir yamaçta kurulu küçük Nasıra köyünden ayrılması, evini, ailesini ve yükümlülüklerini terk etmesi ve Yahya tarafından Şeria Nehri kıyısında vaftiz edilmek için yürüyerek Yahudiye'ye gelmesidir. Aslına bakılırsa, tarihsel İsa'nın yaşantısı mucizevi doğumunda ya da fazla bilinmeyen gençliğinde değil, Vaftizci Yahya ile ilk karşılaştığı anda başlar.

İlk Hıristiyanlar açısından sorun, Yahya'nın İsa ile etkileşimine dair temel unsurları kabul etmenin, Yahya'nın, en azından başlangıçta, daha üstün bir karakter olduğunu açıkça kabul etmek anlamına gelmesiydi. Yahya'nın vaftizi, Markos'un iddia ettiği gibi, günahların bağışlanması amacı taşıyorsa, bu durumda İsa'nın bu vaftizi kabul etmesi günahlarının Yahya tarafından temizlenmesine ihtiyacı olduğu anlamına gelecekti. Yahya'nın vaftizi Yosefus'un iddia ettiği gibi bir inisiyasyon ayini ise, bu durumda İsa'nın diğer herhangi bir havarisi gibi Yahya'nın öğretisine girmiş olduğu anlamına gelecekti. Her ikisinin de ölümünden çok zaman sonra bile, Yahya'nın takipçileri tam olarak bunu iddia ediyorlar, İsa'nın hareketine katılmayı reddederken, kendi öğretmenlerinin, Yahya'nın, İsa'dan daha büyük olduğunu söylüyorlardı. Sonuçta kim kimi vaftiz etmişti?

Vaftizci Yahya'nın tarihsel önemi ve İsa'nın hizmetlerinin başlamasındaki rolü müjde yazarları açısından zor bir ikilem yaratıyordu. Yahya popüler, saygı duyulan ve neredeyse evrensel olarak tanınan bir kâhin ve peygamberdi. Ünü gözardı edilemeyecek kadar büyük, İsa'yı vaftiz edişi gizlenemeyecek kadar iyi biliniyordu. Hikâyenin anlatılması gerekiyordu. Ancak aynı zamanda yumuşatılması ve güvenli bir hâle getirilmesi de gerekiyordu. Bu iki adamın rollerinin tersine çevrilmesi gerekiyordu: İsa'nın üstün, Yahya'nın da ona göre daha alt kademede olması gerekiyordu. Dolayısıyla Yahya'nın karakteri, bir peygamber ve İsa'nın akıl hocası olarak sunulduğu ilk müjdeden, Markos'tan, vaftizcinin İsa'nın tanrısallığını vurgulamak dışında herhangi bir amaca hizmet etmiyor gibi göründüğü son müjdeye, Yuhanna'ya doğru giderek geriliyordu .

Markos Yahya'yı anlatırken, tövbe etmek için kendisine gelen pek çok kişi gibi İsa'yı da vaftiz eden tamamen bağımsız bir karakter ortaya koyar. "Bütün Yahudiye halkı ve Kudüslülerin hepsi ona geliyor, günahlarını itiraf ediyor, onun tarafından Şeria Nehri'nde vaftiz ediliyordu...

O günlerde Celile'nin Nasıra kentinden çıkıp gelen İsa, Yahya tarafından Şeria Nehri'nde vaftiz edildi. (Markos 1:5, 9). Markos'un vaftizcisi kendisinin beklenen mesih olmadığını bizzat ifade eder–" Benden sonra benden daha güçlü olan geliyor" der Yahya, "Eğilip O'nun çarıklarının bağını çözmeye bile layık değilim" (Markos 1:7–8)– ancak garip bir biçimde, Yahya hiçbir zaman bahsettiği kişinin İsa olduğunu doğrulamaz. İsa'nın göstermelik vaftizinden sonra, göklerin yarılıp, Ruh'un güvercin gibi üzerine inmesinden ve göklerden, «Sen benim sevgili oğlumsun, senden hoşnutum» diyen bir ses gelmesinden sonra bile, Yahya bu tanrısal nidaların duyulduğu anı fark etmez ya da herhangi bir yorum yapmaz. Yahya açısından, İsa sadece İsrail'in yenilenen kavmine katılmak üzere Şeria Nehri'ne gelip, ona yalvaran İbrahimoğullarından biridir. Basit bir hareketle, vaftiz olmayı bekleyen bir sonraki kişiye geçer.

Ondan yaklaşık yirmi yıl sonra müjdesini kaleme alan Matta, İsa'nın vaftiz olması anlatımını Markos'tan neredeyse kelimesi kelimesine aktarır ancak kendisinden önceki müjdecinin atladığı göze batan detaylara yer vermeye dikkat eder: İsa Şeria Nehri kıyısına gelir gelmez, Yahya onu hemen, "benden sonra gelen" diyerek, tanır.

"Ben sizi suyla vaftiz ediyorum" der vaftizci. "O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek."

Başlangıçta, Matta'nın Yahya'sı İsa'yı vaftiz etmeyi reddeder, kendisinin İsa tarafından vaftiz edilmesi gerektiğini söyler. Ancak İsa'nın izin vermesinin ardından, Yahya devam eder ve Nasıralı köylüyü vaftiz eder.

Luka bir adım daha ileri gider, Markos ve Matta'da anlatılan

hikâyeyi tekrarlar ancak İsa'nın vaftiz oluşunu süslemeyi tercih eder. "Bütün halk vaftiz olduktan sonra İsa da vaftiz oldu. İsa dua ederken gök açıldı..." (Luka 3:21). Diğer bir deyişle, Luka İsa'nın vaftizindeki aracıları atlar. İsa'yı Yahya vaftiz etmemiştir. İsa sadece vaftiz olmuştur. Luka bu sunumunu desteklemek üzere, henüz annelerinin karnındayken bile İsa'nın daha üstün olduğunu kanıtlamak için, Yahya'nın doğumu ile ilgili kendi anlatımına ve İsa için icat ettiği anlatıma yer verir: Yahya'nın kısır bir kadın olan Elizabeth'ten doğması mucizevi olabilir ancak İsa'nın bir bakireden doğması kadar mucizevi değildir. Tüm bunlar Luka'nın Yahya'nın havarilerini kendi peygamberlerini bırakmaya ve onun yerine İsa'yı izlemeye ikna etmek için bilinçli çabalarıdır; müjdeci bu çabasını müjdenin devamı olan Elçilerin İşleri kitabında da sürdürür.

Markos'tan otuz yıl sonra, Yuhanna'nın müjdesinde İsa'nın vaftiz olması anlatılırken, Vaftizci Yahya artık vaftizci değildir; bu unvan onun için hiç kullanılmaz. Hatta, İsa aslında Yahya tarafından vaftiz edilmemiştir. Dördüncü müjdede vaftizcinin var olmasının tek amacı İsa'nın tanrısallığına şahitlik etmektir. İsa, Vaftizci Yahya'dan sadece daha "güçlü" değildir. O ışıktır, Tanrı'nın kendisidir, Tanrı Kuzusudur, Seçilmiş Olandır. Önceden var olan *logos*'tur, Vaftizci'ye göre "benden önce var"dır.

Yahya, İsa hakkında "Ruh'un güvercin gibi gökten indiğini, O'nun üzerinde durduğunu gördüm" der, Markos'un başlangıçta olayı aktarırken çıkardığı bölümlerden birini daha düzelterek, sonra havarilerine açıkça kendisini terk etmelerini ve İsa'yı takip etmelerini söyler. Müjdeci Yuhanna'ya göre, sadece vaftizciyi indirgemek yeteri değildi; vaftizci kendisini indirgemeli, gerçek peygamber ve mesih karşısında kendisini açıkça kötülemeliydi.

Dördüncü müjdede Vaftizci Yahya "Ben mesih değilim" itirafında bulunur. "Onun öncüsü olarak gönderildim... *O büyümeli, bense küçülmeliyim*" (Yuhanna 3:28–30).

Yahya'nın önemini azaltma yönündeki bu çılgınca çaba, onu

İsa'dan daha alt seviyede göstermek– onu ancak İsa'nın habercisi konumuna düşürmek– ilk Hıristiyan topluluklarının tarihsel kanıtların açıkça ortaya koyduklarına karşı gelme gerekliliğine ters düşüyor: Vaftizci her kim olursa olsun, her nereden gelmiş olursa olsun ve vaftiz rutininin amacı ne olursa olsun, İsa büyük olasılıkla hizmetine onun havarilerinden biri olarak başlamıştır. Yahya ile karşılaşmasından önce, İsa tanınmamış bir köylü, Celile'den gelen bir günlük işçidir. Yahya tarafından vaftiz edilmesi onun yeni ve yeniden kazanılan İsrail ulusunun bir parçası olmasını sağlamakla kalmamış, Yahya'nın yakın çevresine girişini de sağlamıştır. Yahya tarafından vaftiz edilen herkes onun havarisi olmuyordu; çoğu sadece evine dönüyordu. Ama İsa dönmedi. Müjdelerde, vaftiz olduktan sonra Celile'ye dönmek yerine, Yahudiye "çöllerine" gittiği açıkça belirtiliyor, yani İsa, doğrudan doğruya Yahya'nın geldiği yere gidiyor. Ve bir süre çölde kalıyor; müjdecilerin varsaydıkları gibi "Şeytan tarafından sınanmak" için değil, Yahya'dan ders almak ve onun takipçileri ile görüş alışverişinde bulunmak için.

İsa'nın halk arasındaki ilk vaazında Yahya'nın sözleri yankılanıyor: "Zaman doldu. Tanrı'nın Egemenliği yaklaştı. Tövbe edin, Müjde'ye inanın!" (Markos 1:15). İsa'nın halk arasındaki ilk eylemi de öyle: Bundan sonra İsa'yla öğrencileri Yahudiye diyarına gittiler. Orada bir süre kalarak vaftiz etti ve Yahya da ... vaftiz ediyordu" (Yuhanna 3:22–23). Tabii ki, İsa'nın ilk havarileri–Andreya ve Filipus–onun havarileri bile değildi; onlar Yahya'nın havarileriydi (Yuhanna 1:35–37). Ancak Yahya'nın tutuklanmasından sonra İsa'yı takip etmeye başlamışlardı. Hatta İsa, öğretmenler ve Farisiler arasındaki düşmanlarına hitap ederken Yahya'nın onlar için kullandığı sözleri kullanır: "Sizi engerekler soyu!" (Matta 12:34).

İsa vaftiz olmasından sonra bir süre daha Yahudiye'de kalmış, Yahya'nın çevresine girip çıkmış, öğretmeninin sözlerini vaaz etmiş ve onun yanında insanları vaftiz etmiştir, ta ki, Yahya'nın gücünden ve popülerliğinden korkan Antipa onu yakalatıncaya ve zindana

attırıncaya kadar. İsa ancak o zaman Yahudiye'den ayrılır ve evine, ailesinin yanına döner.

İsa Celile'ye döndüğünde, kendi insanlarının arasındayken Yahya'nın görevini tamamen devralır ve Tanrı'nın Krallığı'nın ve yargılama gününün geldiği vaazını vermeye başlar. Ancak İsa Yahya'yı sadece taklit etmez. İsa'nın mesajı çok daha devrimcidir, Tanrı'nın Krallığı algısı çok daha radikaldir ve kendi kimliği ve misyonu ile ilgili algısı, Vaftizci Yahya'nın düşünebileceğinden çok daha tehlikelidir. İsa su ile vaftiz etmiş olabilir. Ancak İsa Kutsal Ruh'la vaftiz edecektir. Kutsal Ruh'la ve ateşle.

Bölüm Sekiz

Ardımdan Gelin

Vaftizci Yahya ile geçen zamandan sonra, İsa'nın döndüğü Celile, doğduğu Celile gibi değildi. İsa'nın çocukluğunu yaşadığı Celile, Büyük Hirodes'in MÖ 4'teki ölümünün ardından bölgede çıkan isyanlar karşısında Roma'nın yaptığı misillemeleri sonuna kadar hissetmiş, derin bir ruhsal travma yaşamıştı.

İsyan nerede yaşanırsa yaşansın, Roma'nın göstereceği tepki senaryosu belliydi ve tahmin edilebilirdi: Köyler yakılacak, şehirler yıkılacak, yaşayanlar köleleştirilecek. Hirodes'in ölümünden sonra İmparator Augustus isyancı Yahudilere derslerini vermek için gönderdiği birliklerine bu emri vermiş olmalı. Romalılar Yahudiye ve Paraea bölgelerindeki isyanları kolayca bastırdılar ancak, ayaklanmanın merkezi olan Celile'ye özel ilgi gösterdiler. Bölge yerle bir edilirken, binlerce insan öldürüldü. Yıkım tüm kasabalara ve köylere yayıldı; çok azı yıkımdan kurtuldu. Emayus ve Sampho köyleri harabeye çevrildi. Celileli Yahuda'nın şehirdeki cephaneliğe girmesine izin veren Seforis, yerle bir oldu. Celile'nin tamamı kana bulandı. Küçük bir köy olan Nasıra bile Roma'nın gazabından kurtulamadı.

Roma, Celile'ye böylesine vahşice odaklanmakta belki de haklıydı. Bu bölge yüzyıllardır devrim hareketlerinin beşiği olmuştu. Roma işgâlinden çok önce bile, "Celileli" sözü, "asi" ile aynı anlamda görülüyordu. Yosefus Celilelilerden bahsederken "savaşa bebeklik-

lerinden itibaren alışıklardı" diyordu, ve engebeli bir coğrafyaya ve dağlık bölgelere sahip olma avantajı taşıyan Celile'nin doğal olarak "düşman işgâline her zaman dirençli" olduğunu söylüyordu.

İşgâlcilerin kâfirler ya da Yahudiler olması fark etmezdi, Celileliler yabancı egemenliğine boyun eğmezlerdi. Kral Süleyman bile Celile'yi ehlileştirememişti; bölge ve insanları, Kudüs'teki birinci Tapınak'ın yapımını tamamlamak için koyduğu ağır vergilere ve zorunlu çalışma yükümlülüğüne şiddetle direnmişti. MÖ 140'tan, MÖ 63'teki Roma işgâline kadar bölgeyi yöneten Haşmonayim kâhin kralları da, Celilelileri, Yahudiye'de yarattıkları tapınak-devlete tam anlamıyla bağlamayı başaramamıştı. Bu sorunlu bölgeyi haydutların vahşetinden kurtarabileceğini ispatlamasının ardından Yahudilerin Kralı unvanını alan Kral Hirodes için de, Celile sürekli bir yara olmuştu.

Celililer kendilerini Filistin'deki diğer tüm Yahudilerden tamamen farklı görüyor gibiydiler. Yosefus Celilelilerden ayrı bir *ethnoi*, ya da ulus olarak bahseder; Mişna, evlilik gibi konular ya da ağırlık ve uzunluk ölçümlerinde, Celilelilerin Yahudiyelilerden farklı kural ve adetleri olduğunu ifade eder. Bunlar taşra adetleri ve belirgin kaba lehçeleri ile kolayca ayırt edilebilen kırsal kesim insanlarıydı (İsa'nın yakalanmasından sonra, Simun Petrus'un İsa'nın takipçilerinden biri olduğunu belli eden, onun Celile lehçesiydi: "Gerçekten sen de onlardansın [İsa'nın Havarilerindensin], Lehçen seni ele veriyor"; Matta 26:73). Yahudiye'nin kentsel elitleri Celilelilere "toprak insanı" derdi, bu onların geçimlik tarıma bağımlılığını ifade eden bir sözdü. Ancak bu ifadenin daha kötü bir yan anlamı da vardı; eğitimsiz ve dine saygısız, özellikle de Tapınak'a ödenmesi gereken zorunlu gelir vergisi ve sunular konusunda yasalara gerektiği gibi uymayan anlamında kullanılıyordu. O döneme ait literatür Yahudiyelilerin, Celilelilerin Tapınak yükümlülüklerini zamanında ödeme konusundaki ihmâlkârlıklarına dair şikâyetleri ile doludur, diğer taraftan *Levi'nin Ahdi* ve *Hanok* gibi bazı apokrif kitaplarda, Yahudiye'nin kâhin sınıfının müsrif hayat tarzları, köylüleri sömür-

meleri ve Roma ile utanç verici işbirliklerine dair Celilelilerin belirgin eleştirileri yer alır.

Celilelilerin Tanrı'nın ruhunun evi olarak Tapınak'a karşı anlamlı bir bağ hissettiklerine şüphe yok, ancak kendilerini Tanrı iradesinin tek aracısı olarak gören Tapınak kâhinlerinden derin rahatsızlık duyuyorlardı. Celilelilerin Tapınak ritüellerine daha az bağlı kaldıkları ve Celile ile Kudüs arasında üç günlük bir mesafe olduğu düşünüldüğünde, Tapınak'a sık ziyarette bulunma olasılıklarının da daha düşük olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Kutsal bayramlarda Kudüs'e gidebilmek için yeterli parayı toplayabilen Celileli çiftçiler ve köylüler, memleketlerinde, işledikleri toprakların sahibi olmaları muhtemel zengin Tapınak kâhinlerine mütevazi kurbanlarını teslim ederken küçük düşmüş hissederlerdi.

Celile'nin Roma tarafından Büyük Hirodes'in oğlu Antipa yönetimine verilmesinden sonra, Yahudiye ile Celile arasındaki uçurum genişledi. Tarihlerinde ilk kez, Celililer bizzat Celile'de yaşayan bir yöneticiye sahip oldular. Antipa'nın tetrarkı bu bölgeyi Tapınak'ın ve Kudüs'teki aristokrat kâhinlerin doğrudan yetkisinde olmayan ayrı bir siyasi yetki bölgesine dönüştürdü. Celililerin açgözlü Tapınak hazinesine gelir vergisi ödeme yükümlülükleri devam ediyordu ve Roma da Celile'de hayatın her alanı üzerinde kontrol uyguluyordu: Roma Antipa'yı yerleştirmişti ve onu Roma yönetiyordu. Ancak Antipa yönetimi Celililere küçük ama anlamlı bir özerklik sağladı. Artık bölgede yerleşik Roma birlikleri yoktu, onların yerine Antipa'nın kendi askerleri gelmişti. Ve en azından Antipa çoğu zaman yönetimi altındaki insanların dini hassasiyetlerini zedelememeye çalışan bir Yahudiydi–erkek kardeşinin karısı ile evliliği ve Vaftizci Yahya'yı idam etmiş olması dışında.

Antipa'nın başkent olarak Seforis'i belirlediği MS 10 dolaylarından, imparator Caligula tarafından görevden alınıp, sürgüne gönderildiği MS 36'ya kadar, Celililer huzur ve sükûnetle geçen bir dönem yaşadılar; öncesinde yaşanan isyan ve savaşlarla dolu on yılın ardından, bu dönem şüphesiz memnuniyet uyandırmıştı. Ancak

yaşanan barış bir yanılgıdan ibaretti, çatışmaya ara verilmesi Celile'nin fiziksel dönüşümü için yapılan bir numaraydı. Çünkü yirmi yıllık bu dönem boyunca, Antipa, Celile Gölü kıyısında, geleneksel Celile toplumunu alt üst eden iki yeni Yunan şehri kurdu–ilk başkenti Seforis ve ardından ikinci başkenti Taberiye.

Bunlar Celile'nin gördüğü ilk gerçek şehirlerdi ve nüfuslarının neredeyse tamamı Celileli olmayanlardan oluşuyordu: Romalı tüccarlar, Yunanca konuşan kâfirler, Yahudiye'den gelip yerleşen zenginler. Bu yeni şehirler bölge ekonomisi üzerinde muazzam bir baskıya neden oldu; zenginliğe ve güce sahip olanlar ile onların bolluk içindeki yaşantılarını sürdürebilmeleri için gerekli olan işgücünü temin ederek hizmet edenler ikiye bölündü. Geçimlik tarım ve balıkçılığın norm olduğu köyler zaman içerisinde şehirlerin ihtiyaçları altında ezilmeye başladı, çünkü tarım ve yiyecek üretimi sadece yeni büyükşehir nüfusunu beslemeye odaklanmıştı. Vergiler artırılmış, toprak fiyatları iki katına çıkmış ve borçlar katlanmıştı. Celile'deki geleneksel yaşantı giderek bozuluyordu.

İsa doğduğunda Celile alev alevdi. İlk on yaşı Celile kırsalının soyulduğu ve harap edildiği zamanlara denk gelir, ikinci on yılı ise Antipa elinde yeniden şekillendirilmesine. İsa Yahudiye'ye ve Vaftizci Yahya'ya gitmek için Celile'den ayrıldığında, Antipa çoktan Seforis'ten ayrılmış daha büyük ve daha süslü bir başkent olan Taberiye'ye geçmişti. Geri geldiğinde, onun tanıdığı, aile çiftlikleri ve açık araziler, çiçekli meyve bahçeleri ve yabani çiçeklerle dolu geniş çayırların diyarı olan Celile artık, arkasında bıraktığı Yahudiye'ye çok benziyordu: Şehirleşmiş, Helenleşmiş, günahkâr ve varlıklı olanla, varlığı olmayanlar arasında belirgin şekilde zümrelere ayrılmış.

Celile'ye döndüğünde İsa'nın ilk durak yeri, elbette ailesinin hâlâ yaşadığı Nasıra olacaktı, ancak memleketinde çok fazla kalmadı. İsa Nasıra'dan basit bir *tekton* olarak ayrılmıştı. Farklı bir şey olarak döndü. Yaşadığı dönüşüm, kendi toplumu içerisinde derin bir çatlak yarattı. Köylerine aniden dönen gezgin vaizi zor hatırla-

mış görünüyorlardı. Müjdeler İsa'nın annesinin, erkek ve kız kardeşlerinin onun hakkında söylenenlerle şaşkına döndüklerini ve onu susturmak ve durdurmak için çaresizce uğraştıklarını anlatır (Markos 3:21). Ancak İsa'ya yaklaştıklarında ve onu eve dönüp, ailesinin işini sürdürmeye ikna etmeye çalıştıklarında, o reddetti. "Kimdir annem ve kardeşlerim?" diye sordu İsa, etrafındaki insanlara bakarak. "İşte annem, işte kardeşlerim. Tanrı'nın isteğini kim yerine getirirse, kardeşim, kızkardeşim ve annem odur" (Markos 3:31–34).

Markos'un müjdesinde yer alan bu olay genellikle İsa'nın ailesinin onun öğretilerini ve mesih kimliğini reddettiği şeklinde yorumlanır. Ancak İsa'nın ailesine verdiği cevapta onunla, kardeşleri arasında bir düşmanlık olduğunu düşündürecek herhangi bir ima bulunmuyor. Ayrıca, müjdelerde İsa'nın ailesinin onun mesihlik iddiasını reddettiğine dair herhangi bir ifade de bulunmuyor. Aksine, İsa'nın erkek kardeşleri, onun başlattığı harekette oldukça önemli roller oynamıştır. Kardeşi Yakup onun çarmıha gerilmesinin ardından Kudüs'teki topluluğun lideri oldu. Belki ailesi İsa'nın öğretilerini ve alışılmadık iddialarını kabul etmekte yavaş davranmış olabilir. Ancak tarihsel kanıtlar tümünün ona ve misyonuna inandığını gösteriyor.

Ancak, İsa'nın komşuları için durum farklıydı. Müjdede Nasıralı hemşerilerinin "Meryem'in oğlu"nun dönüşünden rahatsız oldukları resmediliyor. Hakkında iyi konuşan ve sözlerinin etkisinde kalan birkaç kişi olsa da, çoğu varlığından ve öğretilerinden derin bir rahatsızlık duyuyordu. İsa bu küçük toplulukta kısa sürede dışlandı. Luka'nın müjdesine göre Nasıralılar nihayetinde İsa'yı kentin dışına sürdüler. Onu uçurumdan aşağı atmak için kentin kurulduğu tepenin yamacına götürdüler (Luka 4:14–30). Bu hikâye şüphelidir; Nasıra'da birini aşağıya itebilecek uçurum yoktur, sadece hafif eğimli bir yamaç vardır. Ancak, İsa'nın, en azından başlangıçta, Nasıra'da çok fazla destekçi bulamadığı da bir gerçektir. Çocukluğunun geçtiği yuvasını terk edip, yakınlarda, Celile Gölü'nün kuzey

kıyısında bir balıkçı kasabası olan Kefernahum'a gitmeden önce "Bir peygamber kendi memleketinden başka yerde hor görülmez" demiştir.

Kefernahum, İsa'nın hizmetlerine başlaması için ideal bir yerdi çünkü Antipa yönetimindeki yeni Celile ekonomisi ile biçimlenen, felaketle sonuçlanan değişiklikleri mükemmel biçimde yansıtıyordu. Çoğu, çiftçilerden ve balıkçılardan oluşan yaklaşık bin beş yüz nüfuslu, ılıman iklimi ve verimli topraklarıyla bilinen bu sahil kasabası, Celile'deki misyonunun ilk yılı boyunca İsa'nın operasyonlarının merkezi olacaktı. Kasabanın tamamı deniz kıyısı boyunca geniş bir şerit üzerinde yer alıyordu, bu sayede serin tuzlu havası her türden bitki ve ağacı besliyordu. Yemyeşil kıyı bitkileri yıl boyunca geniş sahil şeridini kaplıyor, ceviz, çam, incir ve zeytin ağaçları iç kesimlerdeki düşük rakımlı yerleri noktalarla beziyordu. Kefernahum'un asıl nimeti muhteşem denizdi, barındırdığı geniş balık yelpazesi ile yüzyıllardır nüfusu besliyor ve geçimlerini sağlıyordu.

Ancak, İsa'nın burada hizmetlerine başladığı zaman, Kefernahum ekonomisi neredeyse tamamıyla, etrafını çevreleyen yeni şehirlerin, özellikle de birkaç kilometre güneyde yer alan yeni başkent Taberiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmıştı. Yiyecek üretimi katlanarak artarken ve daha fazla ekilebilir arazi ya da daha fazla tekne ve balık ağı satın alma kapasitesine sahip çiftçilerin ve balıkçıların yaşam standartları da aynı hızda yükselmişti. Ancak, Celile'nin geri kalanında olduğu gibi, üretim ortalamasındaki bu artıştan elde edilen kârlardan, Kefernahum dışında yaşayan büyük toprak sahipleri ve kredi verenler, yani Yahudiye'deki zengin kâhinler ve Seforis ve Taberiye'deki yeni elit kentliler orantısız biçimde faydalanmıştı. Kefernahum halkının büyük bölümü yeni Celile ekonomisinin gerisinde kalmıştı. İsa'nın özellikle hedef alacağı kesimi bunlar oluşturuyordu– toplumda kenara itilmiş olanlar, tüm Celile'de yaşanan hızlı sosyal ve ekonomik değişiklikler nedeniyle hayatları parçalanmış olanlar.

Bu, İsa'nın sadece yoksullarla ilgilendiği ya da sadece yoksulların onu takip ettiği anlamına gelmez. İsa'nın misyonuna, ona ve takipçilerine yiyecek ve kalacak yer sağlayarak destek veren oldukça varlıklı kişiler de vardır; vergi görevlisi Levi (Markos 2:13–15) ve Zakay (Luka 19:1–10) ve zengin havra yöneticisi Yair (Markos 5:21–43) örnek verilebilir. Ancak, İsa'nın mesajı, ister Roma'daki işgâlciler, ister Tapmak'taki işbirlikçiler, ister Celile'nin Yunan şehirlerinde yaşayan, sonradan zengin olmuş kesim olsun, zengin ve güçlü olanlara doğrudan meydan okumak üzere tasarlanmıştı. Mesaj basitti: Rab Tanrı yoksulların ve kimsesizlerin elemini görmüştü; acı içindeki yakarışlarını duymuştu. Ve sonunda bu konuda bir şey yapacaktı. Bu yeni bir mesaj olmayabilir–Yahya da aşağı yukarı aynı şeyleri vaaz ediyordu– ancak bu yeni Celile'ye, kendisi de Celile'nin öz çocuğu olan, bölgede baskın durumdaki Yahudiye karşıtı, Tapınak karşıtı duyguları paylaşan biri tarafından aktarılan bir mesajdı.

İsa, Kefernahum'a gelişinden kısa bir süre sonra etrafına, benzer düşüncelere sahip Celilelilerden oluşan küçük bir grup toplamaya başlamıştı; bu kişilerin çoğu balıkçı kasabasının muhalif gençlerinden oluşuyordu ve onun ilk havarileri olacaklardı (aslında, İsa buraya gelirken beraberinde bir kaç havarisi vardı, yakalanmasından sonra Vaftizci Yahya'dan ayrılan ve yerine İsa'yı takip etmeye başlayan kişiler). Markos'un müjdesine göre, İsa ilk takipçilerini Celile Gölü kıyısında yürürken bulmuştu. İki balıkçının, Simun ve kardeşi Andreya, göle ağ attıklarını gördüğünde "Ardımdan gelin, sizleri insan tutan balıkçılar yapacağım" demişti. Kardeşler, Markos'un anlatımına göre, hemen ağlarını bırakmışlar ve onunla gitmişlerdi. Bir süre sonra İsa başka bir çift balıkçıyla–Zebedi'nin küçük oğulları Yakup ve Yuhanna ile– karşılaştı ve onlara da aynı teklifte bulundu. Onlar da kayıklarını ve ağlarını bıraktılar ve İsa'yı takip ettiler (Markos 1:16–20).

İsa ne zaman bir kasabaya girse artan ve azalan kalabalıklar ile havarileri ayıran, onların İsa ile birlikte seyahat etmeleriydi. Heye-

canlı ancak sebatsız kitlelerden farklı olarak, havarileri bizzat İsa, evlerinden ve ailelerinden ayrılmaya ve her kasabaya, her köye onunla beraber gitmeye çağırmıştı. "Biri bana gelip de babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa, benim öğrencim olamaz." (Luka 14:26 | Matta10:37).

Luka'nın müjdesinde toplamda yetmiş iki havari oldu iddia edilir (Luka 10:1–12) ve bunların arasında şüphesiz kadınlar da vardır; alışılmışın aksine, bunlardan bazılarının adları Yeni Ahit'te yer alır: Hirodes'in kâhyası Kuza'nın karısı Yohana; Yakup ve Yose'nin annesi Meryem; Klopas'm karısı Meryem; Suzana; Salome; ve belki de içlerinde en iyi bilineni, İsa'nın içinden "yedi cin" çıkardığı Mecdelli Meryem (Luka 8:2). Bu kadınların İsa'nın havarisi olduklarını, dört müjdede de İsa'yla birlikte kasabadan kasabaya seyahat etmelerinden anlıyoruz (Markos 15:40–41; Matta 27:55–56; Luka 8:2–3; 23:49; Yuhanna 19:25). Müjdelerde, Celile'de vaaz verdiği ilk günlerden, Golgota Tepesi'nde son nefesini verinceye kadar "diğer pek çok kadın ... [İsa'yı] izledi ve ona hizmet etti" (Markos 15:40–41) iddiası yer alır.

Ancak bu yetmiş iki kişinin arasında, tamamı erkeklerden oluşan, çekirdek bir grup vardı, İsa'nın hizmetinde özel bir işleve sahiplerdi. Kısaca "On İkiler" olarak tanınıyorlardı. Aralarında Zebedi'nin oğulları, Beni-Regeş yani "Gökgürültüsü Oğulları" olarak anılan Yakup ve Yuhanna; Beytsaydalı olan ve başlangıçta Vaftizci Yahya'nın havarisi olup İsa'nın yanına geçmiş olan Filipus (Yuhanna1:35–44); Yuhanna'nın müjdesine göre yine başlangıçta vaftizcinin havarisi olan ancak sinoptik müjdelerde Kefernahum'da yaşadığının anlatılması nedeniyle hakkında çelişkili bilgiler bulunan Andreya; Andreya'nın kardeşi, İsa'nın Petrus adını verdiği Simun; kimi zaman İsa'nın başka bir havarisi olan vergi görevlisi Levi ile, hatalı biçimde ilişkilendirilen Matta; Yakup'un oğlu Yahuda Taday; Alfay'ın oğlu Yakup; İsa'nın dirildiğinden şüphe etmesi ile efsaneleşen Tomas; hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmeyen Bartalmay;

"Yurtsever [Zelot]" olarak bilinen başka bir Simun, ki bu takma ismi, sonraki otuz yıllık süre içinde henüz ortaya çıkmayacak olan Zelot Partisi ile ilişkisi nedeniyle değil, kutsal kitabın gayretlilik doktrinini bağlı olması nedeniyle almıştır; ve müjdelerin günü birinde başkâhin Kayafa adına İsa'ya ihanet ettiğini bildirdikleri Yahuda İskaryot.

On İkiler, İsa'nın mesajını taşıyan birincil kişiler, komşu kasabalara ve köylere gidecek ve bağımsız olarak ve denetlenmeksizin vaazda bulunmak üzere gönderilen havariler, *apostolou ya da* "elçiler" (Luka 9:1–6) olacaktır. Bu kişiler İsa'nın hareketinin liderleri değil, daha çok başlıca misyonerleri olacaklardı. Ancak On İkilerin sembolik bir işlevi daha vardı, İsa'nın hizmetinde daha sonra kendini gösterecekti. Zaman içerisinde, İsrail'in o zamana kadar çoktan yok edilmiş ve dağıtılmış olan on iki kabilesinin yeniden bir araya gelmesini temsil edeceklerdi.

Sağlam bir merkez oluşturan ve bizzat seçtiği havari grubu giderek büyüyen İsa, mesajını Kefernahum halkına iletmek için havraya ders vermeye gitmeye başladı. Müjdeler, onu duyanların, öğretilerinden çok etkilendiğini söyler, ancak bunun nedeni kullandığı sözcükler değildir. Bir kez daha ifade etmek gerekirse, bu noktada İsa sadece öğretmeni olan Vaftizci Yahya'ın sözlerini tekrarlamaktadır: "O günden [İsa'nın Kefernahum'a gelmesinden] itibaren", der Matta, "İsa şu çağrıda bulunmaya başladı: 'Tövbe edin! Göklerin Egemenliği yaklaştı.'" (Matta 4:17). Aslında, Kefernahum havrasında kalabalıkları etkileyen İsa'nın konuşurken sahip olduğu karizmatik otoriteydi, "Çünkü onlara din bilginleri gibi değil, yetkili biri gibi ders veriyordu." (Matta 7:28; Markos 1:22; Luka 4:31).

Üç sinoptik müjdede de din bilginleri ile karşılaştırmanın vurgulanması hem şüphe uyandırıcı, hem de açıklayıcıdır. Büyük olasılıkla Yahudiyeli kâhinlerden oluşan bir ailede yetişen Vaftizci Yahya'dan farklı olarak, İsa bir köylüydü. Bir köylü gibi konuşurdu. Ortak dil olan Aramice ders veriyordu. Otoritesi kitabî bilginlerin ve aristokrat kâhinlerin otoritesi gibi değildi.

Onların otoritesi din konusunda yoğun çalışma yapmalarından ve Tapınak ile yakın bağlarının olmasından kaynaklanıyordu. İsa'nın otoritesi doğrudan Tanrı'dan geliyordu. Aslına bakılırsa, bu küçük sahil yerleşiminde havraya girdiği andan itibaren İsa kendisini Tapmak muhafızlarının ve Yahudi kültünün tam karşıtı olarak konumlamış, onların Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi olma yetkilerini sorgulamıştı.

Müjdelerde İsa genellikle "başkâhinler ve halkın ihtiyarları" ya da "din bilginleri ve Ferisiler" gibi formüle edilmiş kategoriler hâlinde anlatılan çeşitli Yahudi otoriteleri ile çatışma içerisindeymiş gibi resmedilse de, bunlar birinci yüzyılda Filistin'de yer alan birbirinden ayrı gruplardı ve İsa'nın her biri ile farklı ilişkileri vardı. Müjdelerde Ferisiler İsa'nın çatışma içerisinde olduğu başlıca grup gibi gösterilse de, gerçekte Ferisilerle ilişkisi, kimi zaman hırçınca olsa da, çoğu zaman, oldukça medeni ve hatta zaman zaman dostane olmuştu. İsa'yı hayatının tehlikede olduğu konusunda uyaran bir Ferisiydi (Luka 13:31), çarmıha gerilmesinden sonra gömülmesine yardım eden bir Ferisiydi (Yuhanna 19:39–40), cennete yükselmesinden sonra havarilerinin hayatını kurtaran bir Ferisiydi (Elçilerin İşleri 5:34). İsa Ferisilerle birlikte yemek yer, onlarla tartışır, onların arasında yaşardı; hatta takipçileri arasında sayılan birkaç Ferisi vardı.

Buna karşılık, İsa'nın soylu kâhinlerle ve onları temsil eden öğretmenlerden (din bilginleri) oluşan sonradan eğitim almış elit tabaka ile az sayıda karşılaşması, müjdelerde her zaman olabildiğince düşmanca resmedilmiştir. İsa "Benim evimi haydut inine çevirdiniz" dediğinde başka kimden bahsediyor olabilirdi ki? Tapınak'ın avlusuna öfkeyle girip masaları ters çevirir, kafesleri kırıp açarken hitap ettiği tüccarlar ya da para bozanlar değildi. Tapınak'taki ticaretten en yoğun biçimde yararlanan ve bunu kendisi gibi yoksul Celilelilerin sırtına basarak yapanlara hitap ediyordu.

Kendisinden önce gelen gayretli liderler gibi, İsa da Filistin'i işgâl eden pagan imparatorluktan çok Tanrı'nın Tapınağı'nı işgâl

eden sahtekâr Yahudi'yle ilgileniyordu. Her ikisi de İsa'yı bir tehdit olarak görmeye başlayacak ve her ikisi de ölmesini isteyecekti. Ancak hiç şüphesiz, müjdelerde İsa'nın asıl düşmanı ne Roma'nın uzaklarda bulunan imparatoru, ne de onun Yahudiye'deki dinsiz memurları olacaktı. Asıl düşmanı kesinlikle Tapınak'ın otoritesine karşı oluşturduğu tehdit nedeniyle, İsa'nın idam edilmesi planının başlıca oyuncusu olan başkâhin Kayafa oldu (Markos 14:1-2; Matta 26:57–66; Yuhanna 11:49–50).

İsa'nın hizmet alanı genişledikçe, daha önemli ve daha agresif bir hâl aldıkça, sözleri ve davranışları başkâhine ve Yahudiye'deki dini yönetime karşı giderek daha büyük bir düşmanlık yansıtır olmuştu; onlar, İsa'nın ifadesiyle "Uzun kaftanlar içinde dolaşmaktan, meydanlarda selamlanmaktan, havralarda en seçkin yerlere ve şölenlerde baş köşelere kurulmaktan" hoşlanıyorlardı.

İsa, din bilginleri için "Dul kadınların malını mülkünü sömüren, gösteriş için uzun uzun dua eden kişiler" diyordu. Ve bu nedenle, "cezaları daha da ağır olacak." (Markos 12:38–40). İsa'nın anlattığı hikâyeler özellikle, Celile'nin politikasını ve din anlayışını şekillendiren ve hizmetinin belirleyici özelliği hâline gelecek olan ruhban sınıfı karşıtı duygularla bezeliydi. Ünlü İyi Samiriyeli hikâyesini düşünün:

Adamın biri Kudüs'ten Eriha'ya inerken haydutların eline düşmüş. Onu soyup dövmüşler ve yarı ölü hâlde bırakıp gitmişler. Bir rastlantı olarak o yoldan bir kâhin geçiyormuş. Adamı görünce yolun öbür tarafından geçip gitmiş. Bir Levili (kâhin) de o yere varıp adamı görünce aynı şekilde geçip gitmiş. O yoldan geçen bir Samiriyeli ise adamın bulunduğu yere gelip onu görünce, yüreği sızlamış. Adamın yanına gitmiş, yaralarının üzerine yağla şarap dökerek onları sarmış. Sonra adamı kendi hayvanına bindirip bir hana götürmüş ve onunla ilgilenmiş. Ertesi gün iki dinar çıkararak hancıya vermiş, `Ona iyi bak' demiş, `bundan fazla ne harcarsan, dönüşümde sana öderim.'" (Luka 10:30–37).

Hıristiyanlar uzun zamandır bu hikâyeyi zor durumda olanlara yardım etmenin önemini yansıttığı şeklinde yorumlamaktadır Ancak, İsa'nın ayaklarının dibinde toplanmış olan dinleyiciler için, bu hikâye Samiriyelinin iyi bir insan olmasından çok iki kâhinin adiliğini anlatıyordu.

Yahudiler Samiriyelileri belli bir nedenden dolayı, Filistin'deki en düşük, en cenabet insanlar olarak görürlerdi: Samiriyeliler Kudüs Tapınağı'nı tek meşru ibadet yeri olarak görmeyi reddetmişlerdi. Bunun yerine, İsrail'in Tanrısı'na Şeria Nehri'nin batı kısmındaki Gerizim Dağı'nda bulunan kendi Tapınaklarında ibadet ediyorlardı. İsa'yı dinleyenler arasında, kendilerini dayak yemiş, yolun kenarında yarı ölü yatan adam gibi görenler için, bu hikâyenin vermek istediği ders çok açıktır: Tapınak'ın yetkisini reddeden Samiriyeli, Tanrı'nın "komşunu kendin gibi sev" emrini yerine getirmek için yolunu değiştiriyordu (hikâyenin kendisi de "Komşum kimdir?" sorusuna cevap olarak anlatılıyordu). Zenginliklerini ve otoritelerini Tapınak ile olan bağlantılarından alan kâhinler, ritüellerinin saflıklarına zarar gelmesi ve dolayısıyla bağlantılarının tehlikeye girmesi korkusuyla emri tamamen gözardı ediyorlardı.

Kefernahum halkı bu ruhban sınıfı karşıtı hikâyeyi soluksuz dinledi. Neredeyse o an, İsa'nın etrafında büyük kalabalıklar toplanmaya başladı. Bazıları onu Nasıralı marangoz bir ailenin oğlu olarak tanıyordu. Bazıları da onun gücünü duymuş ve merak edip vaazını dinlemeye gelmişti. Yine de, bu noktada, İsa'nın ünü Kefernahum kıyı şeridi ile sınırlıydı. Bu balıkçı kasabasının dışında, kimse Celileli bu karizmatik vaizi henüz duymamıştı–ne Taberiye'deki Antipa, ne de Kudüs'teki Kayafa.

Ama sonra, her şeyi değiştirecek bir şey oldu.

Kefernahum havrasında ayağa kalkmış, Tanrı'nın Krallığı'ndan bahsederken, müjdelerde "kötü ruha tutsak" olarak tanımlanan bir adam birden İsa'nın sözünü kesti.

"Ey Nasıralı İsa, bizden ne istiyorsun?" diye bağırdı. "Bizi mah-

vetmeye mi geldin? Senin kim olduğunu biliyorum, Tanrı'nın Kutsalısın sen!"

İsa hemen onu susturdu. "Sus! Çık o adamdan!"

Bir anda, adam titremelerle kasılarak yere düştü. Yüksek sesle haykırdı ve sonra hareketsiz kaldı.

Havradaki herkes şaşırmıştı. Herkes birbirine "Bu nasıl şey?" diye sormaya başladı. "Yepyeni bir öğreti? Kötü ruhlara bile yetkiyle buyruk veriyor, onlar da sözünü dinliyorlar." (Markos 1:23–28).

Bundan sonra artık İsa'nın ünü Kefernahum'la sınırlı kalamazdı. Bu gezgin vaiz hakkındaki haberler tüm bölgeye yayıldı, Celile'nin tamamında duyuldu. Gittiği her kasabada ve köyde, toplanan kalabalık daha da büyük oluyor, her yerden insanlar mesajını dinlemek için değilse bile, hakkında duydukları mucizeleri görmek için geliyordu. Havariler İsa'yı beklenen mesih ve Davut Krallığının varisi olarak görürken, Romalılar onu Yahudilerin Kralı olmak isteyen sahte bir aday olarak görürken, din bilginleri ve Tapınak kâhinleri onu Yahudi kültü üzerindeki kontrolleri açısından tehlikeli bir tehdit olarak görürken, esaretten kurtarmak üzere gönderildiğini iddia ettiği, Filistin'deki Yahudilerin büyük bir çoğunluğu için İsa ne mesih, ne de kraldı; sadece Celile topraklarında numaralarını yaparak dolaşan, gezgin bir mucizeci ve profesyonel bir cin kovucuydu.

Bölüm Dokuz

Tanrı'nın Eliyle

Kefernahum halkının aralarındakinin ne olduğunu anlamaları uzun sürmedi. İsa, elbette Celile Denizi kıyılarında dolaşan ilk cin kovucu değildi. Birinci yüzyılda Filistin'de, profesyonel mucizecilik, marangozluk ya da duvar ustalığı kadar yerleşik ve çok daha fazla gelir getiren bir meslekti. Özellikle Celile, sembolik bir ücret karşılığında ilâhi güçlere kanal olduğunu iddia eden hayalperestlerle doluydu. Ancak Celilelilerin gözünde İsa'yı benzer cin kovucudardan ve şifacılardan ayıran, bu hizmetleri herhangi bir karşılık beklemeden vermesiydi. Kefernahum'da havrada ilk kez cin kovduğunda, bunu "yeni bir öğreti" olarak gören hahamları ve yaşlıları şaşırtmış olabilir; müjdeler, bu olayın hemen ardından otoritelerine kafa tutan basit köylüyü bizzat görmek için yığınla din bilgininin derhâl şehre akmaya başladığını anlatır. Kefernahum halkı için, İsa'nın şifasının kaynağı çok da önemli değildi. Önemli olan bu hizmetinin bedeliydi.

Akşam olduğunda, şehirde para almayan bir şifacı olduğu haberi tüm Kefernahum'a yayılmıştı. İsa ve beraberindekiler Simun ve Andreya'nm evinde kalıyorlardı; Simun'un kayınvalidesi yatakta, ateşli yatıyordu. Kardeşler İsa'ya kadının hastalığını anlatınca, o da kadına doğru gitmiş, elini tutmuştu ve kadın birdenbire iyileşmişti. Kısa süre sonra, Simun'un evinin önünde büyük bir kalabalık toplandı, yanlarında topallar, lepralılar ve içlerine cin

girmiş olanlar vardı. Ertesi sabah, hasta ve sakatlar yığını daha da büyümüştü.

Kalabalıktan kaçmak için İsa birkaç günlüğüne Kefernahum'dan ayrılmayı önerdi. "Başka yerlere, yakındaki kasabalara gidelim. Oralarda da Tanrı sözünü duyurayım" (Markos 1:38). Ancak gezgin mucizecinin haberi çoktan komşu kasabalara da ulaşmıştı. İsa'nın gittiği her yerde–Beytsayda, Gerasa, Eriha–körler, sağırlar, dilsizler ve kötürümler ona akıyordu. Ve İsa hepsini iyileştirdi. Sonunda, birkaç gün sonra Kefernahum'a döndüğünde, Simun'un kapısında o kadar çok kişi birikmişti ki, bir grup çatıda bir delik açmış, İsa'nın iyileştirmesi için kötürüm arkadaşlarını aşağıya sarkıtmışlardı.

Modern zihinler için, İsa'nın şifa ve cin kovma hikâyeleri, en basit ifadeyle mantıksız olabilir. Onun mucizelerini kabul etmek, tarihçi ile inanan arasındaki, bilim insanları ile arayış içindeki bireyler arasındaki ayrımı oluşturur. Bu nedenle, İsa'nın mucizelerini doğrular nitelikteki tarihsel materyallerin, hem Nasıra'daki doğumu, hem de Golgota'daki ölümü ile ilgili materyallerden daha fazla olduğunu söylemek bir anlamda anlamsız görünebilir. Açıkça ifade etmeliyiz ki, İsa'nın belli bir mucizesini destekleyen kanıt da bulunmamaktadır. Bilim insanlarının İsa'nın şifa verdiği ya da cin kovduğu vakalardan biri ya da diğerinin gerçekliğini yargılama girişimlerinin boş olduğu açıktır. İsa'nın bir kötürümü iyileştirmiş olmasının *daha olası*, ölmüş olan Lazar'ı diriltmiş olmasının *daha az olası* olduğunu tartışmak anlamsızdır. İsa'nın tüm mucize hikâyeleri geçen zamanla süslenmişti ve Hıristiyanlık araştırmaları açısından önem taşıyordu, dolayısıyla hiçbiri tarihsel olarak doğrulanamaz. Aynı şekilde, İsa'nın mucizelerini açıklayacak rasyonel bir temel aramak üzere bunları mitolojiden ayırmaya çalışmak da anlamsızdır: İsa, gel git nedeniyle suyun üzerinde yürüyor *görünmüştü*; İsa sadece gerçekte epilepsi hastası olan bir kişiden cin kovmuş *gibi görünmüştü*. Modern dünyadaki bir kişinin İsa'nın mucizevi işlerini nasıl gördüğü önemli değil. Bilebileceğimiz tek şey o zamanda yaşayan insanların bu işleri nasıl gördüğüdür. Ve tarihsel kanıtlar da buradadır. İlk ki-

lisede İsa'nın kim olduğu - bir haham mı? bir mesih mi? Tanrı'nın bedenlenmiş hâli mi? - konusunda tartışmalar alevlenirken, onun cin kovucu ve mucizeci rolü üzerine takipçileri ya da karşıtları arasında hiçbir zaman tartışma olmamıştır.

Tüm müjdeler, kanonize olmayanlar da dahil, İsa'nın mucizevi işlerini doğrular niteliktedir, tıpkı en eski kaynak materyali olan Q gibi. Markos'un müjdesinin neredeyse üçte biri sadece İsa'nın şifa ve cin kovma işlerinden oluşur. İlk kilisenin hafızasında İsa'nın mucizelerinin son derece canlı olması bir yana, temelleri bu mucizeler üzerine kuruluydu. İsa'nın havarileri onun mucizevi güçlerini taklit edebilme, onun adına insanlara şifa verme ve cin kovma becerilerini sergiliyorlardı. Onun mesih olduğunu kabul etmeyenler bile İsa'yı "şaşırtıcı işler yapan" biri olarak görüyordu. Müjdelerin hiçbir yerinde İsa'nın düşmanları onun mucizelerini reddetmez, bununla beraber mucizelerin amacını ve kaynağını sorgular. İkinci ve üçüncü yüzyıllarda, Hıristiyanlığı haber veren ahitler yazan Yahudi entelektüeller ve pagan filozoflar, İsa'nın cin kovucu ve mucizeci kimliğini kesin olarak görmüştür. İsa'nın sadece seyahat eden bir sihirbaz olduğunu söyleseler bile, onun sihirli becerilerinden şüphe duymamışlardır.

Ayrıca, İsa Filistin topraklarında gezen ve hastaları iyileştirip, cinleri kovan tek mucizeci de değildi. Burası sihirle dolu bir dünyaydı ve İsa Yahudiye ve Celile'de dolaşan sayısız medyum ve rüya yorumcusundan, sihirbazdan ve büyücü doktordan biriydi. Daire Çizen Honi adında biri vardı, bu isimle anılıyordu çünkü kuraklık döneminde toprağa bir daire çizmiş ve içine girmişti. Honi Tanrı'ya "Yüce adın üzerine yemin ederim, sen oğullarına merhamet etmeden ben buradan kıpırdamayacağım" diye sesleniyordu. Ve birdenbire yağmur yağmaya başlamıştı. Honi'nin torunları Abba Hilkiah ve Saklı Hanan da İsa ile yaklaşık aynı dönemde Celile'de yaşamışlardı ve mucizevi işleri nedeniyle geniş bir çevrede tanınıyorlardı. Diğer bir Yahudi mucizeci Haham Hanina ben Dosa, İsa'nın memleketi olan Nasıra'dan sadece birkaç kilometre mesafedeki Arab

köyünde yaşıyordu ve dua ederek hastaları iyileştirme gücüne sahipti, hatta kimin öleceğini, kimin yaşayacağını söyleyebilmek için medyumluk yapıyordu. O dönemdeki belki de en ünlü mucizeci Tyana'lı Apollon'du. "Yüce Tanrı" kavramını öğreten "kutsal bir adam" olarak anılıyordu ve gittiği her yerde mucizevi işler yapıyordu. Topalları, körleri, kötürümleri iyileştiriyordu. Hatta ölen bir kızı diriltmişti.

İsa Filistin'deki tek ruh kovucu da değildi. Gezgin bir Yahudi cin kovucu ile sıkça karşılaşıyorlardı, hatta cin kovma oldukça kârlı bir iş olabiliyordu. Müjdelerde pek çok cin kovucunun adı geçer (Matta 12:27; Luka 11:19; Markos 9:38–40; ayrıca bakınız Elçilerin İşleri 19:11–17). Bazıları, örneğin Esseni olması muhtemel ünlü cin kovucu Eleazar, cinleri tutsak olanların burnundan çekip çıkarmak için muska ve büyülü sözler kullanırdı. Bazıları ise, örneğin Haham Simun ben Yohai gibi, cini kovmak için sadece cinin adını söylüyordu; tıpkı İsa gibi, Yohai önce cine kendini tanıtmasını emrediyordu, bu şekilde onun üzerinde otorite kuruyordu. Elçilerin İşleri kitabı Pavlus'u, İsa'nın adını şeytani güçlere karşı tılsım olarak kullanan bir cin kovucu olarak resmeder (Elçilerin İşleri 16:16–18, 19:12). Ölü Deniz tomarları arasında cin kovma talimatları bulunmuştur.

İsa'nın zamanında cin kovmanın bu denli yaygın olmasının nedeni Yahudilerin hastalıkları ilâhi adaletin ya da cinlerin etkisinin tezahürü olarak görmeleridir. Cinlere tutsaklık hâlini nasıl tanımlamak istersek isteyelim – fiziksel ya da akıl hastalığı, epilepsi ya da şizofreni– Filistinlilerin bu sorunları cin esaretinin işareti olarak değerlendirdiği ve İsa'yı da tutsak olanlara şifa verme gücüne sahip profesyonel cin kovuculardan biri olarak gördüğü gerçeğini değiştirmez.

Çağdaşı olan diğer cin kovucular ve mucizecilerden farklı olarak İsa'nın kurtarıcı olduğu iddiasında bulunduğu doğru olabilir. Ancak başarısız olmuş kurtarıcılardan Tevdas ve Mısırlı da öyleydi; her ikisi de takipçiler edinmek ve kurtarıcı oldukları iddiasında bulunmak için mucizevi işlerden yararlanıyordu. Bu adamlar

ve çağdaşları olan mucizeciler hem Yahudiler hem de diğer uluslar tarafından "eylem adamları" olarak tanınıyordu, aynı ifade İsa için de kullanılmıştı. Üstelik, birinci ve ikinci yüzyılda yazılı Yahudi ve pagan eserlerinde yer alan mucize hikâyelerinin edebi formu, müjdelerdeki anlatımla neredeyse aynıdır; hem mucizeleri, hem de mucizeciyi tanımlamak için aynı temel terimler kullanılmıştır. Basit bir ifadeyle, İsa'nın cin kovucu ve mucizeci statüsü modern şüphecilere alışılmadık, hatta absürt gelebilir, ancak Birinci Yüzyıl Filistini'nde cin kovucular ve mucizecilerden beklenenlerden büyük bir farklılık göstermemektedir. İster Yunanlı, ister Romalı, Yahudi ya da Hıristiyan olsun, antik dönemde Yakın Doğu'daki tüm uluslar sihir ve mucizeleri dünyalarının standart bir parçası olarak görüyorlardı.

Bununla birlikte, antik dönemde insanların zihninde sihir ile mucize arasında, her ikisi de evrenin doğal işleyişine müdahale olduğundan, kullandıkları yöntemlerde sonuçları bakımından değilse de, algılanma şekilleri bakımından belirgin bir fark vardı. Grekoromen dünyada, sihirbazlar her yerdeydi, ancak sihir bir tür şarlatanlık olarak değerlendiriliyordu. "Büyücülük işlerine" karşı birtakım Roma yasası vardı ve büyücüler kimi zaman "kara büyü" olarak adlandırılan uygulamalar yaptıklarının belirlenmesi durumunda sınır dışı, hatta idam edilebiliyordu. Yahudilikte de, Musa'nın Yasaları'nda büyü yasaklanmış olmasına ve cezasının ölüm olmasına rağmen, büyücüler oldukça yaygındı. İncil "Aranızda oğlunu ya da kızını ateşte kurban eden, falcı, büyücü, muskacı, medyum, ruh çağıran ya da ölülerin ruhlarına danışan kimse olmasın" diye uyarır. (Yasa Kitabı 18:10–11).

Büyü sanatları söz konusu olduğunda yasa ile uygulama arasındaki farkın en iyi açıklaması "büyü" tarifinin farklı yolları olmasıdır. Bu sözcüğün kendisi aşırı olumsuz anlam içeriyordu ama sadece başka halkların ya da dinlerin uygulamaları söz konusu olduğunda. "Ülkelerini alacağınız uluslar büyücülerin, falcıların öğüdüne kulak verirler." der Tanrı İsraillilere. "Ama Tanrınız RAB buna izin

vermiyor." (Yasa Kitabı 18:14). Ancak buna rağmen Tanrı, kendi gücünü ispat etmek için hizmetkârlarının sihir işleri yapmasını sağlar. Örneğin, Tanrı bu şekilde Musa ve Harun'a Firavunun önünde bir "mucize yapmalarını", bir eşyayı yılana çevirmelerini söyler. Ancak Firavunun "bilgeleri" aynı numarayı yaptıklarında, bunlar "büyücü" olarak adlandırılır. (Mısır'dan Çıkış 7:1–13, 9:8–12). Diğer bir deyişle, Tanrı'nın bir temsilcisi– örneğin Musa, İlyas ya da Elişa– mucizeler yaparken, Firavunun bilgeleri ya da Baal kâhinleri gibi bir "sahte peygamber" büyü yapmış kabul edilir.

Bu da ilk dönem Hıristiyanların İsa'nın büyücü *olmadığını* ileri sürmek için çok ileri gitmelerini açıklıyor. İkinci ve üçüncü yüzyıl boyunca, kilisenin Yahudi ve Romalı karşıtları İsa'yı insanları kendine çekmek ve kendisini takip etmeleri için kandırmak amacıyla büyüden yararlanmakla suçladıkları çeşitli risaleler yazdılar. İkinci yüzyılda yaşamış bir Hıristiyanlık savunucusu olan Justin Martyr eleştiride bulunanlar için "Ancak bu gibi işleri gördükleri hâlde, bunun büyü olduğunu söylediler" yazmıştı. "Çünkü onlar [İsa için] büyücü, insanları aldatan biri demeye cüret ettiler."

Bu kilise düşmanlarının İsa'nın mucizevi işler yaptığını reddetmediklerine dikkat edilmeli. Sadece bu işler için "büyü" ifadesi kullanıyorlardı. Yine de, üçüncü yüzyılda yaşamış ünlü din bilimci İskenderiyeli Origen gibi kilise liderleri, bu suçlamalara öfkeyle karşılık verdiler, "İsa'nın büyücü olduğu iftiradır ve çocukça bir iddiadır" diyerek kötülediler ya da mucizelerini büyü aracılığıyla gerçekleştirdiğini söylemelerini kınadılar. Erken dönem kilise babalarından, Lugdunum piskoposu Ireneyus'un dile getirdiği gibi, İsa'nın mucizelerini sıradan büyücülerin yaptıklarından ayıran da tam olarak bu gibi büyü araçlarının olmamasıydı. İsa, İreneyus'un ifadesiyle, mucizelerini "büyülü sözlerin gücü, bitki ve otların suyu olmadan, kurban, toprağa sıvı dökme ya da mevsimlerin izlenmesi gerekmeksizin" gerçekleştiriyordu.

Ancak, İreneyus'un tepkilerine rağmen, İsa'nın müjdelerde, özellikle de en eski müjde olan Markos'ta yer alan mucizeleri, kendi

zamanında karşılaşılan benzer büyücülerin ve mucizecilerin hareketleriyle çarpıcı bir benzerlik taşır; İncil üzerinde çalışmalar yapan kayda değer sayıda çağdaş bilim insanının İsa için büyücü demelerinin nedeni budur. İsa'nın bazı mucizelerinde büyücülerin tekniklerini kullandığına şüphe yok– büyülü sözler, üzerinde çalışılmış formüller, tekrarlanan yakarışlar... Bir keresinde, Dekapolis bölgesinde bulundukları sırada, bir grup köylü İsa'ya sağır ve dilsiz bir adamı getirmiş ve yardım etmesi için yalvarmıştı. İsa adamı kalabalıktan uzakta bir kenara çekti. Sonra, antik dönemde bir büyücünün kitabında yer alması muhtemel tuhaf bir dizi hareket ile, İsa parmaklarını sağır adamın kulaklarına koydu, tükürüp, elini onun diline koydu ve sonra göğe bakarak, Aramice "Açıl!" anlamında *Effata* dedi. Adamın kulakları hemen açıldı ve dili çözüldü (Markos 7:31–35).

Beytsayda'da, İsa kör bir adama benzer bir şey yaptı. İsa körün elinden tutarak onu köyün dışına çıkardı. Gözlerine tükürüp ellerini üzerine koydu ve "Bir şey görüyor musun?" diye sordu.

Adam başını kaldırıp, "İnsanlar görüyorum" dedi, "ağaçlara benziyorlar, ama yürüyorlar."

İsa ritüeli bir kez daha tekrarladı. Bu sefer mucize gerçekleşti; adam her şeyi açık seçik görmeye başlamıştı. (Markos 8:22–26).

Markos'un müjdesinde on iki yıldır kanama şikâyeti olan bir kadın hakkında daha da şaşırtıcı bir hikâye anlatılır. Pek çok doktor görmüş ve elinde avucunda ne kadar parası varsa harcamıştı, ama hastalığına çare bulamamıştı. İsa hakkında anlatılanları duyunca, kalabalıkta ona arkasından yaklaştı, kolunu uzattı ve giysisine dokundu. Hemen o anda kanaması kesildi ve bedeninin iyileştiğini hissetti.

Bu hikâyede ilgi çekici olan, Markos'a göre, İsa'nın "kendisinden bir gücün aktığını hissetmesidir". Kalabalığın ortasında durdu ve bağırdı, "Giysilerime kim dokundu? "Kadın önünde yere kapandı ve ona gerçeği itiraf etti. "Kızım" dedi İsa, "İmanın seni kurtardı" (Markos 5:24–34).

Markos'un anlatımında İsa, şifa gücünün bir tür elektrik enerjisi gibi aktığı pasif bir iletken gibi görülüyor. Bu da, o döneme ait metinlerde büyü süreçlerinin tanımlanmasına uyuyor. Matta'nın yirmi yıl sonra kanamalı kadın ile ilgili hikâyeyi anlatırken Markos'un vizyonundaki büyü özelliğini atlamış olması da kesinlikle kayda değer. Matta'da, kadın ona dokunduğunda İsa arkasına döner, onu görür ve onunla konuşur; ancak bundan sonra kadının hastalığını aktif olarak iyileştirir (Matta 9:20–22).

Mucizelerinden bazılarında tespit edilebilecek büyü öğeleri bulunmasına rağmen, müjdelerin hiçbir yerinde İsa'yı büyü yapmakla suçlayan herhangi birinin olmadığı bir gerçektir. Bu, düşmanlarının dile getirmesi kolay bir suçlama olurdu, anında ölüm cezası verilmesini sağlayacak bir suçlama. Ancak, İsa kendisine yöneltilen suçlamalara cevap vermesi için Romalı ve Yahudi yetkililerin karşısına çıkarıldığında, kendisine pek çok suç atfedilmişti– isyana teşvik, dine küfretmek, Musa'nın Yasası'nı reddetmek, vergi ödemeyi reddetmek, Tapınak'ı tehdit etmek– ancak büyücü olmak belirtilen suçlar arasında yoktu.

İsa'nın hizmetleri için hiçbir zaman bir ücret almadığını da belirtmek gerekir. Büyücüler, şifacılar, mucizeciler, cin kovucular–bunlar Birinci Yüzyıl Filistini'nde becerikli ve oldukça iyi para kazanan profesyonellerdi. Cin Kovucu Elazar'dan bir defasında İmparator Vespasian kadar önemli bir kişi önünde hünerlerini sergilemesi istenmişti. Elçilerin İşleri kitabında, Simun Magus olarak tanınan profesyonel bir büyücünün havarilere, el koyma hareketiyle Kutsal Ruh'u verme sanatını öğretmeleri karşılığında para teklif ettiği anlatılır. Simun, Petrus ve Yuhanna'ya gelip "Bana da bu yetkiyi verin" dedi, "ki, kimin üzerine ellerimi koysam Kutsal Ruh'u alsın."

"Paran seninle birlikte mahvolsun" diye cevapladı Petrus, "çünkü Tanrı'nın armağanını parayla elde edebileceğini sandın" (Elçilerin İşleri 8:9–24).

Petrus'un cevabı size aşırı gelebilir. Ancak o sadece mesihin

talimatını uyguluyordu; havarilerine "Hastaları iyileştirin, ölüleri diriltin, cüzamlıları temiz kılın, cinleri kovun. [Bu armağanları] Karşılıksız aldınız, karşılıksız verin." (Matta 10:8 | Luka 9:1–2) demişti.

Sonuçta, İsa'nın büyücü ya da mucizeci olup olmadığını tartışmak nâfile olabilir. Antik Filistin'de büyü ile mucize belki de paranın iki yüzü gibi düşünülebilir. Ancak, kilise babalarının haklı olduğu bir konu vardı. Müjdelerde İsa'nın mucizeleri ile ilgili olarak benzersiz ve diğerlerinden ayrılan bir şey olduğu açık. Bu sadece İsa'nın bu işleri ücret almadan yapması ya da mucizelerinde her zaman büyücülerin yöntemlerini kullanmaması değil. İsa'nın mucizeleri kendi başlarına İsa'nın amacını oluşturmuyor. Onun mucizeleri daha çok bir eğitsel amaca hizmet ediyor. Yahudilere çok spesifik bir mesaj iletme aracı oluyor.

Bu mesajın ne olabileceğine dair bir ipucu Q materyallerinde bulunan şaşırtıcı bir pasajda yer alıyor. Matta ve Luka'nın müjdelerinde anlatıldığı gibi, Vaftizci Yahya Machaerus Kalesi'nin tepesinde bir zindanda çürümekte, idam edilmeyi beklemektedir; eski havarilerinden biri tarafından Celile'de mucize işler yapıldığını duyar. Duydukları nedeniyle meraka kapılan Yahya, İsa'ya "gelecek olan" kişi olup olmadığını sorması için bir haberci gönderir.

"Gidin, işitip gördüklerinizi Yahya'ya bildirin" der İsa habercive. "Körlerin gözleri açılıyor, kötürümler yürüyor, cüzamlılar temiz kılmıyor, sağırlar işitiyor, ölüler diriliyor ve müjde yoksullara duyuruluyor" (Matta 11:1–6 | Luka 7:18–23).

İsa sözleriyle, uzun zaman önce İsrail'in geri alınacağı ve Kudüs'ün yenileneceği bir günün geleceğini, Tanrı'nın krallığının yeryüzünde kurulacağı bir günün geleceğini haber vermiş olan Yeşaya Peygamber'i özellikle hatırlatıyordu. "O zaman körlerin gözleri, sağırların kulakları açılacak, topallar geyik gibi sıçrayacak, sevinçle haykıracak dilsizlerin dili" diye vaat ediyordu Yeşaya. "Ölülerin yaşayacak, bedenleri dirilecek" (Yeşaya 35:5–6, 26:19).

Kendi mucizelerini Yeşaya'nın kehaneti ile birleştirerek İsa, peygamberlerin öngördükleri Tanrı'nın yılının, Tanrı'nm intikam gününün sonunda geldiğini şüpheye yer olmayacak şekilde belirtmektedir. Tanrı'nm egemenliği başlamıştır. "Ben cinleri Tanrı'nın eliyle kovuyorsam, Tanrı'nın egemenliği üzerinize gelmiş demektir." (Matta 12:28 | Luka 11:20). Dolayısıyla, İsa'nın mucizeleri Tanrı'nın dünyadaki krallığının tezahürüdür. Körleri, sağırları, dilsizleri iyileştiren Tanrı'nın elidir–cinleri kovan Tanrı'nın elidir. İsa'nın görevi sadece o eli Tanrı'nm yeryüzündeki aracısı olarak maharetle kullanmaktır.

Diğer taraftan, Tanrı'nın yeryüzünde zaten aracıları vardı. Onlar beyaz zarif kıyafetler içinde Tapınak'ta dolaşıyorlar, tütsü dağları ve durmaksızın verilen sunuların üzerinden atlıyorlardı. Soylu kâhinlerin en önemli işlevi sadece Tapınak ritüellerini yönetmek değildi, aynı zamanda Yahudi kültüne erişimi de kontrol ediyorlardı. Kudüs Tapınağı'nın giderek daha sınırlayıcı bölümler hâlinde tasarlanmış olmasının asıl amacı kimlerin ve ne ölçüde Tanrı'nm huzuruna çıkabileceğini ya da çıkamayacağını belirleyen kâhin tekelini korumaktı. Hastalar, topallar, cüzamlılar, "cinlerin tutsağı olanlar" adet gören kadınlar, cerahatli olanlar, yakın zamanda doğum yapmış olanlar... bunların hiçbirinin kâhinlerin kurallarına göre arınmadan Tapınak'a girmelerine ve Yahudi kültünde yer almalarına izin yoktu. Temiz kıldığı her lepralı, tedavi ettiği her kötürüm, kovduğu her cin ile İsa, hem kâhinlerin kurallarına kafa tutmuş, hem de kâhinliğin temel amacını geçersiz kılmış oluyordu.

Dolayısıyla, Matta'nın müjdesinde, kendisini iyileştirmesi için yalvaran bir cüzamlı geldiğinde İsa ona uzanır, dokunur ve hastalığını iyileştirir. Ama o kadarla kalmaz. "Git, kâhine görün" der adama. "Cüzamdan temizlendiğini herkese kanıtlamak için Musa'nın buyurduğu adağı."

İsa alay etmektedir. Cüzamlıya verdiği talimat kâhinlerin kurallarına bir jest – hesaplanmış bir darbedir. Sonuçta, cüzamlı sadece hasta değildir. O kirlidir. Törensel açıdan temiz değildir ve

Tanrı'nın Tapınağı'na girmeye layık değildir. Hastalığı tüm toplumu kirletir. İsa'nın değindiği Musa buyruğuna göre, bir cüzamlının temizlenmesinin tek yolu en zahmetli ve en pahalı ritüeli, sadece bir kâhin tarafından gerçekleştirilebilecek bir ritüeli uygulamaktır. Öncelikle, cüzamlı, kâhine temiz iki kuş, yanında biraz sedir ağacı, kırmızı ip ve çördük otu getirmelidir. Kuşlardan biri derhâl kurban edilir ve canlı olan diğer kuş, sedir ağacı, ip ve çördük otu onun kanına batırılır. Sonra kan cüzamlının üstüne serpilir ve canlı olan kuş serbest bırakılır. Yedi gün sonra, cüzamlı saçlarını kazır ve suda banyo yapar. Sekizinci gün, cüzamlı lekesiz iki erkek kuzu ve yine lekesiz bir dişi kuzu ve yanında istenen tahıldan yapılma un ile karıştırılmış yağ alır ve kâhine götürür; kâhin bunlardan Tanrı'ya yakılan bir sunu hazırlar. Kâhin kurbanın kanını cüzamlının sağ kulak memesine, sağ el başparmağına ve sağ ayak başparmağına sürer. Sonra cüzamlı üzerine yağı yedi kez serper. Ancak tüm bunların tamamlanmasından sonra cüzamlı, başlangıçta cüzam olmasına neden olan günahlarından ve suçlarından arınmış sayılır; ancak bundan sonra Tanrı'nın toplumuna yeniden katılmasına izin verilir (Levililer 14).

Elbette, İsa cüzamlı adama iyileştiğini, artık iki kuş, iki kuzu, bir dişi kuzu, bir sedir ağacı dalı, bir yumak kırmızı ip, bir demet çördük atı, bir buşel un ve bir kavanoz yağ alabileceğini ve bunları Tanrı'ya sunu olarak kâhine verebileceğini söylemiyor. Ona *zaten temizlenmiş olarak* kâhinin karşısına çıkmasını söylüyor. Bu sadece kâhinin otoritesine değil, Tapmak'ın kendisine de doğrudan meydan okumadır. İsa cüzamlıyı sadece iyileştirmekle kalmamış, onu arındırmış, gerçek bir İsrailli olarak Tapınak'a gidebilmeye uygun olmasını sağlamıştır. Ve bunu ücretsiz olarak, Tanrı'nın bir hediyesi olarak, vergi vermesi ya da kurban sunması gerekmeksizin yapmış ve dolayısıyla sadece kâhinlere verilen, bir kişinin Tanrı'nın huzuruna çıkmaya layık olduğunu belirleme yetkisini üzerine almıştır.

Tapmak'ın meşruiyetine böylesine apaçık bir saldırı, İsa, Celile'nin uzak yerlerinde kaldığı sürece küçük görülebilir ve önemsen-

meyebilirdi. Ancak, o ve havarileri Kefernahum'dan ayrıldıktan ve yol boyunca hastaları iyileştirerek ve cinleri kovarak yavaş yavaş Kudüs'e doğru ilerlemeye başladıktan sonra, İsa'nın yetkili kâhinlerle ve onları destekleyen Roma İmparatorluğu ile karşılaşması kaçınılmaz hâle gelmişti. Kısa sürede, Kudüs'teki yetkililer bu gezgin cin kovucuyu ve mucizeciyi gözardı edemez hâle geleceklerdi. O, Kutsal Şehre yaklaştıkça, susturulması ihtiyacı daha acil bir hâl alıyordu. Çünkü korktukları sadece İsa'nın mucizeleri değildi; bu mucizeler aracılığıyla aktardığı basit ancak inanılmaz tehlikeli mesajdan korkuyorlardı: Tanrı'nın Krallığı yakındır.

Bölüm On

Egemenliğin Gelsin

"Tanrı'nın Krallığı'nı ne ile karşılaştırabilirim?" dedi İsa.

Oğlu için muazzam bir düğün şöleni hazırlayan, bu mutlu olaya önemli misafirlerini davet etmek için krallığının dört bir köşesine kölelerini göndermiş olan kudretli bir krala benziyor.

Kral, kölelerine talimat vermiş; "Davetlilere ziyafetimi hazırladığımı söyleyin. Sığırlarım, besili hayvanlarım kesildi. Her şey hazır, gelin şölene!"

Köleler kralın davetini duyurmak için gitmişler. Ancak bu önemli misafirleri daveti birer birer geri çevirmişler. "Bir tarla satın aldım, gidip görmem gerek. Rica ederim, beni hoş gör." demiş biri.

"Beş çift öküz aldım, onları denemeye gidiyorum" demiş bir diğeri. "Rica ederim, beni hoş gör."

Üçüncüsü, "Ben de yeni evlendim" demiş,"Bu nedenle gelemiyorum".

Köleler döndüklerinde efendilerine davetlilerin hiçbirinin daveti kabul etmediğini, bazılarınınsa kutlamalara katılmayı reddettikleri gibi, kralın kölelerini alıkoyduklarını, onları hırpaladıklarını, hatta öldürdüklerini söylemiş.

Kral öfkeyle kölelerine sokaklarda ve krallığının kuytu köşelerinde dolaşmaları, bulabildikleri herkesi, genç ve yaşlı, yoksul ve zayıf, kötürüm, sakat, kör ve dışlanmış, kim varsa ziyafete getirmeleri emrini vermiş.

Köleler emredileni yapmışlar ve şenlikler başlamış. Ancak kutlamaların ortasında kral orada bulunanlar arasında davet edilmemiş birini fark etmiş; adam düğün elbisesi giymemiş.

"Buraya nasıl geldin?" diye sormuş kral yabancıya. Adam cevap verememiş.

"Şunun ellerini ayaklarını bağlayın!" diye emretmiş kral. "Onu dışarıya, karanlığa atın! Orada ağlayış ve diş gıcırtısı olacaktır. Çünkü çağrılanlar çok, ama seçilenler azdır."

Düğüne gelmeyi reddeden misafirlere, köleleri alıkoyan ve öldürenlere gelince; kral onları evlerinden çıkartıp koyun gibi kesmek ve şehirlerini yakmak için ordularını göndermiş.

"Kulağı olan işitsin." (Matta 22:1–4 | Luka 14:16–24).

Şuna hiç şüphe yok: İsa'nın üç yıllık kısa hizmetinin ana teması ve birleştirici mesajı Tanrı'nın Krallığı vaadidir. Müjdelerde İsa'nın söylediği ya da yaptığı her şey Krallığın gelişinin topluma ilan edilmesi amacına hizmet eder. Vaftizci Yahya'dan ayrıldıktan sonra verdiği ilk vaazın konusu budur: "Tövbe edin, Tanrı'nın Krallığı yaklaştı" (Markos 1:15). Yahya'nın İsa'ya öğrettiği, İsa'nın da sonra kendi havarilerine öğrettiği, Rab'bin duasının temeli budur: "Göklerdeki babamız, adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin..." (Matta 6:9–13 | Luka 11:1–2). İsa'yı takip edenlere her şeyin ötesinde bunun için uğraşmaları söyleniyordu–"Siz önce O'nun egemenliğinin ve O'ndaki doğruluğun ardından gidin, o zaman size tüm bunlar da verilecektir." (Matta 6:33 | Luka 12:31)– çünkü ancak Tanrı'nın egemenliği için her şeyden ve herkesten vazgeçerlerse ona layık olmayı umabilirlerdi (Matta 10:37–39 | Luka 14:25–27).

İsa Tanrı'nın Krallığı'ndan o kadar sık ve o kadar soyut bir şekilde bahsediyordu ki, kendi kafasında bile bütünleşik bir kavram oluşup oluşmadığını bilmek zor. Müjdelerin dışında, Yeni Ahit'te bu ifade ve Matta'da yer alan eşdeğeri "Cennetin Krallığı" ifadesine rastlamak zordur. İbrani İncili'nde çeşitli pasajlarda Tanrı kral ve tek egemen güç olarak tanımlansa da, tam olarak "Tanrı'nın Krallı-

ğı" ifadesi sadece apokrif *Kral Süleyman'ın Hikmeti (10:10)* metninde yer alır; burada Tanrı'nın Krallığı fiziksel olarak cennette, Tanrı'nın tahtının bulunduğu ve meleklerin onun her emrini yerine getirdikleri ve onun iradesinin her zaman ve istisnasız gerçekleştiği bir yer olarak canlandırılır.

Ancak, İsa'nın öğretilerinde, Tanrı'nın Krallığı kozmik bir düzlemde yer alan semavi bir krallık değildir. Bunun aksini iddia edenler genellikle Yuhanna'nm müjdesinde yer alan, İsa'nın Pilatus'a "Benim krallığım bu dünyadan değildir" (Yuhanna 18:36) dediği iddiasının yer aldığı güvenilir olmayan tek bir pasajı esas alırlar.. Bu, müjdelerde İsa'nın böylesine bir iddiada bulunduğu tek pasaj olduğu gibi, orijinal Yunanca ifadenin tam bir çevrisi de değildir. *Ouk estin ek tou kosmou* şeklindeki pasajın "bu [yönetim] düzeninin / sisteminin parçası değil" şeklinde çevrilmesi daha doğru olabilir. Bu pasajın tarihsel bir veri içerdiği kabul edilse bile (ki bu şekilde düşünen çok az bilim insanı bulunuyor), İsa Tanrı'nın Krallığı'nın dünyevi olmadığını iddia etmemekte; dünyadaki herhangi bir krallığa ya da hükümete benzemediğini söylemektedir.

Ya da İsa, Tanrı'nın Krallığı'nı uzak bir gelecekte, zamanın sonu geldiğinde kurulacak bir krallık olarak sunmamıştı. İsa, "Tanrı'nın Krallığı yaklaştı" (Markos 1:15) ya da "Tanrı'nın Krallığı içinizdedir" (Luka 17:21) dediğinde, kendi çağında, kendi zamanında Tanrı'nın kurtarıcılığına işaret ediyordu. Evet, İsa yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı'nın kurulacak olmasına işaret edecek savaşlar ve ayaklanmalardan, depremlerden ve kıtlıktan, sahte mesihler ve peygamberlerden bahsediyordu (Markos 13:5–37). Ancak gerçekte İsa'nın sözleri gelecekte yaşanacak bir kıyametin işareti olmaktan öte, yaşadığı dönemin mükemmel bir tanımıydı: Savaşlar, kıtlık ve sahte mesihlerle dolu bir dönem. Aslında, İsa Tanrı'nın Krallığı'nın her an kurulmasını bekler gibiydi: "Size doğrusunu söyleyeyim, burada bulunanlar arasında, Tanrı'nın Krallığı'nın güçlü biçimde gerçekleştiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var." (Markos 9:1).

Tanrı'nın Krallığı ne sadece semavi, ne de tamamen kıyamete ilişkinse, bu durumda İsa'nın ortaya koyduğu krallık fiziki ve var olan bir krallık olmalıydı: Dünyada kurulmak üzere olan, *gerçek* bir kralı olan *gerçek* bir krallık. Yahudiler konuyu tam olarak bu şekilde anlayacaklardı. İsa'nın Tanrı'nın Krallığı algısı belirgin ve bir bakıma benzersiz olsa da, yarattığı çağrışımlar onu dinleyenlere yabancı gelmeyecekti. İsa sadece zelotların yıllardır vaaz ettikleri bir şeyi tekrarlıyordu. Basitçe ifade etmek gerekirse, Tanrı'nın Krallığı Tanrı'nın sadece İsrail'de değil, tüm dünyada egemen olan tek güç, bir ve tek kral olduğu fikrinin kısa ifadesiydi. "Gökte ve yerde olan her şey senindir" der İncil Tanrı'dan bahsederken. "Krallık senindir... Her şeye egemensin" (1 Tarihler 29:11–12; ayrıca bakınız Çölde Sayım 23:21; Yasa Kitabı 33:5). Aslında, Tanrı'nın tek egemen güç olması kavramı eskiden gelen tüm büyük peygamberlerin mesajlarında yer alır. İlyas, Elişa, Mika, Amos, Yeşaya, Yeremya–bu kişiler Tanrı'nın Yahudileri, dünyevi herhangi bir efendiye hizmet etmeyi ya da evrenin bir ve tek kralı dışında herhangi bir kralın önünde eğilmeyi reddederlerse, boyunduruk altından kurtaracağını ve İsrail'in serbest kalacağını söylüyorlardı. Aynı inanç, MÖ 164'te, çılgın Yunan Kralı Antiokus Epifanes'in Yahudilerden kendisine bir tanrı gibi tapmasını talep etmesinin ardından Selevkos yönetimi boyunduruğundan kurtarmış olan Makabilerden, Roma işgâline karşı direnen radikallere ve devrimcilere; haydutlar, Sicarii, zelotlar ve Masada şehitlerine ve başarısız olmuş büyük mesihlere, MS 135'te başlattığı isyanda yabancıların egemenliğinden kurtulmak için kelimesi kelimesine "Tanrı'nın Krallığı" ifadesini kullanan Kokhba oğlu Simun'a kadar neredeyse tüm Yahudi direniş hareketlerinin temelini oluşturmuştur.

İsa'nın Tanrı'nın mutlak egemenliği görüşü kendisinden önce gelmiş ve sonra gelecek olan peygamberlerin, haydutların, zelotların ve mesihlerin görüşünden çok farklı değildi, bunu Sezar'a vergi ödeme konusunda sorulan soruya verdiği cevapta görebiliriz. Aslında Tanrı'nın egemenliği konusundaki görüşü, öğretmeni olan

Vaftizci Yahya'dan çok farklı değildi; "Tanrı'nın Krallığı" ifadesini ondan almış olabilir. İsa'nın Tanrı'nın Krallığı yorumunu Vaftizci Yahya'nın yorumundan ayıran ise, Tanrı'nın egemen olması için adalet ve doğruluk yönünde içsel bir dönüşümün yeterli olmadığı, mevcut siyasi, dini ve ekonomik sistemin tamamen tersine çevrilmesi gerektiği konusunda zelotlar ile aynı fikirde olmasıdır. "Ey yoksullar, ne mutlu size! Tanrı'nın egemenliği sizindir. Şimdi açlık çekenler, ne mutlu size, siz doyurulacaksınız. Şimdi ağlayanlar, ne mutlu size, siz güleceksiniz" (Luka 6:20–21).

Gerçek Mutluluk bölümünde yer alan bu sözler, her şeyden öte, itaat ve yabancıların egemenliğinden kurtuluşun yakın olduğu vaadidir. Alçak gönüllü olanların dünyayı ele geçireceği, hastaların iyileşeceği, zayıf olanların güçleneceği, açların doyacağı ve yoksul olanların zenginleşeceği radikal bir yeni dünya öngörüyorlardı. Tanrı'nın Krallığı'nda, varlıklar paylaştırılacak ve borçlar silinecekti. "İlk gelen sonuncu ve sonuncu gelen ilk olacaktır" (Matta 5:3–12 | Luka 6:20–24).

Ancak bu aynı zamanda, yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı kurulduğunda, zenginlerin yoksul olacağı, güçlülerin güçsüz olacağı ve güçlü olanların yerlerini güçsüz olanlara kaptıracağı anlamına da gelir. "Varlıklı kişilerin Tanrı egemenliğine girmesi ne güç olacak!" (Markos 10:23). Tanrı'nın Krallığı, Tanrı'nın yoksul ve kimsesiz olanları koruduğu ütopik bir fantezi değildir. Tanrı'nın gazabının zengin, kuvvetli ve güç sahibi olanlar üzerine yağacağı rahatlatıcı bir yeni gerçekliktir. Ama vay hâlinize, ey zenginler, tesellinizi almış bulunuyorsunuz. Şimdi karnı tok olan sizler, vay hâlinize, açlık çekeceksiniz! Ey şimdi gülenler, vay hâlinize, yas tutup ağlayacaksınız!" (Luka 6:24–25).

İsa'nın sözlerinin taşıdığı anlam çok açık: Yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı kurulmak üzeredir; Tanrı İsrail'i eski görkemli günlerine yeniden kavuşturmak üzeredir. Ancak Tanrı'nın görkemli günleri getirebilmesi için mevcut düzenin yıkılması gerekir. Mevcut liderler yenilgiye uğratılmadan Tanrı'nın egemenliği kurulamaz. Dolayısıy-

la "Tanrı'nın Krallığı yakındır" demek, Roma İmparatorluğu'nun sonu yakındır demekle aynıdır. Bu, Tanrı'nın, toprakların yöneticisi olan Sezar'ı yerinden edeceği anlamına gelir. Tapınak kâhinleri, zengin Yahudi aristokratlar, Hirodes'in yarattığı elit tabaka ve uzaklarda, Roma'da bulunan dinsiz gaspçı– hepsi yakında Tanrı'nın gazabını hissedecektir.

Tanrı'nın Krallığı açık ve basit bir devrim çağrısıdır. Ve hangi devrim, özellikle de orduları ile Tanrı tarafından seçilmiş insanları için ayrılmış toprakları yağmalayan bir imparatorluğa karşı gerçekleştirilen bir devrim, şiddet ve kan dökülmesini içermez? Tanrı'nın Krallığı uhrevi bir fantezi değilse, devasa bir imparatorluk tarafından işgâl edilmiş topraklar üzerinde güç kullanmadan nasıl kurulabilir? İsa'nın dönemindeki peygamberler, haydutlar, zelotlar ve mesihler bunu biliyordu ve bu nedenle dünyada Tanrı'nın egemenliğini getirmeye çalışırken şiddet kullanmaktan çekinmediler. Sorulması gereken, İsa'nın da bu şekilde hissedip, hissetmediği. Tanrı'nın egemenliğini dünyaya getirebilmek için şiddetin gerekli olduğu konusunda dönemindeki mesihler haydut şefi Hezekiah, Celileli Yahuda, Menahem, Giora oğlu Simun, Kochba oğlu Simun ve diğerleri ile aynı fikirde miydi? Tanrı'nın kutsal metinlerde talep ettiği gibi, toprakların tüm yabancı öğelerden zor kullanarak temizlenmesi gerektiği yönündeki zelot doktrinini uyguluyor muydu?

Tarihteki İsa'yı, Hıristiyanlığın İsa Mesih'inden ayrı olarak incelemek isteyen birinin sorması gereken en önemli soru belki de budur. İsa'nın genel olarak "düşmanını seven" ve "yüzünün diğer tarafını çeviren" müzmin bir uzlaştırıcı olarak gösterilmesi daha çok içinde yaşadığı siyasi açıdan çalkantılı dünya ile ilgilenmeyen ya da belki de bilgi sahibi olmayan apolitik bir vaiz olarak çizilen resmine dayandırılmıştır. O resmin tamamen uydurma olduğu daha önce ortaya konmuştu. Tarihteki İsa'nın şiddet karşısındaki tavrı çok daha karmaşıktır. İsa'nın bizzat şiddet içeren davranışları savunduğuna dair kanıt bulunmamaktadır. Ama pasifist olmadığı da kesindir.

"Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim." (Matta 10:34 | Luka 12:51).

Yahudi ayaklanmasından ve Kudüs'ün yıkılmasından sonra, erken dönem Hıristiyan kilisesi İsa ile, o korkunç savaşa neden olan gayretli milliyetçilik arasına mesafe koymak için uğraşmıştır. Bunun sonucunda, "düşmanlarını sev" ve "yüzünün diğer tarafını çevir" gibi ifadeler kasıtlı olarak Yahudi bağlamlarından ayıklanmış ve etnik, kültürel ve dini kökenleri ne olursa olsun, tüm insanların uyabileceği soyut, etik ilkelere dönüştürülmüştür.

Ancak, İsa'nın gerçekten neye inandığını açığa çıkarmak istersek, şu temel gerçeği kesinlikle göz önünden ayırmamalıyız: Nasıralı İsa her şeyden önce ve nihayetinde bir Yahudi'ydi. Bir Yahudi olarak, İsa sadece kendisi gibi Yahudilerin kaderi ile ilgileniyordu. İsa için en önemli şey İsrail'di. Misyonunun yalnızca "İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına" (Matta 15:24) yönelik olduğunda ısrar ediyor ve müjdeyi Yahudilerden başkasıyla paylaşmamasını söylüyordu: "Diğer uluslara ait yerlere gitmeyin. Samiriyelilere ait kentlerin de hiçbirine uğramayın." (Matta10:5–6). Kendisi başka uluslardan kişilerle karşılaştığında, onları her zaman kendinden uzak tutuyor ve çoğu zaman isteksizce iyileştiriyordu. Kızı için kendisinden yardım istemeye gelen Fenikeli kadına söylediği gibi, "Bırak önce çocuklar [İsa İsrail'i kastediyor] doysunlar, çocukların ekmeğini alıp köpeklere [İsa o kadın gibi başka uluslardan olanları kastediyor] atmak doğru değildir" (Markos 7:27).

Konu Yahudi inanışının kalbi ve ruhu, yani Musa'nın Yasaları olduğunda, İsa misyonunun geçersiz kılmak değil, tamamlamak olduğunda kararlıydı (Matta 5:17). Bu yasalarda, Yahudiler *arasındaki* ilişkiler ile Yahudi olanlar ve olmayanlar *arasındaki* ilişkiler kesin olarak ayrılmıştı. Sıklıkla tekrarlanan "komşunu kendin kadar sev" emri kesin biçimde İsrail içerisindeki iç ilişkiler bağlamında verilmişti. Söz konusu ayet şöyledir: "Öç almayacaksın. *Halkından birine* kin beslemeyeceksin. Komşunu kendin kadar seveceksin." (Levililer 19:18). İsraillilер için ve Birinci Yüzyıl Filistini'nde yaşayan

İsa'nın toplumu için, "komşu" diğer Yahudileri ifade ediyordu. Diğer taraftan, yabancılara ve dışarıdan gelenlere, baskıcı memurlara ve işgâlcilere karşı nasıl davranılacağı konusunda Tevrat son derece açıktır "Onları önünüzden kovacaksınız. Onlarla ya da ilahlarıyla anlaşma yapmayacaksınız. *Onları ülkenizde barındırmayacaksınız*" (Mısırdan Çıkış 23:31–33).

İsa'yı kelime anlamıyla, Tanrı'nın biricik oğlu olarak görenler için, İsa'nın Yahudi olması önemsizdir. İsa Mesih tanrısalsa, herhangi bir yasadan ya da adetten üstündür. Ancak iki bin yıl önce Filistin'de yaşamış olan basit Yahudi köylüsü ve karizmatik vaizi arayanlar için, bu reddedilemez gerçekten daha önemli bir bilgi olamaz: İncil'de "savaş eri" (Mısırdan Çıkış 15:3) olarak adlandırılan Tanrı, Yahudi topraklarını işgâl eden tüm erkek, kadın ve çocukların topluca katledilmesini tekrar tekrar emreden Tanrı, İbrahim ve Musa'nın, Yakup ve Yeşu'nun "kıyafetlerine kan sıçramış Tanrı'sı" (Yeşaya 63:3), "düşmanlarının başını ezen", savaşçılarından ayaklarını düşmanlarının kanına batırmasını ve köpeklerin yemesi için cesetlerini bırakmasını emreden (Zebur 68:21–23) Tanrı–İsa'nın tanıdığı *tek* Tanrı ve ibadet ettiği *yegâne* Tanrı'ydı.

İsa'nın komşuları ve düşmanları kavramının kendi döneminde yaşayan diğer Yahudilerden daha dar kapsamlı olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Onun "komşularını sev" ve "yüzünün diğer tarafını çevir" emirleri sadece kendisi gibi Yahudi olanlar için söylenmiş ve sadece Yahudi toplumu içerisinde barış temelinde ilişkilere model oluşturması amaçlanmış olarak okunmalıdır. Bu emirlerin yabancılar ve dışarıdan gelenlere, özellikle de Tanrı'nın topraklarını Musa'nın Yasaları'nı; ki İsa bunların tamamlayıcısı olduğunu düşünüyordu; çiğneyerek işgâl eden, vahşi "yağmacılara" karşı nasıl davranılması gerektiği ile ilgisi yoktur. *Onları ülkenizde barındırmayacaksınız.*

Her halükârda, ne düşmanları sevme emri, ne de yüzünün diğer tarafını çevirme öğüdü şiddet uygulamama ya da direnç göstermeme ile eşdeğerdir. İsa aptal değildi. Mesihlik iddiasında bulunan

diğer herkesin anladığını o da anlıyordu: Tanrı'nın egemenliği güç kullanmadan kurulamazdı. "Vaftizci Yahya'nın ortaya çıktığı günden bu yana Göklerin Egemenliği zorlanıyor, zorlu kişiler onu ele geçirmeye çalışıyor" (Matta 11:12 | Luka 16:16).

İsa on iki elçisini tam olarak dünyada Tanrı'nın Krallığı'nı kurmanın doğuracağı kaçınılmaz sonuçlara hazırlamak için bizzat seçmişti. İsa'nın döneminde yaşayan Yahudiler, İsrail'in on iki kabilesinin bir gün yeniden bir araya gelip, tek, birleşmiş bir ulus oluşturacağına inanıyorlardı. Peygamberler bunu öngörmüşlerdi: " İşte halkım İsrail'i ve Yahuda'yı eski durumlarına kavuşturacağım günler yaklaşıyor' diyor RAB, 'Onları atalarına verdiğim topraklara geri getireceğim, orayı yurt edinecekler' diyor RAB" (Yeremya 30:3). On İkileri görevlendirerek ve onların "on iki tahta oturup İsrail'in on iki oymağını yargılayacak"larını (Matta 19:28 | Luka 22:28–30) vaat ederek, İsa bekledikleri günün, Egemen Rab'bin Yahudilerin "boyunlarındaki boyunduruğu kıracak" ve "bağlarını koparacak" olduğu günlerin (Yeremya 30:8), geldiğine işaret ediyordu. Vaftizci Yahya'nın vaaz ettiği gibi, gerçek İsrail ulusunun eski günlerine kavuşacağı ve yenileneceği gün nihayetinde gelmişti. Tanrı'nın Krallığı buradaydı.

Bu cesaret gerektiren ve tahrik edici bir mesajdı. Çünkü, Yeşaya Peygamber'in de uyardığı gibi, Tanrı "sürgün İsraillileri ve dağılmış Yahudalıları" tek bir amaçla toplayacaktı: *Savaş*. Yeni ve yeniden kurulan İsrail, peygamberin ifadesiyle, "uluslar için sancak kaldıracak", "Batı'daki Filistinlilere saldırıp Doğu'dakilerin her şeyini yağmalayacaklar"dır. Tanrı'nın Yahudilere verdiği toprakları yeniden ele geçirecekler ve yabancıların işgâlinin pis kokusundan sonsuza dek temizleyeceklerdir. (Yeşaya 11:11–16).

On ikilerin belirlenmesi, bir savaş çağrısı değilse bile, savaşın kaçınılmaz olduğunun kabulüdür; işte bu nedenle İsa yaşanacak olanlar hakkında açıkça uyarıda bulunmuştur: "Ardımdan gelmek isteyen, kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin." (Markos 8:34). Bu, çoğu zaman yorumlandığı gibi, benliği reddetme ifa-

desi değildir. Çarmıh isyana teşvike verilen cezadır, boyun eğmenin sembolü değildir. İsa On İkileri, İsrail ulusunu yeniden kuracak ve işgâlin boyunduruğundan kurtaracak on iki kabilenin bedenlenmiş hâli olmalarının Roma tarafından haklı olarak ihanet olarak anlaşılacağı ve dolayısıyla, kaçınılmaz olarak çarmıha gerilmeleri ile sonuçlanacağı konusunda uyarmaktadır. Bu İsa'nın kendisi ile ilgili olarak sık sık kabul ettiği bir durumdur. İsa, havarilerine onu neyin beklediğini tekrar tekrar hatırlatmıştır: Reddedilme, tutuklanma, işkence ve çarmıha gerilme (Matta 16:21, 17:22–23, 20:18–19; Markos 8:31, 9:31, 10:33; Luka 9:22, 44, 18:32–33). Evanjelistlerin, anlattıkları olayların yaşanmasından onlarca yıl sonra bu metinleri yazarken, İsa'nın hikâyesinin Golgota'da çarmıhın üzerinde biteceğini bildiklerini ve bir peygamber olarak cesaretini kanıtlamak amacıyla bu sözleri İsa'ya yakıştırdıklarını söylemek mümkün. Ancak, İsa'nın kaçınılmaz şekilde yakalanması ve çarmıha gerilmesi konusundaki beyanlarının çok sayıda olması, kendisi hakkında sık sık dile getirdiği kehanetlerin tarihsel olabileceğini göstermektedir. Üstelik, Tapınak'm kâhinlerin kontrolünde olmasına ya da Filistin'in Roma tarafından işgâline kafa tutan birine neler olabileceğini öngörmek için peygamber olmak gerekmez. İsa'nın ve On İkilerin önündeki yol, kendisinden önce gelen, kurtarıcı oldukları iddiasındaki pek çok kişi tarafından ortaya konmuştu. Varacakları yer belliydi.

Bu da, İsa'nın Tanrı'nın Krallığı konusundaki gerçeği havarilerinden başka herkesten saklamak için uğraşmasını açıklar. İsa öngördüğü yeni dünya düzeninin çok radikal, çok tehlikeli ve çok devrimci olduğunu, Roma'nın olası tek tepkisinin onları yakalamak ve isyana teşvik suçlamasıyla idam etmek olacağını biliyordu. Bu nedenle, Tanrı'nın Krallığı'nı anlaşılması neredeyse imkânsız olan belirsiz ve sembolik hikâyeler ile örterek anlatmayı bilinçli olarak tercih etti. İsa havarilerine "Tanrı'nın egemenliğinin sırrı sizlere açıklandı" der. "Ama dışarıda olanlara her şey benzetmelerle anlatılır. Öyle ki, bakıp bakıp görmesinler, duyup duyup anlamasınlar" (Markos 4:11–12).

O hâlde, İsa'nın öğretilerindeki Tanrı'nın Krallığı nedir? Bir seferinde kralın sarayında neşeli bir düğün şenliği ve sarayın duvarlarının dışında kanla ıslanmış sokaklardır. Bir seferinde bir tarlada saklı bir defineye benzer; varını yoğunu satıp o tarlayı satın al (Matta 13:44) der. Bir kabuğun içine sıkışmış bir inciye benzer; o kabuğu bulmak için her şeyini feda et (Matta 13:45) der. Toprağa gömülü bir hardal tohumu; tohumların en küçüğüdür. Yakında gelişip, büyük bir ağaç olur ve dallarında kuşlar barınır (Matta 13:31–32). Denize atılan ve yararlı, yararsız her çeşit balığı toplayan bir ağa benzer; yararlı olanlar ayrılır, yararsız olanlar atılır (Matta 13:47). Hem buğday, hem de delice ile dolu bir tarladır. Orakçı geldiğinde, buğdayı hasat eder. Ama deliceleri bir araya getirir ve ateşe atar (Matta 13:24–30). Ve orakçı neredeyse gelmek üzere. Tanrı'nın iradesi yeryüzünde, tıpkı cennette olduğu gibi gerçekleşmek üzere. O hâlde, sabanı elinden bırak ve ardına bakma, ölüleri bırak ölüler gömsün, kocanı ve karını, kardeşlerini ve çocuklarını geride bırak ve Tanrı'nın Krallığı'na kendini hazırla. "Balta şimdiden ağacın köküne dayanmıştır."

Elbette, İsa'nın Tanrı'nın Krallığı'nın anlamı ve etkilerini anlatırken yaptığı şaşırtmalar onu yakalanmaktan ve çarmıha gerilmekten kurtarmayacaktı. İsa'nın mevcut düzenin tersine çevrilmek üzere olduğunu, zengin ve güçlü olanların yakında yoksul ve zayıf olacağını, İsrail'in on iki kabilesinin yakında bir araya gelerek tek bir ulus oluşturacaklarını ve Tanrı'nın bir kez daha Kudüs'ün yegâne yöneticisi olacağını söylemesi–bu tahrik edici ifadelerin hiçbiri başkâhinin hükmettiği Tapınak'ta ya da Roma'nın hükmettiği Antonia Kalesi'nde iyi karşılanmayacaktı. Sonuçta Tanrı'nın Krallığı, İsa'nın anlattığı şekliyle, gerçek, fiziki bir krallıksa, o zaman gerçek, fiziki bir kralı olması gerekmez miydi? İsa bu kraliyet unvanını kendisi için istemiyor muydu? On iki havarisinin her biri için bir taht vaat etmişti. Aklında kendisi için de bir taht yok muydu?

Tamam, İsa hayal ettiği yeni dünya düzeni hakkında spesifik bilgi vermiyordu (aslına bakılırsa, onun dönemindeki diğer iddia

sahipleri de vermiyordu). İsa'nın öğretisinde Tanrı'nın Krallığı'na dair uygulama programları, ayrıntılı gündemler, spesifik siyasi ya da ekonomik tavsiyeler bulunmuyordu. Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğinin nasıl işleyeceğini belirlemekle hiç ilgilenmiyor gibi görünüyordu. Bunu belirlemek sadece Tanrı'ya kalmıştı. Ancak İsa'nın Tanrı'nın Krallığı'nda kendi rolü konusunda net bir görüşünün olduğuna hiç şüphe yok: "Ben cinleri Tanrı'nın eliyle kovuyorsam, Tanrı'nın egemenliği üzerinize gelmiş demektir."

Tanrı'nın Krallığı'nın varlığı İsa'ya hastaları ve cinlere tutsak olmuş kişileri iyileştirme gücü vermişti. Ancak aynı zamanda, Tanrı'nın Krallığı'nı gerçeğe dönüştüren İsa'nın şifacılığı ve cin kovmasıydı. Diğer bir deyişle, bu karşılıklı bir fayda ilişkisiydi. Tanrı'nın yeryüzündeki aracısı, Tanrı'nın elini kullanan kişi olarak İsa, Tanrı'nın Krallığı'nı bizzat başlatıyordu ve mucizeleri ile Tanrı'nın egemenliğini kuruyordu. Gerçekte o, Tanrı'nın Krallığı'nın kişiselleşmiş hâliydi. Tanrı'nın tahtında başka kim oturabilirdi?

O hâlde, hayatının sonuna geldiğinde, kendisine yöneltilen suçlamalara cevap vermek üzere dayak yemiş ve yaralı bir hâlde Pontius Pilatus'un karşısına çıktığında, İsa'ya tek bir soru sorulmasına şaşmamak gerek. Önemli olan tek soru buydu, tüm asiler ve ayaklananlar için uygulanan standart cezayı almak üzere çarmıha gönderilmeden önce cevaplaması için Roma valisinin önüne çıkarılacağı tek soru buydu.

"Sen Yahudilerin kralı mısın?"

Bölüm On Bir

Ben Kimim Dersiniz?

Nasıralı İsa'nın Şeria Nehri'nin kıyısında Vaftizci Yahya ile ilk karşılaşmasından ve onu Yahudiye çöllerinde izlemesinden sonra yaklaşık iki yıl geçmişti. Bu süre içerisinde, İsa hem öğretmeninin Tanrı'nın Krallığı mesajını sürdürdü, hem de mutsuz ve baskı altında olan insanlar için bir ulusal bağımsızlık hareketine dönüştürdü–Tanrı'nın yakında ezilenler ve yoksullar adına müdahalede bulunacağı, tıpkı çok uzun zaman önce Firavunun ordularını bozguna uğrattığı gibi, Roma İmparatorluğu'nun gücünü de bozguna uğratacağı ve Tapınağı'nı yönetmekte olan ikiyüzlülerin elinden kurtaracağı vaadi üzerine kurulu bir hareket. İsa'nın hareketi kendisine büyük gruplar hâlinde gayretli havari kazandırmıştı, bunlardan on ikisi onun mesajını kendi başlarına vaaz etme yetkisi almıştı. Girdikleri her şehirde ve kasabada, köylerde ve kırsal kesimde, İsa'nın ve havarilerinin vaazını dinlemek ve kendilerinden yardım isteyenlere sundukları ücretsiz şifa ve cin kovma seanslarına katılmak için büyük kalabalıklar toplanıyordu. Bununla birlikte, kazandıkları göreceli başarıya rağmen, İsa ve havarileri etkinliklerini büyük ölçüde kuzeyde bulunan Celile, Fenike ve Golan illeri ile sınırlıyor, akıllıca bir hareketle Yahudiye'den ve Kudüs'te işgâlci Roma kuvvetlerinin merkezinden güvenli bir mesafede duruyorlardı. Celile kırsal kesiminde dairesel bir yol izliyorlar, tetrarkın kuvvetleri ile karşılaşmamak için kraliyet başkentleri Taberiye ve Seforis'e uğramıyorlardı.

Zengin liman şehirleri olan Sur Kenti ve Sayda'ya yaklaşmış olsalar da, her ikisine de girmemeyi tercih etmişlerdi. Dekapolis sınırlarında dolaşmışlar ancak Yunan şehirlerinden ve burada yaşayan dinsiz halktan kesinlikle uzak durmuşlardı. Bölgenin zengin kozmopolit şehirleri yerine, İsa dikkatini, yeni dünya düzeni vaadini çok olumlu karşılayan Nasıra, Kefernahum, Beytsayda ve Nain gibi daha yoksul köylere ve Celile Gölü'nü çevreleyen kıyı kasabalarına verdi, elbette Hirodes Antipa'nın tahtında kıvrandığı Taberiye hariç.

İki yıl sonra, İsa ve onu takip eden grubun söylentisi nihayet Antipa'nın meclisine ulaştı. Elbette, İsa Celile ve Peraea tatrarkı olduğunu iddia eden "o tilkiyi" lanetlemek konusunda çekingen davranmıyor, Tanrı'nın Krallığı geldiğinde yerlerini fahişeler ve vergi görevlilerine bırakacak olan ikiyüzlü kâhinlere ve din bilginlerine - "engerekler soyu" - lanet yağdırmaktan geri durmuyordu. Tapmak tarafından kurtuluşu mümkün olmayan günahkârlar olarak dışlanan kişileri iyileştirmekle kalmamış, onları günahlarından arındırmış, dolayısıyla kâhinlik kurumunu ve pahalı, dışlayıcı ritüellerini gereksiz duruma getirmişti. Şifa ve cin kovma seansları, Taberiye'deki tetrarkın gözardı edemeyeceği kadar büyük kalabalıkları kendisine çekiyor olsa da, en azından bir süre için, sebat göstermeyen kitleler İsa'nın öğretilerinden çok "numaralarıyla" ilgileniyordu; o kadar ki, kendisine inanmak için ısrarla bir işaret istediklerinde, nihayetinde İsa'nın canına tak etmişti. "Kötü ve vefasız kuşak bir belirti istiyor! Ama ona bir belirti gösterilmeyecek." (Matta 12:38).

Tüm bu etkinlik Antipa'nın etrafında dolaşan dalkavukların Celileli bu vaizin kim olabileceğini konuşup durmasına yetti. Kimileri onun İlyas'ın ya da belki "eski peygamberlerden" birinin yeniden bedenlenmiş hâli olduğunu düşünüyordu. Bu tamamen mantıksız bir çıkarım da değildi. MÖ dokuzuncu yüzyılda Kuzey İsrail Krallığı'nda yaşamış olan İlyas mucizeler yaratan peygamberlere örnekti. Rab'bin (Yahveh) korkusuz ve ödün vermeyen bir savaşçısı olan İlyas İsrailliler arasında Kenan Tanrısı Baal'a tapınmayı ortadan

kaldırmaya uğraşıyordu. İlyas halka "Daha ne zamana kadar böyle iki taraf arasında dalgalanacaksınız?" dedi, "Eğer RAB Tanrı'ysa, onu izleyin; yok, eğer Baal Tanrı'ysa, onun ardınca gidin." (1 Krallar 18:21).

Rab'bin üstünlüğünü kanıtlamak için İlyas Baal'ın dört yüz elli peygamberine meydan okudu ve bir yarışmaya çağırdı. İki sunak hazırlayacaklardı, her birine odun yığını üzerinde bir boğa konacaktı. Peygamberler Baal'a ateşle karşılık vermesi ve sunuyu alması için dua edeceklerdi, İlyas da Rab'be dua edecekti.

Baal Peygamberleri gece gündüz dua ettiler. Yüksek sesle bağırdılar ve kendilerini kılıçlarla ve mızraklarla kan içinde kalıncaya kadar kestiler. Ağladılar ve Baal'a ateş göndermesi için yalvardılar, yakardılar ama hiçbir şey olmadı.

Sonra İlyas kendi odun yığınına on iki küp su döktü, bir adım geri gitti ve İbrahim, İshak ve İsrail'in Tanrısı'ndan kudretini göstermesini istedi. Birden göklerden bir ateş topu indi ve boğayı, odunları, taşları yerdeki tozu ve sununun çevresindeki hendekteki suyu kuruttu. İsrailliler Rab'bin yaptığını gördüklerinde, dizlerinin üstüne çöktüler ve ona Tanrı olarak taptılar. Ama İlyas bu kadarla kalmadı. Baal'ın dört yüz elli peygamberini yakaladı, Kişon Vadisi'ne götürdü ve kutsal yazmalara göre, hepsini kendi elleriyle katletti, çünkü o "her şeye egemen Rab Tanrı'ya büyük bir istekle kulluk" etmişti (1 Krallar 18:20–40, 19:10).

İlyas öylesine inançlıydı ki ölmesine izin verilmemişti, Tanrı'nın tahtının yanında oturması için bir kasırgayla göklere alındı (2 Krallar 2:11). Zamanın sonunda, İsrail'in on iki kabilesini bir araya getirmek ve kurtarıcı çağını başlatmak için tekrar geleceği Malaki Peygamber tarafından öngörülmüştü: "RAB'bin büyük ve korkunç günü gelmeden önce size Peygamber İlya'yı göndereceğim. O babaların yüreklerini çocuklarına, çocukların yüreklerini babalarına döndürecek. Öyle ki, gelip ülkeyi lanetleyerek yok etmeyeyim" (Malaki 4:5–6).

Malaki'nin kehaneti, Taberiye'deki saray mensuplarının İsa'da neden İsrail'in gerçek kıyamet peygamberini gördüklerini açıklıyor. İsa bu karşılaştırmaların yapılmamasını sağlamak için fazla bir şey yapmadı, İlyas, peygamberin sembollerini bilinçli olarak üzerine aldı–gezgin vaizlik, havarilere talimatlar vererek konuşmak, on iki kabileyi yeniden oluşturma misyonu, İsrail'in kuzey bölgelerine kesin biçimde odaklanma ve gittiği her yerde sergilediği işaretler ve mucizeler.

Ancak Antipa, saray mensuplarının mırıldanmalarından ikna olmamıştı. Nasıralı Vaizin İlyas olmadığına, öldürmüş olduğu Vaftizci Yahya'nın dirilmiş olduğuna inanıyordu. Yahya'nın idamı ile körleştiğinden İsa'nın gerçek kimliğini anlayamıyordu (Matta 14:1–2; Markos 6:14–16; Luka 9:7–9).

Bu arada, İsa ve havarileri Yahudiye'ye ve Kudüs'e doğru yavaş yavaş ilerliyorlardı. Beytsayda Köyü'nü arkalarında bırakmışlardı, burada Markos'un müjdesine göre, İsa sadece beş somun ekmek ve iki balıkla beş bin kişiyi doyurmuştu (Markos 6:30–44); havariler, Celile Gölü'nün kuzeyinde bir Roma şehri olan ve Büyük Hirodes'in diğer oğlu Filipus'un tetrarkının başkenti olan Filipus Sezariyesinin dışından geçiyorlardı. Yürürlerken İsa takipçilerine sordu, "Halk kim olduğumu söylüyor?"

Havarilerin verdikleri cevap, Taberiye'deki spekülasyonları yansıtıyordu: "Kimisi senin Vaftizci Yahya olduğunu söylüyor. Bazıları İlyas diyor. Bazıları da Yeremya ya da diğer peygamberlerden biri olduğunu ve dirildiğini söylüyor."

İsa durdu ve havarilerine döndü. "Ya *siz*, ben kimim dersiniz?" Diğerleri adına cevap vermek On İkilerin doğal lideri olan Simun Petrus'a düştü: "Sen Mesihsin" dedi Petrus, müjdedeki bu hikâyenin kaçınılmaz noktasında, Taberiye'deki tetrarkın kavraması mümkün olmayan gizeme ulaşıyordu (Matta 16:13–16; Markos 8:27–29; Luka 9:18 20).

Altı gün sonra, İsa Petrus'u ve Zebedi oğulları Yakup ve Yuhan-

na kardeşleri yüksek bir dağa götürdü; burada, gözlerinin önünde mucizevi bir şekilde dönüşüme uğrayacaktı. "Giysileri kar gibi göz kamaştırıcı bir beyazlığa büründü" der Markos, "yeryüzünde hiçbir çamaşırcının erişemeyeceği bir beyazlıktı bu." Aniden peygamber ve mesih habercisi İlyas dağda görünür. Beraberinde büyük kurtarıcı ve yasa getiren, İsraillilerin boyunduruğunu kırıp, Tanrı'nın halkını Vaat Edilen Topraklara getiren Musa vardır.

İlyas'ın dağda görülmesi zaten Taberiye'deki spekülasyonlar ve havarilerin Filipus Sezariyesi'ndeki düşünceleri ile önceden şekillenmişti. Ancak Musa'nın görülmesi tamamen başka bir durumdu. Sözde görünüm değişimi hikâyesi ve Mısır'dan Çıkış'ta anlatılan şekliyle Musa'ya Sina Dağı'nda yasaların verilmesi arasındaki paralellikleri görmemek mümkün değil. Musa da dağa giderken yanında üç kişi götürmüştü –Harun, Nadav ve Avihu–ve o da yaşadığı deneyimde fiziksel olarak değişim geçirmişti. Ancak, Musa'nın yaşadığı dönüşüm Rab'bin görkemi ile temas etmesinin sonucu iken, İsa kendi görkemiyle dönüşüm yaşadı. Aslında, bu olay Musa ve İsa, yani Yasa ve Peygamberler, İsa'nın belirgin biçimde astı olarak gösterilecek şekilde yazılmıştır.

Havariler gördüklerinden korkuya düşerler ve bunda haklıdırlar. Petrus sessizliğin verdiği gerginliği azaltmak ister ve oraya üç çardak kurmayı önerir: Biri İsa için, biri İlyas için, biri de Musa için. O konuşurken, dağı bir bulut kaplar–yüzyıllar önce Sina Dağı'nda olduğu gibi–ve bulutların arasından bir ses, İsa'nın Şeria Nehri'nde hizmetlerine başladığı gün yüksek sesle söylenen sözleri tekrarlar: "Sevgili oğlum budur. Onu dinleyin" der Tanrı, Kral Davut'a takmış olduğu lâkabı (*ho Agap- itos*, "Sevgili") İsa için de kullanır. Dolayısıyla, Antipa'nın meclisindekilerin anlayamadığını ve Simun Petrus'un ancak tahmin edebildiğini, bir dağın üzerinde ilâhi bir ses doğrulamıştır: Nasıralı İsa mesh edilmiş olandır, Yahudilerin Kralı'dır (Matta 17:1–8; Markos 9:2–8; Luka 9:28–36).

Birbirleri ile apaçık bağlantılı olan bu üç olayı bu denli önemli kılan, İsa'nın hizmetinde bu zamana kadar, özellikle en eski müjde

olan Markos'ta sunulduğu gibi, İsa'nın mesih kimliğine dair hiçbir söylemde bulunmamış olmasıdır. Hatta, kendisinin, var olan ya da olmayan, kurtarıcılık iddiasını tekrar tekrar gizlemeye çalışmıştır. Kendisini tanıyan cinleri susturur (Markos 1:23–25, 34, 3:11–12). Şifa verdiklerini kimseye söylememeleri için sıkı sıkı uyarır (Markos 1:43–45, 5:40–43, 7:32–36, 8:22–26). Kendisini anlaması zor benzetmelerin arkasına saklar ve etrafında toplanan kalabalıklardan kimliğini ve misyonunu gizlemek için yolunu değiştirir (Markos 7:24). İsa tekrar tekrar, kendisine başkaları tarafından mesih unvanını atfetme çabalarını püskürtür, kaçınır, atlatır, ve kimi zaman da doğrudan doğruya reddeder.

Bu tuhaf fenomeni anlatan, kökeni Markos'un müjdesine dayanan ancak tüm müjdelerde izine rastlayabileceğimiz bir terim bulunuyor: "Mesih sırrı."

Bazıları mesih sırrının müjdecinin uydurduğu bir şey olduğuna, İsa'nın gerçek kimliğini yavaş yavaş ortaya koymak için kullanılan edebi bir araç ya da İsa'nın mesih olarak varlığının ne kadar olağanüstü ve belirgin olduğunu vurgulamak için kullanılan zekice bir taktik olduğuna inanır; öyle ki, kimliğini kalabalıklardan saklamak için gösterdiği tüm çabalara rağmen, gizlemesi mümkün değildir. "Ama onları [kendisinden kimseye bahsetmemeleri konusunda] ne kadar uyardıysa" diyor Markos, "onlar haberi o kadar çok yaydılar." (Markos 7:36).

Ancak bunun için Markos'un müjdesinde belli bir edebi düzey olduğu varsayılır ki, bu yönde kanıt bulunmamaktadır (Markos'un müjdesi kaba, düşük seviyede bir Yunanca ile yazılmıştır; bu da yazarın eğitiminin sınırlı olduğunu açığa çıkarır). Mesih sırrının, İsa'nın kimliğini yavaş yavaş açığa çıkarmak üzere Markos'un seçtiği bir yöntem olduğu nosyonu, müjdenin başlangıcındaki temel teolojik iddia ile çelişir: "Tanrı'nın oğlu İsa *Mesih'le* ilgili müjdenin başlangıcı" (Markos 1:1). Bununla birlikte, Simun Petrus'un Filipus Sezariye'sinin dışındaki daramatik itirafında İsa'nın mesih kimliğini ilk kez tahmin ettiği anda, hatta kimliği Tanrı tarafından dağda

çarpıcı biçimde ortaya konduğunda bile, İsa havarilerinden bunu gizli tutmalarını istemeye devam ediyor, Petrus'un itiraf ettiklerini kimseye söylememelerini sertçe söylüyor (Markos 8:30), ve yaşadığı dönüşümün üç şahidinin gördüklerine dair tek kelime bile söylemesini yasaklıyordu (Markos 9:9).

Mesih sırrının izlerini tarihteki İsa'ya kadar izlemek mümkün olabilir, ancak Matta ve Luka tarafından rastgele ve anlaşılır çekincelerle benimsenmeden önce Markos'un müjdesinde süslenmiş ve yeniden kurgulanmış olabilir. Mesih sırrının tarihsel olabileceği gerçeği, Markos'un hikâyesini redakte eden müjdecilerin, öncüllerinin çizdiği, mesihlikle alakası olmasını bile istemiyor gibi görünen mesih portresini telafi etmek için çok ileri gitmelerini açıklayabilir. Örneğin, Markos'ta anlatılan, Simun Petrus'un itirafı olayı İsa'nın bu unvanı kabul ya da reddetmemesiyle, bunun yerine sadece havarileri "kimseye kendisinden bahsetmemelerini" söylemesiyle biterken, yirmi yıl sonra Matta'nın aynı hikâyeyi anlatımında, İsa Petrus'a mesih kimliğini doğrulayacak bir cevap verir: "İsa ona, 'Ne mutlu sana, Yunus oğlu Simun!' dedi. 'Bu sırrı sana açan insan değil, göklerdeki Babamdır' ". (Matta 16:17).

Markos'ta, dağın tepesindeki mucizevi anın sonunda İsa herhangi bir yorum yapmaz, sadece neler olup bittiğini kimseye söylememeleri konusunda kesin bir hatırlatmada bulunur. Ancak Matta'da bu dönüşüm İsa'nın uzun bir konuşmasıyla sona erer; Vaftizci Yahya'yı yeniden doğan İlyas olarak tanımlar, bu şekilde Yahya / İlyas'ın varisi olarak mesih olduğunu açıkça iddia eder (Matta 17:9–13). Ancak, bu açıklayıcı ayrıntılara rağmen, Matta ve Luka bile hem Petrus'un itirafını, hem de dönüşüm olayını İsa'nın, Matta'nın sözleriyle, "*kendisinin mesih olduğunu* kimseye söylememeleri" (Matta 16:20) konusundaki sıkı emirleri ile bitirir.

Mesih sırrının izlerinin tarihsel İsa'ya kadar izlenebileceği doğruysa, erken dönem kilisesinin İsa'nın kim olduğu konusundaki düşüncelerini değil, İsa'nın kendisinin kim olduğu konusundaki düşüncelerini açığa çıkarmanın anahtarı olabilir. Kabul etmek gere-

kir ki, bu kolay bir iş değildir. İsa'nın kendisine dair farkındalığına ulaşmak için müjdelere güvenmek imkânsız değilse de son derece zordur. Tekrar tekrar ifade edildiği gibi, müjdeler iki bin yıl önce yaşamış Nasıralı İsa olarak tanınan adam hakkında değildir; müjde yazarlarının Tanrı'nın sağ elinde oturan ebedi bir varlık olarak gördükleri bir mesih hakkındadır. İsa hakkında yazan birinci yüzyılda yaşamış Yahudiler onun kim olduğu konusunda kararlarını zaten vermişlerdir. Bir insan hakkında tarihsel bir biyografi hazırlamıyorlardı, İsa *Mesih*'in doğası ve işlevi hakkında teolojik bir argüman hazırlıyorlardı.

Yine de, müjdelerde ilk kilisenin İsa'ya dair görüşü ile İsa'nın kendisi ile ilgili görüşü arasında bir gerilim olduğu şüphe götürmez. Görünüyor ki, İsa'nın takipçisi olan havariler yaşadığı süre içerisinde ya da ölümünün hemen ardından, onu mesih olarak tanımışlardır. Ancak Birinci Yüzyıl Filistini'nde kurtarıcı beklentisinin tek bir şekilde tanımlanmasının mümkün olmadığı unutulmamalıdır. İsa'nın mesih olduğunu kabul eden Yahudiler bile, mesih olmanın ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine sahip değildi. Kutsal yazmalardaki üstünkörü kehanetleri sıyırıp attıklarında, mesihin misyonu ve kimliği konusunda kafa karıştırıcı, genellikle çelişkili bir grup görüş ve küfür keşfetmişlerdir. Zamanın sonunda ortaya çıkacak bir kıyamet peygamberi olacaktı (Daniel 7:13–14; Yeremya 31:31–34). Yahudileri boyunduruktan kurtaracak bir kurtarıcı olacaktı (Yasa Kitabı 18:15–19; Yeşaya 49:1–7). Davut'un Krallığı'nı yeniden kuracak olan bir saltanat talibi olacaktı (Mika 5:1–5; Zekarya 9:1–10).

Birinci Yüzyıl Filistini'nde, mesihlik iddiasında bulunmuş neredeyse herkes bu mesih örneklerinden birine uyuyordu. Haydut şefi Hezekiah, Celileli Yahuda, Peraea'lı Simun, ve çoban Athronges kendilerini Davut idealine göre şekillendirmişlerdi, tıpkı Yahudi Savaşı sırasında Menahem ve Giora oğlu Simun gibi. Bunlar, taht talepleri Roma'ya ve Kudüs'te yaşayan müvekkillerine karşı devrimci hareketleri ile açıkça ortaya konan kral-mesihlerdi. Mucizeci Tevdas, Mısırlı ve Samiriyeli gibi diğerleri ise kendilerini Musa ka-

lıbında kurtarıcı mesihler olarak konumlamışlardı, bu mesih adaylarının her biri takipçilerini Roma işgâlinin boyunduruğundan mucizelerle kurtaracaklardı. Vaftizci Yahya ve Hananya oğlu İsa gibi kehanet peygamberleri mesihlik iddialarını açıkça dile getirmemiş olabilirler ancak zamanın sonu ve Tanrı'nın yaklaşan yargılaması konusundaki kehanetleri, hem İbrani İncili'nde, hem de Targum[1] olarak bilinen rabbinik söylencelerde yer alan peygamber-mesih tanımına kesin olarak uyar.

Erken dönem kilisesi için sorun İsa'nın İbrani İncili'nde yer alan mesih örneklerinden hiçbirine uymaması ya da bir mesihten beklenen şartların birini bile yerine getirmemesiydi. İsa zamanın sonundan bahsetmişti, ancak bu günler yaşanmadı, Romalıların Kudüs'ü harap etmelerinden ve Tanrı'nın Tapınağı'nı kirletmelerinden sonra bile. Tanrı'nın Yahudileri boyunduruktan kurtaracağı vaadinde bulunmuştu ancak Tanrı bunu yapmadı. İsrail'in on iki kabilesinin yeniden oluşacağına ve ulusun eski günlerine döneceğine yemin etmişti ancak tam tersine Romanlılar Vaat Edilen Toprakları ele geçirdiler, burada yaşayanları katlettiler ve hayatta kalanları da sürdüler. İsa'nın öngördüğü Tanrı'nın Krallığı hiç gelmedi; tarif ettiği yeni dünya düzeni hiç şekillenmedi. Yahudi kültü ve İbrani İncili standartlarına göre, İsa ancak mesih olduğunu iddia eden diğerleri kadar başarılı olmuştu.

Erken dönem kilisesi belli ki bu ikilemi fark etmiş ve anlaşılacağı üzere, bu mesihlik standartlarını değiştirme yönünde bilinçli bir karar almıştır. İbrani İncili'nde yer alan farklı mesih tanımlamalarını karıştırmış ve şekillendirmiş ve belli bir mesih modeli ya da beklentisini aşan bir aday yaratmıştır. İsa belki peygamber, kurtarıcı ya da kral değildi. Ama bunun nedeni bu gibi basit mesihlik örneklerinin üzerinde olmasıydı. Yaşadığı dönüşümün de kanıtlamış olduğu gibi, İsa İlyas'tan (peygamber) daha büyüktü, Musa'dan (kurtarıcı) daha büyüktü, hatta Davut'tan (kral) bile daha büyüktü.

---

1 Aramicede Tanah

Erken dönem kilisesi İsa'nın kimliğini bu şekilde anlamış olabilir. Ancak görünüşe göre İsa kendisini bu şekilde anlamamaktadır Sonuçta, birinci müjdenin tamamında İsa'nın kendisine ait belirgin tek bir mesihlik beyanı bile yoktur, hatta başkâhin Kayafas'ın karşısında durduğu ve başkalarının kendisine atfettiği unvanı bir bakıma dolaylı olarak kabul ettiği son anda bile (Markos 14:62). Aynı durum, İsa'nın tek bir mesihlik beyanının bile yer almadığı ilk Q materyali için de geçerlidir.

Belki de İsa Yahudilerin mesihle ilgili çok sayıda beklentiyi üstlenmekte isteksizdi. Belki de bu tanımlamayı doğrudan reddetmişti. Her iki durumda da, gerçek şu ki, özellikle Markos'ta, ne zaman biri İsa'ya mesih unvanını atfetmeye kalksa–bu ister bir cin, ister yardım isteyen biri, ister havariler, hatta ister Tanrı olsun– İsa bunu geçiştirir ya da en iyi durumda, isteksizce ve daima uyarıda bulunarak kabul eder.

İsa kendi misyonu ve kimliğini nasıl görüyor olursa olsun–kendisinin mesih olduğuna inanıyor olsa bile–ilk müjdede yer alan kanıtlar gösteriyor ki, nedeni ne olursa olsun, Nasıralı İsa kendisinden açıkça mesih olarak bahsetmemiştir. Bu arada, İsa insanların kendisine yakıştırdıkları bir başka unvan olan "Tanrı'nın Oğlu" unvanını da kullanmamıştır. (Hıristiyanların düşündüklerinin aksine, "Tanrı'nın Oğlu" unvanı İsa'nın Tanrı ile bir evlatlık ilişkisini tarif etmiyordu, aslında bu İsrail kralları için geleneksel olarak kullanılan bir ifadeydi. İncil'de çeşitli figürler "Tanrı'nın Oğlu" olarak adlandırılır; bu ifade en çok da kralların en büyüğü olan Davut için kullanılır–2 Samuel 7:14; Zebur 2:7, 89:26; Yeşaya 42:1). Bunun yerine, kendisinden bahsetmesi söz konusu olduğunda, İsa tamamen farklı bir unvan kullanıyordu; öylesine gizemli ve benzersiz bir unvandı ki, akademisyenler yüzyıllar boyunca bu ifade ile ne demek istediğini anlamaya çalıştılar. İsa kendisine "İnsan Oğlu[2]"diyordu.

---

2 ç.n. Orijinal metinde "Son of Man" olarak kullanılan bu ifade "Adem Oğlu" olarak da çevrilebilir. Bazı kutsal metin çevirilerinde Adem'in çocuğu/çocukları olarak da karşılanmıştır.

"İnsan Oğlu" (Yunanca *ho huios tou anthropou*) ifadesi Yeni Ahit'te seksen kez ve Elçilerin İşleri kitabında sadece bir kez, oldukça teatral bir pasaj içerisinde, İsa'dan başka birinin sözlerinde kullanılmıştır. Elçilerin İşleri'nde söz konusu pasajda, İsa'nın takipçilerinden İstefan adında bir adam, İsa'nın mesih olduğunu iddia etmesi nedeniyle taşlanarak öldürülecektir. Öfkeli bir grup Yahudi etrafını sararken, İstefan ani ve çarpıcı bir hayal görür, gözlerini göğe diker ve Tanrı'nın görkemi ile kuşatılmış İsa'yı görür. Kollarını gökyüzüne doğru kaldıran İstefan "Bakın" der, «Göklerin açıldığını ve İnsanoğlu'nun Tanrı'nın sağında durmakta olduğunu görüyorum." (7:56). Taşların havada uçuşmaya başlamasından önceki son sözleri bunlar olur.

İstefan'ın bu unvanı kalıplaşmış bir şekilde kullanması Hıristiyanların ölümünden sonra İsa'dan İnsanoğlu olarak bahsettiğini kanıtlar. Ancak bu terimin müjdelerin dışında son derece nadir kullanılması ve Pavlos'un mektuplarında hiç yer almaması, İnsanoğlu ifadesinin erken dönem kilise tarafından İsa'yı tanımlamak üzere Mesih teolojisi içerisinde üretilmiş bir ifade olması olasılığını düşürmektedir. Aksine, anlamının son derece muğlak olması ve İbrani İncili'nde çok nadir geçmesi nedeniyle, kimsenin bugün bile gerçekten ne anlama geldiğini kesin bir şekilde söyleyemediği bu unvanı İsa'nın kendisi için kullandığı neredeyse kesindir.

Elbette, İsa'nın Yunanca değil Aramice konuştuğunu söylemek gerekir; yani, "İnsanoğlu" ifadesinin izi kendisine kadar sürülebilse bile, *bar enash(a)* sözünü ya da belki bunun İbranicedeki karşılığı olan *ben adam* sözünü kullanacaktır; her iki söz de "insan soyundan" anlamına gelir. Diğer bir deyişle, İbranice ya da Aramice "insan soyundan" demek "insan" demekle eşdeğerdir. İbrani İncili de bu sözü sıklıkla bu şekilde kullanır: "Tanrı insan değil ki yalan söylesin; İnsan soyundan [*ben adam*] değil ki düşüncesini değiştirsin" (Çölde sayım 23:19).

İsa'nın da bu sözü bu şekilde, "insan" anlamında yaygın olarak kullanılan İbranice/Aramice bir tabir şeklinde kullandığı iddia edi-

lebilir. Bu tabirin kullanımı Q materyallerinde ve Markos'un müjdesinde en eski İnsanoğlu söylemlerinde kesinlikle mevcuttur:

"Tilkilerin ini, gökte uçan kuşların yuvası var, ama İnsanoğlu'nun [yani "benim gibi bir insanın"] başını yaslayacak bir yeri yok" (Matta 8:20 | Luka 9:58).

"İnsanoğlu'na [yani "herhangi bir insana"] karşı bir söz söyleyen, bağışlanacak; ama Kutsal Ruh'a karşı bir söz söyleyen, ne bu çağda, ne de gelecek çağda bağışlanacaktır." (Matta 12:32 | Luka 12:10).

Hatta bazıları İsa'nın insanlığını vurgulamak için bu ifadeyi özellikle kullandığını, bunun onun açısından "ben bir insanım [*bar enash*]" deme şekli olduğunu iddia etmiştir. Ancak, böyle bir açıklama, İsa döneminde yaşayan insanların, sanki bir şekilde şüphe içindelermiş gibi, İsa'nın aslında bir "insan" olduğunu hatırlama ihtiyacında olduğu varsayımına dayanır. Ama kesinlikle böyle bir ihtiyaçları yoktu. Modern Hıristiyanlar İsa'nın Tanrı'nın bedenlenmiş hâli olduğunu düşünebilir ancak mesihin bu şekilde algılanması beş bin yıllık Yahudi kutsal yazmaları, düşüncesi ve teolojisinde lanetlenmiştir. İsa'yı dinleyen kitlenin, onun "sadece bir insan" olduğunun sürekli hatırlatılmasına ihtiyacı olacağı düşüncesi basit bir ifadeyle, saçmadır.

Kaldı ki, belirtisiz hâldeki Aramice söz (belirtili hâli olan *bar enasha* yerine *bar enash*) "bir insanoğlu" ya da sadece "insan" olarak çevrilebileceği doğrudur ancak Yunanca karşılığı olan *ho huios tou anthropou* sadece "insan*ın* oğlu" anlamına gelir. Aramice ile Yunanca arasındaki fark önemlidir ve müjdecilerin yetersiz çevirisinin sonucu olması olasılığı çok düşüktür. İsa bu söz dizisinin belirtili hâlini tercih ederek, tamamen yeni ve daha önce görülmemiş bir şekilde kullanıyordu: Bir deyim olarak değil, bir *unvan* olarak. Basitçe söylemek gerekirse, İsa kendine "İnsanoğlu" demiyordu. Kendisine "İnsanoğlu olan" diyordu.

İsa'nın bu şifreli sözü kendine has biçimde kullanması onu din-

leyenler açısından yepyeni bir durum olmalıydı. Genellikle İsa'nın kendisinden "İnsanoğlu olan" şeklinde bahsettiğinde, Yahudilerin neden bahsettiğini anladığı varsayılır. Ama anlamıyorlardı. Aslında, İsa'nın dönemindeki Yahudilerin tek bir "İnsanoğlu" algısı söz konusu değildi. Yahudiler, gözlerinde Hezekiel, Daniel ya da Zebur'dan bir dizi görüntünün canlanmasına neden olacak bu söze yabancı oldukları için değil. Bu sözü, örneğin Tanrı'mn Oğlu sözü gibi bir unvan olarak tanımayacak oldukları için.

İsa da, yaygın olarak "insan" anlamında kullanılan bir söz yerine, belirli bir birey anlamında İnsanoğlu olan için kendi kafasında bir görüntü oluşturmak üzere İbrani İncili'ne bakmış olmalı. Peygamberden neredeyse doksan kez "İnsanoğlu" olarak bahsedilen Hezekiel'in kitabını kullanmış olabilir: "[Tanrı] bana, "Ey insanoğlu [*ben adam*], ayağa kalk, seninle konuşacağım" dedi." (Hezekiel 2:1). Bununla birlikte, bilim insanlarının paylaştıkları bir görüş varsa, o da İsa'nın bu sözü yorumlarken kullandığı temel kaynağın Daniel'in kitabı olduğudur.

Selevkos Kralı Antiokos Efifanes'in, kendisinin tanrı olduğunu düşünen kralın, hükümdarlığı döneminde (MÖ 175 - MÖ 164) yazılmış olan Daniel'in kitabı Babil Krallığı'nda bilici olduğu dönemde gördüğü bir dizi kıyamet görümü kaydeder. Bunlardan birinde, Daniel büyük denizden dört büyük yaratık çıktığını görür– yaratıkların her biri dört büyük krallıktan birini temsil eder: Babil, Pers, Medea, ve Yunan Krallığı'nın hükümdarı Antiyokus yönetimidir. Bu dört yaratık insanların şehirlerini yağmalamaları ve ezip geçmeleri için dünya üzerinde serbest bırakılmıştır. Ölümlerin ve yok edişlerin ortasında, Daniel "Eskiden Beri Var Olan"ın (Tanrı) alevlerden yapılma bir tahtta oturduğunu, giysilerinin kar gibi beyaz olduğunu, başındaki saçların saf yün gibi olduğunu görür. "Binlerce binler ona hizmet ediyordu" diye yazar Daniel, "ve on binlerce on binler önünde duruyordu." Eskiden beri var olan yaratıklar hakkında hüküm veriyor, bazılarını öldürüyor ve ateşte yakıyor, diğerlerinden egemenlik ve yetkilerini alıyordu. Sonra, Daniel gördükleri karşı-

sında huşu içinde dururken, "göğün bulutlarıyla İnsanoğlu'na [bar enash] benzer birinin geldiğini" görür.

Daniel bu gizemli kişiden bahsederken "Eskiden beri var olanın yanına doğru ilerledi, onun önüne getirildi" der. "Ona egemenlik, yücelik ve krallık verildi. Bütün halklar, uluslar ve her dilden insan ona tapındı. Egemenliği hiç bitmeyecek sonsuz bir egemenlik, krallığı hiç yıkılmayacak bir krallıktır" (Daniel 7:1–14). Dolayısıyla, Daniel'in belli bir kişiden bahsederken kullandığı "insanoğluna benzer biri", dünya üzerinde egemen kılınır ve tüm ulusları ve tüm insanları *kral olarak* yönetmek için güç ve yetki verilir.

"İnsanoğlu" sözünün tek ve belli bir kişi için kullanıldığı kitaplar sadece Daniel ve Hezekiel'in kitapları değildir. Bu söz apokrif kitaplar 4 Ezra ve 1 Hanok'ta da, özellikle Hanok'ta yaygın olarak *Teşbihler (*1 Hanok 37:72) olarak adlandırılan bölümdeki benzetmelerde, aynı şekilde yer alır. *Teşbihler* bölümünde Hanok göklere baktığı ve "hak yolunun sahibi insanoğlu" olarak tanımladığı bir adam gördüğü bir görüm deneyimler. Bu kişi için "Seçilmiş Olan" der ve yaratılıştan önce Tanrı tarafından dünyaya gelmek ve Tanrı adına insanlığı yargılamak üzere görevlendirildiğini ileri sürer. Ona dünya üzerinde sonsuz güç ve ebedi krallık verilecek ve dünya krallarını şiddetle yargılayacaktır. Zengin ve güçlü olanlar merhamet etmesi için ona yalvaracaklar ancak onlara merhamet edilmeyecektir. Pasajın sonunda, okuyucu İnsanoğlu'nun Hanok'un kendisi olduğunu öğrenir.

4 Ezra'da, insanoğlu figürü "gökyüzünün bulutları" üzerinde uçarak denizden yükselir. Daniel ve Hanok'ta olduğu gibi, Ezra'nın insanoğlu da kötüleri yargılamak için gelmiştir. İsrail'in on iki kabilesini yeniden bir araya getirme görevi vardır ve kuvvetlerini Siyon Dağı üzerinde toplar ve insanların ordularını yener. Ancak, Ezra'daki kıyamet yargıcı "bir insan figürü" olarak görünse de sıradan bir ölümlü değildir. Doğaüstü güçleri olani Tanrı'nın düşmanlarını yakmak için ağzından ateş püskürten, önceden beri var olan bir varlıktır.

Hem 4 Ezra, hem de Hanok'ta yer alan *Teşbihler* MS birinci yüzyılın sonlarına doğru, Kudüs'ün yok edilmesinden sonra ve İsa'nın ölümünden çok sonra yazılmıştır. Bu iki apokrif metnin, ilk Hıristiyanları İsa'nın misyonu ve kimliğini yeniden yorumlamak üzere kendilerine açıklanan daha spiritüel, önceden beri var olan insanoğlu idealine tutunmalarını sağlayacak şekilde etkilediğine ve onun dünyadaki mesihlik fonksiyonlarının hiçbirinde başarılı olamamasının nedenlerini açıklamaya yardımcı olduğuna hiç şüphe yok. Özellikle *Teşbihler* ve 4 Ezra ile yaklaşık aynı zamanlarda yazılmış olan Matta'nın müjdesi, bunlardan İnsanoğlu'nun zamanın sonunda oturacağı "görkemli taht" (Matta 19:28; 1 Hanok 62:5) ve kötülük yapan herkesi atacağı "kızgın fırın" (Matta 13:41–42; 1 Hanok 54:3–6) dahil olmak üzere önemli miktarda görsel anlatım almış görünmektedir. Bu ifadelerin her ikisi de Yeni Ahit'te başka hiçbir yerde geçmez. Ancak *Teşbihler* ya da 4 Ezra'nın yazılmasından altmış yıldan fazla zaman önce ölmüş olan Nasıralı İsa'nın bunlardan herhangi birinden etkilenmiş olmasının yolu yoktur. Dolayısıyla, Hanok/Ezra'daki Tanrı tarafından, yaratılışın başında, Tanrı adına dünyada insanlığı yargılamak ve dünyayı yönetmek üzere seçilmiş ebedi insanoğlu imajı İsa'ya yansıtılırken (öyle ki, Yuhanna'nın müjdesini yazdığı zamana gelindiğinde, İnsanoğlu olan artık tamamen tanrısal bir figürdür - *logos*'tur - tıpkı 4 Ezra'daki ilk insan gibi), İsa kendisi, İnsanoğlu olan kavramını bu şekilde anlamış olamaz.

İsa'nın İnsanoğlu kavramı için tek değilse bile, ana referansının Daniel'in kitabı olduğu yönündeki görüş birliği kabul edilecek olursa, İsa'nın bu söz ile neyi kastetmiş olduğunu anlamak için, müjdelerde İsa'nın bu unvanı kullanma şeklinin Daniel'in kullanımına en yakın olduğu pasaja bakmak gerekir. Görülüyor ki, İsa'nın hayatının sonlarına yakın gerçekleşen bu İnsanoğlu söylemi, bilim insanlarının büyük çoğunluğu tarafından gerçek ve izi tarihteki İsa'ya kadar sürülebilir kabul edilmektedir.

Müjdelere göre, İsa hakkındaki şikâyetlere cevap vermek için Sanhedrin'in huzuruna getirilmiştir. Başkâhinler, ihtiyarlar ve din

bilginleri arka arkaya suçlamaları sıralarken, İsa sakin, sessiz ve tepkisiz oturur. Sonunda, başkâhin Kayafa ayağa kalkar ve İsa'ya doğrudan sorar, "Mesih sen misin?"

İşte burada, Şeria Nehri'nin kutsal kıyılarında başlayan yolculuğun sonunda, mesih sırrı nihayet kalkar ve İsa'nın gerçek doğası açığa çıkmış görünür.

"Ben'im," diye cevap verir İsa.

Ancak o anda, İsa tarafından kendi mesih kimliği ile ilgili olarak o ana kadar söylenmiş en açık ve en kesin ifade, doğrudan Daniel'in kitabından alınan bir uyarı ile karartılır ve bir kez daha kafalar karışır: "Ve sizler, İnsanoğlu'nun kudretli Olan'ın sağında oturduğunu ve göğün bulutlarıyla geldiğini göreceksiniz." (Markos 14:62).

İsa'nın başkâhine verdiği cevabın ilk bölümü Zebur'a atıftır; Tanrı Kral Davut'a "Düşmanlarını ayaklarına tabure yapıncaya dek" (Zebur 110:1) sağında oturacağı sözünü verir. Ancak "göğün bulutlarıyla geldiği" ifadesi ile Daniel'in görümündeki insanoğluna atıfta bulunur (Daniel 7:13).

İsa'nın kendisinin mesih ilan edilmesini çevirip, İnsanoğlu sözü üzerine uzun tartışmalar başlattığı ilk olay bu değildir. Filipus Sezariyesi yakınlarında Petrus'un itirafından sonra, İsa önce onu susturur, sonra İnsanoğlu'nun çok acı çekmesi, reddedilmesi, öldürülmesi ve üç gün sonra dirilmesi gerektiğini anlatmaya başlar (Markos 8:31). Görünümünün değiştiği olayda İsa havarilerini "İnsanoğlu ölümden dirilmeden" (Markos 9:9) gördüklerini kimseye söylememeleri için uyarır. Her iki olayda da, İsa'nın İnsanoğlu algısının, başkalarının kendisinin mesih kimliğini ifade etmesinin önüne geçmek olduğu açık. Hayatının sonunda bile, kendisini suçlayanların huzurunda dururken, genel bir mesih unvanını ancak Daniel'in kitabındaki şekilde, İnsanoğlu olarak yoruma uygun olması durumunda kabul etmeye istekli görünüyor.

Buna göre mesih sırrını ve dolayısıyla İsa'nın kendisine dair algısını açığa çıkarmanın sırrı, Daniel'de yer alan "insanoğluna benzer

biri" ile ilgili kendine has yorumunu çözümlemekte yatıyor. İsa'nın kim olduğu düşüncesine en çok yaklaşılabilecek nokta da şudur: Daniel'de anlatılan meraklı insanoğlu figürü hiçbir zaman açıkça mesih olarak anılmamış olsa da, açık ve yanlış anlamaya yer vermeyecek şekilde *kral* olarak–dünyadaki tüm halkları Tanrı adına yönetecek kişi olarak adlandırılmaktadır. İsa kendisine alışılmadık "İnsanoğlu" unvanını verirken bunu demek istemiş olabilir mi? Kendisinin kral olduğunu mu söylemek istiyor?

Emin olmak için, İsa İnsanoğlu hakkında uzun ve çoğu zaman da çelişkili ifadelerle konuşuyor. O güçlüdür (Markos 14:62) ancak sıkıntı çeker (Markos 13:26). Yeryüzündedir (Markos 2:10) ancak gelişi gelecektedir (Markos 8:38). İnsanlar tarafından reddedilecektir (Markos 10:33), ancak onları yargılayacaktır (Markos 14:62). Hem efendidir (Markos 8:38) hem de hizmetçidir (Markos 10:45). Ancak yüzeyde bir dizi çelişkili ifade gibi görünen bu açıklamalar aslında, İsa'nın Tanrı'nın Krallığı tanımı ile oldukça tutarlıdır. Aslına bakılırsa, bu iki düşünce–İnsanoğlu ve Tanrı'nın Krallığı– müjdelerde sıklıkla, tek ve aynı kavramı temsil ediyormuş gibi, birbiri ile ilişkilendirilir. Her ikisi de şaşırtıcı biçimde benzer ifadelerle tanımlanmıştır ve zaman zaman da birbiri yerine kullanılmıştır; tıpkı Matta'nın müjdesinde, "Size doğrusunu söyleyeyim. Burada bulunanlar arasında, Tanrı egemenliğinin güçlü biçimde gerçekleştiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var." şeklindeki meşhur Markos 9:1 ayetinin, "Size doğrusunu söyleyeyim, burada bulunanlar arasında, İnsanoğlu'nun *kendi egemenliği içinde* geldiğini görmeden ölümü tatmayacak olanlar var" (Matta 16:28) şeklinde değişmesi gibi.

Bu ifadelerden birinin yerine diğerini kullanarak, Matta İnsanoğlu'na ait olan krallığın tek olduğunu ve Tanrı'nın Krallığı ile aynı olduğunu ima eder. Ve, Tanrı'nın Krallığı mevcut düzenin tamamen tersine çevrilmesi, yoksulların güçlü olması ve ezilenlerin kudretli olması üzerine kurulu olduğundan, bu düzeni Tanrı adına yönetecek en iyi kral, yeni sosyal düzeni başının üzerinde taşıyan kişiden başkası olabilir mi? Bir köylü kral. Başını koyacak yeri olmayan bir

kral. Hizmet edilmeye değil, hizmet etmeye gelmiş bir kral. Bir eşeğin üzerinde gezen bir kral.

İsa, Daniel'in bir unvan olarak kullandığı tanımlama ile kendisine İnsanoğlu dediğinde, kimliğini ve misyonunu nasıl gördüğüne dair açık bir beyanda bulunmaktadır. Kendisini Davut idealinde bir mesih örneği ile, Tanrı adına dünyayı yönetecek olan kral, İsrail'in on iki kabilesini bir araya getirecek olan (İsa örneğinde, "on iki taht üzerinde oturacak" olan on iki havari ile) ve İsrail ulusunu eski görkemli günlerine kavuşturacak olan kral ile ilişkilendirmektedir. Kral Davut ile aynı konuma, "Gücün sağ tarafına" sahip olduğunu iddia etmektedir. Kısacası, kendisine kral demektedir. Özellikle şifreli bir yöntemle de olsa, görevinin sadece mucizeleriyle Tanrı'nın Krallığı'nı başlatmak olmadığını, o Krallığı Tanrı adına yönetmek olduğunu söylemektedir.

Kral olma talebinin aşikâr olan tehlikelerini bildiğinden ve mümkün olabilirse, bu unvanı daha önce talep etmiş olanların kaderini paylaşmaktan kaçınmak için, İsa kendisinden mesih olarak bahsedilmesini sınırlandırmaya çalışmakta, bunun yerine daha belirsiz olan, daha kapalı bir iddia içeren "İnsanoğlu" unvanını tercih etmektedir. Mesih sırrı, tamamen İsa'nın kendisine takipçileri tarafından atfedilen mesih unvanı yerine insanoğlu unvanını yaygınlaştırma isteğinden doğan gerilimden doğmuştur.

İsa kendisini nasıl görmüş olursa olsun, Tanrı'nın Krallığı'nı kurmayı başaramamış olduğu gerçeği ortadadır. Erken dönem kilisesinin önündeki seçenek açıktı: Ya İsa başarısız olmuş diğer mesihlerden biriydi ya da İsa'nın döneminde yaşayan Yahudilerin mesihten beklentileri yanlıştı ve düzeltilmesi gerekiyordu. İkinci grupta olanlar için, her ikisi de İsa'nın ölümünden çok sonra yazılmış olan 1 Hanok ve 4 Ezra'da çizilen kıyamet görüntüsü yolu açtı ve erken dönem kilisesinin İsa'nın kendisine dair kral ve mesih anlayışını, Yahudi İsyanı sonrasının önceden beri var olan, önceden belirlenmiş, göksel ve tanrısal İnsanoğlu ile, "krallığı" bu dünyadan olmayan İnsanoğlu ile değiştirme imkânı verdi.

Ancak İsa'nın krallığı–Tanrı'nın Krallığı–fazlasıyla bu dünyaya aitti. Ve, Celileli yoksul bir köylünün krallık iddiası gülünç görünse de, İsa'nın çağdaşı olan mesihlerin, Celileli Yahuda'nın, Menahem'in, Giora oğlu Simun'un, Kokhba oğlu Simun'un ve diğerlerinin krallık arzularından daha absürt değildi. Tıpkı onlar gibi, İsa'nın krallık iddiaları sahip olduğu güce ya da zenginliğe dayanmıyordu. Tıpkı onlar gibi, İsa'nın da insanların krallıklarını yıkacak büyük orduları, Roma denizlerine açılacak donanması yoktu. Tanrı'nın Krallığı'nı kurmada kullanabileceği tek silahı kendisinden önce ya da sonra gelmiş olan tüm mesihlerin kullandığı silah, Romalıları nihayetinde Tanrı'nın şehrinden çıkaracak olan asilerin ve haydutların kullandıkları silahtı: *gayret*.

Şimdi, İsrail'in dinsizlerden kurtuluşlarının anısına kutladıkları Fısıh Bayramı gelmişken, İsa nihayet mesajını Kudüs'e taşıyacaktı. Silah olarak kuşandığı gayret ile Tapınak yetkililerini ve bunların Romalı yöneticilerini, kutsal toprakları gerçekten kimin yönettiği konusunda doğrudan sorgulayacaktı. Ancak, Fısıh Bayramı olsa da, İsa kutsal şehre zavallı bir hacı olarak girmeyecekti. O Kudüs'ün gerçek kralıydı; Tanrı'nın tahtındaki hakkını talep etmeye geliyordu. Ve bir kral Kudüs'e ancak tezahüratlar yapan, palmiye dalları sallayan, Tanrı'nın düşmanları karşısındaki zaferini ilan eden, cüppelerini yürüdüğü yola seren ve "Hozana! *Davut Oğlu* Hozana! Rab'bin adıyla gelene övgüler olsun" (Matta 21:9; Markos 11:9–10; Luka 19:38) diye haykıran bir kalabalık eşliğinde girebilirdi.

Bölüm On İki

Sezar'dan Başka Kralımız Yok

Nihayet onu almaya geldiklerinde dua ediyordu: Başkâhinler ve ihtiyarlar tarafından, İsa'yı Getsemani Bahçesi'nde saklandığı yerde yakalamak için gönderilen kontrolden çıkmış, ellerinde kılıçları, meşaleleri ve sopaları olan bir kalabalık. Böyle bir kalabalık olması beklenmedik bir durum değildi. İsa kendisini yakalayacakları konusunda havarilerini uyarmıştı. İşte bu nedenle, tam da İsa'nın emrettiği gibi, Getsemani'de karanlığa bürünmüş, kılıçlarını kuşanmış bir hâlde saklanıyorlardı. Yüz yüze gelmeye hazırdılar. Ancak yakalamaya gelenler onları nerede bulacaklarını çok iyi biliyordu. On İkilerden biri, nerede olduklarını bilen ve İsa'yı kolaylıkla tanıyabilecek olan Yahuda İskaryot onlara haber vermişti. Yine de, İsa ve havarileri kolay teslim olmayacaktı. İçlerinden biri kılıcını çekti ve başkâhinin uşaklarının birinin yaralanmasıyla sonuçlanan kısa bir arbede yaşandı. Ancak, direnmek faydasızdı ve İsa yakalanıp, bağlanırken ve kendisini suçlayanlarla yüzleşmek üzere şehre sürüklenerek götürülürken, havariler efendilerini terk etmek ve gecenin içinde kaybolmak zorunda kaldılar.

Onu başkâhin Kayafa'nın avlusuna getirdiler; başkâhinler, din bilginleri ve ihtiyarlar, yani Sanhedrin'in tamamı burada toplanmıştı. Burada, ona kendi sözlerini tekrarlayarak, Tapınak'a karşı savurduğu tehditleri sordular: "Biz O'nun, `Elle yapılmış bu tapınağı

yıkacağım ve üç günde, elle yapılmamış başka bir tapınak kuracağım' dediğini işittik."

Bu çok vahim bir suçlamaydı. Tapınak Yahudilerin başlıca sivil ve dini kurumudur. Yahudi kültünün tek kaynağı ve Roma'nın Yahudiye üzerindeki hegemonyasının en önemli sembolüdür. Dolayısıyla, Tapınak'a yöneltilen en küçük tehdit bile anında hem kâhinlerin, hem de Romalı yetkililerin dikkatini çekerdi. Birkaç yıl öncesinde, imanlı iki haham, Sefora oğlu Yahuda ve Matiya oğlu Margalus, Büyük Hirodes'in Tapınak'ın ana kapısının üstüne yerleştirdiği altın kartal heykelini kaldırma planlarını öğrencileri ile paylaştığında, her iki haham ve öğrencilerinden kırkı yakalanmış ve diri diri yakılmıştı.

Ancak İsa kendisine yöneltilen suçlamalara cevap vermeyi reddeder, belki de verilebilecek bir cevap olmadığından. Sonuçta, herkesin arasında ve tekrar tekrar Kudüs Tapınağı'nı tehdit etmiş, "Burada taş üstünde taş kalmayacak; hepsi yıkılacak" (Markos 13:2) diye yemin etmişti. Kudüs'e geleli sadece birkaç gün olmuştu ama Uluslar Avlusu'nda bir ayaklanmaya neden olmuş, Tapınak'ın mali işlerine şiddetle müdahale etmişti. Tapınak'ın zorunlu kıldığı oldukça pahalı olan kan ve canlı kurban verme gerekliliği yerine, ücretsiz olarak sunduğu şifa ve cin kovma hizmetlerini koymuştu. Üç yıl boyunca Tapınak kâhinliğine öfke kusmuş, üstünlüklerini ve sahip oldukları gücü tehdit etmişti. Din bilginlerini ve ihtiyarları "engerekler soyu" diyerek lanetlemiş ve Tanrı'nın Krallığı'nm kâhin sınıfını ortadan kaldıracağını vaat etmişti. Onun hizmeti bile, mevcut düzenin yıkılması ve şu anda onu yargılamak üzere karşısında bulunan herkesin görevden alınması üzerine kuruluydu. Ne söylenebilirdi ki?

Sabah olduğunda, İsa'yı yeniden bağladılar ve Antonia Kalesi'nin taşlı rampalarından geçirdiler, Pontius Pilatus'un huzuruna çıkardılar. Vali olarak, Pilatus'un Kudüs'teki başlıca sorumluluğu, imparator adına düzeni sağlamaktı. Yoksul bir Yahudi köylü ve gündelik işçinin onun huzuruna getirilmesinin tek nedeni bu dü-

zeni tehlikeye atması olabilirdi. Aksi hâlde, bir duruşma olmaz, soru sorulmaz, savunma istenmezdi. Tarih kaynaklarının ortaya koyduğu üzere, Pilatus, duruşma yapmaktan yana değildi. Kudüs valisi olduğu on yıllık süre içerisinde, kuş tüyünden kalemi ile bir parça papirüsün üzerine üstünkörü çizerek binlerce insanı çarmıha göndermişti. Bir "duruşma" yapılmasını lütfetmesi bir tarafa, İsa ile aynı odada bulunması düşüncesi bile geniş bir hayal gücü gerektiriyor. Bunun için ya İsa'nın Kudüs'ün istikrarına yönelttiği tehdit, Pilatus'un huzuruna çıkma ve yöneltilen suçlamalara cevap verme fırsatına sahip olabilmiş az sayıda Yahudi'den biri olmasını sağlayacak kadar büyük olmalı ya da Pilatus'un huzurunda gerçekleştiği anlatılan duruşma uydurma olmalı.

İkinci olasılığın gerçek olduğunu düşünmek için nedenler var. Olay, gözden kaçırılması mümkün olmayan bir dramatik havada geçiyor. Bu İsa'nın hizmetinin son anı, üç yıl önce Şeria Nehri kıyısında başlamış olan bir yolculuğun sonu. Markos'un müjdesinde, İsa Pilatus ile olan görüşmesinden sonra sadece bir kez daha, çarmıhta ızdırap çekerken konuşur. "Tanrım, Tanrım, beni niçin terk ettin?" (Markos 15:34).

Ancak, Markos'un anlattığı hikâyede, İsa'nın Pilatus'un huzurundaki yargılaması ile çarmıhtaki ölümü arasında, öylesine inanılmaz, öylesine bariz biçimde uydurma bir şey olur ki, İsa'nın çarmıha gerilmesine kadar geçen olayların tümünü şüpheli hâle getirir. Pilatus, İsa ile görüştükten ve yöneltilen tüm suçlamalardan suçsuz bulduktan sonra onu, Tapınak'ta yaşanan bir ayaklanma sırasında Romalı muhafızları öldürmekle suçlanan Barabas adında bir haydutla (*lestes)* birlikte Yahudilere gösterir. Markos'a göre, Roma valisinin Fısıh bayramı sırasında Yahudilerin tercih ettikleri bir tutukluyu serbest bırakma geleneği vardır. Pilatus kalabalığa hangi tutuklunun - vaiz ve Roma'ya ihanet etmiş olan İsa ya da isyancı ve katil Barabas - serbest bırakılmasını istediklerini sorduğunda, toplanan kalabalık isyancının serbest bırakılmasını ve vaizin çarmıha gerilmesini ister.

Masum bir Yahudi köylüyü ölüme gönderecek olma düşüncesinin verdiği acıyla "Neden?" diye sorar Pilatus, "O ne kötülük yaptı ki?" Ancak kalabalık İsa'nın öldürülmesi için daha da yüksek sesle bağırır. "O'nu çarmıha ger! O'nu çarmıha ger!" (Markos 15:1–20).

Anlatılan bu olay hiç mantıklı değil. Müjdeler dışında, herhangi bir Romalı valinin anlatılan Fısıh Bayramı geleneğine dair en ufak bir tarihsel kanıt olmamasını bir kenara bırakalım. Gerçekten de inanılmaz olan Pontius Pilatus'un resmediliş şeklidir; Yahudilerden nefret etmesiyle, Yahudi ritüelleri ve geleneklerine tam anlamıyla saygısız olmasıyla ve düşünmeden çok sayıda idam kararım imzalamış ve bu nedenle de Roma'ya aleyhinde resmî şikâyette bulunulmuş olmasıyla tanınan bir adamın, sorun yaratan pek çok Yahudi'den bir yenisinin kaderi için değerli zamanını ayırmasıdır.

Markos kurgu olduğu besbelli bir olayı, okuyan Yahudilerin yanlış olduğunu hemen fark edecekleri bir olayı uydurmasının nedeni ne olabilirdi? Cevap basit: Markos Yahudi bir kitle için yazmıyordu. Markos'un dinleyici kitlesi, kendisinin yaşadığı yerde, Roma'daydı. Nasıralı İsa'nın yaşamı ve ölümü hakkındaki hikâyesini, Yahudi İsyanı'nın bastırılmasından ve Kudüs'ün yerle bir edilmesinden sadece aylar sonra yazmıştı.

Tıpkı Yahudiler gibi, erken dönem Hıristiyanları da Yahudi İsyanı'nın ve sonrasında yaşananların yarattığı travmaya anlam vermeye çalışıyorlardı. Dahası, İsa'nın devrim mesajını ve kendisine atfettiği Kral İnsanoğlu kimliğini, beklemekte oldukları Tanrı'nın Krallığı'nın hiç gerçekleşmemiş olması gerçeği ışığında yeniden yorumlamaları gerekiyordu. Roma İmparatorluğu'na dağılmış olan müjde yazarlarının, kendilerini Yahudi özgürlük hareketinden uzak göstermek, İsa'nın hikâyesinden radikalizm ya da şiddet, devrim ya da imanlılık belirtilerini mümkün olduğunca silmek ve İsa'nın sözlerini ve davranışlarını içinde bulundukları yeni siyasal duruma adapte etmek istemeleri çok doğaldı. Bu görev, Kudüs'te bulunan Hıristiyan toplumunun büyük bölümünün, Roma'ya karşı savaşı mesihin vaat ettiği zamanın sonunu gösteren bir işaret ola-

rak görüp, dışında kalmayı tercih etmesi nedeniyle nispeten kolaydı. Üçüncü yüzyılda yaşamış tarihçi Sezariyeli Eusebius'a göre, Kudüs'te bulunan çok sayıda Hıristiyan, Şeria Nehri'nin diğer yakasına kaçmıştı. Eusebius "Kudüs Kilisesi'ndeki insanlar," diyordu, "orada bulunan onaylanmış insanlara vahiy yoluyla gelmiş belli bir kehanete göre, savaştan önce şehirden ayrılmaları Peraea'da Pella adlı bir şehre yerleşmeleri emredilmişti." Pek çok anlatıya göre, arkalarında bıraktıkları kilise MS 70'te yıkılmış ve Kudüs'teki ilk Hıristiyan topluluğuna dair tüm işaretler moloz ve kül yığını arasına gömülmüştür.

Tapınak yıkılmış ve Yahudilik dini dışlanmışken, İsa'yı mesih kabul ederek takip eden Yahudilerin verecekleri karar kolaydı: Ya atalarının dininin kült bağlantılarını sürdürecekler ve dolayısıyla Roma'nın düşmanlığından paylarını alacaklardı (Roma'nın Hıristiyan düşmanlığı çok daha sonra zirve noktasına ulaşır), ya da Yahudiliği terk edecekler ve mesihlerini ateşli bir Yahudi milliyetçisinden, krallığı bu dünyaya ait olmayan, iyi işler yapan pasif bir vaize dönüştüreceklerdi.

Bu erken dönem Hıristiyanları yönlendiren sadece Roma'nın intikam alacağı korkusu değildi. Kudüs'ün yıkılması ile, Hıristiyanlık artık yüz binlerce Yahudi'nin çevrelediği ağırlıklı olarak Yahudi olan topraklarda var olan küçük bir Yahudi mezhebi değildi. MS 70'ten sonra, Hıristiyan hareketinin merkezi Yahudi Kudüs'ten Akdeniz'in Grekoromen şehirlerine kaymıştı: İskenderiye, Korint, Efes, Şam, Antakya, Roma. İsa'nın çarmıha gerilmesinden bir nesil sonra, Yahudi olmayan takipçilerinin sayısı Yahudi olanları geçmişti. Birinci yüzyılın sonuna gelindiğinde, müjdelerin büyük bölümünün yazıldığı dönemde, Roma, özellikle de Romalı entelektüel kesim Hıristiyan evanjelizminin başlıca hedefi hâline gelmişti.

Bu kitleye ulaşmak evanjelistlerin bir ölçüde yaratıcı olmasını gerektiriyordu. İsa'nın hayatından devrimci imanın tüm izlerinin silinmesi gerekliliği bir tarafa, Romalıların İsa'nın ölümündeki sorumlulukları tamamen ortadan kaldırılmalıydı. *Mesih'i öldüren-*

ler Yahudilerdi. Romalılar İsa'yı öldürmeyi çok istemesine rağmen bunun için gerekli yasal dayanağa sahip olmayan başkâhin Kayafa'nın isteksiz piyonlarıydı. Başkâhin, Roma valisi Pontius Pilatus'u aldatarak adaletin trajik biçimde hatalı işlemesine neden olmuştu. Zavallı Pilatus, İsa'yı kurtarmak için elinden geleni yaptı. Ancak Yahudiler kan istiyordu, Pilatus'a boyun eğmek, İsa'yı çarmıha gerilmesi için onlara vermekten başka seçenek bırakmadılar. Aslına bakılırsa, müjdelerin tarihi MS 70 yılından ve Kudüs'ün yıkılmasından uzaklaştıkça, Pilatus'un İsa'nın ölümündeki rolü o kadar taraf-sız ve uzak hâle gelir.

Yahudi İsyanı'ndan yaklaşık yirmi yıl sonra Şam'da yazılan Matta'nm müjdesi, İsa'yı özgür bırakabilmek için büyük acılar çeken bir Pontius Pilatus resmeder. Karısı tarafından "o masum adama" bir şey yapmaması konusunda uyarılan ve dini yetkililerin İsa'yı sadece "kıskandıkları için" kendisine teslim ettiklerini fark eden Matta'nın Pilatus'u, İsa'nın ölümünde suçu kelimenin tam anlamıyla üstünden atar. "Bu adamın kanından ben sorumlu değilim" der Yahudilere. "Bu işe siz bakın."

Markos, Matta'nın hikâyesini aktarırken, Yahudiler Pilatus'a "hep bir ağızdan"–yani ulusun tamamı (*pas ho laos*)–cevap veriyor, bugünden, kıyamete kadar İsa'nın ölümü konusunda suçu kendilerinin üstleneceğini söylüyordu: "O'nun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerinde olsun!" (Matta 27:1–26).

Matta ile yaklaşık aynı zamanda, Yunan şehri Antakya'da müjdesini yazan Luka Pilatus'un İsa'nın ölümünde suçsuz olduğunu doğrulamakla kalmaz; beklenmedik şekilde Hirodes Antipa'yı da affeder. Markos'un müjdesini kopyalarken Luka Pilatus'u, İsa'ya karşı yöneltme cüretinde bulundukları suçlamalar nedeniyle başkâhinleri, dini liderleri ve halkı itham eder. "Siz bu adamı bana halkı [yasadan] saptırıyor diye getirdiniz. Oysa ben bu adamı sizin önünüzde sorguya çektim ve kendisini suçladığınız konularda O'nda hiçbir suç bulmadım. [İsa'yı] gönderdiğimde, Hirodes de bulamamış olmalı. Ölüm cezasını gerektiren hiçbir şey yapmadı"

(Luka 23:13–15). Yahudileri kana susamışlıklarından vazgeçirmek için *farklı üç seferde* çaba sarf etmiş olan Pilatus onların taleplerine isteksizce uyar ve İsa'yı çarmıha gerilmesi için teslim eder.

Kanonize olmuş müjdelerin sonuncusunda Pilatus'un masum olduğu ve Yahudilerin suçlu olduğu düşüncesinin en uç noktalara taşınması şaşırtıcı değildir. MS 100 yılından bir süre sonra, Efes'te yazılmış olan Yuhanna'nın müjdesinde, Pilatus zavallı Yahudi köylüsünün hayatını kurtarmak için her şeyi yapıyor; İsa'nın suçsuz olduğunu düşündüğü için değil, onun "Tanrı'nın Oğlu" olduğuna inandığı için. Yine de, Yahudi yetkililere karşı İsa'yı serbest bırakmak için acı içinde uğraştıktan sonra, askeri birliklere hükmeden ve (Kudüs'ün su kemerlerinin yapımı için Tapınak hazinesine dalmasına karşı çıkan Yahudilere yaptığı gibi) verdiği kararlardan herhangi birini protesto eden Yahudileri katletmek için sokaklara bu birlikleri gönderen acımasız prefect, kontrolden çıkan kalabalığın talepleri karşısında onu teslim etmek *zorunda kalıyor*.

Pilatus çarmıha gerilmesi için onu teslim ederken, İsa kendisi ölümünden gerçekte kimlerin sorumlu olduğuna dair şüpheleri ortadan kaldırıyor: İsa, Pilatus'a "Beni sana teslim edenin günahı daha büyüktür" diyor, suçu açıkça Yahudi din adamlarına atarak onu günahlarından bizzat beraat ettiriyor. Yuhanna, o dönemde geniş çaplı bir ayaklanmanın eşiğinde olan Yahudi ulusuna son ve affedilemez bir hakarette daha bulunuyor, onlara, Birinci Yüzyıl Filistini'nde yaşayan herhangi bir Yahudi'nin söylemesi düşünülebilecek en adi, en din dışı sapkınlığı atfediyor. Pilatus onlara "kralınıza" ne yapayım diye sorduğunda Yahudiler "Sezar'dan başka kralımız yok!" karşılığını veriyorlar (Yuhanna 19:1–16).

Bu şekilde, Markos tarafından İsa'nın ölümünün suçunu Roma'dan almak için, tamamen evanjelistik amaçlarla uydurulan bir hikâye, zaman geçtikçe absürtlük noktasına geliyor, süreç içerisinde Hıristiyanlar arasında iki bin yıldır var olan Yahudi karşıtlığının temelini oluşturuyor.

Elbette, İsa'nın Romalı vali ile kısa bir görüşme yapmış olması anlaşılabilir ancak, yine işlediği suç özel bir ilgi gerektirecek büyüklükte ise. Sonuçta İsa sorun çıkaran sıradan biri değildi. Kendisini kral ilan eden adanmış kalabalıkların önünde Kudüs'e kışkırtıcı bir giriş yapması, Tapınak'ta halkı rahatsız etmesi, onu yakalamak için Getsemani'ye giden grubun büyüklüğü– tüm bunlar yetkililerin Nasıralı İsa'yı Yahudiye'nin istikrarı ve düzeni bakımından ciddi bir tehdit olarak gördüklerini gösteriyor. Böyle bir "suçlunun" Pilatus'un ilgi göstermesini hak etme olasılığı oldukça yüksek. Ancak İsa için yapılmış olması muhtemel herhangi bir duruşma çok kısa ve formalite icabı olacaktır, tek sebebi idam edilmesine neden olan suçlamaların resmî olarak kayıt altına alınması olacaktır. Dolayısıyla da amaç, Pilatus'un dört müjdede de yer alan soruyu sormasıdır: "Sen Yahudilerin Kralı mısın?"

Müjdelerde anlatılan hikâye bir drama ise (ki öyle), İsa'nın Pilatus'a verdiği cevap hikâyenin kapanış sahnesini, çarmıha gerilmeyi getiren ortama hizmet edecektir. İsa'nın önceki üç yıl boyunca tüm söylediklerinin ve yaptıklarının bedelinin ödeneceği andır bu: Yetkili kâhinlere saldırılar, Roma işgâlinin lanetlenmesi, krallık iddiaları. Tüm bunlar bu kaçınılmaz yargılanma anına yol açmıştır, tıpkı İsa'nın söylediği gibi. Bundan sonrası çarmıh ve mezar olacaktır.

Buna karşılık, İsa'nın kısa hayatında belki de bundan daha anlaşılmaz ve bilim insanları için daha ulaşılmaz başka bir an daha yoktur. Bu kısmen, İsa'nın yargılanması ve çarmıha gerilmesi ile ilgili çok sayıda anlatı olmasından kaynaklanıyor. Markos'un müjdesi yazılan ilk müjde olsa da, öncesinde, İsa hakkında ilk takipçileri tarafından aktarılan bir grup sözlü ve yazılı anlatı bulunduğu unutulmamalıdır. Bu gruplardan birinden daha önce bahsetmiştik: Sadece Matta ve Luka'ya has olan ve bilim insanlarının *Q* olarak adlandırdıkları materyal. Ancak, Markos'un müjdesinden önce, sadece İsa'nın ölümü ve yeniden dirilmesi ile ilgili olarak oluşturulmuş başka anlatı gruplarının da bulunduğuna inanmak için yeterli neden var. Çile anlatımı olarak anılan bu anlatılar, ilk Hıristiyanla-

rın İsa'nın hayatının sonunda yaşandığına inandıkları temel olaylar zincirini içerir: Son Akşam Yemeği. Yahuda İskaryot'un ihaneti. Getsemani'deki tutuklanma. Başkâhinin ve Pilatus'un huzuruna çıkarılma. Çarmıha gerilme ve gömülme. Üç gün sonra dirilme.

Bu olaylar dizisi aslında bir anlatım içermiyordu, sadece ayinsel amaçla tasarlanmıştı. İlk Hıristiyanlar için, örneğin, havarileri ile paylaştığı son yemeği paylaşarak, Getsemani'de ettiği son duaları okuyarak vs, bir ritüel yoluyla mesihlerinin son günlerini yeniden yaşama aracıydı. Markos'un çile anlatımına katkısı ritüele dökülmüş bu sıralamayı, İsa'nın ölümü ile ilgili bütünlük oluşturan bir hikâyeye dönüştürmüş olmasıdır; onu redakte eden müjdeciler Matta ve Luka da bu hikâyeyi müjdelerine kendi süslemeleri ile birlikte katmışlardır (Yuhanna müjdesinde farklı bir çile anlatımını esas almış olabilir çünkü, İsa'nın son günlerine dair anlattığı detaylardan neredeyse hiçbiri Sinoptiklere uymaz).

Müjdelerdeki diğer her şey gibi, İsa'nın yakalanması, yargılanması ve idam edilmesi hikâyesi de tek bir nedenle yazılmıştır; onun vaat edilen mesih olduğunu kanıtlamak. İçerdiği bilgilerin doğruluğu önemli değildir. Önemli olan tarih değil, İsa çalışmaları olmuştur. Müjde yazarları İsa'nın ölümünün yeni oluşmakta olan topluluğun ayrılmaz bir parçası olduğunu elbette fark etmişlerdi ancak ölüm hikâyesinin süslenmesi gerekiyordu. Yavaşlatılması ve yeniden odaklanması gerekiyordu. Evanjelistler bakımından belli ayrıntılara ve süslenmeye ihtiyacı vardı. Bunun sonucunda, Nasıralı İsa'nın hikâyesinin bu son ve en önemli bölümü teolojik oynamalar ve düpedüz uydurmalarla en belirsiz bölümü hâline gelmiştir. Modern okuyucunun çile anlatımlarından tarihsel doğruluk kırıntıları elde edebilmesi için tek yol evanjelistlerin İsa'nın son günlerine giydirdikleri teolojik katmanları sıyırıp atmak ve hikâyenin müjdelerden elde edilebilecek en basit hâline dönmektir. Ve bunun tek yolu da hikâyeye sondan, İsa'nın çivilerle çarmıha çakıldığı noktadan başlamaktır.

Antik dönemde çarmıha germe yaygın ve sık uygulanan bir idam şekliydi; Persler, Hintliler, Asurlular, İskitliler, Romalılar ve

Yunanlılar tarafından kullanılıyordu. Hatta Yahudiler bile çarmıha germe uygulaması yapardı; bu cezadan rabbinik kaynaklarda defalarca bahsedilir. Çarmıha germenin çok yaygın olmasının nedeni, çok ucuza mal olmasıydı. Neredeyse her yerde yapılabilirdi; gereken tek şey bir ağaçtı. İşkence günlerce sürebilirdi ve bunun için bir işkenceciye ihtiyaç yoktu. Çarmıha germe prosedürü–kurbanın asılma şekli–tamamen idamı gerçekleştiren kişiye kalmıştı. Kimileri baş aşağı duracak şekilde çivilenirdi. Kimileri kazığa oturtulurdu. Kimilerinin başına çuval geçirilirdi. Çoğu çırılçıplak soyulurdu.

Çarmıha gerilmeyi devlet tarafından uygulanan bir ceza olarak gelenekselleştiren Roma olmuş, özellikle eller ve ayakların haç şeklinde bir düzeneğe çivilenmesi konusunda bir tutarlılık oluşturulmuştur. Roma İmparatorluğu'nda çarmıha gerilme o kadar yaygındır ki, Cicero "şu bela" şeklinde bahseder. Halk arasında, "haç" (*crux*) kelimesi "git kendini as" anlamına gelen, sık kullanılan ve argo bir söz hâline gelmiştir.

Ancak, çarmıha germenin bir ölüm cezası olduğunu söylemek doğru olmayacaktır çünkü çoğu durumda kurban önce öldürülür, daha sonra çarmıha çivilenirdi. Çarmıha germenin amacı suçluyu öldürmekten çok devlete karşı gelecek olanlara ibret olmasını sağlamaktı. Bu nedenle, çarmıha germe işlemleri her zaman halka açık yerlerde, kavşaklarda, tiyatrolarda, tepelerde ya da yüksek düzlüklerde, halkın bu vahşi olayı görmemesi mümkün olmayan yerlerde gerçekleştirilirdi. Suçlu öldükten çok sonra bile haçta asılı bırakılırdı; çarmıha gerilenler neredeyse hiçbir zaman gömülmezdi. Çarmıha germenin amacı suçluyu küçük düşürmek ve şahit olanları da korkutmak olduğundan, ceset köpekler tarafından yenmesi ve kuşların kemikleri temizlemesi için asılı bırakılırdı. Daha sonra kemikleri bir çöp yığınına atılırdı; İsa'nın çarmıha gerildiği yer olan Golgota, adını bundan almıştı: *kafatası yeri*. Basitçe ifade etmek gerekirse, çarmıha germe Roma açısından sadece bir ölüm cezası değildi; imparatorluğa baş kaldıranların başına ne geleceğini halka

hatırlatma aracıydı. Bu nedenle sadece en büyük siyasi suçlar için uygulanıyordu: Vatana ihanet, isyan, isyana teşvik, haydutluk.

Nasıralı İsa hakkında, Roma tarafından çarmıha gerilmiş olduğundan başka bir şey bilmeyen biri, onun kim olduğunu, ne olduğunu ve neden bir haça çivili hâlde öldüğünü anlamak için gereken tüm bilgiye sahip olacaktır. Roma'nın gözünde, işlediği suç açıktır. Herkesin görmesi için bir suç yaftasına kazınmış ve başının üzerine yerleştirilmiştir: *Nasıralı İsa, Yahudilerin Kralı.* Suçu kral olmayı arzulamasıdır.

Müjdeler İsa'nın diğer *lestai*, ya da diğer bir deyişle haydutlar ile, tıpkı kendisi gibi devrimcilerle birlikte çarmıha gerildiğini ifade eder. Luka, belli ki bu terimin içerdiği anlamdan rahatsızlık duymuş, *lestai* kelimesini *kakourgoi*, ya da "suçlu" kelimesi ile değiştirmiştir. Ama ne kadar uğraşırsa uğraşsın, Luka mesihi ile ilgili en temel bilgiden kaçamaz: İsa Roma Devleti tarafından isyana teşvik suçu nedeniyle idam edilmiştir. Nasıralı İsa'nın son günleri ile ilgili diğer her şey bu tek ve değişmez bilgi ışığında yorumlanmalıdır.

O hâlde, Pilatus huzurundaki dramatik yargılanma sahnesi, yukarıda açıklanan nedenlerle fantezi olarak değerlendirilebilir. İsa gerçekten Pilatus'un huzuruna çıkmışsa, bu karşılaşma büyük olasılıkla çok kısa sürmüştür ve Pilatus açısından kolayca unutulmuştur. Vali, bırakın gerçeğin anlamına dair uzun bir karşılıklı konuşmayı, kafasını kayıt defterinden İsa'nın yüzünü hafızasına alacak kadar uzun süre kaldırmamış bile olabilir.

Tek sorusunu sormuş olmalı: "Sen Yahudilerin Kralı mısın?" İsa'nın cevabını kayda geçirmiş olmalı. Suçu kaydetmiş olmalı. Ve İsa'yı Golgota'da ölümü bekleyen ya da çoktan ölmüş olan diğer sayısız insanın yanına göndermiş olmalı.

Hatta daha önce Sanhedrin huzurunda yapılan duruşma bile haç dikkate alınarak yeniden incelenmelidir. Müjdelerde anlatıldığı şekliyle, bu duruşmanın hikâyesi çelişki ve tutarsızlıklarla doludur, ancak şu şekilde özetlenebilir: İsa gece, Sebt günü arifesinde, Fısıh

Bayramı sırasında yakalanır. Karanlıkta başkâhinin avlusuna getirilir, burada Sanhedrin üyeleri beklemektedir. Birden, bir grup şahit ortaya çıkar ve İsa'nın Kudüs Tapınağı'nı tehdit ettiğini söylerler. İsa bu suçlamalara cevap vermeyi reddedince, başkâhin ona doğrudan doğruya mesih olup olmadığını sorar. İsa'nın cevabı dört müjdede farklılık gösterir ancak her versiyonda da kendisinin İnsanoğlu olduğu beyanı vardır. Bu beyan başkâhini öfkelendirir, İsa'yı derhâl dine hakaret etmekle suçlar, bunun cezası ölümdür. Ertesi sabah, Sanhedrin İsa'yı çarmıha gerilmek üzere Pilatus'a teslim eder.

Bu sahnedeki sorunlar sayılamayacak kadar çoktur. Sanhedrin'de yapılan yargılama Yahudi yasalarında davalara ilişkin getirilmiş neredeyse tüm kuralları ihlâl eder. Mişna bu konuda çok katıdır. Sanhedrin'in gece toplanmasına izin verilmez. Fısıh Bayramı sırasında toplanmasına izin verilmez. Sebt günü arifesinde toplanmasına izin verilmez. Ve kesinlikle, Matta ve Markos'un iddia ettikleri gibi, başkâhinin avlusunda (aule) öylesine gelişigüzel toplanmasına izin verilmez. Ayrıca, herhangi bir şahidin ifade vermesinden önce suçlanan kişinin neden masum olduğuna dair ayrıntılı bir liste ile başlaması gerekir. Misna'da hahamlar tarafından belirlenen duruşma kurallarının, İsa'nın yargılandığı otuzlu yıllarda geçerli olmadığı argümanı da, müjdelerin de otuzlu yıllarda yazılmadığı hatırlandığında geçerliliğini yitirir. İsa'nın Sanhedrin huzurunda yargılanması anlatımındaki sosyal, dinsel ve siyasi bağlam MS 70 sonrası rabbinik Yahudilik, yani Mişna dönemidir. En azından, apaçık görünen bu hatalar, evanjelistlerin Yahudi yasası ve Sanhedrin uygulamalarına hiç hâkim olmadıklarını gösterir. Sadece bu bile Kayafa huzurundaki duruşmanın tarihselliğine şüphe düşürmelidir.

Yukarıdaki ihlâllerin hepsini görmezden gelsek bile, Sanhedrin yargılamasındaki en sorunlu unsur verdikleri hükümdür. Başkâhin İsa'yı gerçekten mesihlik iddiası ile ilgili olarak sorgulamışsa ve İsa'nın cevabı gerçekten dine küfredildiğini işaret etmişse, bu durumda, Tevrat'ta verilecek ceza çok açık belirtilmiştir: "Rab'be söven

kesinlikle öldürülecektir: *bütün topluluk onu taşlayacaktır*" (Levililer 24:16). İsa'nın insanoğlu olduğunu iddia ederek dine küfretmiş olan İstefan'a verilen ceza buydu (Elçilerin İşleri 7:1–60). İstefan işlediği suç için ifade vermek üzere Roma yetkililerine gönderilmemişti; bulunduğu yerde taşlanarak öldürülmüştü. Roma İmparatorluğu'nda Yahudilerin suçluları idam etme yetkileri olmadığı doğrudur (bu onları İstefan'ı öldürmekten alıkoyamamış olsa bile). Ancak başlangıçta elimizde olan temel bilgiyi gözden kaçıramayız: İsa dine küfretme suçuyla Yahudiler tarafından taşlanarak öldürülmemiştir; Roma tarafından isyana teşvik suçuyla çarmıha gerilmiştir.

Tıpkı İsa'nın Pilatus huzurunda yargılanması hikâyesinde zerre kadar da olsa doğruluk payı olabileceği gibi, Sanhedrin huzurundaki yargılanma hikâyesinde de zerre kadar bir doğruluk payı olabilir. Yahudi yetkililer İsa'yı yakaladılar çünkü onu hem Tapınak üzerindeki kontrolleri açısından bir tehdit olarak görüyorlardı, hem de Roma ile yapmış oldukları anlaşma kapsamında, Kudüs'te korunmasından sorumlu oldukları sosyal düzen açısından zararlı görüyorlardı. Yahudi yetkililerin idam cezası gerektiren davalara hüküm verme yetkileri teknik olarak bulunmadığından, İsa'yı isyana teşvik edici öğretileri konusunda hesap vermek üzere Romalılara teslim etmişlerdi. Pilatus ile Kayafa arasındaki kişisel ilişki bu transferi kolaylaştırmış olabilir, Romalı yetkililerin Yahudi bir isyancıyı ölüme göndermek için ikna edilmeye fazlaca ihtiyaçları yoktu. Pilatus, sosyal düzeni tehdit eden herkes konusunda nasıl karar veriyorsa, İsa hakkında da öyle karar vermişti; onu çarmıha göndermişti. Yargılama yapılmadı. Yargılamaya gerek yoktu. Sonuçta Fısıh Bayramı zamanıydı, Kudüs'te bu dönemde tansiyon hep yüksek olurdu. Şehir hacılarla dolup taşıyordu. Herhangi bir sorun belirtisinde bile derhâl müdahale edilmesi gerekiyordu. Ve, İsa başka bir şey de olabilirdi belki ama sorun olduğu kesindi.

İşlediği suç Pilatus'un kayıt defterine işlendikten sonra İsa Antonia Kalesi'nden çıkarılmış ve avluya götürülmüş olmalı; burada soyulmuş, kazığa bağlanmış ve çarmıha gerilme cezası alanlara uygu-

lanması gelenek hâline geldiği üzere, vahşice kamçılanmış olmalı. Romalılar daha sonra ensesine bir haç yerleştirmiş ve kollarını, yine gelenek olduğu üzere, haçın üzerinden geçirmiş olmalılar. Böylece Yahudilerin boyunlarından boyunduruğu çıkarmayı vaat eden mesihin kendisine, kesilmeye götürülen bir hayvan gibi boyunduruk geçirilmiştir.

Çarmıha gerilme cezası alan herkeste olduğu gibi, İsa da bu haçı Kudüs duvarlarının dışında yer alan bir tepeye, doğrudan şehrin kapılarına çıkan yol üzerine, belki de birkaç gün önce hakiki kralı olarak şehre girdiği kapılara çıkan yol üzerine taşımaya zorlanmıştır. Bu şekilde, kutsal bayram için Kudüs'e gelen her hacı onun çektiği acılara kaçınılmaz biçimde tanık olacak, Roma yönetimine karşı gelenlerin başına ne geldiğini hatırlayacaktır. Haç bir darağacına ya da direğe bağlanacak ve İsa'nın el ve ayak bilekleri üç demir çivi ile bu yapıya çakılacaktır. Bir kaldıraçla birlikte haç dik konuma getirilecektir. Bu şekilde ölüm uzun sürmez. Birkaç saat içinde, İsa'nın ciğerleri yorulacak ve nefes almaya devam etmek imkânsız hâle gelecektir.

Üzeri haçlarla dolan çıplak bir tepede, ölmekte olan yüzlerce suçlunun acı içindeki yakarışları ve inlemeleri ile sarılmış hâlde, son nefesini vermesini bekleyen kargalar hevesle başının üzerinde daireler çizerken, Nasıralı İsa olarak bilinen mesih, kendisinden önce ya da sonra gelmiş olan tüm kurtarıcılar ile aynı alçakça sonu yaşamıştır.

Tek farkla; diğer kurtarıcılardan farklı olarak, o unutulmayacaktır.

KISIM III

Siyon'da boru çalın;
kutsal dağımda boru sesiyle halkı uyarın!
Ülkede yaşayan herkes korkudan titresin,
çünkü Rab'bin günü çok yaklaştı,
geliyor;
karanlık bir gün olacak,
bulutlu, koyu karanlık bir gün.

Yoel 2:1–2

Başlarken

Bedenlenen Tanrı

Öfkeli bir grup Yahudi tarafından dine küfrettiği gerekçesi ile taşlanarak öldürülen İstefan, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra öldürülen ilk takipçisiydi, ama sonuncu olmayacaktı. İsa için "Mesih" demesi nedeniyle şehit edilen ilk kişinin Nasıralı İsa'yı şahsen tanımıyor olması şaşırtıcıdır. İstefan sonuçta havarilerden biri değildi. Tanrı'nın Krallığı tahtının talibi olan Celileli köylü ve gündelik işçi ile hiç karşılaşmamıştı. İsa'yla birlikte yürümemiş ya da onunla konuşmamıştı. İsa'yı Kudüs'ün hakiki yöneticisi olarak karşılayan coşkulu kalabalığın parçası olmamıştı. Tapınak'taki olaya karışmamıştı. İsa yakalandığında ve isyana teşvikle suçlandığında orada değildi. İsa'yı ölürken izlememişti.

İstefan, Nasıralı İsa hakkında söylenenleri ancak onun çarmıha gerilmesinden sonra duymuştu. Kutsal Toprakların dışındaki pek çok Helen şehrinden birinde yaşayan, Yunanca konuşan bir Yahudi olan İstefan Kudüs'e, kendisi gibi binlerce Diaspora Yahudisi ile birlikte hacı olarak gelmişti. Çoğu Celileli çiftçiler ve balıkçılardan oluşan bir grubun Uluslar Avlusu'nda dolaştıklarını ve mesih adını verdikleri basit bir Nasıralı hakkında vaaz verdiklerini gördüğünde, büyük olasılıkla Tapınak kâhinlerine kurbanını sunuyordu.

Böylesi bir görüntü, Kudüs için, özellikle de Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanından Yahudilerin Tapınak sunuları için kutsal şehre geldikleri bayram ve kutsal günlerde, alışılmadık değildi. Ku-

düs Yahudiler için ruhsal etkinliklerin merkezi, Yahudi ulusunun kült merkeziydi. Her mezhebin üyesi, her fanatik, her imanlı, mesih ve peygamberlik iddiasında bulunan herkes, misyonerlik yapmak ya da öğütlerde bulunmak üzere, Tanrı'nın merhametini sunmak ya da Tanrı'nın gazabı konusunda uyarmak üzere, er ya da geç Kudüs'e gelirdi. Özellikle bayram zamanları bu bölücülerin mümkün olan en büyük ve en çok uluslu dinleyici kitlesine ulaşabilmeleri için ideal zamanlardı.

Dolayısıyla, İstefan saçı sakalına karışmış erkekler ve hırpani giysileri içerisindeki kadınlardan oluşan gürültücü kalabalığı, varlıklarını satmış ve gelirini yoksullara vermiş olan; her şeyi ortaklaşa kullanan ve kıyafetleri ve terlikleri dışında kişisel hiçbir eşyası olmayan basit şehirlileri, Tapınak'ın dış avlusundaki sütunlu galeride toplanmış hâlde gördüğünde, başlangıçta büyük olasılıkla fazla ilgi göstermemiştir. Bu bölücü tiplerin çoktan öldürülmüş (dahası çarmıha gerilmiş!) bir mesihin takipçisi olduklarını duyduğunda kulaklarını dikmiş olabilir. İsa'nın ölümünün, *tanımı itibariyle* İsrail'in kurtarıcısı olma ihtimalini ortadan kaldırmış olduğu yönündeki değişmez gerçeğe rağmen, takipçileri tarafından mesih olarak adlandırıldığını öğrendiğinde şaşırmış olmalı. Ancak bu bile Kudüs'te hiç duyulmamış bir şey değildir. Vaftizci Yahya'nın takipçileri, rahmetli öğretmenleri hakkında vaazlar vermeye, onun adına Yahudileri vaftiz etmeye devam etmiyorlar mıydı?

İstefan'ın gerçekten dikkatini çeken aslında bu Yahudilerin, mesihlerinin Roma tarafından çarmıha gerilen diğer tüm suçlulardan farklı olarak, İstefan'ın Kudüs kapılarından girerken Golgota üzerinde dönüp durduğunu gördüğü açgözlü kuşlara yem olması için çarmıhta bırakılmadığını iddia etmeleri olmalı. Hayır, bu köylünün, Nasıralı İsa denen bu kişinin cenazesi haçtan indirilmiş ve Yahudiye'nin en zengin insanlarına yaraşır, kayaya oyulmuş abartılı bir mezara konmuştur. Daha da dikkat çekici olan, takipçilerinin iddiasına göre, mesihlerinin zengin adamın mezarına konmasından üç gün sonra yeniden dirilmiş olmasıdır. Tanrı onu yeniden di-

riltmiş, ölümün pençesinden kurtarmıştı. Grubun sözcüsü, Simun Petrus adındaki Kefernahumlu bir balıkçı, aralarındaki diğer pek çok kişi gibi, bu dirilişe kendi gözleri ile şahitlik ettiğine yemin ediyordu.

Şunu açıkça belirtmek gerekir; bu, zamanın sonu geldiğinde, Ferisilerin olmasını bekledikleri ve Saddukilerin reddettiği diriliş değildir. Bu, Yeşaya Peygamber'in görümündeki mezar taşlarının çatlayıp açılması ve toprağın ölülerini yaşama kavuşturması değildi (Yeşaya 26:19). Bunun, Hezekiel Peygamber'in kehanetindeki "İsrail Halkının" yeniden doğumu, Tanrı'nın halkın kurumuş kemiklerine yeniden hayat üflemesi ile alakası yoktur (Hezekiel 37). Bu yalnız bir bireydi, ölmüş ve günlerce bir kayanın içinde gömülü kalmıştı, aniden ayaklanmış ve mezarından çıkmıştı; bir ruh olarak değil, kanlı canlı bir insan olarak.

İsa'nın takipçisi olan bu insanların iddia ettiklerine benzer bir şey hiç yaşanmamıştı. Elbette antik Mısırlılar ve Persliler arasında ölülerin dirilmesine rastlanabilir. Yunanlılar ruhun ölümsüzlüğüne inansalar da, bedenin ölümsüzlüğüne inanmazlardı. Bazı tanrıların–örneğin Osiris– öldükleri ve sonra dirildikleri düşünülürdü. Bazı insanlar –Jül Sezar, Sezar Augustus– öldükten sonra Tanrı olmuşlardı. Ancak bir bireyin ölmesi ve ete kemiğe bürünerek dirilip sonsuz yaşama başlaması kavramına antik çağda son derece nadir rastlanıyordu ve Yahudilikte yeri yoktu.

Üstelik, İsa'nın takipçilerine göre o sadece ölümden dirilmemişti, onun dirilişi mesih olduğunun kanıtıydı ki bu, Yahudi tarihinde benzeri görülmemiş sıradışı bir iddiaydı. Hristiyanlık savunucularının iki bin yıllık anlatımlarına rağmen, ölen ve sonra dirilen bir mesih inancının Yahudilikte yer almadığı bir gerçektir. İbrani İncili'nin tamamında, bırakın fiziken dirilmeyi, mesihin alçakça ölümüne dair bir ipucunun dahi yer aldığı tek bir bilgi ya da kehanet bölümü bile yoktur. Yeşaya Peygamber "[Tanrı'nın] insanlarının günahını üzerine alacak" olan "acı çeken bir kul"dan bahseder (Yeşaya 52:13-53:12). Ancak Yeşaya bu adsız hizmetkârın mesih oldu-

ğunu belirtmez ya da günahları üstlenen bu kulun dirileceğini iddia etmez. Daniel da "egemenliğine son verilecek ve büsbütün yok edilecek" olan bir "mesh edilmiş kişi"den (yani mesihten) bahseder (Daniel 7:26). Ancak Daniel'in vaftiz edilmiş kişisi öldürülmez; sadece "gelecek olan bir kral" tarafından yerinden edilir. İsa'nın ölümünden yüzlerce yıl sonra, Hıristiyanların bu ayetleri, mesihlerinin kendisinden beklenen kurtarıcılık görevlerinin hiçbirinde başarılı olamamasına anlam verecek şekilde yorumlamış oldukları doğru olabilir. Ancak, İsa'nın yaşadığı dönemde Yahudilerin acı çekecek ve ölecek olan bir mesihe dair herhangi bir düşünceleri yoktu. Onlar zafer kazanacak ve hayatta kalacak olan bir mesih bekliyorlardı.

İsa'nın takipçilerinin öne sürdüğü, sadece kurtarıcıya dair kehanetlerin değil, aynı zamanda Yahudi mesihin doğası ve görevine dair her şeyin yeniden tanımlanması cüretkârlığıydı. Kutsal yazılar konusunda eğitim almamış ve inisiye edilmemiş bir kişinin umursamaz özgüvenini sergileyen balıkçı, Simun Petrus, Kral Davut'un mezmurlarından birinde bizzat mesihin çarmıha gerileceği ve dirileceği kehanetinde bulunduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti. "Davut bir peygamberdi ve soyundan gelen birini tahtına oturtacağına dair Tanrı'nın kendisine ant içerek söz verdiğini biliyordu" dedi Petrus Tapınak'ta toplanan hacılara, "Geleceği [İsa'yı] görerek Mesih'in ölümden dirilişine ilişkin şunları söyledi: O, ölüler diyarına terk edilmedi, bedeni çürümedi.'" (Elçilerin İşleri 2:30–31).

İstefan kutsal metinler konusunda bilgili olsaydı, kutsal yazmaları hatmetmiş bir din bilgini olsaydı, sadece Kudüs'te yaşayan biri olsaydı ve mezmurların Tapınak duvarlarından dalga dalga yayılan sesi onun için kendi sesi kadar tanıdık olsaydı, Kral Davut'un mesih hakkında böyle bir şey söylemediğini hemen bilirdi. Petrus'un bahsettiği "kehanet" Davut'un *kendisi* hakkında okuduğu bir mezmurdu:

Bu yüzden içim sevinç dolu, yüreğim coşuyor;
bedenim güven içinde
Çünkü sen beni Sheol'e terk etmezsin [ölüler diyarı ya da "Hades"],
Sadık kulunun çürümesine izin vermezsin. [Bunun yerine]hep yaşam yolunu gösterirsin bana;
bol sevinç vardır senin huzurunda,
sağ elinden mutluluk eksilmez.
Zebur 16:9–11

Ancak –İsa'nın mesajında ölümünden sonraki dramatik değişim de burada yatıyor– İstefan din bilgini değildi. Kutsal yazmalar konusunda uzman değildi. Kudüs'te yaşamıyordu. Dolayısıyla, verdikleri mesaj, mesajı aktarırken duydukları tutku kadar kesin olan, okuma yazma bilmez coşkulu bir grubun aktardığı bu yeni, yenilikçi ve alışılmışın son derece dışındaki mesih yorumu için mükemmel bir dinleyici örneği oluşturuyordu.

İstefan, İsa'nın ölümünden kısa bir süre sonra İsa'nın hareketine katılmıştı. Uzak Diaspora'da yaşayan ve din değiştiren çoğu kişi gibi, o da memleketini terk etmiş, malını mülkünü satmış, kaynaklarını topluluğa aktarmış ve kendisine Kudüs'te, Tapmak duvarlarının gölgesinde bir yuva edinmişti. Bu yeni topluluğun bir üyesi olarak kısa bir zaman, belki bir ya da iki yıl, geçirmiş olsa da, din değiştirmesinden kısa süre sonra vahşice öldürülmüş olması nedeniyle, ismi Hıristiyanlık tarihinin yıllıklarında sonsuza kadar yükseltilecekti.

Bu kutlu ölümün hikâyesi Elçilerin İşleri kitabında anlatılır ve çarmıha gerilmesinden sonra İsa'nın hareketinin ilk birkaç on yıllık dönemine tarihlenir. Bu kitabı kendi müjdesinin devamı olarak yazdığı iddia edilen evanjelist Luka, İstefan'ın taşlanmasını kilisenin erken tarihinde bir dönüm noktası olarak tarif eder. İstefan "Tanrı'nm lütfuyla ve kudretle dolu, halk arasında büyük harikalar ve mucizeler yaratan" (Elçilerin İşleri 6:8) bir kişi olarak sunulur.

Konuşması ve bilgeliği, Luka'nın iddiasına göre, o kadar güçlüdür ki çok az kişi karşı koyabilir. Hatta, İstefan'ın çarpıcı ölümü Elçilerin Kitabında, Luka için çile anlatımının son noktası olur; Sinoptik müjdeler içerisinde, sadece Luka'nın müjdesi İsa'ya karşı getirilen Tapınak'ı yıkma tehdidinde bulunduğu suçlamasını İstefan'ın yargılanmasına aktarır.

"Getirdikleri yalancı tanıklar, 'Bu adam [İstefan] durmadan bu kutsal yere [Tapınak] ve Yasa'ya karşı konuşuyor' dediler. 'Nasıralı İsa burayı yıkacak, Musa'nın bize emanet ettiği töreleri de değiştirecek' dediğini duyduk." (Elçilerin İşleri 6:13–14).

Üstelik Luka, müjdesinde İstefan'a İsa için bile yer vermediği bir öz savunma imkânı sağlar. Kalabalığın huzurunda gerçekleşen uzun ve kontrolsüz tartışmada, İstefan neredeyse tüm Yahudi tarihini özetler, İbrahim'le başlar ve İsa ile bitirir. Luka'nın uydurduğu kesin olan bu konuşma çok temel hatalarla doludur: Ataların babası Yakup'un gömülü olduğu yer aktarımı hatalıdır ve anlaşılmaz bir şekilde Musa'ya yasayı bir meleğin verdiğini iddia eder, ki Filistin'deki en eğitimsiz Yahudi bile yasayı Musa'ya bizzat Tanrı'nın verdiğini bilir. Ancak, konuşmanın asıl önemi sonlarına doğru ortaya çıkar; kendinden geçen İstefan göğe bakar ve "İnsanoğlu'nun Tanrı'nın sağında durmakta olduğunu" görür (Elçilerin İşleri 7:56).

Bu, erken dönem Hıristiyan topluluğunun en sevdiği görüntülerden biri olabilir. Yunanca konuşan bir diğer Diaspora Yahudisi olan Markos, müjdesinde İsa'ya başkâhine benzer bir şey söyletir: "Ve sizler, İnsanoğlu'nun kudretli Olan'ın sağında oturduğunu ve göğün bulutlarıyla geldiğini göreceksiniz" (Markos 14:62); bu ifade daha sonra Yunanca konuşan diğer iki Diaspora Yahudisi olan Matta ve Luka tarafından alınır ve kendi anlatımlarında kullanılır. Ancak İsa kendisi ile Kral Davut arasında bir bağlantı çizmek için doğrudan Mezmur 110'dan alıntı yaparken, İstefan'ın Elçilerin İşleri'nde aktarılan konuşmasında "kudretli Olan'ın sağında" ifadesi "Tanrı'nın sağında" olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin bir nedeni vardı. Antik çağda İsrail'de, sağ taraf kudret ve otoritenin

simgesiydi; yüce bir konumu ifade ediyordu. "Tanrı'nın sağında" oturmak, Tanrı'nın görkemini paylaşmak, onur ve öz bakımından onunla aynı olmak demekti. Aquinalı Thomas'ın dediği gibi, "Babanın sağ tarafında oturmak Tanrısal görkemi paylaşmaktan başka bir şey değildir... [İsa] Babanın sağında oturur çünkü Baba ile aynı Öze sahiptir."

Diğer bir deyişle, İstefan'ın İnsanoğlu, "göklerin bulutlarıyla" gelen kral Daniel figürü değildir. "Bütün halklar, uluslar ve her dilden insan ona tapınsın" (Daniel 7:1–14) diye dünyada krallığını kurmuyordu. O artık mesih bile değildi. İnsanoğlu, İstefan'm görümünde, ezelden beri var olan, krallığı bu dünyaya ait olmayan, Tanrı'nm sağında duran, yapısı ve özü itibariyle *Bedenlenmiş Tanrı* olan göksel bir varlıktı

Taşların uçuşmaya başlaması için bu yeterliydi.

Bir Yahudi için dine İstefan'm iddia ettiğinden daha büyük bir hakaret olamayacağını anlamalıyız. Yahudilikte, bir insanın ölmesi ve sonsuz hayata dirilmesi iddiasının benzeri görülmemiş olabilir. Ancak, bir "tanrı-insan" varsayımı dine küfürdü. İstefan'm ölüm acıları içinde kıvranırken haykırdıkları, İstefan'ın kendi dininde Tanrı'nm ve insanın doğası ve bunların birbiri ile ilişkisi konusunda ortaya koyduğu her şeyden radikal olarak ve uzlaşmaya yer bırakmayacak biçimde uzaklaşan, tamamen yeni bir dindi. O gün Kudüs kapılarının dışında sadece İstefan'ın ölmediğini söylemek mümkün. Onunla birlikte, Nasıralı İsa olarak tanınan tarihsel kişilik de taş yığınları arasına gömüldü. Mesihlik gömleğini kuşanan ve yozlaşmış Tapmak kâhinlerine ve acımasız Roma işgâline karşı gözü kara bir direniş başlatmış olan gayretli Celileli köylü ve Yahudi milliyetçisinin hikâyesi, çarmıhtaki ölümüyle ya da boş bulunan mezarıyla değil ama takipçilerinden birinin onun Tanrı olduğunu iddia etmeye cüret etmesi ile kesin olarak sona eriyor.

İstefan MS 33 ile 35 yılları arasında şehit edildi. Taşlanmasını onaylayan kalabalığın arasında Akdeniz'de zengin bir Roma şehri

olan Tarsus'tan gelen genç, dindar bir Ferisi vardı. Adı Saul'dü ve tam anlamıyla imanlı biriydi: Dine karşı yapılan İstefan'ınki hakaretleri şiddetle bastırması ile ünlü, Musa'nın Yasası'nın sıkı takipçisi olan bir kişiydi. Yaklaşık olarak MS 49 yılında, İstefan'ın ölümünü memnuniyetle izlemesinin ardından sadece on beş yıl geçmişken, aynı fanatik Ferisi, artık Hıristiyanlığa geçip Pavlus adını almış ateşli bir kişiliğe dönüşmüştü ve Yunan şehri Filipus'ta bulunan arkadaşlarına bir mektup yazarak, yanlış anlaşılmaya yer vermeyecek şekilde ve hiç çekinmeden, Nasıralı İsa'dan Tanrı olarak bahsediyordu. Pavlus, "insan benzeyişinde doğmuş" olmasına rağmen, "Tanrı özüne sahip" diye yazmıştı (Filipililer 2:6–7).

Bu nasıl olabilir? Devlete karşı suç işlemiş biri olarak utanç verici biçimde ölmüş, başarısız olmuş bir mesih, birkaç yıllık süre zarfında, cennetin ve dünyanın yaratıcısına; Tanrı'nın bedenlenmiş hâline dönüştürülebilir?

Bu sorunun cevabı, dikkat çekici bir gerçeğin değerlendirilmesinde yatıyor: Nasıralı İsa hakkında yazılmış her söz, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna müjdelerindeki tüm hikâyeler de dâhil, İstefan ve Pavlos gibi, yaşadığı dönemde İsa'yı hiç tanımamış olan insanlar tarafından yazılmıştır (belki Luka'nın müjdesi dışında, müjdelerin ismini aldıkları kişiler tarafından yazılmadığını unutmamalıyız). İsa'yı tanımış olanlar –Kudüs'e kral olarak gelirken onu izlemiş ve Tapınak'ı Tanrı adına temizlemesine yardım etmiş olanlar, yakalandığında yanında olan ve yalnız başına ölürken onu izleyenler– İsa'nın arkasında bıraktığı hareketin tanımlanmasında şaşırtıcı biçimde az rol oynamıştır. Elbette İsa'nın ailesinin üyeleri, özellikle İsa'nın yokluğunda topluluğa liderlik edecek olan kardeşi Yakup, çarmıha gerilme olayından sonraki birkaç on yıllık dönemde etkili olmuştu. Ancak, İsa'nın dönüşünü beklerken çoğunlukla Kudüs'te yerleşme kararları ve kendilerinin ve topluluklarının, kutsal şehirdeki neredeyse herkes gibi, MS 70'te Titus'un orduları tarafından bozguna uğratılması ile engellenmişlerdir. İsa tarafından mesajını yayma görevi verilen havariler Kudüs'ten ayrılmış ve ülkenin çeşit-

li yerlerine dağılarak müjdeyi taşımışlardır. Ancak, bu yeni inanışı teolojik olarak tefsir etme ya da İsa'nın hayatı ve ölümüne dair talimat niteliğinde anlatımlar oluşturma bakımından yetkin olmamaları, onları ciddi ölçüde sınırlandırmıştır. Sonuçta bunlar çiftçi ve balıkçılardı, okuma ya da yazma bilmiyorlardı.

İsa'nın mesajını tanımlama görevi bunun yerine, yeni inanışın yaygınlaşmasında birincil araç hâline gelecek olan, yeni bir grup eğitimli, şehirli, Yunanca konuşan Diaspora Yahudisine düştü. Çoğu Yunan felsefesi ve Helenistik düşünceye hâkim olan bu sıra dışı adamlar ve kadınlar İsa'nın mesajını, hem kendileri gibi Yunanca konuşan Yahudiler, hem de Diaspora'daki diğer uluslardan komşuları tarafından daha hoş görülecek şekilde yorumlamaya başlayınca, zaman içinde İsa'yı devrimci bir imanlı Yahudi'den, Romalılaşmış bir yarı tanrıya, Yahudileri Roma işgâlinden kurtarmayı denemiş ve başarısız olmuş bir insandan dünyevi konularla hiç ilgisi olmayan ruhani bir varlığa dönüştürdüler.

Bu dönüşüm çatışma ya da zorluklar yaşanmadan gerçekleşmedi. İsa'mn Aramice konuşan, orijinal takipçileri, ailesinin üyeleri ve On İkilerin hayatta kalanları da dâhil olmak üzere, İsa'nın mesajının doğru anlaşılması konusunda Yunanca konuşan Diaspora Yahudileri ile açıkça karşı karşıya geldiler. Bu iki grup arasındaki anlaşmazlık çarmıha gerilmeyi izleyen ilk birkaç on yıllık süre içinde Hıristiyanlık yorumunda iki farklı ve rakip kamp oluşmasına neden oldu: Bu kamplardan birine İsa'nın kardeşi Yakup liderlik ediyordu; diğeri ise eski bir Ferisi olan Pavlus tarafından destekleniyordu. Daha sonra göreceğimiz gibi, bugün bildiğimiz global din olan Hıristiyanlığı şekillendiren, her şeyden çok, bu iki sert ve açıkça düşmanca tutum içerisindeki rakip olmuştur.

Bölüm On Üç

Mesih Dirilmemişse

Müjdelerin söylediğine göre, günün altıncı saatiydi–öğleden sonra üç–Sebt gününden önceki gün, Nasıralı İsa son nefesini verdi. Markos'un müjdesine göre, tüm dünyanın üzerine bir karanlık çöktü, sanki yaratılmış tüm varlıklar, kendisine Yahudilerin Kralı dediği için işkence görmüş ve idam edilmiş bu basit Nasıralı'nın ölümüne tanıklık etmek için durmuştu. Dokuzuncu saatte, İsa aniden bağırdı, "Tanrım, Tanrım, beni niçin terk ettin?" Biri ekşi şaraba süngeri batırdı ve acısını azaltmak için onun dudaklarına uzattı. Sonunda, ciğerlerindeki baskıya daha fazla dayanamayan İsa başını gökyüzüne kaldırdı ve yüksek sesle, acılı bir haykırışla, ruhunu teslim etti."

İsa'nın sonu hızlı ve kimse fark etmeden gelebilirdi; sadece tepenin eteklerinde ağlayarak bekleyen, yaralı ve sakat efendilerine bakan bir avuç kadın öğrencisi dışında, erkeklerin çoğu Getsemani'de sorun çıkacağının ilk işaretini gördüğünde, karanlıkta dağılıp gitmişti. Golgota'nın tepesinde bir haçta asılı bir devlet düşmanı görüntüsü ne yazık ki, sıradandı. O gün İsa ile birlikte onlarcası öldü, kemikleri kırılmış bedenleri sonrasındaki günler boyunca asılı kaldı, başlarının üstünde dönen leşçil kuşlara ve gecenin karanlığında kuşlardan artanları yemek için gelen köpeklere bırakıldı.

Ancak, İsa sıradan bir suçlu değildi, en azından onun son anlarını anlatan evanjelistler için. O Tanrı'nın dünyadaki elçisiydi. Ölümü, onu çarmıha göndermiş olan Roma valisi ve onu ölüme teslim etmiş

olan başkâhin fark etmeden olmamalıydı. Ve bu şekilde, İsa ruhunu göklere teslim ettiğinde, tam son nefesini verdiği anda, müjdeler der ki, Tapınak'ta sunak ile Kutsalların Kutsalını ayıran perde, binlerce sununun kurban edilmesi ile saçılan kan ile lekelenmiş perde, sadece ama sadece başkâhinin Tanrı'nın huzuruna çıkarken kenara çektiği perde, yukarıdan aşağıya dek yırtılarak ikiye bölündü.

Çarmıhın altında duran bir yüzbaşı, şaşkınlık içinde, "Bu adam gerçekten Tanrı'nın oğluydu" dedi ve olanları Pilatus'a rapor etmek için koşarak gitti.

Tapmak perdesinin yırtılması, çile anlatımları için çok uygun bir sondu, onlarca yıl sonra İsa'nın ölümünün ne anlama geldiğini düşünecek olan insanlar için mükemmel bir semboldü. İsa'nın fedakârlığı, insanlık ile Tanrı arasındaki engeli ortadan kaldırdı, dediler. Kutsal varlığı dünyanın geri kalanından ayıran perde yırtıldı. İsa'nın ölümü aracılığıyla, artık herkes, ritüeller olmadan ya da kâhinler gibi meditasyon yapmadan Tanrı'nın ruhuna erişebilecekti. Başkâhinin, bedeli çok yüksek olan ayrıcalığı, Tapmak'ın kendisi, aniden gereksiz oluyordu. Mesih'in bedeni Tapınak ritüellerinin yerini alıyor, İsa'nın sözleri de Tevrat'ın yerine geçiyordu.

Elbette, bunlar Tapınak'ın yıkılmasından yıllar sonra ortaya çıkan teolojik düşüncelerdi; İsa'nın ölümünün zaten artık var olmayan bir tapınağın yerine geçtiğini düşünmek zor değil. Çarmıha gerilme olayından sonra Kudüs'te kalan havariler için ise, Tapınak ve kâhin sınıfı gerçeğin ta kendisiydi. Kutsalların Kutsalı'nın önünde asılı olan perdeyi hâlâ herkes görebiliyordu. Tapınak Dağı'nın kontrolü hâlâ Başkâhin ve askerlerindeydi. Pilatus'un askerleri hâlâ Kudüs'ün taş sokaklarında dolaşıyordu. Fazla bir şey değişmemişti. Dünya, temelde, mesihlerinin kendilerinden alınmasından öncesi ile aynıydı. İsa'nın ölümünden sonra havarileri inançları konusunda zorlu bir sınavla karşı karşıya kaldılar. Çarmıh, onların mevcut sistemi tersine çevirme, İsrail'in on iki kabilesini yeniden bir araya getirme ve Tanrı adına bunları yönetme hayallerinin sonu olmuştu. Tanrı'nın Krallığı, İsa'nın vaat ettiği gibi, dünyada kurulmayacaktı.

Ezilenler ve yoksullar zengin ve güçlü olanlarla yer değiştirmeyecekti. Roma işgâli sona ermeyecekti. İmparatorluğun öldürdüğü diğer tüm mesihler gibi, İsa'nın havariler için de amaçlarından vazgeçmekten, devrimci eylemlerini terk etmekten ve çiftliklerine ve köylerine dönmekten başka yapılacak bir şey kalmamıştı.

Sonra, olağan dışı bir şey oldu. O şeyin tam olarak ne olduğunu bilmek imkânsız. İsa'nın dirilişi tarihçilerin ele alması için, onları çok aşan, zor bir konu, üstelik sadece tarihteki İsa üzerine yapılacak herhangi bir incelemenin kapsamının dışında kalacağı için değil. Bir insanın feci bir şekilde ölmesi ve üç gün sonra yeniden hayata dönmesi nosyonunun akıl, mantık ve algı dışı olduğu açık. Tüm tartışmaları burada bırakmak, dirilişin yalan olduğunu söyleyip gözardı etmek ve dirilmiş olan İsa'ya inanmanın yanıltılmış bir zihnin ürünü olduğunu söylemek kolay.

Ancak, değerlendirilmesi gereken, rahatsız edici bir etken var: Dirilmiş olan İsa'yı gördüğünü söyleyenler, birbiri ardına kendi acı dolu ölümlerine giderken, beyanlarını geri almayı reddediyordu.

Böyle bir durum alışılmadık değildi. Gayretli pek çok Yahudi inançlarını inkâr etmeyi reddettikleri için dehşet verici biçimde öldürülmüştü. Ancak İsa'nın bu ilk takipçilerinden, yüzlerce, belki bin yıl önce yaşanmış olaylara dayanan inanç konularını inkâr etmeleri istenmiyordu. Bunlardan kendilerinin, bizzat, doğrudan yaşadıkları bir şeyi inkâr etmeleri isteniyordu. Havariler, İsa'nın çarmıha gerilmesi ile sonuçlanan isyana teşvik suçunun ortakları olarak, Kudüs'te kaçak yaşıyorlardı. Vaaz ettikleri konular nedeniyle tekrar tekrar tutuklanmış ve taciz edilmişlerdi; liderleri dine küfür suçlamalarına cevap vermek üzere defalarca Sanhedrin huzuruna çıkarılmışlardı. Dövülmüş, kamçılanmış, taşlanmış ve çarmıha gerilmişlerdi ama İsa'nın dirildiği iddialarına son vermemişlerdi. Ve bu da işe yaramıştı! Belki de havarilerin diriliş deneyimlerini bir tarafa atmamak için en önemli neden, kendisinden önce ve sonra gelmiş tüm mesihler arasında, sadece İsa'nın hâlâ mesih olarak anılmasıdır. Bu küçük Yahudi mezhebinin dünyanın en büyük dinine

dönüşmesini sağlayan kesinlikle, İsa'nın takipçilerinin onun dirilişine hararetle inanmalarıydı.

Her ne kadar diriliş hikâyeleri ilk kez doksanların ortaları ile sonları arasında bir dönemde yazılmış olsa da (yaklaşık olarak MS 50'de derlenmiş olan Q materyallerinde de, MS 70'ten sonra yazılmış olan Markos'un müjdesinde de diriliş anlatılmaz), yeni gelişmeye başlayan Hıristiyan toplumunda diriliş inancı ilk ayinsel formüllerin parçası olmuş gibi görünüyor. Pavlus –İsa'nın mesajının en etkili yorumcularından biri olacak eski bir Ferisi– yaklaşık olarak MS 50'de Yunan şehri Korint'te yaşayan Hıristiyan topluluğa hitaben yazdığı mektupta dirilişten bahseder. "Aldığım bilgiyi size öncelikle ilettim." der Pavlus. "Şöyle ki, *Kutsal Yazılar uyarınca* Mesih, günahlarımıza karşılık öldü, gömüldü ve *Kutsal Yazılar uyarınca* üçüncü gün ölümden dirildi. Kefas'a [Simun Petrus], sonra Onikiler'e göründü. Daha sonra da beş yüzden çok kardeşe aynı anda göründü. Onların çoğu hâlâ yaşıyor, bazılarıysa öldüler. Bundan sonra [kardeşi] Yakup'a, sonra bütün elçilere ve en son, ... bana da göründü." (1 Korintliler 15:3– 8).

Pavlus bu sözleri MS 50'de yazmış olabilir ama aslında çok eski bir formülü, izleri kırklı yılların başlarına kadar sürülebilecek bir formülü tekrarlamaktadır. Yani, İsa'nın dirildiğine iman etmek topluluğun inançlarına ilk şahadet etme araçlarından biridir –çile anlatımından önce, hatta bakire anneden doğumdan da önce gelir. Yine de, dirilişin tarihsel bir olay olmadığı gerçeği geçerliliğini korur. Tarihsel bir etkisi olabilir ancak olayın kendisi tarihin kapsamı dışında ve inancın alanında kalır. Aslında, Pavlus'un Korintlilere yazdığı aynı mektupta belirttiği gibi, Hıristiyanlar için en önemli iman sınavıdır: "Mesih dirilmemişse, bizim öğrettiklerimiz boştur ve sizin imanınız yararsızdır" (1 Korintliler 15:17).

Pavlus burada önemli bir noktaya işaret eder. Diriliş olmadan, İsa'nın mesihlik iddiasının tüm görkemi yerle bir olur. Diriliş, üstesinden gelmesi çok zor olan, havarilerin gözardı etmesi mümkün olmayan bir sorunu çözer: İsa'nın çarmıha gerilmesi onun mesih ve

Davut'un varisi olduğu iddiasını geçersiz kılıyor. Musa'nın Yasası'na göre, İsa'nın çarmıha gerilmesi aslında onun Tanrı tarafından lanetlenmiş olduğunu gösteriyor: "Ölüsü ağaca asılan [yani, çarmıha gerilen] biri Tanrı tarafından lanetlenmiştir" (Yasa Kitabı 21:23). Ama, İsa eğer gerçekten ölmemişse, ölümü sadece ruhsal gelişiminin başlangıcı ise, haç artık bir lanet ya da başarısızlık sembolü olamaz. Bir zafer sembolüne dönüştürülecektir.

Diriliş iddiası akıl almaz ve benzersiz, tam da bu nedenle çarmıhın gölgesinde paramparça olan eski mabedin yerine yepyeni bir mabet inşa edilmesi gerekiyordu. Müjdelerdeki diriliş hikâyeleri işte bu amaçla yaratıldı: Zaten kabul görmüş olan bir inancı ete kemiğe bürümek için; yerleşik bir inançtan bir anlatım yaratmak için ve en önemlisi, iddiaları reddedip eleştiride bulunanların, İsa'nın takipçilerinin en fazla bir ruh ya da hayalet görmüş olduğunu söyleyenlerin, İsa'yı yeniden dirilmiş gibi göstermek için bedenini mezardan havarilerin çaldığını düşünenlerin sözlerine karşılık vermek için. Bu hikâyelerin yazıldığı zamana kadar, çarmıha gerilmenin ardından altmış yıl geçmişti. Bu sürede, evanjelistler dirilişe karşı akla gelebilecek her türlü itirazı duymuşlardı ve bu itirazların her biri için bir anlatım hazırlayabilmişlerdi.

Havariler bir hayalet gördü mü dediler? Bir hayalet, Luka 24:42–43'deki dirilmiş olan İsa'nın yaptığı gibi balık ve ekmek yiyebilir mi?

İsa sadece hayalet mi dediler? "Bir hayalette et ve kemik olur mu?" diye sorar dirilmiş olan İsa kuşku duyan havarilerine ve kanıt olarak, dokunmaları için ellerini ve ayaklarını uzatır (Luka 24:36–39).

İsa'nın bedeni çalındı mı dediler? Nasıl olabilir ki, Matta mezarına silahlı korumalar yerleştirmişti. Korumalar da İsa'nın dirildiğini kendi gözleriyle görmüştü de, kâhinlerden aldıkları rüşvete karşılık havarilerin cesedi burunlarının dibinden çaldıklarını söylemişlerdi? "Bu söylenti bugüne dek Yahudiler arasında tekrarlanagelmiştir." (Matta 28:1– 15).

Tekrar belirtmek gerekirse, bu hikâyeler tarihsel olayları aktarma amacı taşımaz; perde arkasında yaşanmakta olan bir tartışma için özenle hazırlanmış ispat çabalarıdır. Yine de, Nasıralı İsa'nın ölümden dirilmesini tartışmak başka bir konu. Sonuçta, tamamen inanç meselesi. Ama, bunu *Kutsal Yazılar uyarınca* yaptığını söylemek bambaşka bir konu. Luka dirilmiş olan İsa'yı bu konuyu bizzat ele alır biçimde resmeder, "İsrail'i kurtaracak kişi olduğunu ummuş" (Luka 24:21) olan havarilere sabırla açıklama yapar, ölümü ve dirilişinin aslında mesih kehanetlerinin yerine gelmesi olduğunu, "Musa'nın Yasaları'nda, peygamberlerde ve Zebur'da" mesih hakkında yazılmış olan her şeyin çarmıha ve boş mezara yol açtığını anlatır. "Şöyle yazılmıştır: Mesih acı çekecek ve üçüncü gün ölümden dirilecek" der İsa havarilerine (Luka 24:44–46).

Ne var ki, bunlar hiçbir yerde yazmaz: Ne Musa'nın Yasası'nda, ne peygamberlerde, ne de Zebur'da. Yahudi düşünce tarihinin tamamında, mesihin acı çekeceği, öleceği ve üçüncü gün dirileceğini yazan tek bir kutsal metin satırı bile yoktur; bu da İsa'nın bu inanılmaz iddiasını desteklemek için herhangi bir kutsal metinden alıntı yapma zahmetine girmemesini açıklar. İsa'nın takipçilerinin Kudüs'te, kendileri gibi Yahudileri ikna etmekte zorlanmalarına şaşmamak gerek. Pavlus Korintlilere mektubunda çarmıha gerilmenin "Yahudilere göre yüz karası" olduğunu yazdığında, havarilerin yaşadığı ikilemi ciddi anlamda hafife almaktadır (1 Korintliler 1:23). Yahudiler için, çarmıha gerilmiş bir mesih en azından bir çelişkidir. İsa'nın çarmıha gerilmiş olması, onun mesihlik iddialarını geçersiz kılmıştır. Havariler bile bu sorunun farkındadırlar. Bu nedenle, kurulmasını umdukları Tanrı'nın Krallığı'nın aslında dünyevi bir krallık değil, göksel bir krallık olduğunu; mesihlikle ilgili kehanetlerin yanlış anlaşıldığını; kutsal metinlerin, doğru yorumlanırsa, herkesin düşündüğünün tam tersini söylediğini; metinlerin derinlerinde, ölen ve dirilen bir mesihle ilgili, sadece kendilerinin ortaya çıkarabilecekleri gizli bir gerçek olduğunu ileri sürerek yıkılan hayallerini farklı göstermek için umutsuzca uğraşmışlardır. Sorun şu ki, Kudüs

gibi, kutsal metinlere doymuş bir şehirde, Celile'nin kırsal kesimlerinden gelen ve kutsal metinlerle ilgili deneyimleri yaşadıkları yerde havralarda duyduklarından ibaret olan bir grup okuma yazma bilmez köylünün ortaya attığı böylesi bir argümanı kimse dinlemez. Ne kadar çabalasalar da, havariler kayda değer sayıda Kudüslü'yü, İsa'nın İsrail'in uzun zamandır beklenen kurtarıcısı olduğuna ikna edememişlerdi.

Havariler Kudüs'ten ayrılabilir, mesajlarını Celile'ye taşıyabilir, arkadaşları ve komşularına vaaz vermek üzere köylerine dönebilirlerdi. Ancak İsa Kudüs'te ölmüş ve dirilmişti, yakında buraya döneceğine inanıyorlardı. Burası Yahudiliğin merkeziydi ve kutsal metinleri tuhaf bir şekilde yorumlasalar da, havariler, her şeyin ötesinde, Yahudiydiler. Onlarınki, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonraki ilk birkaç yıl için, sadece Yahudilerden oluşan bir kitleye hitap eden, bütünüyle bir Yahudi hareketiydi. Kâhinlerden gördükleri zulme rağmen, kutsal şehri bırakmak ya da Yahudi kültünü terk etmek gibi bir niyetleri yoktu. Hareketin başlıca liderleri –havariler Petrus ve Yuhanna ve İsa'nın kardeşi Yakup– Yahudi geleneklerine ve Musa'nın Yasası'na bağlılıklarını sonuna kadar sürdürdüler. Onların liderliğinde, Kudüs kilisesi "ana topluluk" olarak anılmaya başladı. Hareket ne kadar uzaklara ulaşsa ve ne kadar genişlese bile, Filipi, Korint ve hatta Roma gibi şehirlerde kaç tane daha "topluluk" kurulsa bile, Yahudi ya da diğer uluslardan, inançlarını kabul ederek dönen ne kadar çok kişi olsa da, her topluluk, dinini değiştiren herkes ve her misyoner Kudüs'teki "ana topluluğun" yetki alanına giriyordu; Kudüs'ün yerle bir olduğu güne kadar.

Hareketin merkezinin Kudüs olmasının pratikte daha önemli bir avantajı da vardı. Her yıl bayramlar ve kutsal günler için imparatorluğun her yerinden Yahudiler doğrudan doğruya onlara geliyordu. Ve Kudüs'te yaşayan ve İsa'nın takipçilerini en iyi ihtimalle bilgisiz, en kötü ihtimalle kâfir olarak görüp kolayca reddeden Yahudilerden farklı olarak, kutsal şehirden uzakta ve Tapınak'ın erişemeyeceği yerlerde yaşayan Diaspora Yahudileri, havarilerin mesajına daha açıktı.

Antakya ve İskenderiye gibi büyük kozmopolit şehirlerde yaşayan küçük azınlıklar olan Diaspora Yahudileri kültürel olarak hem Roma toplumuna, hem de Yunan fikirlerine asimile olmuşlardı. Farklı ırklar ve dinlerle çevriliydiler, sünnet ve yemek sınırlandırmaları gibi temel konularda bile Yahudi inançlarını ve uygulamalarını sorgulamaya daha açıktılar. Kutsal Topraklardaki kardeşlerinden farklı olarak, Diaspora Yahudileri Aramice değil, Yunanca konuşuyorlardı: Yunanca düşünüyorlardı, ibadet dilleri Yunancaydı. Kutsal metinlerin orijinal İbranicesini değil, Yunanca çevirisini (Septuagint) biliyorlardı, bu da onlara inançlarını ifade etmeleri için yeni ve yaratıcı yollar sunuyor, geleneksel İncil kozmolojisini Yunan felsefesi ile daha kolay birleştirmelerini sağlıyordu. Diaspora'dan çıkan Yahudi kutsal metinlerini düşünün. Bilgeliği her şeyin ötesinde arzulanan bir kadın olarak bedenlendiren *Süleyman'ın Hikmeti* ve *Sirah Oğlu İsa* (genellikle *Derlemecinin Kitabı olarak bahsedilir*) gibi kitaplar, Semitik kutsal metinlerden çok Yunan felsefi yazılarını andırır.

Bu nedenle, Diaspora Yahudilerinin İsa'nın takipçilerinin kutsal metinlere getirdikleri yenilikçi yoruma daha açık olmaları şaşırtıcı değildir. Hatta, İsa'nın takipçileri arasında Yunanca konuşan bu Yahudilerin sayıca, Kudüs'teki Aramice konuşan takipçilerden üstün olmaları uzun sürmemiştir. Elçilerin İşleri kitabına göre, topluluk iki ayrı ve belirgin gruba ayrılmıştı: Elçilerin İşleri kitabında Kudüs'te, Yakup ve havarilerin liderliğinde yaşayan inanlılar için kullanılan ifadeyle "İbraniler," (ç.n. Türkçe çevirilerinde "İbranice konuşan Yahudiler"), ve Diaspora'dan gelen ve ana dil olarak Yunanca çalışan "Helenistler" (ç.n. Türkçe çevirilerinde "Grekçe konuşan Yahudiler") (Elçilerin İşleri 6:1).

İbraniler ile Helenistleri birbirinden ayıran sadece konuştukları dil değildi. İbraniler ağırlıklı olarak köylüler, çiftçiler ve balıkçılardan, Yahudiye ve Celile'nin kırsal bölgelerinden Kudüs'e gelmiş olanlardan oluşuyordu. Helenistler daha sofistike ve kentliydiler, daha iyi eğitim almışlardı ve kesinlikle daha varlıklıydılar. Tapı-

nak'a hacı olmaya gelmek için yüzlerce kilometre seyahat edebilmeleri bunu kanıtlıyordu. Ancak, iki topluluğu birbirinden ayırmada kesin belirleyici olan dil farkıydı. İsa'ya Yunanca ibadet eden Helenistler, Aramice ya da İbraniceden çok daha farklı semboller ve benzetmeler sunan bir dil kullanıyorlardı. Dildeki farklılık zaman içerisinde doktrinde farklılıklara yol açtı; Helenistler Yunanlılardan ilham alan dünya görüşlerini, İbranilerin kutsal Yahudi metinlerini okumadaki kendilerine has biçimleri içerisinde eritmeye başladılar.

İki topluluk arasında, ortak kaynakların eşit paylaşımı konusunda anlaşmazlık çıkınca, havariler kendi ihtiyaçlarını çözümlemeleri için Helenistler arasından yedi lider seçtiler. "Yediler" olarak bilinen bu liderlerin adları Elçilerin İşleri kitabında verilir: Filipus, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas, Nikolas (Yahudiliğe dönme Antakyalı), ve elbette, öfkeli bir kalabalığın elindeki ölümü İbraniler ile Helenistler arasında kalıcı bir bölünmeye yol açan İstefan.

İstefan'ın ölümünün ardından bir zulüm dalgası geldi. O zamana kadar İsa'nın takipçilerinin Kudüs'teki varlığına gönülsüzce de olsa göz yummuş olan dini otoriteler, İstefan'ın dine küfür niteliğindeki şok edici sözlerine öfkelenmişlerdi. Çarmıha gerilmiş bir köylüye mesih demek yeterince kötüyken; onun Tanrı olduğunu söylemek dine karşı affedilemez bir hakaretti. Buna tepki olarak, yetkililer Helenistleri Kudüs'ten sistematik olarak sürdüler; bu hareketlerine İbraniler, ilginç biçimde, fazla tepki göstermedi. Aslında, Kudüs topluluğunun İstefan'ın ölümünden sonra Tapınak'ın gölgesindeki varlığını onlarca yıl daha sürdürmesi, İbranilerin bir şekilde, Helenistlerin yaşadıkları zulümden etkilenmediğini göstermektedir. Sanki kâhinlerden oluşan yetkililer bu iki grubu birbiri ile ilişkili görmemişlerdir.

Bu arada, Kudüs'ten sürülen Helenistler tekrar Diaspora'ya akın ettiler. Kudüs'teki İbranilerden aldıkları mesajı, diğer Diaspora Yahudilerine, Aşdot ve Sezariye gibi diğer ululların bulunduğu şehirlerde, Suriye-Filistini'nin kıyı bölgelerinde, Kıbrıs'ta ve Fenike'de ve ilk kez Hıristiyanlar (ç.n. Christians, Elçilerin İşleri kitabının

Türkçe çevirilerinde "Mesihçiler") olarak anıldıkları Antakya'da (Elçilerin İşleri 11:27) yaşayanlara *Yunanca olarak* aktarmaya başladılar. Takip eden on yıl içerisinde, Celileli bir grup köylünün kurduğu Yahudi mezhebi, yavaş yavaş Yunanca konuşan şehirlilerin dini hâline gelmeye başladı. Tapınak'ın ve Yahudi kültünün sınırlandırmalarından kurtulan Helenist vaizler yavaş yavaş, İsa'nın mesajını içerdiği milliyetçi endişelerden sıyırdılar, Greko-Romen dünyasında yaşayanlar için daha çekici olacak evrensel bir çağrıya dönüştürdüler. Bunu yaparken, Yahudi yasasının kısıtlamalarının getirdiği zincirleri kırdılar; Yahudi yasasının üstünlüğü kalmadı. Helenistler İsa'nın yasayı uygulamak için gelmediğini iddia ettiler. O, yasayı sona erdirmek için gelmişti. İsa zenginlikleri ve ikiyüzlülükleri ile Tapınak'ı kirleten kâhinleri lanetlememişti. Onun laneti Tapınak'ın kendisineydi.

Yine de, bu noktada Helenistler, Luka'nın Elçilerin İşleri kitabında yazdığı gibi, sadece kendileri gibi Yahudilere ders veriyorlardı: "Tanrı sözünü sadece Yahudilere duyuruyorlardı" (Elçilerin İşleri 11:19). Bu hâlâ öncelikli olarak bir Yahudi hareketiydi, Roma İmparatorluğu'nda Diaspora deneyimini etkileyen teolojik deneyim ile büyüyordu. Ancak sonra, Helenistler arasından birkaç kişi İsa'nın mesajını diğer uluslardan olanlarla paylaşmaya başladı, "böylece onlardan çok sayıda kişi inanlı oldu." Diğer uluslara yönelik misyon üstün değildi–henüz. Ancak Helenistler Kudüs'ten ve İsa hareketinin kalbinden uzaklaştıkça, ilgilerini giderek sadece Yahudilerden oluşan hedef kitleden uzaklaştırmaya ve öncelikli olarak diğer uluslardan olanların oluşturduğu kitleye kaydırmaya başladılar. Diğer uluslardan olanların dinlerini değiştirmeye daha çok odaklandıkça, Yunan gnostisizminden ve Roma dinlerinden alınan bağdaştırıcı öğelerin hareketin içine sızmasına izin verdiler. Ve, din bu yeni "pagan" dönmeleri tarafından şekillendirildikçe, Yahudi geçmişini daha şiddetle terk ediyor ve Grekoromen bir geleceğe ilerliyordu.

Ancak tüm bunların yaşanmasına hâlâ yıllar vardı. Yahudilere yönelik misyonun terk edilmesi ve Hıristiyanlığın Romalılaştırılmış

bir dine dönüştürülmesi Kudüs'ün MS 70'te yıkılmasına kadar gerçekleşmeyecekti. Ancak, İsa hareketinin bu erken döneminde bile, diğer ulusların baskın olmasına giden yol belirleniyordu, ancak dönüm noktası Tarsuslu genç bir Ferisi ve Helenist Yahudi olan Saul - İstefan'ın dine hakaret nedeniyle taşlanmasını desteklemiş olan Saul - Şam yolunda dirilmiş olan İsa ile karşılaştığında ve sonrasında Pavlus olarak tanınmaya başlandığında yaşanacaktı.

Bölüm On Dört

Ben Elçi Değil Miyim?

Tarsuslu Saul, İstefan'ın taşlanmasından sonra Şam'a kaçan Helenistleri bulup, cezalandırmak üzere Kudüs'ten ayrılırken hâlâ havarilere tehditler savuruyor ve onlarını öldüreceğini söylüyordu. Saul'un İsa'nın takipçilerinin peşine düşmesini başkâhin istememişti; o kendi isteğiyle gidiyordu. Eğitimli, Yunanca konuşan, Diaspora Yahudisi olan ve Roma İmparatorluğu'nun en zengin liman şehirlerinden birinin vatandaşı olan Saul, Tapınak'a ve Tevrat'a gayretle bağlıydı. Filipililere gönderdiği mektubunda Pavlus, "Doğumumun sekizinci günü sünnet oldum. İsrail soyundan, Benyamin oymağından, özbeöz İbraniyim" diye yazıyordu. "Kutsal Yasa'ya bağlılık derseniz, Ferisiydim. Gayret derseniz, inanlılar topluluğuna zulmeden biriydim. Yasa'ya dayanan doğruluk derseniz, kusursuzdum." (Filipililer 3:5– 6).

Şam yolundayken, bu genç Ferisi onun için ve kabul edeceği din için her şeyi değiştiren, onu kendinden geçiren bir şey oldu. Beraber yolculuk ettiği kişilerle birlikte şehrin kapılarına doğru yaklaşırken, aniden, gökten gelen bir ışık çevresini aydınlattı. Yere düştü. Bir ses ona, "Saul, Saul, neden bana zulmediyorsun?" dedi.

Saul, "Ey Efendim, sen kimsin?" dedi.

Cevap gözleri kör eden beyaz bir ışıkla geldi, "Ben İsa'yım."

Bu görümle gözleri görmez olan Saul, Şam'a kadar gitti, burada

İsa'nın Hananya adında bir takipçisiyle karşılaştı, Hananya ellerini onun üzerine koydu ve gözleri açıldı. Birdenbire, Saul'un gözlerinden perde gibi bir şeyler düştü ve içi Kutsal Ruhla doldu. Hemen orada, Saul vaftiz olup İsa'nın hareketine girdi. Adını Pavlus olarak değiştirdi ve diriliş olan İsa'yı anlatmaya başladı; kendisi gibi Yahudi olanlara değil, o ana kadar hareketin önemli misyonerleri tarafından şöyle ya da böyle gözardı edilmiş olan diğer uluslara.

Pavlus'un Şam yolunda dramatik din değiştirme hikâyesi evanjelist Luka'nın yarattığı propaganda türünden bir efsanedir; Pavlus İsa'yı gördüğünde gözlerinin kör olduğu hikâyesini hiç anlatmaz. Sözlü anlatımlar, Luka'nın Pavlus'a bağlı bir genç olduğunu söyler: Genellikle Pavlus'a atfedilen ancak ölümünden sonra yazılmış olan iki mektupta, Koloseliler ve Timoteyus'da ondan bahsedilir. Luka Elçilerin İşleri kitabını, Pavlus'un ölümünden otuz ya da kırk yıl sonra ustası için bir tür kaside olarak yazdı. Aslında, Elçilerin İşleri havarileri anlatmaktan çok, Pavlus'un saygıyla yazılmış bir biyografisidir; havariler kitabın başlarında gözden kaybolur, sadece İsa ile Pavlus arasında bir köprü görevi görürler. Luka'nın hayalinde, İsa'nın gerçek varisi Pavlus'tur; Yakup ya da Petrus ya da Yuhanna değil. Kudüs'teki havarilerin işleri sadece Pavlus'un Diaspora'daki vaazlarına giriş niteliği taşır.

Pavlus din değiştirmesi konusunda ayrıntılara girmese de, dirilmiş olan İsa'ya bizzat şahitlik ettiğinde ve bu deneyimin ona On İkiler ile aynı elçilik yetkisine sahip olduğunda ısrar eder. "Ben elçi değil miyim?" diye sorar, Kudüs'te bulunan ana topluluk tarafından sıklıkla sorgulanan yetkinliğini savunurken. "Rabbimiz İsa'yı görmedim mi?" (1 Korintliler 9:1).

Pavlus kendisini elçi olarak görmüş olabilir ancak, hareketin diğer liderlerinden çoğu ya da belki hiçbiri katılmıyordu. Hatta, Pavlus'un dalkavuğu Luka bile, yazıları ile öğretmeninin statüsünü yükseltme yönündeki tarihsel değilse, kasıtlı çabalara ihanet ediyor ve Pavlus'tan elçi olarak bahsetmiyordu. Luka'ya göre, sadece on iki elçi vardı, her İsrail kabilesi için bir tane, tıpkı İsa'nın olmasını

istediği gibi. İsa'nın ölümünden sonra, geri kalan on bir elçinin Yahuda İskaryot yerine Matiya'yı seçmelerini anlatırken, Luka bu yeni kişinin "Buna göre, Yahya'nın vaftiz döneminden başlayarak Rab İsa'nın aramızdan yukarı alındığı güne değin bizimle birlikte geçirdiği bütün süre boyunca yanımızda bulunmuş olan adamlardan biri" olması gerektiğini söyler (Elçilerin İşleri 1:21). Böyle bir şartın, harekete din değiştirerek MS 37 dolaylarında, İsa'nın ölümünden yaklaşık on yıl sonra katılmış olan Pavlus'u devre dışı bıraktığı açık. Ancak bu, elçi olarak adlandırılması gerektiğini söylemekle kalmayıp, Korint'teki sevgili topluluğuna "Başkaları için elçi olmasam bile, sizler için elçiyim ya!" der (1 Korintliler 9:2), diğer elçilerden çok daha üstün olduğunda ısrar eder.

Elçilerden bahsederken şunları yazmıştır: "Bunlar İbrani midirler? Ben de İbraniyim. İsrailli midirler? Ben de İsrailliyim. İbrahim'in soyundan mıdırlar? Ben de onun soyundanım. Mesih'in hizmetkârları mıdırlar? *Ben O'nun daha üstün bir hizmetkârıyım* (aklımı kaçırmış gibi konuşuyorum). Ben daha çok emek verdim, hapse daha çok girdim, sayısız kere dayak yedim, çok kez ölümle burun buruna geldim." (2 Korintliler 11:22– 23).

Pavlus Kudüs'te yerleşik üçler erki, Yakup, Petrus ve Yuhanna'yı özellikle küçümsüyordu, onlardan "sözde, topluluğun direkleri sayılan" (Galatyalılar 2:9) diye bahsediyordu. "Ama ileri gelenler, ne oldukları bence önemli değil" der. "O liderler söylediklerime bir şey katmadılar. (Galatyalılar 2:6). Elçiler yaşadığı dönemde İsa'yla (ya da Pavlus'un burun kıvırarak dediği gibi, "insan olan İsa'yla") gezmiş, onunla konuşmuş olabilirler. Ama Pavlus tanrısal olan İsa'yla gezer ve konuşur: Pavlus'un ifadesine göre, konuşmalarında İsa ona sadece özel olarak gizli talimatlar verir. Elçileri, topraklarını işlerken ya da balık ağlarını çekerken, İsa bizzat seçmiş olabilir. Ama İsa Pavlus'u o daha doğmadan önce seçmişti: Galatyalılara, daha annesinin rahmindeyken İsa'nın onu elçiliğe çağırdığını söylüyordu (Galatyalılar 1:15). Diğer bir deyişle, Pavlus kendisini on üçüncü elçi olarak görmüyordu. O, *birinci* havari olduğunu düşünüyordu.

Elçilik iddiası Pavlus için önemliydi çünkü diğer uluslardan olanlara yönelik, tamamen kendisinin belirlediği ve Kudüs'teki İsa hareketi liderlerinin başlangıçta desteklemediği görülen misyonunu açıklamanın tek yoluydu. Her ne kadar elçiler arasında bu yeni topluluğun Musa'nın Yasası'na ne kadar sıkı bağlanması gerektiği konusunda büyük bir tartışma olsa da, bazıları çok sıkı bir uyum gösterilmesi gerektiğini savunurken, bazıları daha ılımlı bir duruş sergilese de, topluluğun kime hizmet etmesi gerektiği konusunda fazla bir tartışma yoktu: Bu Yahudileri hedef alan bir Yahudi hareketiydi. Helenistler bile hizmetlerini çoğunlukla Yahudilerle sınırlandırıyorlardı. Diğer uluslardan olan bir avuç insan İsa'yı mesih olarak kabul etmek istiyorsa, sorun yoktu, ama sünnet olmayı ve yasaya uymayı kabul etmeleri gerekiyordu.

Ancak, Pavlus'a göre, yeni toplulukta Musa'nın Yasası'nın rolünün tartışılmasına gerek yoktu. Pavlus Yahudi yasalarının üstünlüğünü reddetmekle kalmıyor, ondan "Ölümle sonuçlanan hizmet, yani taş üzerine harf harf kazılmış olan yasa" diye bahsediyor ve "yücelik içinde olacak ruha dayalı hizmetin" üstün olması gerektiğini söylüyordu (2 Korintliler 3:7– 8). Kendisi gibi inanlı olup sünnet uygulamasına - İsrail ulusunun tipik işareti - devam edenler için "bedeni kesen" "köpekler ve kötülük yapan adamlar" diyordu (Filipililer 3:2). Bunlar eski bir Ferisinin ağzından çıktığında insanı ürperten ifadeler. Ancak, Pavlus'a göre, İsa ile ilgili, sadece kendisinin anladığı gerçeği yansıtıyordu; "Mesih, Tevrat'ın sonudur" (Romalılar 10:4).

Pavlus'un Yahudiliğin en temel unsurunu soğukkanlılıkla dışlaması İsa hareketinin Kudüs'te bulunan liderlerini şok ettiği gibi, İsa'yı da şok ederdi. Sonuçta İsa, Musa'nın Yasası'nı yerine getirmek için geldiğini iddia ediyordu, sona erdirmek için değil. Yasayı reddetmek bir tarafa, İsa sürekli olarak yasayı genişletmeye ve yoğunlaştırmaya çalışıyordu.

Yasanın "öldürmeyeceksin" dediği yerde, İsa ekliyordu, "kardeşine karşı öfkelenen her kişi [aynı şekilde] yargılanmayı hak edecek." (Matta 5:22). Yasanın, "zina etmeyeceksin" dediği yerde, İsa

bunu genişletiyor ve "bir kadına şehvetle bakan her adam" diye ekliyordu (Matta 5:28). İsa, yasanın doğru yorumlanması konusunda, özellikle Sebt gününde çalışmanın yasaklanması gibi konularda, din bilginleri ile aynı fikirde olmayabilirdi. Ancak yasayı asla reddetmemişti. Aksine, "bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Cennetin Krallığı'nda en küçük sayılacak" diye uyarıyordu (Matta 5:19).

İsa'nın başkalarına Musa'nın Yasası'na uymamayı öğretmeyin diye uyarıda bulunmuş olmasının Pavlus'u etkilemiş olacağı düşünülebilir. Ancak Pavlus "insan olan İsa'nın" ne demiş ya da ne dememiş olduğuyla hiç ilgilenmiyor görünüyordu. Hatta, Pavlus tarihteki İsa'ya hiç ilgi duymuyordu. Onun mektuplarında Nasıralı İsa'nın neredeyse izi bile yoktu. Pavlus, bir anlatımdan ayinsel bir formüle dönüştürdüğü çarmıha gerilme ve Son Akşam Yemeği dışında, İsa'nın hayatından tek bir olayı bile anlatmaz. Hatta Pavlus İsa'nın sözlerini de aktarmaz (Yine, ayinsel "Bu benim bedenimdir..." formülünü dile getirdiği yerler dışında). Aslında, Pavlus kimi zaman İsa ile açıkça ters düşer. Pavlus'un Romalılara yazdığı mektupta söylediği "Rab'be yakaran herkes kurtulacaktır" (Romalılar 10:13) sözünü, İsa'nın Matta'nın müjdesinde söylediği "Beni, `Rab! Rab!' diye çağıran herkes Göklerin Egemenliğine girecek değildir." (Matta 7:21) sözü ile karşılaştırın.

Pavlus'un tarihteki İsa'ya ilgi göstermemesinin nedeni, bazılarının iddia ettikleri gibi, tarihsel konuları değil, Hıristiyanlıkla ilgili konuları vurgulaması değildir. Çok basit bir nedeni vardır; Pavlus'un yaşamış olan İsa konusunda hiçbir fikri yoktu, üstelik umursamıyordu da. İsa'yı elçilerden ya da onu tanıyan herhangi birinden öğrenmediğini tekrar tekrar dile getiriyordu. "Ama beni ... lütfuyla çağıran Tanrı, uluslara müjdelemem için Oğlunu bana göstermeye razı oldu. Ben de hemen insanlara danışmadım. Kudüs'e, yani benden önce elçi olanların yanına da [izinlerini almak için] gitmedim." diye övünüyordu. "Arabistan'a gittim, sonra yine Şam'a döndüm" (Galatyalılar 1:15– 17).

Pavlus, herhangi bir insandan (bu sözüyle Yakup ve elçileri kastettiği açık) değil, doğrudan doğruya İsa'dan aldığını söylediği bir mesajı yaydığı üç yıl gibi kısa bir sürenin ardından, Tanrı olduğunu söylediği adamı gerçekten tanımış olan Kudüs'teki adamları ve kadınları ziyaret etti (Galatyalılar 1:12).

Pavlus, neden Kudüs'teki liderlerin otoritesinden kurtulmakla kalmayıp, onları gereksiz ya da belki daha kötü olarak gösterecek kadar ileri gider? Çünkü Pavlus'un İsa hakkındaki görüşleri öylesine aşırı, Yahudi düşüncesinde kabul edilebilecek olanın öylesine ötesindeydi ki, ancak bunları doğrudan İsa'dan aldığını iddia ederse öğretmeye devam edebilirdi. Pavlus'un mektuplarında sunduğu, günümüzdeki bazı savunucularının iddia ettiği gibi, Yahudi spiritüelliğine alternatif bir yaklaşım değildi. Pavlus, yepyeni bir doktrin ortaya atıyordu, öyle ki, dayandırdığını söylediği kişi bile kesinlikle tanıyamazdı. İsa'nın bir çarmıhın üstündeki utanç verici ölümü ile Yahudilerin mesihe dair beklentilerini örtüştürme konusunda elçilerin yaşadığı ikilemi çözen Pavlus olmuştu; bu beklentileri tamamen gözardı etmiş ve İsa'yı tamamen yeni bir varlığa, neredeyse tamamen kendisinin yarattığı bir varlığa dönüştürmüştü: *Mesih (Christ).*

Aslında "Christ", teknik olarak "mesih" anlamına gelen Yunanca bir kelime olsa da, Pavlus tarafından bu şekilde kullanılmaz. O, Mesih'e İbrani Kutsal Metinlerinde "mesih" terimine yüklenen anlamların hiçbirini yüklemez. İsa'dan bahsederken hiçbir zaman "İsrail'in mesh edilmiş kralı" demez. Pavlus İsa'yı Kral Davut'un bir varisi olarak görmüş olabilir ancak, İsa'nın Yahudilerin beklediği Davut idealindeki kurtarıcı olduğunu iddia etmek için Kutsal Metinlere bakmaz. Müjdelerin ondan yıllar sonra, İsa'nın Yahudi mesih olduğunu ispatlamak için kullanacakları, mesihe dair tüm kehanetleri görmezden gelir (Pavlus Yahudi peygamberlere baktığında–örneğin Yeşaya'nın, bir gün "uluslara ışık olacak" Yişay'ın kökenine dair kehanetini (11:10) okuduğunda–peygamberlerin İsa'yı değil, *onu* öngördüklerini düşünür). En önemlisi, müjde ya-

zarlarından farklı olarak (Yuhanna hariç tabii ki), Pavlus İsa'dan *Mesih Olan* (*Yesus ho Xristos*) şeklinde, Mesih onun unvanıymış gibi bahsetmez. Bunun yerine, Pavlus ondan "İsa Mesih(Jesus Christ)" ya da sadece "Mesih (Christ)" olarak, bu sanki onun soyadıymış gibi, bahseder. Bu, son derece alışılmadık bir kullanım; en yakın benzeri Roma imparatorlarının, Sezar Augustus'da olduğu gibi, takma ad olarak "Sezar" adını kullanmalarıdır.

Pavlus'un Mesih'i insan benzeyişinde doğmuş olsa bile, insan değildir (Filipililer 2:7). O, zamanın başlangıcından önce de var olan kozmik bir varlıktır. Tanrı'nın yarattığı ilk varlıktır, her şey onun aracılığıyla yaratılmıştır (1 Korintliler 8:6). O, Tanrı'nın öz oğludur, *fiziksel olarak* Tanrı'nın soyundandır (Romalılar 8:3). O, yeni Adem'dir, topraktan değil cennetten gelmedir. Ancak, ilk Adem yaşayan bir varlığa dönüşmüşken, Pavlus'un Mesih'e verdiği adla "Son Adem", "hayat veren bir ruha" dönüşmüştür (1 Korintliler 15:45– 47). Kısacası Mesih, yepyeni bir varlıktır. Ancak benzersiz değildir. Sadece türünün ilkidir: "Birçok kardeşler arasında ilk doğan" (Romalılar 8:29). Mesih'e inanan herkes, Pavlus gibi–Pavlus'un ona dair öğretilerini kabul edenler–onunla tek bir ruh olacaklardır (1 Korintliler 6:17). İnançları aracılığıyla, bedenleri de Mesih'in görkemli bedenine dönüşecektir (Filipililer 3:20– 21). Ruhta ona katılacaklar ve onun benzerliğine dönüşecekler, ki Pavlus takipçilerine onun Tanrı'nın benzeyişi olduğunu hatırlatır (Romalılar 8:29). Dolayısıyla "Tanrı'nın mirasçıları ve Mesih'le ortak mirasçılar" olarak, inananlar da göksel varlıklara dönüşebilirler (Romalılar 8:17). Ölümünde Mesih'e benzeyebilirler (Filipililer 3:10)–yani göksel ve ebedi–onunla birlikte tüm insanlığı ve cennetteki melekleri yargılama sorumluluğunu alabilirler (1 Korintliler 6:2– 3).

Pavlus'un İsa'yı Mesih olarak resmetmesi günümüz Hıristiyanlarma tanıdık gelebilir –o zamandan günümüze kilisenin standart doktrini olmuştur– ancak İsa'nın Yahudi takipçileri için tam anlamıyla garip olmalı. Nasıralı'nın ölümü ve dirilişi ile dünyayı yargılamaktan sorumlu yeni bir ebedi varlık türü doğuracak olan, göksel,

önceden beri var olan, Tanrı'nın öz oğluna dönüşmesi, İsa hakkında yazılmış herhangi bir yazıda, Pavlus ile çağdaş olmaya yakın olan yazılarda bile dayanağa sahip değildir (bu da Pavlus'un Mesih'inin kendi yaratımı olduğunun kesin bir göstergesidir). Pavlus'un hayal ettiklerine benzer hiçbir şey, yaklaşık olarak Pavlus'un mektuplarını yazdığı zamanda derlenmiş olan Q kaynak materyallerinde yer almaz. Pavlus'un Mesih'inin, Pavlus'un ölümünden sadece birkaç yıl sonra yazılmış olan Markos'un müjdesindeki İnsanoğlu olmadığı kesindir. MS 900 - 100 yılları arasında yazılmış olan Matta ve Luka'nın müjdelerinde hiçbir yerde, İsa Tanrı'nın öz oğlu olarak değerlendirilmez. Her iki müjdede de "İnsanoğlu" terimi tam olarak İbrani Kutsal Metinlerinde olduğu şekliyle kullanılmıştır: Bir unvan olarak değil, tanımlama olarak. Sadece kanonik müjdelerin sonuncusunda, MS 100-200 arası bir dönemde yazılmış olan Yuhanna'nın müjdesinde, Pavlus'un Mesih olan İsa ile ilgili vizyonu–ebedi *logos*, Tanrı'nın oğlu anlatımı yer alır. Tabii ki, o zamana kadar, Kudüs'ün yıkılmasından yarım asır sonra, Hıristiyanlık çoktan Roma dini hâline gelmişti ve Pavlus'un Mesih'i, İsa'daki Yahudi mesihin son izlerini de uzun zaman önce silmişti. Ellili yılların yaşandığı on yıllık dönemde, Pavlus'un mektuplarını yazdığı dönemde ise, Mesih olan İsa algısı şok edici ve düpedüz dine küfür olmalı; tam da bu nedenle, yaklaşık olarak MS 57'de, Yakup ve elçiler Pavlus'tan Kudüs'e gelerek sapkın öğretileri için hesap vermesini isterler.

Bu Pavlus'un, hareketin liderlerinin huzuruna ilk çıkışı değildi. Galatyalılara mektubunda da belirttiği gibi, elçilerle ilk kez, din değiştirmesinden üç yıl sonra, yaklaşık olarak MS 40'ta, kutsal şehre yaptığı bir ziyarette karşılaşmış, Petrus ve Yakup ile yüz yüze gelmişti. İki lider, "Bir zamanlar bize zulmeden adam, önceleri yıkmaya çalıştığı imanı şimdi yayıyor" (Galatyalılar 1:23) diye belli ki etkilenmişlerdi. Pavlus'tan ötürü Tanrı'yı yüceltiyorlardı ve Suriye ve Kilikya bölgelerinde İsa'nın mesajını öğretmek üzere gönderirken yanma Yahudiliğe dönmüş bir kişi ve Yakup'un yakın sırdaşı olan Barnaba adında bir arkadaş ve gözetmen verdiler.

Pavlus'un Kudüs'e ikinci yolculuğu bundan yaklaşık on yıl sonra, MS 50 dolaylarında gerçekleşti ve önceki yolculuğundan çok daha mesafeliydi. Kendisine diğer ulusların misyoneri rolünü biçmesi konusunda savunma yapmak üzere Havariler Konseyi'nin bir toplantısına getirilmişti (Pavlus Kudüs'e getirilmediğini, İsa'nın söylemesi üzerine, kendi isteğiyle gittiğini iddia eder). Yanında yol arkadaşı Barnaba ve din değiştirmiş, sünnetsiz bir Yunanlı olan Titus adında biriyle birlikte, Pavlus, Yakup, Petrus, Yuhanna ve Kudüs topluluğunun ihtiyarlarının huzuruna çıkarak diğer uluslara aktardığı mesajı şiddetle savunur.

Yaklaşık kırk ya da elli yıl sonra, bu toplantı hakkında yazan Luka, Pavlus ile konsey üyeleri arasında mükemmel uyumun olduğu bir resim çizer, Petrus bizzat Pavlus'u savunur ve onun tarafını tutar. Luka'ya göre, Kudüs topluluğunun lideri ve Havariler Konseyi'nin başı olan Yakup, Pavlus'un öğretilerini kutsar, artık diğer uluslardan olanların "putlara sunulup murdar hâle gelen etlerden, cinsel ahlâksızlıktan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve kandan sakındıkları" sürece, Musa'nın Yasası'nı uygulamak zorunda kalmaksızın topluluğa kabul edilebilecekleri kararına varır (Elçilerin İşleri 15:1– 21). Luka'nın bu toplantı aktarımı, "Rab'bin kardeşi" tarafından bizzat onaylanmış damgası vurarak Pavlus'un hizmetlerini meşrulaştırma çabasıdır. Ancak, Pavlus'un Havariler Konseyi ile ilgili toplantının gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra Galatyalılara yazdığı mektubundaki anlatımı, Kudüs'te yaşananlar konusunda tamamen farklı bir resim çizer. Pavlus Havariler Konseyi'nde "sahte kardeşlerden" oluşan bir grubun (Tapınak'ın ve Tevrat'ın üstünlüğünü kabule devam edenlerin tuzağına düştüğünü anlatır, bunlar kendisini ve hizmetlerini gizlice izlemişlerdir. Pavlus toplantıya dair çok az ayrıntıya yer verse de, kilisenin "sözde ileri gelenlerinden", yani Yakup, Petrus ve Yuhanna'dan gördüğü muameleye karşı olan öfkesini gizleyemez. Pavlus "bir an bile onlara boyun eğip, teslim olmadık" der, çünkü ne onlar, ne de hizmeti hakkında ne düşündükleri onun için hiç ama hiç önemli değildir (Galatyalılar 2:1– 10).

Havariler Konseyi'nde ne yaşanmış olursa olsun, görünüşe göre toplantı, Kudüs topluluğunun lideri Yakup'un, Pavlus'un diğer uluslardan olan takipçilerinin sünnet olmaya zorlanmaması sözü vermesi ile sonuçlanmıştır. Ancak toplantıdan kısa bir süre sonra yaşanan bir şey onun ve Yakup'un uzlaşmış olmaktan çok uzak olduklarını göstermektedir: Pavlus Kudüs'ten ayrılır ayrılmaz, Yakup, Pavlus'un Galatya, Korint, Filipi'deki diğer cemaatlerine ve Pavlus'un takipçiler toplamayı başardığı diğer pek çok yere, İsa hakkındaki alışılmadık öğretilerini düzeltmek üzere kendi misyonerlerini göndermeye başlamıştır.

Pavlus bu misyonerlerin gelişine öfke duyuyordu, onları, haklı olarak, otoritesi karşısında tehdit olarak görüyordu. Pavlus'un Yeni Ahit'teki neredeyse tüm mektupları Havariler Konseyi'nden sonra yazılmıştır ve Kudüs'ten gelen bu temsilcilerin ziyaret ettiği cemaatlere yazılmıştır (Pavlus'un Selaniklilere gönderdiği ilk mektubu, MS 48 - 50 yılları arasında ve Romalılara gönderdiği son mektubu da, yaklaşık olara MS 56'da yazılmıştır). Bu nedenle, bu mektuplarda Pavlus'un elçiliğine çok fazla yer ayrılmış, İsa ile doğrudan bağlantılı olması övülmüştür ve Kudüs'teki liderlere, Pavlus'un deyimiyle "kendilerine Mesih'in elçisi süsü veren" ama aslında Pavlus'un takipçilerini yoldan çıkaran Şeytan'ın hizmetkârları olanlara karşı öfke doludur (2 Korintliler 11:13– 15).

Yine de, Yakup'un gönderdiği delegeler etkili olmuş gibi görünüyor, çünkü Pavlus cemaatlerini kendisini terk ettikleri için tekrar tekrar azarlar: "Sizi Mesih'in lütfuyla çağıranı bırakıp değişik bir müjdeye böylesine çabuk dönmenize şaşıyorum." (Galatyalılar 1:6). Takipçilerine, kendilerine gelen delegeleri ya da hatta kendisi dışında kimseyi dinlememeleri için yalvarır: "Bir kimse size, [benden gelen] kabul ettiğinize ters düşen bir müjde bildirirse, ona lanet olsun!" (Galatians 1:9). O müjdeyi "gökten bir melek" bile getirmiş olsa, der Pavlus, cemaatlerinin gözardı etmesi gerekir (Galatyalılar 1:8). Bunun yerine, sadece ve sadece Pavlus'a itaat etmelidirler: "Ben Mesih'i örnek aldığım gibi, siz de *beni* örnek alın." (1 Korintliler 11:1).

Üzgün olan ve artık Yakup'a ve Kudüs'teki elçilerin otoritesine bağlı olmayan Pavlus ("Ne oldukları benim için fark etmez"), takip eden birkaç yıl boyunca Mesih olan İsa doktrinini serbestçe yaymakla geçirir. Kudüs'te bulunan Yakup'un ve elçilerin, bu dönemde Pavlus'un etkinliklerinin tam olarak farkında olup olmadıkları tartışmalıdır. Sonuçta, Pavlus mektuplarını, Yakup'un ya da elçilerin okuyamadıkları bir dilde, Yunanca olarak yazmaktadır. Ayrıca, Yakup'un Pavlus'la tek bağlantısı olan Barnaba, Havariler Konseyi'nden kısa bir süre sonra bilinmeyen nedenlerle Pavlus'tan ayrılmıştır (ancak Barnaba'nın Levili olduğunu ve dolayısıyla büyük olasılıkla Yahudi yasalarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirtmekte yarar var). Zaten, MS 57 yılına gelindiğinde, Pavlus'un öğretilerine dair söylentiler gözardı edilemeyecek hâle gelir. Bu yüzden, bir kez daha, savunmasını vermek üzere Kudüs'e getirilir.

Bu kez, Pavlus'un karşısına doğrudan doğruya Yakup çıkar ve Pavlus'un inanlılara "Musa'nın Yasası'na sırt çevirmelerini" ve "çocuklarını sünnet etmemelerini ya da [yasalarda yer alan] törelere uymamalarını" öğrettiğini işittiklerini söyler (Elçilerin İşleri 21:21). Tam olarak bunları öğretiyor olmasına rağmen, Pavlus bu suçlamaya cevap vermez. Hatta sünnet edilmelerine izin verenlerin "Mesih'ten ayrılmış" olacaklarını söyleyecek kadar ileri gitmiştir (Galatyalılar 5:2– 4).

Konuyu kesin olarak netliğe kavuşturmak için, Yakup Pavlus'u diğer dört kişi ile birlikte Tapınak'ta katı bir arınma ritüeli uygulamaya zorlar –Pavlus'un yerini İsa'nın kanma bıraktığına inandığı Tapınak'ta– "Böylelikle herkes, seninle ilgili duyduklarının asılsız olduğunu, senin de Kutsal Yasa'ya uygun olarak yaşadığını anlasın." (Elçilerin İşleri 21:24). Pavlus itaat eder; görünüşe göre bu konuda başka seçeneği yoktur. Ancak ritüeli tamamlamak üzereyken, dindar bir grup Yahudi onu tanır

"Ey İsrailliler!" diye bağırırlar. "Yardım edin! Her yerde herkese, halkımıza, Kutsal Yasa'ya ve bu kutsal yere karşı öğretiler yayan adam budur." (Elçilerin İşleri 21:27– 28). Birdenbire, kalabalık bir

grup Pavlus'un üstüne gelir. Onu yakalarlar ve sürükleyerek Tapınak'ın dışına çıkarırlar. Tam döverek onu öldürecekleri sırada, aniden bir grup Romalı asker gelir. Askerler kalabalığı dağıtır ve Pavlus'u gözaltına alırlar, ama Tapınak'ta çıkan kargaşa yüzünden değil, onu başka biriyle karıştırdıkları için.

Bir asker Pavlus'a "Sen bundan bir süre önce bir ayaklanma başlatıp dört bin Sicarii'yi çöle götüren Mısırlı değil misin?" diye sorar (Acts 21:38).

Pavlus'un MS 57'de Kudüs'e gelişi herhalde daha kaotik bir döneme denk gelemezdi. Bir yıl önce, başkâhin Jonathan'ı öldürerek terör estirmeye başlamıştı. Şimdi, kâhin aristokrasi üyelerini keyfi olarak öldürüyorlar, evlerini yakıyorlar, ailelerini kaçırıyorlar ve Yahudilerin yüreklerine korku tohumları ekiyorlardı. Kudüs'te kurtarıcı ateşi had safhaya gelmişti. Yahudileri Roma işgâlinin boyunduruğundan kurtarmak için, mesih olduğunu iddia edenler arka arkaya ortaya çıkıyordu. Mucizeci Tevdas, mesihlik iddiaları nedeniyle Roma tarafından çoktan öldürülmüştü. Celileli Yahuda'nın isyankâr oğulları, Yakup ve Simun, çarmıha gerilmişti. Kırsal kesimi yakıp yıkan, İsrail'in Tanrısı'nın adıyla Samiriyelileri katleden Haydut şefi Dinaeus oğlu Eleazar yakalanmış ve Romalı prefect Feliks tarafından başı kestirilmişti. Ve sonra birdenbire Zeytin Dağı'nda Mısırlı ortaya çıkmış, Kudüs'ün duvarlarını bir emriyle yıkacağım iddia etmişti

Kudüs'te bulunan Yakup ve elçiler için, bu kargaşanın tek anlamı vardı: Son yakındı; İsa yakında dönecekti. İsa'nın yaşadığı dönemde kuracağını varsaydıkları Tanrı'nın Krallığı nihayet kurulacaktı. İsa'nın adına sapkın öğretiler yayanların buraya getirilmesinin bir nedeni de buydu.

Bu açıdan bakıldığında, Pavlus'un Kudüs'te yakalanması beklenmedik olabilir, ancak Kudüs'teki kıyamet beklentisi düşünüldüğünde, zamanlaması kötü olmadığı gibi, hoş karşılanmadığı da söylenemezdi. İsa yakında dönecekse, Pavlus'un onu bir hapishane hücresinde beklemesi iyi bir şeydi, burada, en azından, o ve sapkın

görüşleri İsa tarafından bizzat yargılanıncaya kadar kontrol altında olurdu. Ancak, Pavlus'u tutuklayanlar onun Mısırlı olduğunu düşündükleri için, onu derhâl, yargılanmak üzere Romalı vali Feliks'e gönderdiler; vali, o sırada kıyı şehri Sezariye'de, Yahudiler ile Suriyeli ve Yunanlı halk arasında çıkan anlaşmazlığı çözümlemek için bulunuyordu. Feliks nihayetinde Mısırlı'nın Pavlus'a yüklenen suçlarını kaldırdı ama yine de onu Sezariye'de bir hapishaneye attı, Feliks'in yerine vali olarak Festus'un geldiği ve Pavlus'u, talebi üzerine derhâl Roma'ya gönderdiği zamana kadar orada kaldı.

Festus, Pavlus'un Roma'ya dönmesine izin verdi çünkü Pavlus Roma vatandaşı olduğunu iddia etmişti. Pavlus Tarsus'ta doğmuştu, bu şehrin vatandaşlarına yüzyıl önce Markus Antonius tarafından Roma vatandaşlığı verilmişti. Vatandaş olarak Pavlus'un Roma tarafından yargılanmayı talep etme hakkı vardı ve Kudüs'te çok kısa ve karmaşa içinde geçen bir dönemde valilik yapan Festus ona bu hakkı zevkle tanıdı; sadece ondan kurtulmak istediği için. Pavlus'un Roma'ya gitmek istemesini daha önemli bir nedeni olabilir. Tapınak'ta yaşadığı, yıllardır vaaz ettiği her şeyi inkâr etmeye zorlandığı utanç verici olaydan sonra, Pavlus Kudüs'ten, Yakup ve elçilerin boynuna geçirdikleri giderek daralan tasmanın sıkıntısından mümkün olduğunca uzaklaşmak istiyordu. Üstelik, Roma Pavlus'a mükemmel bir yer gibi görünüyordu. Burası İmparatorluk Şehriydi, Roma İmparatorluğu'nun başkentiydi. Sezar'ın evini kendi evleri olarak benimsemeyi tercih etmiş olan Helenist Yahudilerin, Pavlus'un İsa Mesih hakkındaki alışılmadık öğretilerini dinleyecekleri kesindi. Roma'da, oldukça büyük sayılabilecek bir Yahudi nüfus ile yan yana yaşayan, küçük ama gelişmekte olan bir Hıristiyan topluluk zaten vardı. Pavlus'un gelişinden on yıl önce, iki topluluk arasındaki çekişmeler, imparator Claudius her iki grubu da şehir dışına sürmek zorunda kalmıştı. Pavlus altmışların başlarında geldiğinde ise, her iki popülasyon da tekrar oluşmaya başlamıştı. Şehir Pavlus'un mesajı için olgunlaşmış görünüyordu.

Pavlus Roma'da resmî olarak ev hapsinde olsa da, yetkililerin

fazla bir müdahalesi olmadan ders vermeye devam edebiliyordu. Ancak, nereden bakarsanız bakın, Pavlus Yahudileri kendi tarafına çekmekte fazla başarılı olamamıştı. Yahudiler onun mesihe dair benzersiz yorumunu kabul etmemekle kalmıyor, açıkça düşmanlık besliyorlardı. Hatta başka uluslardan Yahudiliğe geçmiş olanlar bile Pavlus'a karşı aşırı hoşgörülü değildi. Bunun nedeni, büyük olasılıkla, Pavlus'un imparatorluk şehrinde İsa'yı öğreten tek "elçi" olmamasıdır. On İkilerin ilki, Petrus da Roma'daydı.

Petrus Roma'ya Pavlus'tan birkaç yıl önce ve büyük olasılıkla Yakup'un emriyle, Roma İmparatorluğu'nun kalbinde Yunanca konuşan Yahudilerin oluşturduğu, Kudüs topluluğunun etkisi altında ve Kudüs doktrinine uygun olarak dersler alan kalıcı bir topluluk, kısacası Pavlus karşıtı bir topluluk oluşturmak üzere gelmişti. Pavlus'un gelişinden önce Petrus'un bu görevde ne kadar başarılı olduğunu bilmek zor. Ancak, Elçilerin İşleri kitabına göre, Roma'daki Helenistler Pavlus'un vaazlarına öylesine olumsuz bir tepki vermişlerdi ki, "duyan ama hiç anlamayan...bakan ama hiç görmeyen" bu Yahudilerden vazgeçmeye karar verdi. Pavlus o an itibariyle sadece ve sadece diğer uluslara vaaz etmeye yemin etti, "çünkü onlar buna kulak vereceklerdir" (Elçilerin İşleri 28:26– 29).

Hıristiyanlığın en ünlü iki figürü hâline gelecek olan iki adamının, Petrus ve Pavlus'un yaşamlarının son yıllarına dair kayıt bulunmamaktadır. Garip bir şekilde, Luka, Pavlus'un hayatı anlatımını onun Roma'ya gelişi ile sonlandırır ve Petrus'un da şehirde olduğundan bahsetmez. Daha da garibi, Luka bu iki adamın İmparatorluk Şehri'nde bir arada olduğu yılların en önemli özelliğini kayda alma zahmetine girmez. MS 66 yılında, Kudüs'te ayaklanma çıkan yılda, İmparator Nero, Roma'da aniden başlayan Hıristiyan zulmüne tepki olarak Petrus ve Pavlus'u yakalamış ve her ikisini de idam etmişti. Aynı olduğunu düşündüğü bir inanışın savunucuları oldukları gerekçesiyle.

Ama yanılıyordu.

Bölüm On Beş

Adil Olan

İsa'nın kardeşi Yakup' "Adil Yakup" derlerdi. Kardeşinin ölümünden sonra yerleştiği Kudüs'te, Yakup herkes tarafından emsalsiz dindarlığı ve yoksulları yorulmadan savunması ile tanınırdı. Kendisi de hiçbir mala, mülke sahip değildi, üstündeki, yünden değil, ketenden yapılma basit kıyafetler bile kendisinin değildi. Şarap içmez ve et yemezdi. Banyo yapmazdı. Saçına ustura değmemişti, kokulu yağlar da sürmezdi. Tanrı'dan insanlar için af dilemek üzere zamanının o kadar büyük bölümünü ibadet için eğilerek geçiriyordu ki, dizlerinin bir deveninki kadar sertleştiği söylenirdi.

İsa'nın takipçileri için Yakup, mesih ile canlı bir bağ, Tanrı'nın kanından biriydi. Kudüs'teki diğer herkes için ise, o sadece "adil olan"dı. Yahudi yetkililer bile dürüstlüğü ve yasaya olan sarsılmaz bağlılığı nedeniyle Yakup'u överlerdi. Kâfir Pavlus'u Tevrat'ı terk etmekle itham eden Yakup değil miydi? Bu eski Ferisi'yi fikirlerini terk etmeye ve Tapınak'ta arınmaya zorlamamış mıydı? Yetkililer Yakup'un İsa hakkındaki mesajını, Pavlus'un mesajından daha çok kabul etmiş olmasa da, Yakup'a saygı duyar ve onu doğruluk sahibi ve onurlu bir adam kabul ederlerdi. Erken dönem Hıristiyan tarihçi Hegesippus'a göre (MS 110–180), Yahudi yetkililer Yakup'tan defalarca, insanlar üzerindeki etkisini İsa'ya mesih demeyi bırakmaya ikna etmek için kullanmasını rica etmişlerdi. "Senden rica ediyoruz, insanları dizginle, çünkü onlar İsa'nın Mesih olduğunu düşünerek

ileri gidiyorlar" diye yalvarıyorlardı. "Biz de, diğer herkes gibi, senin adil olduğuna ve kişilere riayet etmediğine şahidiz. Bu yüzden, kalabalığı İsa konusunda yoldan çıkmamaya ikna et."

Yakarmaları elbette karşılıksız kaldı. Çünkü, herkesin kabul ettiği üzere, Yakup yasaya gönülden bağlı, imanlı bir kişi olsa da, aynı zamanda İsa'nın inançlı bir takipçisiydi; kardeşinin mirasına asla, bu uğurda şehit edilirken bile, ihanet etmezdi.

Yakup'un ölüm hikâyesi Yosefus'un *Antiquities* kitabında yer alır. Yıl MS 62'ydi. Tüm Filistin anarşiye gömülmüştü. Kıtlık ve kuraklık kırsal kesimi mahvetmişti, tarlalar boş, çiftçiler aç kalmıştı. Sicarii'nin keyfine göre cinayet işlemesi ve her şeyi talan etmesi nedeniyle Kudüs'te panik hâkimdi. Yahudilerin devrim ateşi kontrol edilemez hâle geliyordu, Roma'nın düzeni koruması için güvendiği kâhin sınıfı bile dağılıyordu, Kudüs'teki zengin kâhinler daha alt sınıftan olan köy kâhinlerinin gelirini oluşturan gelir vergisine el koymak için bir plan uyguluyordu. Bu arada, arka arkaya gelen beceriksiz Roma valileri –asabi bir adam olan Cumanus'tan, hain Feliks'e ve talihsiz Festus'a kadar – işleri daha da kötüleştirmişti.

Festus aniden ve arkasında görevi devralacak bir halef bırakmadan ölünce, Kudüs'te işler kaosa dönüştü. Durumun aciliyetini gören İmparator Nero şehirde düzeni yeniden sağlaması için Festus'un yerine derhâl Albinus'u gönderdi. Ancak Albinus'un şehre gelmesi haftalar sürdü. Bu gecikme, göreve yeni gelen, atılgan ve öfkeli bir genç olan başkâhin Hanna'ya, Kudüs'teki otorite boşluğunu doldurmak için zaman ve fırsat verdi.

Hanna, kendisi gibi Hanna adında, daha önce görev yapmış, son derece etkili bir başkâhinin oğluydu; dört oğlu (ve damadı Yosefus Kayafa) sırayla bu göreve gelmişti. Hatta, daha alt düzeydeki kâhinlerin tek gelir kaynağı olan gelir vergisini kesme utanmazlığını yapan, Yosefus'un "büyük paragöz" olarak nitelendirdiği bu büyük Hanna'ydı. Hırsını kontrol edecek bir Roma valisinin yokluğunda

genç Hanna, düşmanları olarak algıladığı kişilerden kurtulmak için gözü kara bir saldırıya girişti. Yaptığı ilk işlerden biri, Yosefus'a göre, Sanhedrin'i toplamak ve "mesih olduğunu söyledikleri İsa'nın kardeşi Yakup'u" huzuruna getirmekti. Hanna Yakup'u dine hakaret ve yasayı çiğnemekle suçladı ve taşlanarak öldürülmesine hükmetti.

Yakup'un idam edilmesine derhâl tepkiler yükseldi. Şehirde yaşayan, Yosefus'un ifadesi ile "en tarafsız... yasaya sıkı sıkıya bağlı" insanların oluşturduğu bir grup Yahudi, Hanna'mn yaptıklarına öfke duyuyordu. İskenderiye'den Kudüs'e gelmekte olan Albinus'a haber yolladılar ve yokluğunda olup biteni bildirdiler. Cevaben, Albinus Hanna'ya ağır bir mektup yazdı, oraya vardığı anda kendisini öldürerek intikam alacağı tehdidinde bulundu. Ancak Albinus Kudüs'e ulaştığında, Hanna başkâhinlik görevinden alınmış, yerine Damneyus oğlu İsa adında biri gelmişti; o da bir yıl sonra, Yahudi Ayaklanması'nm başlamasından hemen önce görevden alınacaktı.

Yosefus'ta Yakup'un ölümü ile ilgili pasaj, İncil dışı kaynaklarda İsa'dan ilk kez bahsedilmesi nedeniyle ünlüdür. Daha önce de belirtildiği gibi, Yosefus'un "mesih olduğunu söyledikleri İsa'nın kardeşi Yakup" ifadesini kullanması, *Antiquities'in* yazıldığı MS 94 yılında Nasıralı İsa'nın önemli ve kalıcı bir hareketin kurucusu olarak tanındığını kanıtlamaktadır. Ancak, bu pasajı daha yakından incelediğimizde, Yosefus'un aslında "mesih olduğunu söyledikleri" şeklinde bahsedip geçtiği İsa'ya odaklanmadığını, Yakup'un başkâhinin ellerinde haksız yere öldürülmüş olması gerçeğinin hikâyenin temelini oluşturduğunu görürüz. Yosefus'un İsa'dan bahsetmesinin önemli olduğuna şüphe yok. Ancak Romalı okuyuculara hitap eden bir Yahudi tarihçinin Yakup'un ölümü ile ilgili ayrıntıları, idam edilmesi karşısında, Kudüs'teki Hıristiyanlardan değil, en dindar ve dini vecibelerine sıkı sıkıya bağlı Yahudiler arasında gelişen son derece olumsuz tepkiyi anlatması, Yakup'un Birinci Yüzyıl Filistini'nde ne derece etkili bir isim olduğunu açıkça

göstermektedir. Hatta Yakup, sadece İsa'nın kardeşi değildi. Tarihsel kanıtların da işaret ettiği gibi, İsa'nın ardında bıraktığı hareketin tartışmasız lideriydi.

İsa'nın takipçileri arasında ikinci nesilde yer alan Hegesippus erken dönem kilisesinin tarihini yazdığı beş ciltlik eserinde Yakup'un Hıristiyan topluluğunun lideri olduğunu doğrular. Hegesippus'a göre, "Kilisenin kontrolü, havariler ile birlikte Efendimizin kardeşi Yakup'a geçti; ki o, çok sayıda Yakup olmasından dolayı, Efendimizin döneminden günümüze kadar 'Adil' olarak bilinir." Kanonik kabul edilmeyen *Petrus'un Mektubu*'nda, baş elçi ve On İkilerin lideri Yakup'tan "Kutsal Kilisenin Efendisi ve Piskoposu" şeklinde bahseder. İmparatorluk şehrinde Petrus'un halefi olan Romalı Clemens (MS 30–97), Yakup'a yazdığı bir mektupta "Piskoposlar Piskoposu, Kudüs'ü, İbrani Kutsal Meclisi'ni ve diğer yerlerdeki tüm meclisleri yöneten" şeklinde hitap eder. MS birinci yüzyıl sonu ile ikinci yüzyıl başı arasına tarihlenen *Tomas'ın Müjdesi'nde*, İsa bizzat Yakup'u halefi olarak belirler: "Havariler İsa'ya dediler ki: Biliyoruz ki bizleri terk edeceksin. Üzerimizde büyük olacak olan kim? İsa onlara dedi ki: Orada, gitmiş olacağınız yerde, uğruna göklerin ve yerin yaratıldığı Yakup'a, adil olana gideceksiniz."

Erken dönem Kilise babalarından İskenderiyeli Clement (MS 150–215) İsa'nın "Adil Yakup'a, Yuhanna'ya ve Petrus'a" gizli bir bilgi aktardığını, onların da bu bilgiyi "diğer Elçilere aktardığını" söyler, ancak Clement bu üçler erki içerisinde Yakup için "kayıtların gösterdiğine göre, Kudüs kilisesi piskoposluk makamına seçilen ilk kişi" olduğunu ifade eder. *Lives of Illustrious Men* eserinde, İncil'i Latinceye (*Vulgata*) çevirmiş olan Aziz Jerome (MS yaklaşık 347–420 dolayları), İsa'nın cennete yükselmesinden sonra Yakup'un "havariler tarafından derhâl Kudüs Piskoposu atandığını" yazar. Hatta, Jerome Yakup'un halk arasındaki kutsallığının ve ününün çok büyük olduğunu, öyle ki "Kudüs'ün yıkımının onun ölümü üzerine gerçekleştiğine inanıldığını" yazar. Jerome, Yosefus'un anlatısına atıfta bulunmaktadır; aynı zamanda üçüncü yüzyılda yaşamış Hıristi-

yan teolog Origen (MS yaklaşık 185–254) tarafından da değinilen ve Sezariyeli Eusebius (MS yaklaşık 260– yaklaşık 339) tarafından yazılan *Ecclesiastical History* eserinde kaydedilen bu anlatıda Yosefus "bu olaylar [Yahudi Ayaklanması ve Kudüs'ün yıkılması] Mesih olarak bilinan İsa'nın kardeşi olan Adil Yakup'un başına gelenler karşısında yaşandı çünkü son derece hakkaniyetli bir insan olmasına rağmen, Yahudiler onu öldürdüler" der. Eusebius, Yosefus'un artık elimizde olmayan bu pasajı hakkındaki yorumunda şöyle der: "Yakup öylesine hatırı sayılı bir insan olmalı, hakkaniyetliliği öylesine evrensel kabul görmüş olmalı ki, en entelektüel Yahudiler bile onun şehit edilmesinin hemen ardından Kudüs'ün kuşatılmasını buna bağlamıştır" (*Ecclesiastical History* 2.23)

Yeni Ahit'te bile Yakup'un Hıristiyan topluluğunun başı olduğu doğrulanır: "Dinin temel direkleri" arasında adı ilk anılan Yakup'tur; Yakup, Petrus ve Yuhanna; Yakup Diasporadaki çeşitli topluluklara misyonerlerini bizzat gönderir (Galatyalılar 2:1–14); Petrus Kudüs'ten ayrılmadan önce, faaliyetlerini Yakup'a bildirir (Elçilerin İşleri 12:17); Pavlus arınma için geldiğinde, Yakup "ihtiyarları" yönetmektedir (Elçilerin İşleri 21:18); Yakup, Havariler Konseyi üzerindeki etkili otoritedir, görüşmeler sırasında en son o konuşur ve onun kararı nihaidir (Elçilerin İşleri 15:13). Aslında, Havariler Konseyi'nden sonra, Elçilerin İşleri kitabında elçilere bir daha yer verilmez. Ama Yakup için aynısı geçerli değildir. Aksine kitap, Yakup ile Pavlus arasında yaşanan ve Pavlus'un yakalanmasına ve Roma'ya iade edilmesine yol açan vahim anlaşmazlıkla zirveye ulaşır; burada Yakup Pavlus'u sapkın öğretilerinden dolayı açıkça kınar ve ondan Tapınak'ta arınma törenine katılmasını ister.

Erken döneme ait üç yüzyıllık Hıristiyan ve Yahudi kaynakları, ve tabii ki, çağdaş akademisyenlerin neredeyse hepsi İsa'nın kardeşi Yakup'un ilk Hıristiyan topluluğunun başı olduğunu kabul eder; Petrus'un ve On İkilerin geri kalanının üstündedir; "İsa'nın sevdiği havari" Yuhanna'dan üstündür (Yuhanna 20:2); Yakup'un tekrar tekrar çatışma içine girdiği Pavlus'un çok daha üstündedir. O hâlde

neden Yakup Yeni Ahit'ten neredeyse tamamen çıkarıldı ve modern dönem Hıristiyanlarının düşüncesinde erken dönem kilisesindeki rolü Petrus'a ve Pavlus'a verildi?

Bunun nedeni kısmen Yakup'un İsa'nın kardeşi olmasıdır. İsa'nın döneminde Yahudiler arasında hanedanlık bir normdu. Yahudi Hirodes ve Haşmonayim aileleri, başkâhinler ve aristokrat kâhinler, Ferisiler, hatta haydut çetelerinde soy yoluyla aktarım oluyordu. Akrabalık, İsa'nınki gibi, meşruiyetini Davut soyundan alan mesih hareketlerinde belki de daha da hayati önem taşıyordu. Sonuçta, eğer İsa Kral Davut soyundan geliyorsa, Yakup da öyleydi, o hâlde mesihin ölümünden sonra Davut'un topluluğuna liderlik etmemesi için neden yoktu. Üstelik erken dönem kilisesinde İsa'nın ailesinden yetki alan tek kişi Yakup değildi. İsa'nın kuzeni, Klopas oğlu Simeon Yakup'tan sonra Yahudi meclisinin başına geçti; İsa'nın diğer kardeşi Yahuda'nın iki torunu dâhil olmak üzere ailenin diğer üyeleri Hıristiyanlığın birinci ve ikinci yüzyılı boyunca aktif liderlik rolü üstlendiler.

Ancak, üçüncü ve dördüncü yüzyıla gelindiğinde, Hıristiyanlık yavaş yavaş çeşitli mezhepleri ve bölünmeleri ile sadece Yahudileri içeren bir hareket olmaktan çıkıp Roma İmparatorluğu'nun kurumsal ve sıkı ortodoks dini hâline geldikçe, Yakup'un İsa'nın kardeşi kimliği, annesi Meryem'in ebedi bakireliğini savunanlar için bir engel oluşturmaya başladı. İsa'nın ailesi ile ilgili gizlenemez gerçeklerin, kilisenin katı dogmasına uydurulması için aşırı zekice birkaç çözüm geliştirildi. Örneğin, İsa'nın erkek ve kız kardeşlerinin Yusuf'un daha önceki bir evliliğinden olduğu ya da "kardeş" kelimesinin aslında "kuzen" anlamına geldiği yönünde fazlasıyla yıpratılmış ve tarihsel dayanağı olmayan argümanlar bulunuyordu. Ancak, sonuç olarak, Yakup'un erken dönem Hıristiyanlığındaki rolü zaman içerisinde gözden kaybedildi.

Yakup'un etkisi azalmaya başladığı zamanda, Petrus'unki artıyordu. İmparatorluk Hıristiyanlığı, tıpkı imparatorluğun kendisi gibi, kolayca belirlenebilen, tercihen Kudüs'te değil, Roma'da yer

alan ve doğrudan İsa ile ilişkilendirilen bir güç yapısı gerektiriyordu. İlk Roma piskoposu olarak Petrus'un rolü ve baş elçi konumu Roma Kilisesi'nin otoritesini dayandıracağı ideal kişi olmasını sağlamıştı. Roma'da Petrus'tan sonra gelen (ve zaman içerisinde istisnasız biçimde papa unvanını da alan) piskoposlar sürekli genişlemekte olan bir kilisede gücü elerinde bulundurmak için kullandıkları yetki zincirini, Matta'nın müjdesinde yer alan bir pasaja dayanarak haklı gösteriyorlardı. Bu pasajda İsa elçilerine, "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım" (Matta 16:18) diyordu. Pek çok akademisyenin tarihsel olmadığı gerekçesi ile reddettiği bu son derece tartışmalı ayetteki sorun, Yeni Ahit'in tamamında Petrus'un kilisenin başı tayin edildiğini belirten tek pasaj olmasıdır. Hatta, İncil kaynaklı olsun olmasın, erken tarihi belgeler içerisinde, Petrus'un İsa'nın halefi olduğunu ve ardında bıraktığı topluluğun lideri olduğunu ifade eden tek pasaj budur. Buna karşılık, Yakup için bunların söylendiği en az bir düzine pasaj bulunmaktadır. Petrus'un erken dönem Hıristiyanlığındaki rolü konusunda var olan tarihsel kayıtlar tamamen Roma'daki topluluğun lideri konumuyla ilgilidir. Ki, Roma çok önemli bir topluluğu barındırsa da, "ana topluluk" olan Kudüs topluluğunun kapsayıcı otoritesi altında yer alan pek çok topluluktan biridir. Diğer bir deyişle, Petrus Roma piskoposu olabilir ancak Yakup "Piskoposlar Piskoposu"ydu.

Ancak, Yakup'un erken Hıristiyanlıkta etkisini giderek kaybetmesinin daha belirgin bir nedeni de vardır, İsa'nın kardeşi kimliği ve Petrus ile ilişkisinden çok, Yakup'un inancı ve Pavlus'a muhalif olması ile ilgilidir. Yakup'un erken dönem Hıristiyan toplumunda temsil ettikleri bir ölçüde Elçilerin İşleri kitabında ve Pavlus ile teoloji konusundaki anlaşmazlıklarında ortaya konmuştur. Ancak Yakup'un görüşlerini daha iyi anlamak için MS 80 ila 90 yılları arasında yazmış olduğu, genellikle gözardı edilen, son derece ağır mektubuna bakmak gerekir.

Elbette, Yakup bu mektubu bizzat yazmamıştı; çünkü o, kardeşi

İsa ve elçilerin çoğu gibi, resmî bir eğitim almamış, okuma yazma bilmeyen bir köylüydü. Yakup'un mektubu büyük olasılıkla yakın çevresinden biri tarafmdan kaleme alınmıştı. Diğer yandan, bu durum, Markos, Matta ve Yuhanna'nın müjdeleri ve Pavlos'un çok sayıda mektubu (Koloseliler, Efesliler, 2 Selanikliler, 1 ve 2 Timoteyus ve Titus) dâhil olmak üzere, Yeni Ahit'te yer alan kitapların neredeyse tamamı için geçerlidir. Belirttiğimiz gibi, bir kitaba önemli bir kişinin adını vermek o kişiyi onurlandırmanın ve düşüncelerini aktarmanın yaygın kullanılan bir yoluydu. Yakup bu mektubu bizzat yazmamış olabilir, ancak onun inandıklarını yansıttığı şüphe götürmez (bu mektubun, Yakup'un MS 62'deki ölümünden kısa süre önce Kudüs'te verdiği bir vaazın düzenlenmiş ve genişletilmiş bir versiyonu olduğu düşünülmektedir). Mektupta yer alan söylencelerin izinin Adil Yakup'a kadar şüpheye yer olmaksızın sürülebileceği konusunda yaygın bir görüş birliği vardır. Dolayısıyla, Yakup'un mektubunun Yeni Ahit içerisinde yer alan en önemli kitaplardan biri olduğu iddia edilebilir. Çünkü İsa'nın neye inandığını açığa çıkarmanın emin yollarından biri kardeşi Yakup'un neye inandığını belirlemektir.

Yakup'un mektubunda dikkat çeken ilk özellik yoksulların içinde bulunduğu kötü durum konusundaki şiddetli endişedir. Bu şaşırtıcı değil. Sözlü anlatımların tamamında Yakup muhtaçların ve kimsesizlerin şampiyonu olarak resmedilir; "Adil" lâkabını almasının nedeni budur. Kudüs topluluğu Yakup tarafından yoksullara hizmet etme ilkesi üzerine kurulmuştur. Hatta, Yakup'un liderliğinde toplanan ilk İsa takipçilerinin kendilerine topluca "yoksullar" dediklerini gösteren kanıtlar bulunmaktadır.

Yakup'un mektubunda belki de daha şaşırtıcı olan, zenginlerin lanetlenmesidir. "Dinleyin şimdi ey zenginler, başınıza gelecek felaketlerden ötürü feryat ederek ağlayın. Servetiniz çürümüş, giysinizi güve yemiştir. Altınlarınız, gümüşleriniz pas tutmuştur. Bunların pası size karşı tanıklık edecek, etinizi ateş gibi yiyecektir" (Yakup 5:1–3). Yakup'a göre, "son günlerde servetlerine servet katan" ve "yeryüzünde zevk ve bolluk içinde yaşayan" (Yakup 5:3, 5) zengin-

lerin kurtuluş yolu yoktur. Onların kaderi değişmez. "Çünkü zengin adam bir kır çiçeği gibi solup gidecek. Güneş yakıcı sıcağıyla doğar ve otu kurutur. Otun çiçeği düşer, görünüşünün güzelliği yok olur. Zengin adam da aynı şekilde kendi uğraşları içinde solacaktır." (Yakup 1:11). Yakup yoksulun yanında olmayan bir kimsenin gerçek anlamda İsa'nın takipçisi olamayacağını söyleyecek kadar ileri gider. "[Zenginlere] ayrımcılık yaparak Yüce Rabbimiz İsa Mesih'e gerçekten iman ediyor musunuz?" diye sorar. "Çünkü insanlar arasında ayrım yaparsanız, günah işlemiş olursunuz; Yasa tarafından, Yasa'yı çiğneyenler olarak suçlu bulunursunuz." (Yakup 2:1, 9).

Yakup'un zenginleri şiddetle yargılaması, babası gelir vergilerini alarak köylerdeki kâhinlerin fakirleştirilmesi planları yapmış olan açgözlü başkâhin Hanna'nın öfkesini çekmesinin nedeni olabilir. Ancak gerçekte, Yakup sadece kardeşinin Gerçek Mutluluk sözlerini tekrarlamaktadır: "Ama vay hâlinize, ey zenginler, tesellinizi almış bulunuyorsunuz! Şimdi karnı tok olan sizler, vay hâlinize, açlık çekeceksiniz! Ey şimdi gülenler, vay hâlinize, yas tutup ağlayacaksınız!" (Luka 6:24–25). Aslına bakılırsa, Yakup'un mektubunun büyük bölümü İsa'nın sözlerini yansıtır; konu ister yoksullar olsun ("Tanrı, bu dünyada yoksul olanları imanda zenginleşmek ve kendisini sevenlere vaat ettiği egemenliğin mirasçıları olmak üzere seçmedi mi?" Yahya 2:5; "Ey yoksul olanlar, ne mutlu size, Tanrı'nın Egemenliği sizindir!." Luka 6:20); ister yemin etmek olsun ("Ne gök üzerine, ne yer üzerine, ne de başka bir şey üzerine yemin edin. `Evet'iniz evet, `hayır'ınız hayır olsun." Yakup 5:12; "Hiç ant içmeyin, ne gök üzerine - çünkü orası Tanrı'nın tahtıdır; ne yer üzerine - çünkü orası O'nun ayaklarının basamağıdır... `Evet'iniz evet, `hayır'ınız hayır olsun." Matta 5:34, 37); ister inandıklarını uygulamak olsun ("Tanrı sözünü yalnız duymakla kalarak kendinizi aldatmayın, bu sözün uygulayıcıları da olun" Yakup 1:22; "İşte bu sözlerimi duyup uygulayan herkes, evini kaya üzerinde kuran akıllı adama benzer... Bu sözlerimi duyup da uygulamayan herkes, evini kum üzerinde kuran budala adama benzer." Matta 7:24, 26).

Ancak, İsa ile Yakup'un açıkça aynı fikirde oldukları konu Musa'nın Yasası'nın rolü ve uygulanmasıdır. Matta'nın müjdesinde İsa "Bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak" (Matta 5:19) der. Yakup mektubunda bunu şöyle aktarır: "Yasa'nın her dediğini yerine getiren, ama tek bir noktada ondan sapan kişi bütün Yasa'ya karşı [ihlâl etmekten] suçlu olur," (Yakup 2:10).

Yakup'un mektubunda öncelikli olarak Tevrat ile mesih olarak İsa'ya iman arasında doğru dengenin kurulması üzerinde durulur. Metin boyunca, Yakup İsa'nın takipçilerini yasaya bağlı kalmaları konusunda tekrar tekrar uyarır. "Oysa mükemmel yasaya, özgürlük yasasına yakından bakan ve ona bağlı kalan, unutkan dinleyici değil de etkin uygulayıcı olan adam, yaptıklarıyla mutlu olacaktır." (Yakup 1:25). Yakup İsa'nın hareketine geçmelerinin ardından yasayı terk etmiş olanları "aynada kendi doğal yüzüne bakan... sonra gidip, nasıl bir kişi olduğunu hemen unutan" (Yakup 1:23) bir kişiye benzetir.

Bu sözleri ile Yakup'un kimden bahsettiğine dair fazlaca bir şüphe yoktur. Hatta, Yakup'un mektubu büyük olasılıkla Pavlus'un vaazlarını düzeltir şekilde algılanmıştır; mektupta bu nedenle "Diasporadaki On İki İsrail Kabilesine" hitap edilmektedir. Mektupta Pavlus teolojisine karşı düşmanlık gözden kaçmaz. Pavlus Musa'nın Yasası'nı "Ölümle sonuçlanan hizmet, yani taş üzerine harf harf kazılmış olan yasa" olarak dışlarken (2 Korintliler 3:7), Yakup "kurtuluş yasası" olarak değerlendirir. Pavlus "kişi, Kutsal Yasa'nın gereklerini yapmakla değil, İsa Mesih'e olan imanla aklanır" (Galatyalılar 2:16) iddiasında bulunur. Yakup, anlaşılır bir biçimde, Pavlus'un inancın tek başına kurtuluş sağladığı nosyonunu reddeder. "İman sizi kurtarabilir mi?" der. "Cinler bile iman eder - ve titrer!" (Yakup 2:14,19). Pavlus Romalılara mektubunda "insanın, Yasa'nın gereklerini yapmakla değil, imanla aklandığı kanısındayız" (Romalılar 3:28) diye yazar. Yakup bunun "akılsız adamın" düşüncesi olacağını söyler, "[yasaya] eylemsiz iman ölüdür" (Yakup 2:26).

Her ikisinin de "yasanın gereği" ile kastettiği, inananların günlük hayatlarında Yahudi yasalarının uygulanmasıdır. Basitçe ifade etmek gerekirse, Pavlus bu "gerekleri" kurtuluş ile ilgisiz görürken, Yakup, İsa Mesih'e imanın bir şartı olarak görür. Bu düşüncesini kanıtlamak için Yakup, mektubunda özellikle Pavlus'u yalanladığını gösteren bir örnek anlatır. Tanrı'nın emri üzerine İshak'ı kurban vermek üzere olan İbrahim'in hikâyesine değinerek (Yaratılış 22:9-14) "Atamız İbrahim, oğlu İshak'ı sunağın üzerinde Tanrı'ya adama eylemiyle aklanmadı mı?" der. "Görüyorsun, onun imanı eylemleriyle birlikte etkindi; imanı, eylemleriyle tamamlandı. Böylelikle, 'İbrahim, Tanrı'ya iman etti ve böylece aklanmış sayıldı' diyen Kutsal Yazı yerine gelmiş oldu. İbrahim'e de Tanrı'nın dostu denildi." (Yakup 2:23).

Bu örneğin açıklayıcı olmasının nedeni, Pavlus'un tam tersi argümanı dile getirirken mektuplarında aynı örneği kullanmasıdır. "Şu hâlde soyumuzun atası İbrahim'in durumu için ne diyeceğiz?" der Pavlus. "Eğer İbrahim yaptığı iyi işlerden dolayı aklandıysa, övünmeye hakkı vardır; ama Tanrı'nın önünde değil. Kutsal Yazı ne diyor? 'İbrahim Tanrı'ya iman etti ve böylece aklanmış sayıldı' "(Romalılar4:1–3; ayrıca bakınız Galatyalılar 3:6–9).

Yakup, Pavlus'un yazdığı mektupların hiçbirini okuyamıyor olsa da, Pavlus'un İsa hakkındaki öğretilerinden haberdar olduğu açıktır. Hayatının son yıllarını, Pavlus'un yanlışı olarak gördüğü konuları düzeltmek için Pavlus'un cemaatlerine kendi misyonerlerini göndermekle geçirmiştir. Daha sonra onun mektubu hâline gelen vaazı, Pavlus'un etkisini ortadan kaldırma çabalarından biridir. Pavlus'un kendi mektuplarına bakılırsa, Yakup'un çabaları başarılı olmuştu, çünkü cemaatindeki pek çok kişi Kudüs'teki öğretmenler lehine, ona sırtlarını dönmüşlerdi.

Pavlus'un, öfke içerisinde kilisenin "sözde ileri gelenlerinden" biri diye bahsettiği, "söylediklerime bir şey katmadı" dediği kişi tarafından, cemaatlerine sızmak üzere gönderilen "sahte elçiler [ve] aldatıcı işçilere", "Şeytan'ın hizmetkârlarına" duyduğu öfke ve hoş-

nutsuzluk, daha sonra yazdığı mektuplarının sayfalarından zehir gibi damlıyordu (2 Korintliler 11:13; Galatyalılar 2:6). Ancak Pavlus'un cemaatlerini kendisini terk etmemeye ikna çabaları yararsız olacaktı. Eski bir Ferisi ile Mesih'in kanından, canından biri arasında yaşanacak bir anlaşmazlıkta toplumun kime sadakat göstereceği konusunda asla şüphe yoktu. Diaspora Yahudileri ne kadar Helenleşmiş olurlarsa olsunlar, ana topluluğun liderlerine olan bağlılıkları sarsılmamıştı. Yakup, Petrus, Yuhanna; bunlar kilisenin temel direkleriydi. İnsanların İsa hakkında anlattıkları tüm hikâyelerin ana karakteriydiler. İsa ile birlikte yürümüş ve onunla konuşmuş insanlardı. Onun ölümden dirilişini ilk görenler arasındaydılar; göklerin bulutlarıyla dönüşüne şahit olacak ilk insanlar olacaklardı. Yakup'un ve elçilerin yaşadıkları süre boyunca topluluk üzerindeki otoriteleri kırılamazdı. Pavlus bile bundan kaçamazdı; MS 57'de, Yakup tarafından Kudüs Tapınağı'nda katı bir arınma ritüeline dahil olarak, inançlarını herkesin önünde reddetmeye zorlandığında, bunu kendisi de anlamıştı.

Bundan birkaç yıl önce gerçekleşen Havariler Konseyi aktarımında olduğu gibi, Luka, Yakup ile Pavlus'un son kez bir araya geldiği bu görüşmede Elçilerin İşleri kitabındaki aktarımında, herhangi bir anlaşmazlık ya da hasımlık imasını ortadan kaldırmaya çalışmakta, Pavlus'u kendisinden talep edilen Tapınak ritüelini sessizce kabul eder şekilde sunmaktadır. Ancak, Luka bile bu olayda açıkça var olan gerginliği gizleyemez. Luka'nın anlatımında, Yakup Pavlus'u Kudüs topluluğuna "yasayı tanıdığını ve uyguladığını" kanıtlamak üzere Tapınak'a göndermeden önce, "[Pavlus'un] hizmeti aracılığıyla Tanrı'nın diğer uluslar arasında yaptıkları" ile " Yahudiler arasındaki binlerce imanlı ... Kutsal Yasa'nın candan savunucuları" arasında kesin bir ayrım yapar (Elçilerin İşleri 21:20). Sonra Yakup, Pavlus'a "adak adamış dört kişi" verir ve "kendileriyle birlikte arınma törenine katıl. Başlarını tıraş edebilmeleri için kurban masraflarını sen öde" (Elçilerin İşleri 21:24) der.

Bu pasajda Luka'nın tarif ettiği adak "Nazirite Adağı"dır (Çölde

Sayım 6:2). Naziriteler Musa'nın Yasası'na sıkı sıkıya bağlı kişilerdi, dindarlık göstergesi olarak ya da sağlıklı bir çocuk ya da güvenli bir yolculuk gibi dualarının kabul edilmesi karşılığında şarap içmez, saçlarını tıraş etmez ya da belli bir süre geçmeden bir cenazeye yaklaşmazlardı (Yakup da Nazirite olabilir, çünkü bu adakta bulunanların tarifi, kendisinin antik kayıtlardaki tarifine tıpatıp uymaktadır). Pavlus'un Musa'nın Yasası ve Kudüs Tapınağı konusundaki görüşleri düşünüldüğünde, böylesi bir ritüele katılmaya zorlanması onun için son derece utanç verici olmuştur. Bu ritüelin tek amacı Kudüs topluluğuna, neredeyse on yıldır vaaz ettiklerine artık inanmadığını göstermektir. Pavlus'un Nazirite adağına katılımını, hizmetinden onurlu biçimde feragat ettiği ve Yakup'un otoritesini halkın huzurunda kabul ettiği biçiminde okumaktan başka yol yoktur; bu da Luka'nın Pavlus'u yorum yapmadan ya da şikâyet etmeden ritüeli uygular şekilde anlatmasına şüphe düşürüyor.

İlginçtir, Luka'nın anlatımı bu son derece önemli anın anlatıldığı tek kaynak olmayabilir. Toplu olarak *Pseudo-Clementines* adıyla bilinen bir yazı derlemesinde de şaşırtıcı benzerlikte bir hikâye anlatılır. Yaklaşık olarak MS 300 dolaylarında derlenmiş olmakla birlikte (Yeni Ahit'in resmî olarak kanonize edilmesinden bir yüzyıl önce), *Pseudo-Clementines* içerisinde çok daha erken bir döneme tarihlenebilecek iki ayrı anlatı bulunur. Bunlardan biri *Homilies [Öğütler]*, olarak bilinir ve iki mektuptan oluşur: Biri havari Petrus'un mektubudur, diğeri de Petrus'un Roma'daki halefi, Clement'in mektubudur. İkinci grup anlatı *Recognitions [Onaylamalar]* olarak anılır, ve pek çok akademisyen tarafından MS ikinci yüzyılın ortalarına, belki Yuhanna'nın müjdesinin yazılmasından yirmi ya da otuz yıl sonrasına tarihlenen *Ascent of James* başlıklı daha eski bir belgeye dayanır.

Recognitions'da İsa'nın kardeşi Yakup'un, "düşman" olarak anılan biri ile yaşadığı şiddet içeren bir karşılaşmasına dair inanılmaz bir hikâye yer alır. Metinde, Yakup ve düşman Tapınak'ın içerisinde birbirlerine bağırmaktadır; aniden, düşman öfkeyle Yakup'a saldırır ve onu Tapınak'ın merdivenlerinden aşağıya iter. Yakup kötü yaralanır

ancak onu destekleyenler derhâl yardımına gelir ve onu güvenli bir yere taşırlar. Yakup'a saldıran düşmanın daha sonra Tarsuslu Saul olduğunun söylenmesi ilgi çekicidir. (*Recognitions* 1:70–71).

Luka'nın versiyonunda olduğu gibi, Yakup ile Pavlus arasındaki çekişmenin *Recognitions'da* yer alan anlatımında da bazı kusurlar vardır. Pavlus'tan Saul olarak bahsedilmesi, yazarın bu olayın Pavlus'un Hristiyanlığa geçişinden önce yaşandığına inandığını gösteriyor (ancak *Recognitions* bu din değiştirme olayından hiç bahsetmez). Ancak hikâyenin tarihselliği bir tarafa, Pavlus'un kilisenin "düşmanı" kimliği sadece *Recognitions'da* değil, aynı zamanda *Pseudo-Clementines* içerisindeki diğer metinlerde de tekrarlanmaktadır. Örneğin *Petrus'un Mektubunda,* baş havari "halkın arasından bazıları benim yasaya uygun vaazlarımı reddetti, benim düşmanım olan, yasaya uymayan, önemsiz bir adamın vaazlarına kulak verdi" (Petrus'un Mektubu 2:3) şeklinde şikâyet eder. Başka yerlerde, Petrus "yasadan ayrılma" öğretisi sunan bu "sahte peygamberin" Pavlus olduğunu açıkça söyler ve takipçilerini uyarır "Kudüs'ten Rabbimizin kardeşi Yakup'un onayını getirmemiş hiçbir öğretmene ve onun arkasından geleceklere inanmayın" (*Recognitions* 4:34–35).

Yakup, Petrus, Yuhanna ve diğer elçilerin Pavlus'u ihtiyatla ve şüpheyle, hatta apaçık bir küçümseme ile izledikleri *Pseudo-Clementine* belgelerinde belirtilir ve Yeni Ahit'te doğrulanır; bu nedenle Pavlus'un öğretilerine karşı harekete geçmek için her yolu denemelerinin, sözleri nedeniyle onu susturmalarının, başkalarını onu takip etmemeleri konusunda uyarmalarının, hatta onun cemaatlerine kendi misyonerlerini göndermelerinin nedeni budur. Pavlus'un MS 57'de Tapmak'ta yaşanan olayın ardından Roma'ya kaçmaya çok istekli olmasına şaşmamalı. Luka'nın ileri sürdüğü gibi, kendisine atfedilen suçlarla ilgili olarak imparator tarafından yargılanmaya istekli değildi. Pavlus Roma'ya gitti çünkü Yakup'un otoritesinden kaçabilmeyi umuyordu. Ancak İmparatorluğun Başkenti'ne geldiğinde keşfettiği üzere, Petrus orada çoktan yerleşmişti ve Yakup'un ve Kudüs'ün etkisinden kaçmak çok kolay değildi.

Pavlus hayatının son yıllarını Roma'da, mesajının heyecan yaratmamasının hayal kırıklığı ile yaşarken (belki de Yahudiler Petrus'un "Kudüs'ten Rabbimizin kardeşi Yakup'un onayını getirmemiş hiçbir öğretmene inanmayın" çağrısına uyuyorlardı), Yakup'un liderliğindeki Kudüs topluluğu güçleniyordu. Kudüs'te yaşayan İbraniler elbette dini otoriteler tarafından yargılanmıyor değildiler. Vaazları nedeniyle sıklıkla tutuklanıyor ve kimi zaman da öldürülüyorlardı. Hatta orijinal On İkilerden biri olan Zebedi oğlu Yakup'un başı kesilmişti (Elçilerin İşleri 12:3). Ancak bu dönemsel yargılama devreleri nadiren yaşanıyordu ve şehirden sınır dışı edilen Helenistler gibi, İbraniler tarafından yasaların reddedilmesinin sonucu olmadığı görülüyordu. Belli ki, İbraniler yetkili Yahudi kâhinler ile anlaşmanın bir yolunu bulmuşlardı yoksa Kudüs'te kalmaları mümkün olmazdı. Bunlar her bakımdan, atalarının geleneklerine ve adetlerine bağlı kalmış, yasaları uygulayan ancak aynı zamanda Nasıralı İsa adındaki basit Celileli köylünün vaat edilen mesih olduğuna inanan Yahudilerdi.

Bu, Yakup ve havarilerin diğer uluslara ulaşmaya çalışmadıkları ya da diğer ulusların kendi hareketlerine katılamayacaklarına inandıkları anlamına gelmiyor. Havariker Konseyi'ndeki kararının da gösterdiği gibi, Yakup diğer uluslardan Hristiyanlığa geçenler için sünnet olma ve "yasanın diğer yüklerinden" vazgeçmeye istekliydi. Yakup diğer ulusların Hıristiyanlığa girmeden önce Yahudi olmaya zorlanmalarını istemiyordu. Sadece Yahudilikten tamamen ayrılmamaları, takip ettiklerini iddia ettikleri adamın inançlarına ve ibadetlerine belli ölçüde sadık kalmaları konusunda ısrar ediyordu (Elçilerin İşleri 15:12–21). Aksi hâlde, bu hareket tamamen yeni bir din olma riski taşıyordu ki, ne Yakup, ne de kardeşi İsa bunu hayal bile edemezlerdi.

Yakup'un Kudüs topluluğu üzerindeki sürekli liderliği, MS 62'de, başkâhin Hanna tarafından idam edilmesi ile sona erdi. İdam nedeni İsa'nın takipçisi olması değildi ya da kesinlikle yasayı çiğnemesi de değildi (yoksa "en tarafsız... yasaya sıkı sıkıya bağlı" insanlar haksız ölümü karşısında bu denli öfkelenmezlerdi.)

Yakup büyük olasılıkla en iyi yaptığı şey yüzünden öldürüldü: Yoksul ve güçsüz olanları, zengin ve güçlü olanlara karşı savunmak. Hanna'nın gelir vergilerini çalarak daha alt sınıftan kâhinleri yoksullaştırma planları, Adil Yakup tarafından iyi karşılanmamış olmalı. Dolayısıyla, Hanna Kudüs'te Roma otoritesinin kısa süreli yokluğundan yararlanarak kendisi açısından sıkıntı yaratan bir adamdan kurtulmuştu.

Roma'da Yakup'un ölüm haberini aldığında Pavlus ne hissetmiştir, bilmek mümkün değil. Ancak, İsa'nın kardeşinin ölümü ile Kudüs'ün topluluk üzerindeki etkisinin azalacağını düşünmüşse, yanılmıştı. Kudüs topluluğunun liderliği sorunsuzca, İsa'nın ailesinin bir başka üyesine, kuzeni Klopas oğlu Simeon'a geçmişti ve topluluk Yakup'un ölümünden dört yıl sonra, Yahudilerin aniden Roma'ya karşı isyan etmesine kadar azalmadan devam etti.

İbranilerden bazıları ayaklanma başladığında Kudüs'ten Pella'ya kaçtı. Ancak ana topluluğun çekirdek liderlerinin Kudüs'ten ayrıldıklarına dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Bunun yerine, İsa'nın öldüğü ve yeniden dirildiği şehirdeki varlıklarını sürdürdüler; Titus'un ordularının gelişine ve kutsal şehri ve hem Hıristiyan, hem de Yahudi halkını yeryüzünden silişine kadar, onun dönüşünü beklediler. Kudüs'ün yıkılması ile, Diasporaya yayılmış topluluklar ile Tanrı'nın şehrinde bulunan ana topluluk arasındaki bağ ve bununla birlikte Hıristiyan toplumu ile Yahudi İsa arasındaki bağ sonsuza kadar ayrıldı. Gayretli İsa ile.

Nasıralı İsa ile.

Son Söz

Gerçek Tanrı'dan Gelen Gerçek Tanrı

Hıristiyanlık inancı ve ibadetlerini belirleyen, saçları dökülmeye başlamış, gri sakallı yaşlı adamlar ilk kez, günümüz Türkiye'sinde İzmit Gölü'nün doğu yakasında yer alan Bizans şehri İznik'te bir araya geldiler. MS 325 yılı yaz aylarıydı. Bu adamları İmparator Konstantin bir araya getirmişti ve yakın geçmişte kabul ettiği dinin doktrini konusunda görüş birliğine varmalarını emretmişti. Mor ve altın rengi kıyafetler donanmış, başının üzerinde süslü bir defne tacı bulunan ilk Hıristiyan Roma İmparatoru Konsili tıpkı bir Roma Senatosu gibi toplamıştı; Hıristiyanlığı kalıcı olarak tanımlamak üzere İznik'te toplamış olduğu yaklaşık iki bin piskoposun Romalı olduğu düşünüldüğünde bu aslında anlaşılır bir durumdu.

Piskoposlar, özellikle İsa'nın doğası ve Tanrı ile ilişkisi ile ilgili olarak, aralarındaki teolojik farklılıkları gidermeden dağılmayacaktı. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra geçen yüzyıllarda, kilise liderleri arasında İsa'nın insan mı yoksa ilâhi bir varlık mı olduğu konusunda büyük bir anlaşmazlık ve tartışmalar olagelmişti. İskenderiyeli Atanasyus gibilerin iddia ettikleri gibi bedenlenmiş Tanrı mıydı, yoksa Aryus'un takipçilerinin ileri sürdüğü gibi sadece bir insan; mükemmel bir insan ama yine de insan mıydı?

Aylar süren ateşli tartışmaların ardından, Konsil, Konstantin'e İznik Amentüsü olarak bilinen, Hıristiyan Kilisesi'nin resmî ola-

rak onayladığı, Ortodoks inançları ilk kez özetleyen belgeyi sundu. Amentüde İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu belirtiliyordu. O Nurdan Nur, gerçek Tanrı'dan gelen gerçek Tanrı, yaratılmış değil, doğurulmuş, Baba'nın aynı öz varlığına sahipti. Amentü ile aynı fikirde olmayanlar, Arian gibi "[İsa'nın] var olmadığı bir zaman" olduğuna inananlar imparatorluktan derhâl men edildi ve öğretileri şiddetle bastırıldı.

İznik Amentüsü'nü erken dönem kilisesinde haklı muhalif sesleri susturmak için girişilen aşırı siyasileştirilmiş bir girişim olarak değerlendirmek cazip gelebilir. Konsil'in kararının ortodoks Hıristiyanlık adına bin yıl ya da daha uzun süreyle akıl almaz ölçüde kan dökülmesine neden olduğu bir gerçektir. Ancak, gerçek şu ki, Konsil üyeleri sadece İznik'te bir araya gelen piskoposlar arasında değil, Hıristiyan toplumunun genelinde zaten çoğunluk görüşü olan bir konuyu sistemleştiriyorlardı. Aslında, Pavlus'un mektuplarının oldukça popüler olması sayesinde, İsa'nın Tanrı olduğu inancı kilisede İznik Konsili'nden yüzyıllar öncesinde bile kutsal kabul ediliyordu.

Tapınak'ın yıkılmasından, kutsal şehrin yakılıp yerle bir edilmesinden ve Kudüs topluluğundan hayatta kalanların dağılmasından sonra, Pavlus Hıristiyan toplumunun gözünde hayret verici şekilde rehabilite olmuştu. Belki de, (sonuçta farazi bir metin olan) Q belgeleri dışında, MS 70'te İsa hakkında var olan yazılı belgelerin Pavlus'un mektuplarından ibaret olması sayesinde. Bu mektuplar ellili yıllardan itibaren dolaşmaya başlamıştı. Mektuplar Diaspora topluluklarına hitaben yazılmıştı ve Kudüs'ün yıkılmasından sonra, fiiliyatta bunların dışındaki topluluklar varlıklarını sürdürmüyordu. İsa'nın takipçilerine rehberlik edecek ana topluluğun yokluğunda, hareketin Yahudilik ile bağlantısı koparıldı ve Pavlus yeni Hıristiyan nesillerin İsa Mesih ile tanışmalarındaki birincil araç hâline geldi. Müjdeler bile Pavlus'un mektuplarından derinlemesine etkilenmişti. Markos ve Matta'da Pavlus teolojisinin gölgesini görmek mümkündür. Ancak, Pavlus'un sadık havarilerinden biri tarafından

yazılmış olan Luka'nın müjdesinde, Pavlus'un görüşlerinin baskın olduğunu, Yuhanna'nın müjdesinin ise hikâye formunda aktarılmış olan Pavlus doktrini olduğunu görmek mümkündür.

Pavlus'un Hıristiyanlık algısı MS 70 yılı öncesinde lanetlenmiş olabilir. Ancak sonrasında, artık var olmayan Tapınak'ın otoritesinden bağımsız, artık önemli olmayan bir yasanın yükünü taşımayan ve dışlanmış olan Yahudilikten tamamen ayrılmış yepyeni bir din nosyonu, Roma İmparatorluğu'nun her yerinde din değiştirmiş kalabalıklar tarafından heyecanla kucaklanmıştı. Bu nedenle, MS 398'de, bir efsaneye göre, başka bir grup piskopos, günümüzde Cezayir olan yerde olan Hippo Regius şehrinde Yeni Ahit olarak bilinen metinleri kanonize etmek için bir araya geldiğinde, Hıristiyan kutsal metinlerine İsa'nın kardeşi ve halefi olan Yakup'tan bir mektup, baş elçi ve On İkilerin ilki olan Petrus'tan iki mektup, en sevilen elçi ve kilisenin temel direği olan Yuhanna'dan üç mektup ve Kudüs'teki liderler tarafından reddedilen ve küçümsenen, sapkın ve dışlanmış Pavlus'tan on dört mektup almayı tercih ettiler. Aslında, günümüzde Yeni Ahit'i oluşturan yirmi yedi kitabın yarısından fazlası Pavlus tarafından yazılmış ya da Pavlus hakkındadır.

Buna şaşırmamalı. Kudüs'ün yıkılmasından sonra Hıristiyanlık artık neredeyse tamamen diğer uluslara ait bir din hâline gelmişti ve diğer uluslara ait bir teolojiye ihtiyacı vardı. Ve Pavlus tam olarak bunu sunmuştu. Yakup'un kökleri Musa'nın Yasası'na dayanan ve Roma'ya karşı savaşmış bir Yahudi milliyetçisinden türeyen bir Yahudi dinine dair görüşü ile, Pavlus'un kendini Yahudi taşracılığından sıyırmış, kurtuluş için imandan başka bir şey gerektirmeyen bir Roma dini görüşü arasında yapılacak bir seçim, İsa'nın ikinci ve üçüncü nesil takipçileri açısından zor değildi.

İki bin yıl sonra, Pavlus'un yarattığı Mesih tarihteki İsa'yı tam anlamıyla içinde eritmişti. Dünyada Tanrı'nın Krallığı'nı kurma amacıyla havarilerden oluşan bir ordu toplayarak Celile'de gezen devrimci gayretli adamın, Kudüs'te Tapınak kâhinlerinin otoritesine karşı koyan çekici vaizin, Roma işgâline kafa tutan ve kaybeden

radikal Yahudi milliyetçisinin anısı tamamen tarihe gömülmüştü. Bu utanç verici. Çünkü, tarihteki İsa'ya dair yapılacak kapsamlı herhangi bir çalışmada, Nasıralı İsa'nın; *insan* olan İsa'nın, İsa Mesih kadar ikna edici, karizmatik ve övgüye değer olduğu ortaya konacaktır. O, kısacası, inanılmaya değer biridir.

Notlar

GİRİŞ

John P. Meier'ın epik çalışması, *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*, cilt. I–IV (New Haven:Yale University Press, 1991–2009) kitabına çok şey borçluyum. Peder Meier ile ilk kez Santa Clara Üniversitesi'nde Yeni Ahit üzerinde çalışma yaptığım sırada tanıştım ve zihnime bu kitabın tohumlarını eken, o dönemde sadece birinci cildi hazır olan bu kitabın tarihteki İsa'ya belirleyici bakışı olmuştu. Peder Meier'ın kitabı, insanlık tarihini böylesine derinden etkilemiş bir adam hakkında neden bu kadar az tarihsel bilgiye sahip olduğumuz sorusuna cevap veriyor. İsa hakkında, yaşadığı dönemde ancak Celile'nin kırsalından gelen marjinal bir Yahudi köylüsü olarak görülmüş olması nedeniyle çok az bilgiye sahip olduğumuz yönündeki tezi, okumakta olduğunuz kitabın teorik temelini oluşturuyor.

Elbette, tarihteki İsa hakkında bu denli az bilgiye sahip olmamızı aynı zamanda, onun kurtarıcı misyonunun, sonuçta tarihsel açıdan ne kadar büyük bir önem kazanmış olsa da, Birinci Yüzyıl Filistini'nde benzerlerinin fazlasıyla görülmüş olmasına da bağlıyorum. Bu nedenle Celsus'tan alıntıladığım "Ben Tanrıyım ya da Tanrı'nın ya da kutsal bir ruhun hizmetkârıyım...." sözü Rudolf Otto'nun klasik çalışması, *The Kingdom of God and the Son of Man* (Boston: Starr King Press, 1957), 13 kitabında yer alıyor.

Kitap boyunca kullandığım "Birinci Yüzyıl Filistini" ifadesi için de kısa bir not düşmek isterim. Filistin, İsa'nın yaşadığı dönemde

günümüzün İsrail, Filistin, Ürdün, Suriye ve Lübnan bölgelerini içine alan topraklar için Roma tarafından kullanılan gayriresmî ifade olmakla birlikte, bu bölge ancak Romalıların MS ikinci yüzyılın ortalarında Bar Kokhba ayaklanmasını bastırdıkları dönemde resmî olarak Suriye Filistini adını almıştır. Yine de, "Birinci Yüzyıl Filistini" ifadesi İsa dönemi üzerine yapılan akademik tartışmalarda yaygın olarak kullanıldığından kitapta kullanmamak için bir neden görmüyorum.

İsa'nın çağdaşı olan kurtarıcılar, sahte mesih olarak adlandırılan kişiler hakkında daha fazla bilgi için–Richard A. Horsley çalışmalarına, özellikle "Popular Messianic Movements Around the Time of Jesus," *Catholic Biblical Quarterly* 46 (1984): 409–32;"Popular Prophetic Movements at the Time of Jesus: Their Principal Features and Social Origins," *Journal for the Study of the New Testament* 26 (1986): 3–27; ve John S. Hanson ile birlikte yazdığı , *Bandits, Prophets, and Messiahs* (Minneapolis:Winston Press, 1985), 135–189 eserlerine başvurulabilir. Okuyucu Profesör Horsley'nin çalışmalarını büyük ölçüde temel aldığımı fark edecektir. Bunun nedeni kendisinin birinci yüzyılda kıyamet beklentisi konusu üzerine şu ana kadarki en öne çıkan düşünür olmasıdır

Her ne kadar, İki Kaynak Teorisi olarak adlandırılan yaklaşım akademisyenler tarafından neredeyse evrensel biçimde kabul edilmiş olsa da, bildiğimiz kanonize dört müjdenin oluşumu için bu açıklamanın geçerliliğini reddeden bazı İncil teorisyenleri bulunmaktadır. Örneğin, J. Magne, *From Christianity to Gnosis and from Gnosis to Christianity* (Atlanta: Scholars Press, 1993) İki Kaynak Teorisini, Sinoptik müjdelerde gördüğü karmaşık değişkenlerin yeterince ele alınabilmesi için fazla basit ve yetersiz görmektedir..

Gaddar Yahudi kâhin Hanna'nın hikâyesine ek olarak, Yosefus'un *Antiquities* eserinde Nasıralı İsa'dan bahsedilen bir pasaj daha bulunmaktadır. 18. kitap, 3. bölümde yer alan pasaj Testimonium Flavianum olarak adlandırılır ve burada Yosefus müjdedeki formülün bütününü tekrarlamaktadır. Ancak bu pasaj, daha sonra yapılan

Hıristiyan eklemeleri ile öylesine bozulmuştur ki, en iyi olasılıkla özgünlüğü şüphelidir ve bir zerre tarihsellik elde edebilmek adına pasajın detaylı incelemesi yönündeki akademik çalışmalar yarar sağlamamıştır. Yine de, bahsedilen bu ikinci pasaj İsa'nın çarmıha gerilmesinden bahsetmesi nedeniyle önemlidir.

Romalılarda, kölelerin ayaklanması karşısında uygulanan bir ceza olarak çarmıha germe uygulaması MÖ 200 yılına kadar dayanır. İsa'nın dönemine gelindiğinde, "ayaklanma başlatma" (yani, ihanet ya da isyana teşvik) suçu için uygulanan başlıca ceza şeklini almıştır, ki bu İsa'ya atfedilen suçtur. Bakınız Hubert Cancick ve meslektaşlarının editörlüğünde, *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World: Antiquity* (Leiden, Netherlands: Brill, 2005), 60 ve 966. Bu ceza sadece Romalı olmayan vatandaşlara uygulanıyordu. Ancak Romalı vatandaşlar da, suçları vatandaşlıktan çıkarmayı gerektirecek kadar büyük ise, çarmıha gerilebiliyordu.

Markos'un müjdesinde diriliş anlatımı bulunmaz; akademisyenler arasında müjdenin orijinalinin Markos 16:8 ile sona erdiği konusunda görüş birliği vardır. Bu konuda daha fazla bilgi, aşağıda Bölüm 3 başlığında yer almaktadır.

MS 313'te, İmparator Konstantin, Milano Fermanı'nı yayınlamıştır; bununla birlikte Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığa tolerans gösterilen bir dönem başlar, Hıristiyanların devlet tarafından el konulan malları iade edilir ve Hıristiyanlar devlet müdahalesi korkusu olmadan ibadet etme özgürlüğüne sahip olurlar. Milano Fermanı Hıristiyanlığın, imparatorluğun resmî dini hâline gelmesi için alan yaratmış olsa da, Konstantin bunu yapmamıştır. Hıristiyan olmayan son İmparator Julianus Apostata (ölümü MS 363), sistemi Hıristiyanlar üzerine ve aleyhine kurgulayarak ve yönetimdeki Hıristyan liderleri ayıklayarak imparatorluğu yeniden pagan inanışına döndürmek istese de, Milano Fermanı'nı feshetmemiştir. MS 380'de İmparator Flavius Theodosius döneminde, Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun resmî dini hâline gelmiştir.

Bu kitabın giriş bölümünün sonunda yer alan İsa'nın hayatı ve hizmetinin kısa özeti, tarihteki İsa hakkında şüphe duymaksızın söylenebilecekler konusunda akademisyenlerin büyük çoğunluğunun ortak görüşünü yansıtır. Daha fazla bilgi için, bakınız Charles H. Talbert, ed., *Reimarus: Fragments* (Chico, Calif.: Scholars Press, 1985) ve James K. Beilby ve Paul Rhodes Eddy editörlüğünde, *The Historical Jesus: Five Views* (Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2009).

KISIM I: BAŞLARKEN: FARKLI BİR KURBAN

Kudüs Tapınağı'mn tanımı ve burada yapılan sunular konusunda çeşitli kaynaklardan ve Tapınak'ın bulunduğu bölgeye sıklıkla yaptığım ziyaretlerden yararlandım. Ancak antik dönemdeki Yahudi Tapınağı'nın şekillendirilmesinde özellikle yararını gördüğüm bazı kitaplar oldu; bunlar: Martin Jaffee, *Early Judaism* (Bethesda: University Press of Maryland, 2006), özellikle 172–88. sayfalar; Joan Comay, *The Temple of Jerusalem* (London:Weidenfeld and Nicolson, 1975); ve John Day, ed., *Temple and Worship in Biblical Israel* (New York:T&T Clark, 2005).

Tapınak'ta yer alan dört boynuzlu sunak için talimatlar Musa'ya, o ve İbraniler çölde kendilerine bir yuva ararken verilmiştir: "Sunağı akasya ağacından yap. Dört üst köşesine kendinden boynuzlar yap ve hepsini tunçla kapla. Sunak için yağ ve kül kovaları, kürekler, leğenler, büyük çatallar, ateş kapları yap; tümü tunç olacak. Ağ biçiminde tunç bir ızgara da yap, dört köşesine birer tunç halka tak. Izgarayı sunağın kenarının altına koy. Öyle ki, aşağı doğru sunağın yarısına yetişsin. Sunak için akasya ağacından sırıklar yap, tunçla kapla. Sırıklar halkalara geçirilecek ve sunak taşınırken iki yanında olacak. Sunağı tahtadan, içi boş yapacaksın. Tıpkı dağda sana gösterildiği gibi olacak" (Mısırdan Çıkış 27:18).

Tapınak'ın, Tanrı'nın ilâhi varlığının tek kaynağı olması ne anlama geliyor? Şöyle düşünün: Samiriyeliler Kudüs Tapınağı'nın tek ibadet yeri olarak ayrıcalıklı olmasını reddetmişlerdi. Bunun yerine

Tanrı'ya Gerizm Dağı'nda ibadet ediyorlardı. Bu, iki halk arasındaki dini tek farklılık olmasına rağmen, Samiriyelilerin Yahudi kabul edilmemeleri için yeterliydi. Yahudiler için başka kurban yerleri (örneğin, Heliopolis'te) de vardı, ancak bunlar Tapmak'ın yerine geçmiyordu.

"Tapınak Devleti" olarak Yahudiye hakkında daha fazla bilgi için bakınız H. D. Mantel: "The High Priesthood and the Sanhedrin in the Time of the Second Temple," *The Herodian Period*, editörler M. Avi-Yonah ve Z. Baras, *The World History of the Jewish People* 1.7 (Jerusalem: New Brunswick, 1975), 264–81. Yosefus'un Kudüs için teokrasi ifadesi *Against Apion*, 2.164–66'dan alınmıştır. Bir banka olarak Kudüs Tapınağı hakkında daha fazla bilgi için, bkz Neill Q. Hamilton, "Temple Cleansing and Temple Bank," *Journal of Biblical Literature* 83.4 (1964): 365–72. Tapınak gelirlerinin çok ayrıntılı bir dökümü Magen Broshi, "The Role of the Temple in the Herodian Economy," *Jewish Studies* 38 (1987): 31–37'de bulunabilir.

Kumran topluluğu, yozlaşmış kâhinlerin eline geçmiş olması nedeniyle Kudüs Tapınağı'nı reddetmiştir. Bunun yerine, kendini Tapınak'ın yerine geçen geçici oluşum olarak görüyordu ve topluluğa "insan / insanlar tapmağı" ya da *miqdash adam* deniyordu. Bazı akademisyenler Kumranlıların ritüel saflık ile fazlasıyla ilgilenmelerinin nedeninin bu olduğunu düşünürler; kendi dualarının ve yıkanmalarının, Kudüs yapılan, Tapınak kâhinlerinin leke sürdüğü ritüellerden ve kurbanlardan daha etkili olduğuna inanıyorlardı. Kumran'da "insan / insanlar tapınağı" ifadesi üzerine ayrıntılı bir tartışma için bakınız G. Brooke, *Exegesis at Qumran: 4QFlorilegium in its Jewish Context* (Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1985), 184–93; D. Dimant,"4QFlorilegium and the Idea of the Community as Temple," in *Hellenica et Judaica: Hommage à Valentin Nikiprowetzky*, ed. A. Caquot (Leuben-Paris: Éditions Peeters, 1986), 165–89.

Yosefus *The Jewish War* eserinde Kâhin sınıfının bütününden "lüks severler" olarak bahseder ancak eleştirisinde yalnız değildir. Ölü Deniz Tomarlarında da kâhinler benzer şekilde eleştirilir, "ko-

lay iş peşindekiler" ve "dalkavuk isteyenler" olarak adlandırılır.

Yaklaşık olarak MÖ ikinci yüzyıl dolaylarında yazılmış olan ve çevirisine James H. Charlesworth, editörlüğünde, *The Old Testament Pseudepigrapha* (New York: Doubleday, 1985), 7–34, ikinci cildinde yer verilen ünlü *Letter of Aristeas'ta* başkâhin için harika bir tanımlama yer alır. Özeti şöyledir: "Eleazar'ı hizmeti sırasında gördüğümüzde, kıyafetinin şekli, ve görkemli görünümü karşısında şaşkına dönmüştük; üzerindeki kıyafet, ve kişiliğinden değerli taşlar görkemini ortaya koyuyordu. Kıyafetinin üzerinde, ayaklarına kadar uzanan altın çanlar vardı, tuhaf bir melodi yayıyordu, ve her iki yanında harika kokular saçan çiçekleriyle narlar vardı. En güzel renklerle işlenmiş çok güzel bir kemer kuşanmıştı. Göğsünde Tanrı'nm simgesi dedikleri bir şey, üzerinde farklı türlerde on iki taş vardı, birbirine altın ile bağlanmıştı, kabilelerin liderlerinin isimleri orijinal sırasıyla yazılmıştı, her biri kendine has renginde, tarif edilmesi mümkün olmayan bir şekilde öne çıkıyordu. Başının üzerinde bir taç vardı ve bunun üzerinde, alnının ortasında bir türban yer alıyordu, altından bir plaka üzerine kutsal harflerle Tanrı'nın adı yazan bir hükümdarlık tacıydı. . . hizmetlerinde bu amblemleri taşımaya layık görülmüştü. Görünümü insanın aklını öyle karıştırıyordu ki insan başka bir dünyaya ait bir adamın huzuruna gelmiş gibi hissediyordu. Anlattığım bu görüntüde yer alacak herhangi birinin hayrete düşeceğinden ve tarif edilemez bir merak duyacağından ve hizmetin her ayrıntısına işlenmiş kutsallık düşüncesi ile zihninin derinden etkileneceğine eminim."

BÖLÜM BİR: KÖŞEDEKİ BİR DELİK

Roma'nın tabiiyetindeki halkları ele alış biçimi ve özellikle Kudüs'teki kâhinler ve aristokrat kâhin sınıfı ile ilişkileri hakkında bilgi için bakınız: Martin Goodman, *The Ruling Class of Judea* (New-York: Cambridge University Press, 1987); also Richard A. Horsley, "High Priests and the Politics of Roman Palestine," *Journal for the Study of Judaism* 17.1 (1986): 23–55. Goodman'ın *Rome and Jerusalem:*

The Clash of Ancient Civilizations (London: Penguin, 2007) kitabı Roma'nın Yahudilere karşı son derece toleranslı tavrı hakkında çok önemli bir tartışma sunuyor ve ayrıca Yahudilerin istisnai durumuna dair Romalılar arasındaki çeşitli görüşlere yer veriyor. Cicero, Tacitus, ve Seneca'dan yapmış olduğum alıntılar Goodman'ın kitabından derlendi (sayfa 390–91). Roma'nın Yahudi ibadetlerine karşı tavrı konusunda daha fazla bilgi Eric S. Gruen,"Roman Perspec- tives on the Jews in the Age of the Great Revolt," in *The First Jewish Revolt*, editörler Andrea M. Berlin ve J. Andrew Overman (New York: Routledge, 2002), 27–42 çalışmasında bulunabilir. Roma'daki dini uygulamalar ve kültler konusunda daha fazla bilgi için, bakınız Mary Beard, John North, and Simon Price, *Religions of Rome: A Sourcebook*, 2 cilt (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

Tanrı'nın "nefes alan her canlıyı" topluca öldürme emri verdiği "tam imha" (İbranicesi *herem*) olayı, İncil'de tekrarlanan bir temadır, bu konuyu *How to Win a Cosmic War* (New York: Random House, 2009), 66–69 adlı kitabımda açıklamıştım. Büyük İncil akademisyeni John Collins'in, "The Zeal of Phinehas: The Bible and the Legitimation of Violence," *Journal of Biblical Literature* 122.1 (2003): 7 kitabında açıklandığı üzere bu, "kült saflığı elde etmek için yapılan bir etnik temizliktir".

Roma tarafından Yahudi köylülerine uygulanan vergiler ve alınan önlemler için, bakınız Lester L. Grabbe, *Judaism from Cyrus to Hadrian*, 2 vols. (Minneapolis: Fortress Press, 1992), 334–37; ayrıca Horsley ve Hanson, *Bandits, Prophets, Messiahs*, 48–87. Grabbe, bazı akademisyenlerin Yahudi köylülerinin Roma'ya vergi ödemeye zorlandıklarından şüphe duyduklarına değinir, ancak Yahudilerin Pompey ile Jül Sezar arasında yaşanan iç savaşı finanse etmeye zorlandıkları konusunda kimsenin şüphesi yoktur. Kitlesel kentleşme ve kırsal alanlardan kentsel alanlara göç konularında bakınız Jonathan Reed, "Instability in Jesus' Galilee:A Demographic Perspective," *Journal of Biblical Literature* (2010) 129.2: 343–65.

BÖLÜM İKİ: YAHUDİLERİN KRALI

İbrani İncili'nde "mesih" kelimesi Kral Saul (1 Samuel 12:5), Kral Davut (2 Samuel 23:1), Kral Süleyman (1 Krallar 1:39), ve kâhin Harun ve oğulları (Mısırdan Çıkış 29:1–9) ve ayrıca Yaşeya (Yeşaya 61:1) ve Elişa (1 Krallar 19:15–16) peygamberler için kullanılır. Bu listenin istisnası Yeşaya 45:1'de yer alır; burada Pers kralı Kiros, Yahudilerin Tanrısı'nı bilmemesine rağmen (45:4), mesih olarak anılır. İbrani İncili'nde "mesih" kelimesi toplam otuz dokuz kez geçer, bir kişinin ya da bir nesnenin yağ ile mesh edilmesi anlatılır, Saul'un kalkanı (2 Samuel 1:21) ya da Çardak (konut) (Çölde Sayım 7:1). Ancak bu kullanımların hiçbirinde mesihten gelecekte ortaya çıkacak, Tanrı tarafından Davut'un Krallığını yeniden kurmak ve İsrail'i eski görkemine ve gücüne kavuşturmak üzere görevlendirilmiş bir kurtarıcı olarak bahsedilmez. İsa'nın yaşadığı dönem öncesinde oldukça yerleşik bir hâl aldığı görülen bu mesih görüşü, MÖ altıncı yüzyılda Babil Sürgünü sırasındaki karmaşa dolu dönemde şekillenmiştir.

Celile kökenli haydut çetelerinin apokaliptik, kıyamet odaklı ve bin yıl hareketlerini temsil ettiği konusunda fazla bir şüphe olmamakla birlikte, Richard Horsley ve John Hanson bunları üç farklı kategori olarak görür ve dolayısıyla haydutları "mesih" hareketi olarak dile getirmeyi kabul etmez. Diğer bir deyişle, yazarlar "mesih" ve "kıyamet odaklı" niteliklerinin eşdeğer olarak görülmemesi gerektiğini savunur. Ancak, bu bölümde ele almış olduğum gibi, Yahudi köylülerinin düşüncesinde bunlar arasında bir ayrım olduğuna inanmak için bir neden yoktur; mesihlik konusunda sofistike bir anlayışa sahip olmaktan uzak olan bu insanlar büyük olasılıkla bu "ayrı kategorileri" bir arada, belirsiz bir "Zamanın Sonu" beklentisi içerisinde birleştirmiştir. Her durumda, Horsley ve Hanson'a göre,"haydutluk ve mesihlik hareketleri için temel koşulların çoğu aynıydı. Aslında, Yahudilerde popüler olan bir krallık ve tarihte popüler "mesh edilmiş olan" prototipleri bulunmasaydı, aralarında bir fark da olmayabilirdi." *Bandits, Prophets, and Messiahs*, 88–93.

Sezar'ın, Tanrı'nın Oğlu olarak görülmesi konusunda bakınız AdelaYarbro Collins, "Mark and His Readers: The Son of God Among Greeks and Romans," *Harvard Theological Review* 93.2 (2000): 85–100. İmanlı iki haham Sefora oğlu Yahuda ve Matiya oğlu Margalus bir ayaklanma çıkarır, Tapınak'a saldırır ve Büyük Hirodes'in Tapınak'm ana kapısının üstüne yerleştirdiği altın kartal heykelini yıkmaya çalışır Onlar ve öğrencileri Hirodes'in adamları tarafından yakalanır ve işkence ile öldürülür.

Birinci yüzyıl Yahudiliğinde Yahudi mezheplerinin karmaşık yapısı Jeff S. Anderson tarafından *The Internal Diversification of Second Temple Judaism* (Lanham, Md: University Press of America, 2002) başlıklı analizinde ele alınmıştır.

Yosefus Peraealı Simun'un kendisinden "kral" olarak bahsettiğini söyler, buradan yola çıkarak Horsley ve Hanson onun Hirodes'in ölümünden sonra ortaya çıkan "popüler mesih hareketlerinin" bir parçası olduğunu düşünür.Bakınız *Bandits, Prophets, and Messiahs,* 93. Yine, bana göre, Yahudi köylülerinin düşüncesinde "mesih" ile "kral" arasında bir ayrım olduğunu varsaymak için bir neden yoktur; her iki unvan da, Yahudilerin büyük bölümünün ulaşması ve okuması mümkün olmayan kutsal metinlere değil ve daha çok Yahudi tarihindeki mesih hareketlerini anlatan popüler sözlü hikâyelere ve kehanetlere, fabllara ve sözlü geleneklere dayanıyordu. Tabii ki, bazı akademisyenler "kral" ifadesinin mesih anlamına geldiğini reddedecek kadar ileri gidiyorlar. Diğer bir deyişle, Craig Evans'ın ifade ettiği gibi, "tahtın siyasi talipleri ile tahtın mesih olan talipleri" arasında bir ayrım yapıyorlar. Bu kampta yer alanlar arasında M. De Jong, *Christology in Context:The Earliest Christian Response to Jesus* (Philadel- phia: Westminster Press, 1988) bulunur. Ancak Birinci Yüzyıl Filistini'nde tahta talip olan herhangi biri söz konusu olduğunda, Evans haklı olarak şu iddiada bulunuyor: "İsrail tahtına talip olan her Yahudinin bir anlamda mesihlik iddiasında olduğu varsayılmalıdır." Kesinlikle katılıyorum. Bakınız Craig Evans, *Jesus and His Contempo- raries* (Leiden, Netherlands: Brill, 1995), 55.

BÖLÜM ÜÇ: NEREDEN OLDUĞUMU BİLİYORSUNUZ

Antik dönemde Nasıra nüfusu hakkında bilgi için, konu ile ilgili sayfaya bakınız: *Anchor Bible Dictionary* (New York: Doubleday, 1992). Ayrıca bakınız E. Meyers ve J. Strange, *Archaeology, the Rabbis, and Early Christianity* (Nashville: Abingdon, 1981) ve John Dominic Crossan, *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant* (New York: HarperCollins, 1992), 18. Akademisyenler, İsa'nın döneminde Nasıra'nın nüfusu konusunda farklı görüşlere sahiptir; bazıları birkaç yüzün altında olduğunu iddia ederken, bazıları birkaç bin olabileceğini söyler. Ben bu skalamn ortasında kalmayı tercih ettim; dolayısıyla nüfusun yaklaşık yüz aileden oluştuğunu tahmin ediyorum. İsa'nın Celilesi'nde şehir hayatına dair daha fazla bilgi için bakınız Scott Korb, *Life in Year One: What the World Was Like in First-Century Palestine* (New York: Riverhead, 2011).

Müjdelerde, İsa'nın kendi memleketindeki havrada vaaz vermesine dair hikâyelere karşılık, antik dönemde Nasıra'da bir havra bulunduğuna dair arkeolojik kanıt ortaya çıkmamıştır, bununla birlikte bu amaca hizmet eden küçük bir yapı olması oldukça muhtemeldir. (unutmayalım, İsa'nın döneminde "havra" demek, içerisinde bir Tevrat bulunan küçük bir oda bile olabilir). Ayrıca, unutulmamalıdır ki, müjdelerin yazıldığı zaman itibariyle, Kudüs Tapmağı yok edilmiştir ve Yahudilerin bir araya geldikleri tek yer havralardır.

Dolayısıyla, İsa'nın sürekli olarak gittiği her kasabada bir havrada ders verir şekilde gösterilmesi anlamlıdır.

Nasıra'da nüfusun okur yazar olduğunu gösteren herhangi bir yazma bulunmamıştır. Akademisyenler İsa'nın döneminde Yahudi köylülerinin yaklaşık yüzde 95 ila 97'sinin okuma ve yazmayı bilmediğini tahmin etmektedir. Konu ile ilgili olarak bakınız Crossan, *Historical Jesus*, 24–26.

İsa'nın doğduğu yer olan Nasıra ile ilgili olarak bakınız John P. Meier, *A Marginal Jew*, vol. 1, 277–78; E. P. Sanders, *The Historical*

Figure of Jesus (New York: Penguin, 1993); ve John Dominic Crossan, *Jesus: A Revolutionary Biography* (New York: HarperOne, 1995), 18–23.

İsa dönemindeki kurtarıcı/mesih görüşü ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız Gershom Scholem, *The Messianic Idea in Judaism* (New York: Schocken Books, 1971), 1–36. Scholem erken Yahudilikte iki farklı mesihlik eğilimi olduğunu ortaya koyar: güçlendirici ve ütopik. Güçlendirici mesihlik görkemli geçmişin ideal koşullarına dönüşü hedefler, diğer bir deyişle, mevcut dönemin iyileşmesini geçmişi görkemi ile doğrudan bağlantılı görür. Ancak, güçlendirici kutup umudu geçmişte görürken, yine de "işlerin daha önce hiç olmadığı gibi" olduğu daha da iyi bir gelecek arzusu da taşır. Güçlendirici kutubun karşısında ütopik mesihlik yer alır. Karakteri itibarıyla daha apokaliptik olan ütopik mesihlik mesihin gelmesi ile yıkıcı bir değişim olacağı beklentisindedir: Yani, mevcut dünya bozguna uğrayacak ve mesih çağı başlayacaktır. Güçlendirici mesihlik Davut idealine gönül veren kral anlatılarında görülür– şu anda bir krallık kurulması arzu edilir– diğer yandan ütopik mesihlik Kumran'da bulunan Ölü Deniz Tomarlarında yer alan kâhin figürü ile ilişkilidir. Elbette, bu mesihlik trendlerinin her ikisi de birbirinden bağımsız değildi. Aksine, neredeyse her mesih grubunda her iki kutup da bulunuyordu. Aslında, Yahudilikte mesih karakterinin farklılık göstermesi bu iki mesihlik eğilimi arasındaki gerilimden kaynaklanır. Yahudilikte mesihlik hakkında daha fazla bilgi için Richard Horsley çalışmalarına bakınız, örneğin: "Messianic Figures and Movements in First-Century Palestine," *The Messiah*, editör James H. Charlesworth (Minneapolis: Fortress Press, 1992), 295; "Popular Messianic Movements Around the Time of Jesus," *Catholic Biblical Quarterly* 46 (1984): 447–95; ve "'Like One of the Prophets of Old':Two Types of Popular Prophets at the Time of Jesus," *Catholic Biblical Quarterly* 47 (1985): 435–63. Horsley'nin üç çalışması da İsa döneminde mesihlik düşüncesi incelemelerim açısından son derece önemli kaynaklar oldu. Ayrıca *The Anchor Bible Dictionary*, ed. D. N.

Freedman ve meslektaşları (NewYork: Doubleday, 1992); and *The Encyclopedia of the Jewish Religion*, ed. J. Werblowsky ve meslektaşları (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966) içerisindeki ilgi sayfanın incelenmesini de öneririm.

Kumran topluluğunun gerçekten iki ayrı mesih beklentisi içerisinde olduğu görülüyor. Topluluk Yasası 9:12'de buna işaret eder, "Harun'un ve İsrail'in peygamberi ve mesihi"nin gelişinden bahseder. Kral olacak ve kâhin olacak mesih figürleri arasında bir ayrım yapıldığı açıktır. Bu nosyon Cemaat Yasası'nda daha da geliştirilmiştir. Bu tomarda "son günlerde" yapılacak bir ziyafet tarif edilir ve İsrail'in mesihi cemaatin kâhininden daha alt bir konumda oturur. Metinde kâhinden bahsederken "mesih" kelimesi kullanılmazken, masadaki üstün konumu onun gücünü gösterir. Bu metinler akademisyenlerin Kumran topluluğunun bir kral mesih ve bir kâhin mesih beklediği çıkarımında bulunmalarına yol açmıştır, ikincisi ilkinden üstündür. Bakınız James Charlesworth, "From Jewish Messianology to Christian Christology; Some Caveats and Perspectives," *Judaisms and Their Messiahs at the Turn of the Christian Era*, editörler Jacob Neusner ve meslektaşları (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 225–64.

İbrani İncili'nin hiçbir yerinde mesihin fiziki olarak Davut'un varisi yani "Davut Oğlu" olduğundan bahsedilmediği unutulmamalıdır. Ancak mesihle ilişkilendirilen görüntü ve başlıca görevinin Davut'un krallığını yeniden kurmak olacağı düşüncesi mesihlik iddialarını Davut soyu ile ayrılmaz biçimde birleştirmiştir. Bu büyük ölçüde Davut ahdinden kaynaklanır, Natan Peygamberin kehaneti üzerinden:" Soyun [Davut'un] ve krallığın sonsuza dek önümde duracak; tahtın sonsuza dek sürecektir" (2 Samuel 7:16).

İsa'nın Kral Davut soyundan geldiği sadece müjdelerde değil, aynı zamanda İsa'dan "Davut'un tohumu" olarak bahsedilen Pavlus'un mektuplarında da (Romalılar 1:3-4; 2 Timoteyus 2:8) tekrar tekrar dile getirilir. Doğru olup olmadığını söylemek imkânsızdır. Pek çok kimse (Nasıralı İsa'dan bin yıl önce yaşamış) büyük İsrail

kralının soyundan geldiğini iddia etmiştir ve dürüst olmak gerekirse, hiçbiri iddialarının doğru ya da yanlış olduğunu ispatlayamazdı. Ancak, erken dönem Hıristiyan topluluğu için İsa ile Davut arasındaki bağın önemli olduğu açık, çünkü bu sıradan köylünün gerçekten mesih olduğunu ispatlamasını sağlıyor.

Markos'un orijinal metninin 16:8 ile sona erdiği ve Markos 16:9-20 ayetlerinin metne sonradan eklendiği yaygın kabul görmüştür. Norman Perrin'e göre: "Markos'un müjdesinde 16:9-20 ayetlerinin çevirilerinin çoğunda diğer müjdelerden alınan materyallerin, antik Hıristiyan topluluklarında din bilginleri tarafından kopyalanması ve aktarılması sırasında bu müjdenin orijinal metnine eklendiği yönünde tam bir görüş birliği bulunmaktadır." Perrin, *The Resurrection According to Matthew, Mark, and Luke* (Philadelphia: Fortress Press: 1977), 16. Ancak, bu varsayımı sorgulayanlar da bulunmaktadır, bunlar bir kitabın Markos 16:8'de olduğu gibi Yunanca γαρ kelimesi ile bitemeyeceğini iddia ederler. Bu görüş P. W. van der Horst,"Can a Book End with ΓΑΡ? A Note on Mark XVI.8," *Journal of Theological Studies* 23 (1972): 121–24 çalışmasında çürütülmüştür. Horst antik dönemde bu şekilde biten çok sayıda metin olduğunu ortaya koyar (ör, Plotinus'un 32inci antlaşması). Her durumda, Markos'u orijinal Yunanca dilinde okuyanlar son sekiz ayeti yazanın başka bir kişi olduğunu fark edecektir.

"Mesih geldiğinde, kimse onun nereden geldiğini bilmeyecek" kehanetleri için bakınız 1 Hanok 48:6 ve 4 Ezra 13:51–52. Sözde, mesihliği "kanıtlayan metinler"in tam bir listesi için bakınız J.J.M. Roberts, "The Old Testament's Contribution to Messianic Expectations," *The Messiah*, 39–51. Roberts'a göre, bu metinler beş kategoriye ayrılır. Birincisi, kehanet olduğu görülen metinler *ex eventu*. Roberts, monarşi döneminin başlarında gerçekleşmiş görünen bir kehanetin (burada, Moav ve Edom'da İsrail'in kralı Davut'un zaferlerinin kutlanması, 17b ve 18. ayetler) gelecekte kurulacak tanrısal bir krallık hakkında bir kehanet olarak yorumlanmaya zorlanması örneği olarak Çölde Sayım 24:17'deki ("Yakup'tan bir yıldız

çıkacak") Balam'ın kehanetini verir. Robert, böylesi fütüristik bir yorumda kehanetin orijinal bağlamının gözardı edildiğini ileri sürmektedir. İkinci kategori, mesh edilmiş kralların taç giyme törenleri bağlamında geçtiği anlaşılan kehanet pasajlarını içerir. Örneğin, Mezmur 2 ("Benim oğlumsun.../ bugün baban oluyorum") ve Yeşaya 9:6 ("Çünkü bize bir çocuk doğacak... onun adı Harika Öğütçü, Güçlü Tanrı, Ebedi Baba, Esenlik Önderi olacak") büyük olasılıkla hem dini hem siyasi fonksiyona sahip olacak şekilde, özel olaylar için bestelenmiş görünüyor. Bu metinlerin siyasi kullanımı kralın otorite gücü ve Tanrı ile doğrudan bağlantılı olması iddiaları nedeniyle açıktır. Ayrıca kralın halkına karşı sorumlulukları ile Tanrı'nın buyrukları arasında bağ kurar. Tanrı adına hizmet eden kral, Tanrı'nın adaletini sergilemelidir. Böyleyken bile, bu ayetlerde görülen ifadelerin kral propagandası için güçlü birer araç olacağına şüphe yoktur. Mesih kanıtı olan metinlerin üçüncü kategorisinde gelecekte var olacak bir yöneticiden bahsedilir ve mesihe İbrani İncili'nden kurtarıcı yorumu yüklemek isteyenler tarafından belki de en çok alıntı yapılan ayetlerdir (Mika 5:1–5; Zekarya 9:1–10). Bu metinlerde Davut idealinin (fiziksel olarak değil) *metaforik olarak* beden bulmasından bahsedilir, Davut soyundan gelen, İsrail monarşisini eski görkemine kavuşturacak kral olarak bahsedilir. Ancak Roberts'a göre, gelecekte ortaya çıkacak bir kral vaatleri (örneğin Mika'nın önemsiz Beytlehem'den bir kral çıkacağı vaadi) "Davut'un tahtında oturmakta olanın Davut'un varisi olmak için yeterli olmadığına dair ciddi bir eleştiri içerir." Bu tür bir elçştiri kehanet metinlerinin genelinde mevcuttur (bakınız Yeşaya 1:21–26, 11:1–9, 32:1–8). Roberts gelecekte var olacak bir kral öngörüsünde bulunan dördüncü grup mesih kanıtı metinleri için de aynı yaklaşımı kullanır. Roberts bu metinleri, özellikle Yeremya ve Hezekiel'i, Yahudiye Krallığı'nın son dönemine yerleştirir, bu dönemde Davut Hanedanlığı'nın yeniden kurulması teokrasi olarak İsrail'in geleceğine ilişkin artan endişelere bir cevaptı. Son kategoride ise göç sonrası metinler ele alınır. Roberts'a göre, sürgünden döndükten sonra, Yahudiler harap

olmuş bir tapınakla, onursuz kâhinlerle karşılaşır ve Davut idealinde bir kral yoktur. Zekarya ve Hagay'da yer alan kehanet metinleri bu sorunları Zerubbabil'in İsrail monarşisini ve Tapınak'ı eski hâline getiren kişi konumuna yerleştirdiği kehanetler ile çözer (Hagay 2:20–23; Zekarya 4:6–10). Roberts tahtın ve Tapınak'ın eski görkemine kavuşmasına dair kehanetlerin (ör: Zekarya 6:9-15) sadece Zerubbabil ile ilgili olduğuna ve göç sonrası dönemde yaşanan kötü koşullara geliştirilmiş iyimser bir cevap olduğuna inanmaktadır. Ayrıca daha sonraki dönemde, mesihe dair kâhinlik beklentilerinin izlerini de, Yeşu'nun yönetiminde kâhinlik makamının da eski hâline geleceği (Zekarya 3:1-10) düşüncesini içeren bu döneme ait metinlere kadar sürer. Roberts mesihlik kanıt metinleri üzerine yaptığı çalışmasında, kurtarıcı mesih fikrinin sadece İbrani kutsal metinlerinde yer almadığına, Ferisiler tarafından, olasılıkla MÖ ikinci ya da birinci yüzyılda benimsenen Yahudi kıyamet anlayışıyla geliştiğine ve "normatif Yahudilik" içerisine yerleştiğine ikna olmuştur.

BÖLÜM DÖRT: DÖRDÜNCÜ EKOL

Bazı akademisyenler *tekton* kelimesinin "marangoz" değil, inşaat işleri yapan herhangi bir zanaatkâr anlamına geldiğine inanmaktadır. İsa'dan *tekton* olarak bahsedilen tek ayet Markos 6:3'dür Matta 13:55 ise İsa'nın babası için *tekton* der. O dönemdeki kısıtlamalar dikkate alındığında, bu ayetin İsa'nın da *tekton* olduğunu ifade ediyor olması olasıdır (ancak Matta'daki bu pasajda İsa'nın babasının adı geçmez). Bazı akademisyenler İsa'nın döneminde yaşayan zanaatkârların ve gündelik işçilerin Celile sosyal hiyerarşisi içinde düşük orta sınıfa denk geldiğinin düşünülmesi gerektiğini söyler ancak Ramsay MacMullen *Roman Social Relations: 50 B.C. to A.D. 384* (New Haven:Yale University Press, 1974) kitabında bu görüşün aksi kanıtlanmaktadır.

İsa'nın ve genel olarak Birinci Yüzyıl Filistini'nde yaşayanlar tarafından konuşulan dil konusunda pek çok çalışma yapılmıştır, ancak bu çalışmalar içerisinde en iyisi Joseph Fitzmyer çalışmasıdır.

Bakınız "Did Jesus Speak Greek?" *Biblical Archaeology Review* 18.5 (September/ October 1992): 58–63; ve "The Languages of Palestine in the First Century a.d.," in *The Language of the New Testament*, editör Stanley E. Porter (Sheffield, UK: Sheffield Academic Press, 1991), 126–62. İsa'nın konuştuğu dil üzerine yapılmış diğer güzel çalışmalar arasında James Barr, "Which Language Did Jesus Speak? Some Remarks of a Semitist," *Bulletin of the John Rylands Library* 53.1 (Autumn 1970): 14–15; ve Michael O. Wise, "Languages of Palestine" in *Dictionary of Jesus and the Gospels*, editör Joel B. Green and Scot McKnight (Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1992), 434–44 yer alır.

John Meier, Luka'da yer alan, İsa'nın havrada Yeşaya okuduğu pasaj hakkında ilginç bir yorumda bulunur: "Luka'nın Yeşaya Peygamber'in kitabını okuması anlatımını ayrıntılarına kadar tarihsel açıdan güvenilir olarak savunmayı isteyen herkes şunları açıklamak durumundadır (1) İsa, 61:1c, 2d bölümleri olmayan, Yeşaya 61:1a, b, d; 58:6d; 61:2a'dan oluşan bir pasajı okumayı nasıl başarmıştır; (2) İsa, Yunanca tercümesi o dönemde bile geleneksel İbranice metinden farklılık gösterirken, bir Yeşaya metnini neden besbelli Yunanca tercümesinden (Septuagint) okur?

Bakınız Meier, *Marginal Jew*, cilt 1, 303. Yine de, Meier aslında İsa'nın okuma yazma bilmediğine inanmamakta ve hatta bir ölçüde resmî eğitim almış bile olabileceğini düşünmektedir, ancak bu argümanın her iki tarafı açısından da aydınlatıcı bir açıklama sunar (271–78).

İsa'nın erkek kardeşleri ile ilgili olarak, bazı Katolik (ve az sayıda Protestan) teolog tarafından Yunanca *adelphos* (erkek kardeş) kelimesinin "kuzen" ya da "üvey kardeş" anlamına gelebileceği dile getirilmiştir. Bu doğru olabilir, ancak Yeni Ahit'in hiçbir yerinde *adelphos* kelimesi her iki anlamda da kullanılmamıştır (ve bu kelime 340 kez geçer). Markos 6:17'de Filip'in Hirodes Antipa ile ilişkisine atıfta bulunulurken, *adelphos* kelimesi "üvey erkek kardeş" anlamında kullanılmıştır ancak bu bile "fiziki bir erkek kardeşi" ifade eder.

İsa'nın ailesi hakkında ilgi çekici bir durumu not etmek gerekirse, ailenin tüm üyeleri İncil'de yer alan büyük kahramanların ve yurtseverlerin adını almıştır. İsa'nın orijinal adı Yeşu'dur, Yeshua ya da Joshua isimlerinin kısaltılmış hâlidir; adını Kenanda yaşayan kabilelerin topluca katledilmesi ile toprakları İsrailliler için temizleyen büyük İsrailli savaşçıdan almıştır. Annesinin adı Miryam'dır, adını Musa'nın ablasından almıştır. Babası, Yusuf, adını daha sonra İsrail olarak anılacak olan Yakup'un oğlundan almıştır. Erkek kardeşleri, Yakup, Yusuf, Simun ve Yahuda, adlarını İncil'deki kahramanlardan almışlardır. Görünüşe göre, Makabi isyanından sonra çocuklara büyük yurtseverlerin isimlerinin verilmesi adet olmuştur ve Celile'de özellikle öne çıkan ulusal kimlik uyanışını işaret ediyor olabilir.

Matta'da yer alan, İsa'nın bakire birinden doğmuş olmasının Yeşey'da öngörüldüğü iddiası su tutmaz, çünkü akademisyenler Yeşaya 7:14'deki pasajın "işte, bir bakire gebe kalacak" şeklinde değil, "işte, ergen kız (*alma*) gebe kalacak" şeklinde çevrilmesi gerektiğinde neredeyse tam bir fikir birliği içindedirler. Burada tartışılacak bir konu yok; *alma* İbranicede genç kadın anlamına gelir. Nokta.

İsa'nın gayrimeşru doğumu ile ilgili özellikle tartışmalı bir argüman için bakınız Jane Schaberg, *The Illegitimacy of Jesus* (San Francisco: Harper and Row, 1978). Schaberg Meryem'in tecavüze uğramış olduğu olasılığını ileri sürse de, bu sonuca nasıl vardığı açık değildir.

Celsus tarafından aktarılan Panthera adında bir asker hakkındaki hikâye, ikinci yüzyılda yazılan, tarihte kaybolup gitmiş *True Discourse* başlıklı bir risaleden alınmıştır. Bu risaleye sadece, MS üçüncü yüzyılın ortalarında Origen tarafından kaleme alınmış olan *Against Celsus* başlıklı cevap metninden ulaşabiliyoruz.

Markos 6:3'te yer alan "Meryem oğlu" pasajının hem Matta, hem de Luka'da aktarıldığına ancak her ikisinin de İsa'dan sırasıyla "marangozun oğlu" (Matta 13:55) ve "Yusuf'un oğlu" (Luka 4:22)

şeklinde bahsederek Markos'un ifadesini düzelttiklerine dikkat edilmelidir. Markos'un çeşitli okumalarında bu ayete "marangozun oğlu" ifadeleri eklenmiştir, ancak bunların daha sonra yapılmış eklemeler olduğu üzerine genel bir kabul söz konusudur. Markos 6:2'nin orijinalinde hiç şüphesiz İsa "Meryem oğlu" olarak adlandırılmaktadır. Yusuf'un çok önce ölmesi ve bu nedenle unutulmuş olması nedeniyle İsa'dan "Meryem oğlu" olarak bahsediliyor olması mümkünse de, bu olasılık oldukça düşüktür. Ancak John Meier İbrani Kutsal Metinlerinin tamamında bir kişinin annesinin oğlu olarak adlandırıldığı tek bir durum olduğunu not eder. Bunlar, Seruya'nın Kral Davut'un ordusunda asker olan oğulları Joav, Avişay, and Asahel'dir (1 Samuel 26:6; 2 Samuel 2:13). Üçü de tekrar tekrar "Seruya oğulları" olarak söylenir. Bakınız Meier, *Marginal Jew*, cilt 1, 226.

İsa'nın evlenip evlenmediği konusunda daha fazla bilgi için bakınız William E. Phipps, *Was Jesus Married?* (NewYork: Harper and Row, 1970) ve *The Sexuality of Jesus* (New York: Harper and Row, 1973). Harvard Üniversitesi profesörlerinden Karen King, kısa bir süre önce, dördüncü yüzyıla tarihlediği küçük bir parça papirüs ortaya çıkarmıştır; burada Kıpti dilinde, "İsa onlara dedi ki, karım..." şeklinde çevrilebilecek bir ifade geçmektedir. Bu kitabın yazıldığı sırada, bu parçanın özgünlüğü henüz doğrulanmamıştı. Bununa birlikte, parça sahte olmasa bile, sadece dördüncü yüzyıldaki insanların İsa'nın medeni hâli konusundaki inançlarının ne olduğunu ifade eder.

Gnostik müjdelerde çocuk İsa hakkında harika bazı hikâyeler yer alır. Özellikle *The Infancy Gospel of Thomas'ta* hırçın bir çocuk olan İsa kilden yapılma kuşları dirilterek ya da sözünden çıkan komşu çocuklarını çarpıp öldürerek sihirli güçlerini kullanır. İngilizcedeki en iyi ve en eksiksiz gnostik müjde koleksiyonu *The Nag Hammadi Library*, editör Marvin W. Meyer (New York: Harper and Row, 1977)'dir.

Seforis hakkında daha fazla bilgi için, *The New Encyclopedia of Ar-*

chaeological Excavations in the Holy Land, editör Ephraim Stern (New York: Simon and Schuster; Jerusalem: Israel Exploration Society, 1993), 1324–28. sayfalarda Z. Weiss tarafından yazılmış bölüme bakınız. Celile'de büyük bir ticari merkez olarak Seforis için bakınız *Archaeology and the Galilee*, Douglas R. Edwards and C. Thomas McCollough, editörler (Atlanta: Scholars Press, 1997) çalışmasında Arlene Fradkin, "Long-Distance Trade in the Lower Galilee: New Evidence from Sepphoris," 107–16. Seforis'te keşfedilen *miqva'ot* (rituel hamamları) gerçekten ritüel hamamları olup olmadığı konusunda tartışmalar bulunmaktadır; Hanan Eshel at Bar Ilan, bunların ritüel hamamları olmadığını düşünenler arasında yer alır. Bakınız "A Note on 'Miqvaot' at Sepphoris," *Archaeology and the Galilee*, 131–33. Ayrıca bakınız *The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology*, editörler Andrea M. Berlin ve Andrew J. Overman (London: Routledge, 2002) çalışmasında Eric Meyers, "Sepphoris: City of Peace,", 110–20. Ben şahsen Eshel'in argümanını oldukça ikna edici buluyorum, buna karşılık akademisyenlerin ve arkeologların çoğu farklı düşünmektedir.

Antipa'nın Seforis'i başkenti ilan ettiği ve yeniden inşa ettiği kesin tarihten emin olmak mümkün değildir. Eric Meyer, Antipa'nın Seforis'e şehrin Romalılar tarafından MÖ 6'da harap edilmesinden hemen sonra taşındığını söyler; bakınız Eric M. Meyers, Ehud Netzer, ve Carol L. Meyers, "Ornament of All Galilee," *The Biblical Archeologist*, 49.1 (1986): 4–19. Ancak, Shirley Jackson Case "Jesus and Sepphoris," *Journal of Biblical Literature* 45 (1926): 14–22 çalışmasında bu tarihin çok daha geç, yaklaşık olarak MS 10 yılında olduğunu söyler. Şu ya da bu şekilde Antipa'nın Seforis'e girişini en erken birinci yüzyılın başına konumlayabiliriz. Antipa'nın burayı tetrarkının başkenti yapmasının ardından asını *Autocratoris*, ya da "İmparatorluk Şehri" olarak değiştirdiği unutulmamalıdır.

İsa'nın Seforis'teki hayatı ile ilgili daha fazla bilgi için, bakınız Richard A. Batey, *Jesus and the Forgotten City: New Light on Sepphoris and the Urban World of Jesus* (Grand Rapids, Mich.: Baker Book

House, 1991). Eric Meyers tarafından yapılan arkeolojik çalışmalar, şehrin Yosefus tarafından War 2:68'de iddia edildiği gibi Varus tarafından yağmalandığı düşüncesine şüphe düşürmektedir. Bakınız "Roman Sepphoris in the Light of New Archeological Evidence and Research" *The Galilee in Late Antiquity*, editör Lee I. Levine (New York: Jewish Theological Seminary of America, 1992), 323.

Aslında Yahuda'nın Golan'da Gamala Kasabası'ndan olduğu görülse de, yine de "Celileli Yahuda" olarak tanınıyordu. Hezekiah ile Celileli Yahuda arasındaki ilişkiye dair çok fazla tartışma bulunmaktadır ve Celileli Yahuda'nın, Hezekiah'ın oğlu haydut Yahuda ile aynı kişi olduğu kesin olarak kanıtlanamasa da, Yosefus'un bu varsayımda (hem de iki kez!) bulunduğu açıktır ve ben ondan şüphe etmek için bir neden görmüyorum. Bakınız *War* 2.56 ve *Antiquities* 17.271–72. Yahuda'nın Hezekiah ile soy bağı hakkında daha fazla bilgi için Geza Vermes, *Who's Who in the Age of Jesus* (New York: Penguin, 2006) içerisinde ilgili sayfalara bakınız, 165–67; ayrıca bakınız J. Kennard, "Judas the Galilean and His Clan," *Jewish Quarterly Review* 36 (1946): 281–86. Karşı görüş için, bakınız Richard A. Horsley, "Menahem in Jerusalem: A Brief Messianic Episode Among the Sicarii–Not 'Zealot Messianism,'" *Novum Testamentum* 27.4 (1985): 334–48. Celileli Yahuda'nın yeniliği ve daha sonra gelecek devrimci gruplar üzerindeki etkisi konusunda, bakınız Morton Smith, "The Zealots and the Sicarii," *Harvard Theological Review* 64 (1971): 1–19.

İncil'de geçen gayret kavramı en iyi "kıskanç öfke" olarak tanımlanabilir ve Tanrı'nın İncil'de "yakıp yok eden bir ateş, kıskanç bir Tanrı" (Yasa Kitabı 4:24) olarak ifade edilen karakterinden türetilmiştir. İncil'de en çok övgüyle söz edilen gayret modeli (Musa'nın kardeşi) Harun'un torunu Pinehas'tır; Tanrı'nın kıskanç öfkesinin bir ifadesi ve Yahudi ulusunun günahlarının kefareti olarak kendiliğinden ortaya çıkan bireysel bir hareketi İncil'de kişisel hakkaniyet modeli hâline gelmiştir (Çölde Sayım 25). *How to Win a Cosmic War*, 70–72 kitabıma bakınız. Ayrıca *The Anchor Bible Dictionary*, 1043–54 içerisinde ilgili sayfalara bakınız.

Richard Horsley, bir kez daha, Celileli Yahuda'nın mesih iddiası olduğunu reddeder. Ancak itirazı iki varsayım üzerine kuruludur: Birincisi, yukarıda ele almış olduğumuz Celileli Yahuda'nın, Haydut şefi Hezekiah soyundan gelmediği varsayımıdır; ikincisi de, Yosefus'un Yahuda'dan doğrudan doğruya "kral" ya da "mesih" olarak bahsetmemesi, bunun yerine mesihe dair bir anlam içermeyen "sofist" kelimesini kullanmasıdır. Bakınız *Menahem in Jerusalem,* 342–43. Ancak, Yosefus Yahuda ile "saltanat arzusu" nedeniyle alay eder. Bu ifade ile Yahuda'nın mesihlik (yani krallık) arzusu olduğundan başka neyi kastediyor olabilir ki? Üstelik Yosefus "sofist" kelimesini aynı zamanda Makabi ayaklanması sırasında mesihlik arzusu ile fazlası ile ilişkilendirilen Mattatias (*Antiquities* 17.6) ve mesihlik iddiaları tartışılmaz olan Menahem (*Jewish War* 2.433–48), için de kullanır. Bu noktada "[Celileli] Yahuda'dan sonra bir liderler hanedanı gelmiştir; aralarından en az birinin, Menahem'in mesihlik iddiası belirgin olarak açığa çıkmıştır, bu da "Dördüncü Ekol"ün kurucusundan itibaren mesih temeli olduğunu düşünmemize neden olmaktadır" ifadelerinde Martin Hengel'e katılıyorum. Bakınız *The Zealots* (London:T&T Clark, 2000), 299. Ancak, Dördüncü Ekol üyelerine zelotlar denmesinin uygun olacağı konusunda Hengel'e katılmıyorum. Bunun yerine, yabancı unsurların Kutsal Topraklardan temizlenmesini talep eden İncil doktrini olarak gayretliliği öğrettiklerini düşünüyorum, bu nedenle de onları tarif ederken "zelot" terimini küçük z harfiyle yazmayı tercih ediyorum. Yosefus'un "sofist" kelimesini kullanması üzerine daha fazla bilgi için, Whiston tarafından çevrilen *The Jewish War,* 2. kitap, 1. bölüm, 3. kısımda not 71'e bakınız.

BÖLÜM BEŞ: ROMA DENİZLERİNE AÇILACAK DONANMANIZ NEREDE?

Pontius Pilatus'un Kudüs'te prefect olduğu dönem öncesindeki hayatına dair çok az tarihsel kanıt bulunmaktadır ancak Ann Wroe *Pontius Pilate* (New York: Random House, 1999) başlıklı ilginç bir

kitap yazmıştır; akademik bir kitap olmamasına rağmen okuması kesinlikle zevklidir. Romalı bir prefect ile procurator arasındaki farkın ne olduğu sorusunun cevabı kısadır: Bir fark yoktur, en azından Yahudiye gibi küçük ve oldukça önemsiz bir şehirde. Yosefus *Antiquities* 18.5.6'da Pilatus'tan procurator olarak bahsederken, Filyon prefect olarak bahseder. Bu iki terim büyük ihtimalle o dönemde, aynı anlamda kullanılıyordu. Ben hem prefect, hem de procurator anlamında "vali" kelimesini kullanmayı tercih ettim.

Pilatus'un Kudüs Tapınağı'na kalkan yerleştirmesi konusunda daha fazla bilgi için G. Fuks, "Again on the Episode of the Gilded Roman Shields at Jerusalem," *Harvard Theological Review* 75 (1982): 503–7, ve P. S. Davies, "The Meaning of Philo's Text About the Gilded Shields," *Journal of Theological Studies* 37 (1986): 109–14 çalışmalarını tavsiye ederim.

Yahudilerin Roma'ya karşı neden ayaklandıklarına dair yazılmış oldukça fazla çalışma vardır. Nihayetinde Yahudi Savaşı'nın başlamasına yol açan sosyal, ekonomik, siyasi ve dini sıkıntıların bir kombinasyonunun söz konusu olduğuna şüphe yok, ancak David Rhoads *Israel in Revolution: 6 –74* c.e. (Philadelphia: Fortress Press, 1976) kitabında başlıca altı sebepten bahseder: (1) Yahudiler Tanrı'nın Yasası'nı savunuyorlardı; (2) Yahudiler Tanrı'nın onları zafere taşıyacağına inanıyorlardı; (3) Yahudiler kutsal topraklardan yabancıları ve diğer ulusları çıkarmak istiyorlardı; (4) Yahudiler Tanrı'nın Şehri Kudüs'ü yapılan saygısızlığa karşı savunmaya çalışıyorlardı; (5) Yahudiler Tapmak'ı temizlemek istiyorlardı ve (6) Yahudiler bunun zamanın sonunu ve beklenen mesihi getirmesini umuyorlardı. Ancak, bazı akademisyenler (ben de kendimi bu kategoriye dahil ediyorum) Yahudilerin kıyamet motivasyonlarının diğer sebeplerin önüne geçtiğini vurgular. Örneğin bakınız A. J. Tomasino, "Oracles of Insurrection: The Prophetic Catalyst of the Great Revolt," *Journal of Jewish Studies* 59 (2008): 86–111. Bazıları ise Yahudilerin ayaklanmaya itilmesinde kıyamet ateşinin rolüne çok fazla ağırlık verilmemesi konusunda uyarırlar. Örneğin bakınız Tessa Rajak, "Jewish

Millenarian Expectations," *The First Jewish Revolt*, editör Andrea M. Berlin and J. Andrew Overman (New York: Routledge, 2002), 164–88. Rajak şunu yazıyor: "Yakında gelecek bir sonu beklemek... birinci yüzyılda Yahudilikte normal bir düşünce şekli değildi." Ancak, bunun tersi yönündeki kanıtların bu görüşe ağır bastığını düşünüyorum, çünkü Yosefus'ta anlatılan Yahudi Savaşı'nda mesihlik ile Yahudi Ayaklanması arasındaki bağ çok açık.

Yahudi Savaşı öncesinde mesihlik iddiasında bulunanların listesi düşünülürse, P. W. Barnett'e göre, Yosefus'un bu mesih figürlerine *baselius* ya da "kral" dememesi ("Mısırlı" dışında), bu kişilerin kendilerini mesih olarak değil, "haberci peygamber" olarak gördüklerini kanıtlar. Ancak Barnett bu haberci peygamberlerin bile "büyük bir kıyamet kefareti hareketi beklediklerini" not ediyor; sonuç olarak bu mesihin doğal hakkıdır. Bakınız P. W. Barnett, "The Jewish Sign Prophets," *New Testament Studies* 27 (1980): 679–97. James S. McLaren, Yahudilerin Romalıları yenmek için "tanrısal bir destek" bekledikleri ya da mesih ateşi ile beslendikleri düşüncesine çok fazla bel bağlamaktan kaçınmaya çalışıyor (ve bana göre başaramıyor) ve Yahudilerin sadece "başarılı olacakları konusunda iyimser" olduklarını, bunun diyelim ki Almanların İngiltere'yi yenebilecekleri konusunda iyimser olmalarına benzediğini iddia ediyor. Peki, Birinci Yüzyıl Filistini'nde iyimserlik demek, Tanrı'ya güvenmek demek değildir de, nedir? Bakınız "Going to War Against Rome: The Motivation of the Jewish Rebels," *The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, ed. M. Popovic, *Supplements to the Jour nal for the Study of Judaism* 154 (Leiden, Netherlands: Brill, 2011), 129–53.

"Samiriyeli" kendisinden "mesih" olarak bahsetse de, bununla tam olarak Yahudiler ile aynı şeyi kastetmediği dikkate alınmalıdır. Samiriyeliler için "mesih"in karşılığı *Taheb'dir*. Ancak, Taheb mesih ile doğrudan bağlantılıydı. Hatta bu iki kelime eşanlamlıdır; Yuhanna'nın müjdesinde Samiriyeli kadının "Mesih denilenin geleceğini biliyorum. O gelince bize her şeyi bildirecektir" (Yuhanna 4:5) demesi bunu kanıtlar.

Latince "Sicarii" kelimesini ilk kullanan Yosefus olmuştur (Yosefus, *Jewish War* 2.254–55), ancak bu kelimeyi Romalılardan aldığı açık. "Sicarii" kelimesi Elçilerin İşleri 21:38'de "Mısırlı" olarak bilenen "sahte peygamber" ile ilgili olarak kullanılır; Pavlus onunla karıştırılmıştır. Elçilerin İşleri'nde Mısırlı'nın iki bin takipçisi olduğundan bahsedilir, bu rakam Yosefus'un *Jewish War* 2.247–70'de belirttiği otuz bin rakamından çok daha olasıdır (ancak Yosefus *Antiquities* 20.171'de çok daha küçük bir sayı verir).

Yosefus Sicarii'yi "farklı türde bir haydut" olarak tanımlasa da, *The Jewish* War kitabı boyunca "Sicarii" ve "haydut" kelimelerini birbiri yerine kullanır. Aslında, kimi zaman "Sicarii" kelimesini silah olarak hançer kullanmayan haydut gruplarını tarif etmek için de kullanır. Sicarii'yi "diğer haydut" gruplarından ayırmasının nedeni anlatım kolaylığı bakımından çeşitli haydut çetelerini birbirinden ayırmak olabilir, ancak savaşın ilk yılında Menahem'in çıkışından sonra Sicarii belirgin bir şekilde farklılaşan bir grup olmuştur– aynı grup Masada'nın kontrolünü ele geçirmiştir. Bakınız Shimon Applebaum, "The Zealots: The Case for Revaluation," *Journal of Roman Studies* 61 (1971): 155–70. Bana göre, Sicarii üzerine yapılmış en iyi ve en güncel çalışma Mark Andrew Brighton, *The Sicarii in Josephus's Judean War: Rhetorical Analysis and Historical Observations* (Atlanta: Society of Biblical Scholarship, 2009) çalışmasıdır.

Sicarii'ye dair diğer görüşler arasında Emil Schurer, *A History of the Jewish People in theTime of Jesus Christ*, 3 cilt (Edinburgh:T&T Clark, 1890) yer alır; ona göre Sicarii Zelot Partisi'nin fanatik bir uzantısıdır; Martin Hengel, *The Zealots* (Edinburgh:T&T Clark, 1989), Schurer'e katılmaz, Sicarii'nin sadece aşırı vahşi bir alt haydut grubu olduğunu söyler; Solomon Zeitlin, "Zealots and Sicarii," *Journal of Biblical Literature* 81 (1962): 395–98, Sicarii ve Zelotların iki ayrı ve "birbirine düşman" grup olduğunu söyler; Richard A. Horsley, "Josephus and the Bandits," *Journal for the Study of Judaism* 10 (1979): 37–63, Sicarii'nin sadece lokal bir fenomen olduğunu, Yahudiye kırsalında yaygınlaşan "sosyal haydutluk" hareketinin bir par-

çası olduğunu söyler; ve Morton Smith,"Zealots and Sicarii: Their Origins and Relation" *Harvard Theological Review* 64 (1971): 7–31, Sicarii ve Zelot gibi isimlerin statik olmadığı, İncil'de yer alan gayret doktrinine duyulan genel ve yaygın özlemi ifade ettiği görüşü bu kitapta gönül rahatlığıyla benimsenmiştir.

The Jewish War'dan bir süre sonra yazılmış olan *Antiquities'de*, Yosefus Roma valisi Feliks'in kendi siyasi çıkarları için Sicarii'yi başkâhin Jonathan'ı öldürmeye teşvik ettiğini ileri sürer. Bazı akademisyenler, en çok da Martin Goodman, *The Ruling Class of Judea* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), bu hususu iddia etmeye devam etmekte, Sicarii'yi kiralık katil ya da paralı asker gibi görmektedir. Bu çok olası değildir. Birincisi, *Antiquities'de* verilen açıklama Yosefus'un daha önce *The Jewish War*'daki, Jonathan'ın öldürülmesinde Feliks'in parmağı olduğuna değinmediği, daha güvenilir olması olası anlatımı ile çelişmektedir. Aslında, *Antiquities*'de Jonathan cinayeti ile ilgili anlatımda Sicarii'nin rolünden hiç bahsedilmez. Bunun yerine, metinde suikastçılardan genel olarak "haydutlar" (*lestai*) şeklinde bahsedilir. Her durumda, *The Jewish War*'da Jonathan cinayeti anlatımı özellikle Sicarii'nin ideolojik/dini motivasyonunun (özellikle "Rab'den Başka Tanrı Yoktur!" sloganlarının), ve başkâhin Hanna ben Hanna (MS 62) ve İsa ben Gamaliel (MS 63-64) gibi çok daha önemli olan ve nihayetinde Roma ile savaş çıkmasına neden olan cinayetlerin başlangıcı olduğunun vurgulanması amacıyla yazılmıştır. Feliks hakkındaki Tacitus alıntısı Geza Vermes, *Who's Who in the Age of Jesus* (London: Penguin, 2005), 89'dandır. Herkesin her an ölümü beklediği şeklindeki Yosefus alıntısı *The Jewish War* 7.253'tendir.

Roma aslında Gesyus Florus'un ardından bir procurator daha göndermiştir: Marcus Antonius Julianus. Ancak bu Yahudi Ayaklanması'nın yaşandığı yıllardadır ve procurator Kudüs'e hiç gelmemiştir.

Agrippa'nın konuşması *The Jewish War* 2.355–78'den alınmıştır. Konuşma her ne kadar coşku verici olsa da, Yosefus'un uydurması olduğu açıktır.

BÖLÜM ALTI: YIL BİR

Masada'nın tarihi ve Hirodes kontrolü altında yaşadığı değişim için bakınız Solomon Zeitlin,"Masada and the Sicarii" *Jewish Quarterly Review* 55.4 (1965): 299–317.

Yosefus Menahem'den bahsederken "mesih" kelimesini kullanmaktan özellikle kaçınıyor gibi görünüyor, ancak Menahem'in "mesh edilmiş kral" olarak tanınmasını anlatarak, şüphesiz Richard Horsley'e göre, "popüler 'mesihler' ve onların oluşturduğu hareketler için sağlam örnekler olarak anlaşılabilir" olduğu ifade edilen bir fenomen tarif etmektedir. Horsley,"Menahem in Jerusalem" 340.

Zafer kazanmış Yahudi isyancılar tarafından bastırılan paralara güzel bazı örnekler için bakınız Ya'akov Meshorer, *Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to Bar Kokhba* (Jerusalem and Nyack, N.Y.: Amphora Books, 2001).

Sicarii liderinin konuşması Eleazar ben Yair tarafından yapılmıştır ve metni Yosefus, *The Jewish War* 7.335'te bulunabilir. Tacitus'un Roma'da yaşanan dönemi "felaketlerle dolu" şeklindeki tanımlaması Goodman, *Rome and Jerusalem*, 430'dan alınmıştır.

Zelot Mezhebi lideri, Simun oğlu Eleazar adında devrimci bir kâhindi. Bazı akademisyenler bu Eleazar'ın, ayaklanmanın başlangıcında Tapınak'ın kontrolünü ele geçiren ve imparator adına yapılan tüm sunuları urduran Tapınak Komutanı Eleazar ile aynı kişi olduğunu iddia ederler. Bu görüş için bakınız Rhoads, *Israel in Revolution;* ayrıca Geza Vermes, *Who's Who in the Age of Jesus*, 83.Vermes bu kişinin Menahem'e saldıran ve onu öldüren Eleazar olduğunu söyler. Bu çok olası değildir Tapmak Komutanı'nın adı Hananya oğlu Eleazar'dı ve hem Richard Horsley, hem de Morton Smith'in ortaya koyduğu üzere, MS 68'de Zelot Mezhebi'nin liderliğini ele geçiren Simun oğlu Eleazar ile bir bağlantısı yoktu. Bakınız Smith, "Zealots and Sicarii" *Harvard Theological Review* 64 (1971): 1–19, ve Horsley, "The Zealots: Their Origin, Relationship and Importance in the Jewish Revolt" *Novum Testamentum* 28 (1986): 159–92.

Gischalalı Yuhanna hakkında sahip olduğumuz bilgilerin çoğu, Yuhanna'ya yaklaşımı son derece düşmanca olan Yosefus'tan gelir. Dolayısıyla, Yosefus'un yazılarından elde edeceğimiz Yuhanna portresi, güç ve kana duyduğu açlık nedeniyle Kudüs'ün tümünü tehlikeye atan çılgın bir zorbaya aittir. Çağdaş akademisyenler Yuhanna'nın bu şekilde tanımlanmasını ciddiye almaz. Onu daha iyi aktaran bir anlatım için bakınız Uriel Rappaport" John of Gischala: From Galilee to Jerusalem" *Journal of Jewish Studies* 33 (1982): 479–93. Yuhanna'nın gayretkeşliği ve kıyamete dair idealleri ile ilgili olarak, Rappaport, onun dini-siyasi bakışını kesin olarak bilmek imkânsız olmakla birlikte Zelot Mezhebi ile müttefik olması en azından zelot ideolojisine sempati duduğunu gösterir notunu düşmekte haklıdır. Her durumda, Yuhanna nihayetinde zelotlardan üstün gelmiş ve Tapınak'ın iç kısmının kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştır; buna karşılık, aktarımlardan görüldüğü üzere, Simun oğlu Eleazar'm, Kudüs'ün Titus tarafından işgâl edilmesine kadar Zelot Mezhebi'nin sembolik de olsa başında kalmasına izin vermiştir.

Titus kuşatması sırasında Kudüs'te yaşanan kıtlığa dair bir tanımlama için bakınız Yosefus, *The Jewish War* 5.427–571, 6.271–76. Savaşın tarihini, savaşı kazanmış adamlar için yazmış olan Yosefus, Titus'u adamlarının insanları sebepsiz yere öldürmesini ve özellikle de Tapmak'a zarar vermesini sağlamak için umutsuzca uğraşır gibi sunar. Bunun saçma olduğu açık. Yosefus sadece Romalı okuyucularına duymak istediklerini söylüyor. Yosefus aynı zamanda Kudüs'te ölen Yahudilerin sayısının bir milyon olduğunu belirtiyor. Bu rakam kesinlikle abartılıdır.

Birinci Yüzyıl Filistini'nde eski para birimleri döviz kurlarının kapsamlı listesi için bakınız Fredric William Madden's colossal work, *History of Jewish Coinage and of Money in the Old and New Testament* (London: Bernard Quaritch, 1864). Madden, Yosefus'un bir Şekel'in dört Atina Drahmi'sine eşit olduğunu, yani iki Drahmi'nin yarım Şekel'e karşılık geldiğini belirttiğini not ediyor (238). Ayrıca

bakınız J. Liver,"The Half-Shekel Offering in Biblical and Post-Biblical Literature," *Harvard Theological Review* 56.3 (1963): 173–98.

İkna edici olmamakla birlikte, bazı akademisyenler Roma'nın Yahudilere karşı tavrında hissedilir değişiklik olmadığını ileri sürer; örneğin bakınız, Eric S. Gruen,"Roman Perspectives on the Jews in the Age of the Great Revolt," *First Jewish Revolt*, 27–42. Tören alayında Tevrat taşınması sembolü ile ilgili olarak, bence en doğru sözü Martin Goodman *Rome and Jerusalem* kitabında söylemiştir: "Sadece Yahudiye'nin değil Yahudiliğin de fethedildiği daha açıkça gösterilemezdi" (453). Tapınak'ın yıkılmasından sonra Yahudilik ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız Michael S. Berger, "Rabbinic Pacification of Second-Century Jewish Nationalism," *Belief and Bloodshed*, ed. James K. Wellman, Jr. (Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 2007), 48.

Markos'un müjdesinin elimizde olan en eski kopyalarında, birinci ayetin "İsa Mesih" ile bittiğini belirtmek önemlidir. "Tanrı'nın Oğlu" ifadesi bir redaktör tarafından daha sonra eklenmiştir. Müjdelerin Yunanca yazılmış olmasının önemi gözardı edilmemelidir. Kudüs'ün yıkımı sonrasında varlığını korumuş en yeni tarihli Yahudi yazmaları olan, temaları ve konu başlıkları Yeni Ahit'e çok yakın olan Ölü Deniz Tomarlarının neredeyse tamamen İbranice ve Aramice yazılmış olduğu dikkate alınmalıdır.

KISIM İKİ BAŞLARKEN: EVİN İÇİN GÖSTERDİĞİM GAYRET

İsa'nın muzaffer bir edayla Kudüs'e girmesi ve Tapınak'ı temizlemesi hikâyesi Matta 21:1–22, Markos 11:1–19, Luka 19:29–48, ve Yuhanna 2:13–25'de yer alır. Yuhanna'nın müjdesinde bu olay İsa'nın hizmetlerinin başında gerçekleştiği şeklinde anlatılırken, Sinoptikler sona yerleştirirler. İsa'nın Kudüs'e girişinin krallık iddiasını ortaya koyduğu açıktır. Hatırlayın, Süleyman da krallığını ilan etmek için bir eşeğe biner (1 Krallar 1:32–40), aynı şekilde Avşalom, babası Davut'tan tahtı almak istediğinde de (2 Samuel 19:26)... David Catchpole'a göre, İsa'nın Kudüs'e girişi "zaferini kazanmış bir kahra-

manın kutlama yaparak bir şehre girişini" ayrıntıları ile anlatan tüm hikâyelere mükemmel biçimde uymaktadır. Catchpole'un ifadesine göre, bu "standart zafer girişi" sadece İsrailli krallara has değildir (örneğin bakınız Krallar 1:32–40), İskender'in Kudüs'e girişi, Apollon'un Kudüs'e girişi, Simun Makabi'nin Kudüs'e girişi, Marcus Agrippa'nın Kudüs'e girişi, vs de böyledir. Bakınız David R. Catchpole, "The 'Triumphal' Entry," *Jesus and the Politics of His Day*, ed. Ernst Bammel and C.F.D. Moule (New York: Cambridge University Press, 1984), 319–34.

İsa "haydut ini" ifadesini vurgulamak için, hırsız/haydut anlamında daha yaygın olarak kullanılan *kleptai* yerine özellikle *lestai* terimini kullanır (bakınız Markos 11:17). Bu örnekte İsa'nın bu terimi, zelot eğilimleri olan kişi, "haydut" olarak siyasi bağlamda kullanmadığı belli olsa da, bazı akademisyenler İsa'nın bu pasajda özellikle haydutlardan bahsettiğine inanır. Aslında, bazıları Tapınak'ın temizlenmesi eylemi ile, yaklaşık aynı zamanlarda Barabas tarafından gerçekleştirilen bir ayaklanma arasında ilişki kurar (bakınız Markos 15:7). Argüman şu şekildedir: Barabas *her zaman, lestai* yakıştırması ile öne çktığından, İsa'nın bu terimi kullanmasındaki amaç, onun liderlik ettiği haydut ayaklanması sırasında Tapınak çevresinde yaşanan kıyıma atıfta bulunmaktır. Bu nedenle, İsa'nın buradaki uyarı ifadesinin en iyi çevirisi "haydut ini" değil, "zelot sığınağı" anlamında "haydut mağarası" olacak ve bu şekilde spesifik olarak Barabas ayaklanmasına atıfta bulunmuş olacaktır. Bakınız George Wesley Buchanan, "Mark 11:15–19: Brigands in the Temple" *Hebrew Union College Annual* 30 (1959): 169–77. Bu oldukça çekici bir argüman, ancak bu pasajda İsa'nın *kleptai* yerine *lestai* kelimesi kullanmasının daha basit bir açıklaması var. Evanjelist büyük olasılıkla Septuagint (Yunanca) çevirisinde Peygamber Yeremya'dan (7:11) alıntı yapmaktadır: "Bana ait olan bu tapınak sizin için bir haydut ini mi oldu? Ama ben görüyorum neler yaptığınızı!' diyor RAB." Bu çeviride "haydut ini" anlamında spaylayon laystoun söz dizisi kullanılıyor; mantıklı çünkü Septuagint, *lestai* kelimesinin "haydut"

kelimesi ile eşanlamlı kullanılmaya başlamasından çok önce, hatta Yahudiye ya da Celile'de haydut diye bahsedilen insanların görülmesinden bile çok önce yazılmıştır. Burada, *lestai*, İbranice *paritsim* kelimesi için tercih edilen Yunanca çeviridir; İbrani İncili'nde fazla kabul görmemiştir ve metnin tamamında en fazla iki kez kullanılmıştır. *Paritsim* kelimesi yaklaşık olarak "vahşi olanlar" anlamına gelir, ancak İbranice *paritsim* geçtiği Hezekiel 7:22'de, Septuagint bu kelimeyi Yunancaya yaklaşık olarak "savunmasız" anlamına gelen *afulaktos* kelimesi ile aktarmaktadır. Görülüyor ki, İbranice *paritsim* kelimesi Septuagint çevirmenler açısından sorunluydu ve İbanice ve Yunanca kelimelerin anlamlarını belli bir anlam ifade edecek ya da aşırı sıkıştırılmış bir anlamsal yelpazeye oturacak şekilde daraltma girişimleri çok zordur. Dolayısıyla, İsa bu pasajda *lestai* kelimesini kullandığında, aslında "hırsızlar" kelimesinden daha karmaşık anlama gelen bir kelime kullanmıyordu; sonuçta Tapınak'taki tüccarları ve para bozanları böyle görüyordu.

Tapınak yetkililerini Roma'ya bağlayan karmaşık ağ ve bunlardan birine yapılan saldığının diğerine de yapılmış bir saldırı olarak görüleceği nosyonu, S.G.F. Brandon tarafından, *Jesus and the Zealots* (Man- chester: Manchester University Press, 1967), 9'da ileri sürülen mükemmel bir argümandır. Brandon ayrıca, haklı olarak, Romalıların bu temizlik olayını görmezden gelmiş olamayacaklarını not eder, çünkü Antonia Kalesinde bulunan Roma garnizonu Tapmak avlularına yukarıdan bakmaktadır. Brandon'ın analizine karşı bir görüş için bakınız Cecil Roth, "The Cleansing of the Temple and Zechariah XIV.21," *Novum Testamentum* 4 (1960): 174–81. Roth, İsa'nın Kudüs'e girişinde de, Tapınak'ı temizlemesinde de milliyetçilik ya da zelotluk bakımından önemli bir taraf olduğunu reddeder; bu olayları "ruhsal ve temede siyasi olmayan anlamda" yeniden yorumlar ve İsa'nın amacının Tapınak'ı "ticari işlerden" kurtarmak olduğunu iddia eder. Bu argümanı bir adım ileri taşıyan ve "temizlik" olayının hiç olmadığını, en azından dört müjde yazarının da kaydettiği şekilde olmadığını çünkü bunun İsa'nın barış mesajı ile

çelişkili olduğunu iddia eden bazı akademisyenler de vardır. Bakınız Burton Mack, *A Myth of Innocence: Mark and Christian Origins* (Philadelphia: Fortress Press, 1988). Bir kez daha, İsa'nın kim olduğu ve İsa'nın ne anlama geldiği konusunda önceden var olan Hıristiyanlık algılarına uymayan açık bir gerçeği kabul etmeyi reddeden klasik akademisyen örneği ile karşılaşılmış görünüyor. Mack'ın tezi, Tapınak temizleme olayının izlerinin tarihteki İsa'ya kadar takip edilebileceğini ve üstelik derin siyasi önem taşıyan bir hareketten başka bir şekilde anlaşılmasının da mümkün olmadığını söyleyen Craig Evans tarafından ustaca çürütülmüştür. Bakınız Evans, *Jesus and His Contem- poraries* (Leiden, Netherlands: Brill, 1995), 301–18. Ancak, başka noktalarda Evans, İsa'nın Tapınak'ın yıkılması öngörüsü konusunda benimle aynı fikirde değil. Bu öngörünün izlerinin İsa'ya kadar takip edilemeyeceğine inanmasının yanında, benim bu sözleri İsa'ya müjde yazarlarının yakıştırdığı görüşüme karşılık, başkâhinin kendisine karşı harekete geçmesine neden olan en önemli etkenin bu olabileceğini düşünür. Bakınız Craig Evans, "Jesus and Predictions of the Destruction of the Herodian Temple in the Pseudepigrapha, Qumran Scrolls, and Related Texts" *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 10 (1992): 89–147.

Hem Yosefus, hem de Babil Talmudu kurban edilmek üzere getirilen hayvanların Zeytin Dağı'nda tutulduğunu ancak yaklaşık olarak MS 30 yılında Kayafas'ın hayvanları Uluslar Avlusu'na aktardığını belirtir. Bruce Chilton, Kayafas'ın bu icadının İsa'nın Tapınak'taki davranışlarını güdülediğine ve aynı zamanda başkâhinin İsa'nın yakalanmasını ve idam edilmesini istemesinin birincil nedeninin bu olduğuna inanmaktadır; bakınız Bruce Chilton, "The Trial of Jesus Reconsidered" *Jesus in Context*, ed. Bruce Chilton and Craig Evans (Leiden, Netherlands: Brill, 1997), 281–500.

İsa'ya Sezar'a vergi ödemenin yasal olup olmadığı sorusu sorulması Markos 12:13–17, Matta 22:15–22, ve Luka 20:20–26'da bulunabilir. Bu olay Yuhanna'nın müjdesinde geçmez çünkü orada temizlik olayı İsa'nın hayatının sonunda değil, hizmetinin başında olmuş

gibi anlatılır. Bakınız Herbert Loewe, *Render unto Caesar* (Cambridge: Cambridge University Press, 1940). İsa'ya vergi ödenmesi konusunu sorarak köşeye sıkıştırmaya çalışan Yahudi yetkililer Sinoptik müjdelerde farklı şekillerde, Ferisiler ve Hirodes yanlıları (Markos 12:13; Matta 22:15), ya da "din bilginleri ve başkâhinler" (Luka 20:20) olarak tanımlanır. Farklı yetkililerin bu şekilde gruplanması, (hikâyelerini, tarif ettikleri olayların yaşanmasından kırk ila altmış yıl sonra yazan) müjde yazarlarının Birinci Yüzyıl Filistini'nde Yahudi din hiyerarşisini rahatsız edici biçimde gözardı ettiklerini gösterir. Din bilginleri alt ya da orta sınıftan kişilerdi, başkâhinler ise asil aristokratlardı; Ferisiler ve Hirodes yanlıları ekonomik ve sosyal açıdan ve (Hirodes yanlıları ifadesi ile Markos Sadduki bağlantısını kastediyorsa) teolojik açıdan olabildiğince uzaktılar. Müjde yazarları bu formülleri, basit bir ifadeyle "Yahudiler" kelimesine eşanlamlı olarak kullanıyor gibi görünüyorlar.

İsa'nın istediği paranın, dinari'nin, Roma'ya vergi ödemede kullanılan para ile aynı olduğu H. St. J. Hart, "The Coin of 'Render unto Caesar,'" *Jesus and the Politics of His Day*, 241–48 ile kesin olarak kanıtlanmıştır.

İsa'nın vergi ile ilgili olarak verdiği cevabı, taşıdığı siyasi önemden ayrı tutmaya çalışan pek çok akademisyen arasında J.D.M. Derrett, *Law in the New Testament* (Eugene, Ore.:Wipf and Stock, 2005) and F. F. Bruce, "Render to Caesar," *Jesus and the Politics of His Day*, 249–63 yer alır. En azından Bruce *apodidomi* kelimesinin önemini kabul eder, hatta bu fiilin yukarıda aktardığım analizi ona aittir. Helmut Merkel, İsa'nın dini yetkililere verdiği cevabı aslında cevapsız bırakma şeklinde değerlendiren pek çok akademisyenden biridir; "The Opposition Between Jesus and Judaism," *Jesus and the Politics of His Day*, 129–44. Merkel, Brandon'ı ve İsa'nın cevabının gayretli duygularına ihanet olduğunu düşünen, benim gibileri çürütmek için Alman akademisyen Eduard Lohse'u kullanır: "İsa mevcut güç yapısında, yetkili tanrısal statüsü ile kandırılmasına izin vermemiş, ve mevcut düzeni değiştirmek ve güç kullanarak Tanrı'nın yakla-

şan krallığını getirmek isteyen devrimcilere katılır görünmemiştir." Birincisi, burada güç kullanımının söz konusu olmadığına dikkat edilmelidir.

İsa'nın, Yahudilerin Roma yönetiminden kurtulmalarının ancak silah kullanımı ile olacağı konusunda Celileli Yahuda'nın takipçileri ile aynı fikirde olup olmaması bu pasajda ortaya çıkan bir konu değildir. Burada söz konusu olan, o dönemdeki en belirleyici konuda İsa'nın görüşlerinin nereye denk geldiğidir; bu aynı zamanda temel bir gayretlilik testidir: Yahudiler Roma'ya vergi vermeli mi? Dini otoritelere cevap veren İsa'yı apolitik olarak resmeden akademisyenler, bana göre, İsa'nın döneminde geçerli olan siyasi ve dini bağlama ve daha da önemlisi, vergi konusunun İsa'nın Kudüs'e tahrik edici bir şekilde girişi ile apaçık ilişkilendirildiği gerçeğine karşı tamamen kördür, kaldı ki bu hareketi için apolitik bir açıklama getirilemez.

Bir şekilde, İsa'nın başının üstüne yerleştirilen *titulus* akademisyenler ve genel olarak Hıristiyanlar tarafından Roma'nın bir şakası, alaycılığı olarak görülür. Romalıları tarif edecek pek çok şey olabilir ama espri anlayışı bunlardan biri değildir. Her zamanki gibi, bu yorum ilk bakışta İsa'nın siyasi hırsları olmayan bir adam olarak görülmesinden kaynaklanır. Bu çok saçma. İdam cezası alan tüm suçlulara bir *titulus* veriliyordu, böylece hangi suça karşılık cezalandırıldığını herkes öğreniyor ve bu şekilde benzer bir hareket yapmaktan uzak durmaları sağlanıyordu. İsa'nın *titulus'unda* yazanların gerçek olduğu Joseph A. Fitzmeyer tarafından ortaya konmaktadır; şöyle söyler "Eğer [bu *titulus'u*] Hıristiyanlar uydurmuş olsalardı, *Christos* kelimesini kullanırlardı, çünkü erken dönem Hıristiyanları Tanrılarına nadiren "Yahudilerin Kralı" derlerdi." Bakınız *The Gospel According to Luke I–IX* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1981), 773. Sonraki bölümlerde İsa'nın yargılanması üzerine daha fazla şey söyleyeceğim, ancak önemsiz bir Yahudi köylüsünün, sadece o gün bile muhtemelen bir düzine idam kararı imzalamış olan Roma Valisi Pontius Pilatus tarafından bizzat dinlenmesinin uzak

bir olasılık olduğunu ve ciddiye alınamayacağını söylemek şimdilik yeterli olacaktır.

Tuhaf bir biçmde, Luka İsa'nın her iki tarafında çarmıha gerilen kişilerden *lestai* olarak değil *kakourgoi* ya da "suçlu" olarak bahseder (Luka 23:32).

BÖLÜM YEDİ: ÇÖLDEKİ ÇIĞLIK

Dört müjdede de Vaftizci Yahya hakkında farklı anlatımlar bulunur (Matta 3:1–17; Markos 1:2–15; Luka 3:1–22; Yuhanna 1:19–42). Müjdelerde yer alan bu materyallerin, Luka'da yer verilen Yahya'nın çocukluk anlatımı da dâhil olmak üzere, Yahya'nın takipçileri tarafından korunan bağımsız "Vaftizci Anlatılarından" alınmış olduğu konusunda genel bir görüş birliği vardır. Bu konuda, bakınız Charles Scobie, *John the Baptist* (Minneapolis: Fortress Press, 1964), 50–51, ve Walter Wink, *John the Baptist in the Gospel Tradition* (Eugene, Ore.: Wipf and Stock, 2001), 59–60. Ancak, Wink bu materyallerin sadece bir bölümünün Yahya'ya ait kaynaklardan geldiğini düşünmektedir. Yahya ve İsa'ya dair çocukluk dönemi anlatımlarının aynı zamanda geliştirildiğini iddia eder. Ayrıca bakınız Catherine Murphy, *John the Baptist: Prophet of Purity for a New Age* (Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 2003).

Her ne kadar, Matta'ya göre, Yahya Yahudileri "Cennetin Krallığı'nın" gelmekte olduğunu söyleyerek uyarsa da, bu sadece Matta'nın Tanrı'nın Krallığı ifadesini dolaylı yoldan söyleme şeklidir. Aslında, Matta "Cennetin Krallığı" ifadesini müjdesinin tamamında, hatta Markos'tan aldığı bölümlerde bile kullanır. Diğer bir deyişle, "Tanrı'nın Krallığı" ve "Cennetin Krallığı" ifadelerinin aynı anlama geldiğinden ve her ikisinin de kısmen Vaftizci Yahya'nın öğretilerinden türetildiğinden emin olabiliriz.

Müjdelerde Yahya'nın idamı konusunda pek çok hata vardır (Markos 6:17–29; Matta 14:1–12; Luka 9:7–9). Bir kere, evanjelistler Hirodiya'dan Filip'in karısı olarak bahseder, ki aslında Hirodes'in

karısıdır. Filip'in karısı Salome'ydi. Tutucu Hıristiyan yorumcuların bu önemli hatayı telafi etme çabaları örneğin, Antipa'nın üvey kardeşinden (hiçbir kayıtta geçmeyen bir isim olan) "Hirodes Filipus" olarak bahsetmeleri boşa çıkar. Müjdeler ayrıca Yahya'nın idam edildiği yeri (Machaerus kalesi), Antipa'nın sarayı ile karıştırmış görünüyorlar, ki, saray o dönemde Taberiye'de olmalı. Son olarak, o dönemde hangi statüde olursa olsun Yahudi kadınlar için geçerli sınırlamalar düşünüldüğünde, bir prensesin Antipa'nın misafirlerinin önünde dans etmesinin anlaşılabilir olmadığını da söylemek gerekir. Elbette, Yahya'nın başının kesilmesine dair müjdede yer alan hikâyeyi kurtarma ve hikâyenin tarihsel olduğunu iddia etme çabaları vardır (örneğin, GezaVermes, *Who's Who in the Age of Jesus*, 49), ancak Rudolf Bultmann, *History of the Synoptic Tradition* (San Francisco: Harper and Row, 1968), 301–2, ve Lester L. Grabbe, *Judaism from Cyrus to Hadrian*, cilt 2, 427–28 ile ileri sürülen fikre katılıyorum; yazarların her ikisi de müjdede yer alan hikâyenin, tarihsel olduğu düşünülemeyecek kadar hayal ürünü olduğunu ve çok fazla hatayla dolu olduğunu ileri sürmektedir.

Markos'ta yer alan Yahya'nın idam edilmesi anlatımı ile Ester'in kitabı arasındaki paralellikler için, bakınız Roger Aus, *Water into Wine and the Beheading of John the Baptist* (Providence: Brown Judaic Studies, 1988). Bu hikâye aynı zamanda İlyas'ın Kral Ahav'ın karısı İzevel ile çatışmasını da çağrıştırıyor (1 Krallar 19–22).

Yosefus'un Vaftizci Yahya'nın hayatı ve ölümü anlatımı *Antiquities* 18.116–19'da yer alır. Kral 4. Aretas, Antipa'nın ilk karısı Faselis'in babasıydı; Antipa Hirodiya ile evlenmek için ondan boşanmıştır. Antipa'nın Josephus'un *The Jewish War* 2.183'de belirttiği gibi İspanya'ya mı sürüldüğü yoksa *Antiquities* 18.252'de iddia ettiği gibi Galya'ya mı sürüldüğü kesin olarak bilinmiyor.

Yahudi kutsal metinlerinde ve ibadetlerinde yıkanma ve su ritüelleri kataloğu için bakınız R. L. Webb, *John the Baptizer and Prophet:A Socio-Historical Study* (Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1991), 95–132. Yahudiliğe geçiş adetlerinde suyun kullanımı konu-

sunda daha fazla bilgi için bakınız Shaye J. D. Cohen, "The Rabbinic Conversion Ceremony" *Journal of Jewish Studies* 41 (1990): 177–203. Birinci Yüzyıl Filistini'nde suya daldırma ritüeli uygulayan bir kaç dikkate değer kişi bulunur; bunların en ünlüsü çölde yaşayan ve ritüel arınma amacıyla sabahları ve akşamları soğuk su ile yıkanan Bannus'tur; bakınız Josephus, *Life* 2.11–12.

Josephus hem *Antiquities* hem de *The Jewish War* kitaplarında Essenilerden uzun uzun bahseder, ancak Essenilere dair en eski kanıt İskenderiyeli Filyon'un MS 35-45 yılları arasında yazılmış *Hypothetica* kitabında yer alır. Yaşlı Plinius da yaklaşık olarak MS 77'de yazılmış olan *Natural History* adlı eserinde Essenilerden bahseder. Essenilerin Ölü Denizin batı yakasında Engeddi yakınlarında yaşadıklarını ifade eden Plinius'tur, bununla birlikte akademisyenlerin çoğu Essenilerin Kumran'da yaşadıklarına inanır. Plinius'un hatası, Roma ile yapılan savaştan ve Kudüs'ün yıkılmasından sonra yazmış olmasından kaynaklanıyor olabilir; bu dönemde Kumran bölgesi terk edilmişti. Yine de, akademisyenler arasında Kumran'daki topluluğun gerçekten Esseni olup olmadığı konusunda büyük tartışmalar çıkmıştır. Norman Golb, Kumran hipotezini reddeden, belki de en iyi bilinen akademisyendir. Golb, Kumran bölgesini Esseni topluluğu olarak değil, Haşmonayim Kalesi olarak görür. Kumran yakınlarındaki mağaralarda bulunan, Ölü Deniz Tomarları olarak anılan belgelerin Esseniler tarafından yazılmadığına ama korunmak üzere Kudüs'ten buraya getirildiğine inanır. Bakınız Norman Golb, *Who Wrote the Dead Sea Scrolls? The Search for the Secret Qumran* (New York: Scribner, 1995), ve "The Problem of Origin and Identification of the Dead Sea Scrolls" *Proceedings of the American Philosophical Society* 124 (1980): 1–24. Golb ve çağdaşları geçerli bazı noktalara değinmektedir ve Kumran'da mağaralarda bulunan dokümanlardan bazılarının Esseniler tarafından yazılmadığını ve Esseni teolojisini yansıtmadığını kabul etmek gerekir. Gerçek şu ki, Essenilerin Kumran'da yaşayıp yaşamadıklarından emin olamayız. Bunu ifade ettikten sonra, Frank Moore Cross'a katıldığımı söylemeliyim; bu-

nu kanıtlamanın Essenileri Kumran ile ilişkilendiren kişilerin değil, ilişkilendirmeyen kişilerin sorumluluğu olduğunu söyler. Moore öyle söylemektedir: "Kumran mezhebini Esseniler ile bağdaştırmada "ihtiyatlı" davranan bir akademisyen kendini şaşırtıcı bir pozisyona getirir. Önemli iki mezhebin Ölü Deniz kenarındaki çölün aynı bölgesinde komün hâlinde yaşayan din eksenli topluluklar oluşturduğunu ve iki yüzyıl boyunca birlikte yaşadıklarını, benzer garip düşüncelere sahip olduklarını, benzer ya da belki aynı türden yıkama uygulamaları, ritüel yemekler ve törenlere sahip olduklarını ciddi biçimde iddia ediyor olması gerekir. Klasik yazarlar tarafından itinayla belirtildiği gibi, bu topluluklardan birinin ardında bina kalıntıları hatta kap kacak bile bırakmadan yok olduklarını varsayıyor olmalıdır; diğeri ise, klasik yazarların sistematik olarak gözardı ettikleri gibi, ardında çok büyük kalıntılar ve hatta büyük bir kütüphane bırakmıştır. Ben umursamaz davranmayı ve Kumran'daki insanları Esseniler ile doğrudan ilişkilendirmeyi terch ediyorum." Frank Moore Cross, *Canaanite Myth and Hebrew Epic: Essays in the History of the Religion of Israel* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973), 331–32. Essenilerin arınma ritüelleri konusunda bilmek isteyebileceğiniz her şeyi ve hatta daha fazlasını Ian C. Werrett, *Ritual Purity and the Dead Sea Scrolls* (Leiden, Netherlands: Brill, 2007) kitabında bulabilirsiniz.

Vaftizci Yahya'nın Esseni topluluğu üyesi olduğuna inananlar arasında; Otto Betz, "Was John the Baptist an Essene?" *Understanding the Dead Sea Scrolls*, editör Hershel Shanks (NewYork: Random House, 1992), 205–14; W. H. Brownlee, "John the Baptist in the New Light of Ancient Scrolls," *The Scrolls and the New Testament*, editör Krister Stendahl (New York: Harper, 1957), 71–90; ve J.A.T. Robinson, "The Baptism of John and the Qumran Commu- nity: Testing a Hypothesis," *Twelve New Testament Studies* (London: SCM Press, 1962), 11–27 yer alır. Bu görüşe katılmayanlar arasında H. H. Rowley, "The Baptism of John and the Qumran Sect," *New Testament Essays: Studies in Memory of Thomas Walter Manson, 1893–1958*, editör

A.J.B. Higgins (Manchester: Manchester Uni- versity Press, 1959), 218–29; Bruce D. Chilton, *Judaic Approaches to the Gospels* (Atlanta: Scholars Press, 1994), 17–22; ve Joan E. Taylor, *The Immerser: John the Baptist Within Second Temple Judaism* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1997) yer alır.

Her ne kadar Yeşaya 40:3 hem Yahya, hem de Esseniler için geçerli olsa da, bu pasajın her ikisi tarafından yorumlanmasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yahya'nın "çöldeki" olası çocukluğu hakkında daha fazla bilgi için bakınız Jean Steinmann, *Saint John the Baptist and the Desert Tradition* (New York: Harper, 1958). Yahya Esseni topluluğunun bir üyesi olsa da olmasa da, her ikisi arasında bazı paralellikler olduğu açıktır, örneğin: Ortam, çilecilik, kâhin soyundan gelme, suya daldırma, ve malların ortak kullanımı. Tek tek düşünüldüğünde, bu paralelliklerin hiçbiri bir bağlantı olduğunu kesin olarak kanıtlamaz ancak birlikte düşünüldüğünde, bunlar ikisi arasında kolay kolay gözardı edilemeyecek belli yakınlıklar olduğunu gösteren güçlü bir tez oluşturur. Her durumda, Yahya'nın o dönemdeki Yahudi spiritüelliğinde oldukça yer etmiş olan Esseni öğretilerinden ve fikirlerinden etkilenmesi için, bu topluluğun bir üyesi olması gerekmez.

Her ne kadar Yahya'nın uyguladığı vaftizin tekrarlanmasının gerekmediği hiçbir zaman açık biçimde belirtilmemiş olsa da, bunun geçerli olduğu sonucuna varmak için iki neden bulunur: birincisi, kişinin kendi başına uyguladığı diğer pek çok su ritüelinden farklı olarak bu vaftiz uygulamasında bir idareci, Yahya gibi, bulunması gereklidir; ve ikincisi, Yahya'nın vaftizi dünyanın sonunun yaklaşmakta olduğunu varsaydığından, tekrarlanması en azından zor olacaktır. Bakınız John Meier, *Marginal Jew*, cilt 2, 51.

John Meier, "günahların bağışlanması için vaftiz" ifadesinin tarihselliğini kabul etmek için oldukça çekici bir tez ileri sürer. Bakınız *Marginal Jew*, cilt 2, 53–54. Josephus'un bunun aksi yönündeki iddiaları da *Antiquities* 18.116'da bulunabilir. Robert L. Webb'in iddiasına göre Yahya'nın vaftizi "[Yahudileri] hazırlıklı insanlar grubuna,

gerçek İsrail'e inisiye etme işlevi gören bir tövbe vaftizidir", bunun anlamı Yahya'nın kendi mezhebini kurmuş olmasıdır; bakınız *John the Baptizer and Prophet*, 197 ve 364. sayfalar. Bruce Chilton ise "John the Purifier," 203–20'de Webb'in argümanını tamamen çürütüyor.

Göklerden gelen "Bu benim sevgili oğlumdur" doğrulaması Zebur 2:7'den gelir; burada Tanrı Kudüs Kralı olarak tahta çıkması olayında Davut'a hitap eder. (Sevgili sözü Davut'un lâkabıdır). John Meier'in haklı olarak belirttiği gibi, bu an "İsa'nın o an için yaşadığı bir içsel deneyimi yansıtmaz; birinci nesil Hıristiyan Kilisesi'nin İsa'yı ilk Müjde hikâyesi başlar başlamaz tanımlama isteğini yansıtır çünkü İsa'nın kendisini vaftiz eden Yahya'ya göre daha alt konumda olduğu izlenimine karşı gelmek için bu tanıma ihtiyaç vardır." *Marginal Jew*, vol. 2, 107.

İsa'nın hizmetlerine Yahya'nın bir havarisi olarak başladığı şeklinde ikna edici bir iddiada bulunan akademisyenler arasında P. W. Hollenbach, "Social Aspects of John the Baptizer's Preaching Mission in the Context of Palestinian Judaism" *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW)* 2.19.1 (1979): 852–53, ve "The Conversion of Jesus: From Jesus the Baptizer to Jesus the Healer" *ANRW* 2.25.1 (1982): 198–200, ve ayrıca Robert L. Webb,"Jesus' Baptism: Its Historicity and Implications" *Bulletin for Biblical Research* 10.2 (2000): 261–309 yer alır. Webb Yahya ile İsa arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetler: "İsa Yahya tarafından vaftiz edilmişti ve büyük olasılıkla onun havarisi olarak bir süre onunla birlikte kaldı. Daha sonra, Yahya'ya ve hareketine katılması doğrultusunda, İsa da Yahya'nın yanında vaftiz hizmeti verdi. Hâlâ Yahya'nın havarisi olsa da, İsa belki de bu noktada Yahya'nın sağ kolu olarak görülmelidir. Yahya'nın havarileri ile İsa'nın çevresindekiler arasında gerilim yaşanmış olabilir ancak bu iki adam birlikte çalıştıklarını düşünüyorlardı. İsa'nın belli açılardan Yahya'nın hareketinin kavramsal çerçevesinin dışına çıktığı bir değişim yaşanması daha sonra, Yahya'nın yakalanmasından sonra olmuştur. Ancak İsa her zaman Yahya'nın çerçevesinin başlangıçta kendisine sunmuş olduğu temeli takdir etmiştir."

İsa'nın çölde inzivaya çekilmesi konusunda, "çöl"ün coğrafi bir yerden fazlasını ifade ettiği unutulmamalıdır. İbrahim ile ahit burada yapılmıştır, Musa Tanrı'nın Yasası'm burada almıştır, İsrailliler bir nesil boyunca burada kalmışlardır; Tanrı'nın evi burasıdır ve onu bulmak ve onunla konuşmak burada mümkündür. Müjdede yer alan "kırk gün" terimi; İsa'nın çölde geçirdiği gün sayısı, gerçek bir rakam olarak okunmamalıdır. İncil'de, "kırk", "çok sayıda" ile aynı anlama gelen bir kelimedir; "kırk gün, kırk gece yağmur yağdı" ifadesinde olduğu gibi. İsa'nın uzun süre çölde kaldığı ifade edilmektedir.

The Kingdom of God and the Son of Man, 69'da "Yahya Cennetin Krallığı'nın gelişini vaaz etmedi, o yargının gazabının gelişini vaaz etti" iddiasında bulunan Rudolf Otto'ya katılmıyorum. Otto'nun tezi, Yahya'nın öncelikle "Rab'bin Günü" olarak ifade ettiği Tanrı'nın yargılamasının yaklaştığını söylemesine karşılık, İsa'nın Tanrı'nın yeryüzündeki krallığının kurtarıcı olacağına odaklanmasıdır. Ancak, İsa bile Yahya'nın işlerinin dünyada Tanrı'nın Krallığı'nın başlamasının bir parçası olduğuna işaret eder: "Kutsal Yasa ve peygamberlerin devri Yahya'nın zamanına dek sürdü. O zamandan bu yana Tanrı'nın egemenliği müjdeleniyor" (Luka 16:16).

BÖLÜM SEKİZ: ARDIMDAN GELİN

Josephus'un Celilelileri tanımlaması *The Jewish War* 3.41–42'de yer alır. Richard Horsley, *Galilee: History, Politics, People* (Valley Forge, Pa.: Trinity Press International, 1995) çalışmasında Celile direnişi tarihini "Kudüs'teki Haşmonayim başkâhinliğine göre siyasi-ekonomik-dini bakımdan ast olma" durumu da dâhil olmak üzere büyük bir uzmanlıkla detaylandırıyor. Horsley şöyle söyler: "Tapmak'ın kendisi, Tapınak ödevleri, ve başkâhinler tarafından yönetilmek Celilelilerin yabancı olduğu kavramlardır; onların ataları yüzyıllar öncesinde Süleyman monarşisine ve Tapmak'a karşı isyan etmiştir. Dolayısıyla Celileliler, tıpkı Edomlular gibi, Yahudiyelilerin yasalarının kendi gelenekleri üzerinde dayatılmasını Kudüs yönetimi-

ne göre ikincil konuma geldiklerini belirten bir araç olarak görmüş olmalıdır" (51). Dolayısıyla Luka'nın İsa'nın anne babasının Fısıh Bayramı için her yıl Tapınak'a gittikleri anlatımı Celile'deki uygulamaları değil, açıkça Luka'nın kendi gündemini yansıtmaktadır (Luka 2:41–51). Ayrıca bakınız Sean Freyne, *Galilee, Jesus, and the Gospels* (Dublin: Gill and MacMillan, 1988), 187–89.

Celilelilerin belirgin bir lehçeyle konuşması konusunda, bakınız Obery M. Hendricks, *The Politics of Jesus* (New York: Doubleday, 2006), 70–73. "Toprak insanı" ifadesinin anlamı için kapsamlı bir çalışma olan Aharon Oppenheimer, *The 'Am Ha-Aretz: A Study in the Social History of the Jewish People in the Hellenistic-Roman Period* (Leiden, Netherlands: Brill, 1977)'a bakınız.

Takipçileri olarak İsa'nın ailesi hakkında daha fazla bilgi için bakınız John Painter, *Just James: The Brother of Jesus in History and Tradition* (Columbia: University of South Carolina Press), 14–31.

"Havariler" anlamına gelen Yunanca *hoi mathetai* kelimesi hem erkek, hem de kadın havarileri ifade eder. Elbette, yanlarında kendilerine eşlik eden erkeklerin olmadığı kadınların gezgin bir vaizi ve çoğu erkeklerden oluşan takipçilerini bir kasabadan diğerine izlemesi görüntüsü Celile'de skandala yol açardı, ayrıca, müjdelerde İsa'nın "ahlâksız kadınlarla" arkadaşlık ettiği suçlamasının belirtildiği çeşitli pasajlar vardır. Luka'nın müjdelerinden bazılarında İsa'nın yetmiş iki değil, yetmiş havarisi olduğu söylenir. Bu farklılık önemsizdir çünkü İncil'de yer alan sayılar–özellikle üç, yirmi, kırk ve yetmiş iki gibi belli çağrışımları olan sayılar - gerçek anlamları ile değil, sembolik olarak görülmelidir; bunun tek istisnası her iki şekilde de anlamlandırılan on iki havaridir.

İsa'nın İsrail'in on iki kabilesini temsil etmesi için on iki havariyi kasıtlı olarak belirlemiş olduğuna şüphe yoktur. Ancak, On İkilerin gerçek adları ve biyografileri konusunda ciddi anlamda bir kafa karışıklığı söz konusudur. Neyse ki, *Marginal Jew*, cilt 3, 198–285'de John Meier, On İkiler hakkında bilinmesi gereken her şeyi açıklıyor.

On İkilerin benzersiz olduğu ve diğer havarileden ayrıldığı açıktır: "Gün doğunca öğrencilerini yanına çağırdı ve onların arasından, 'elçi' diye adlandırdığı şu on iki kişiyi seçti." (Luka 6:13). Bazı akademisyenler On İkilerin erken dönem kilisesinin yarattığı bir kavram olduğunda ısrar ederler ancak bu çok olası değildir. Aksi hâlde, neden Yahuda'yı On İkilerden biri yapsınlar? Bakınız Craig Evans, "The Twelve Thrones of Israel: Scripture and Politics in Luke 22:24–30", *Luke and Scripture: The Function of Sacred Tradition in Luke-Acts*, editörler Craig Evans ve J. A. Sanders (Minneapolis: Fortress Press, 1993), 154–70; Jacob Jervell, "The Twelve on Israel's Thrones: Luke's Understanding of the Apostolate", *Luke and the People of God: A New Look at Luke-Acts*, editör Jacob Jervell (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1972), 75–112; ve R. P. Meyer, *Jesus and the Twelve* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1968).

İsa'nın ruhban sınıfı karşıtı mesajları hakkında daha fazla bilgi için, bakınız John Meier, *Marginal Jew*, cilt 1, 346–47. Meier, müjdelerin yazıldığı zamanda Yahudilikte artık kâhinlerin bulunmadığını not eder. Tapmak'ın yıkılmasından sonra, Ferisilerin ruhani vârisleri–hahamlar–yeni Hıristiyanlık hareketinin başlıca karşıtları oldular, dolayısıyla müjdelerde bunların İsa'nın başlıca düşmanları olarak gösterilmesi doğaldır. Bu nedenle de, İsa'nın Tapınak kâhinleri ile karşı karşıya geldiği az sayıda düşmanca karşılaşmanın gerçek olduğu düşünülmelidir. Helmut Merkel "The Opposition Between Jesus and Judaism," *Jesus and the Politics of His Day*, 129–44'de İsa ile Tapmak kâhinleri arasındaki ayrışma hakkında ayrıntılara yer veriyor. Şaşırtıcı biçimde, İsa Saddukiler ile sadece bir kez, son gün diriliş üzerine bir tartışma sırasında konuşur; Markos 12:18–27.

BÖLÜM DOKUZ: TANRI'NIN ELİYLE

İsa'nın mucizelerini içeren kapsamlı bir şölen H. van der Loos, *The Miracles of Jesus* (Leiden, Netherlands: Brill, 1965) kitabında bulunabilir.

Honi ve Hanan ben Dosa için bakınız Geza Vermes, "Hanina ben

Dosa: A Controversial Galilean Saint from the First Century of the Christian Era" *Journal of Jewish Studies* 23 (1972): 28–50, ve *Jesus the Jew* (Minneapolis: Fortress Press, 1981), 72–78. İsa döneminde mucizeciler ile ilgili daha genel bir çalışma için bakınız William Scott Green, "Palestinian Holy Men: Charismatic Leadership and Rabbinic Tradition," *ANRW* 19.2 (1979): 619–47. Hanan hakkında çok güzel bir akademik eleştiri Baruch M. Bokser, "Wonder-Working and the Rabbinic Tradition: The Case of Hanina ben Dosa" *Journal of Jewish Studies* 16 (1985): 42–92 kitabında bulunabilir.

Apollon hakkındaki en eski çalışma, üçüncü yüzyılda Atinalı Philostratus tarafından kaleme alman *The Life of Apollonius of Tyana* başlıklı çalışmadır. İngilizce çevirisi için bakınız F. C. Conybeare, editör, *Philostratus: The Life of Apollonius of Tyana* (London: Heinemann, 1912). Conybeare'nin kitabı da Apollon tarafından daha sonraki yıllarda Hierocles tarafından yazılmış *Lover of Truth* başlıklı çalışmanın bir çevirisini içerir, burada Apollon ile Nasıralı İsa karşılaştırması yapılır. Ayrıca bakınız Robert J. Penella, *The Letters of Apollonius of Tyana* (Leiden, Netherlands: Brill, 1979). Apollon ile İsa arasındaki paralelliklerin bir analizi için bakınız Craig A. Evans, "Jesus and Apollonius of Tyana", *Jesus and His Contemporaries*, 245–50.

Harold Remus tarafından yapılan araştırmada paganlar ile ilk Hıristiyanların mucizeleri ya da mucizecileri anlatma şekilleri bakımından fark olmadığı görülmüştür; "Does Terminology Distinguish Early Christian from Pagan Miracles?" *Journal of Biblical Literature* 101.4 (1982): 531–51; ayrıca bakınız Meier, *Marginal Jew*, vol. 2, 536. Cin kovucu Eleazar hakkında daha fazla bilgi Josephus, *Antiquities* 8.46–48'de bulunabilir.

İkinci Tapmak döneminde büyü ve büyüye karşı yasalar üzerine bir araştırma için bakınız Gideon Bohak, *Ancient Jewish Magic: A History* (London: Cambridge University Press, 2008). Rumpelstiltskin fablında olduğu gibi, bir başkasının adını bilmenin onun üzerinde belli bir güce sahip olmayı sağladığı yönünde genel bir inanış vardı. Büyü duaları genellikle gücünü lanetlenen ya da kutsanan ki-

şinin adından alırdı. Bultmann'a göre: "Cinin adını bilmenin onun üzerinde güç sahibi olmayı sağladığı fikri iyi bilinen ve çok yaygın bir motifti." Bakınız *History of the Synoptic Tradition*, 232. Ulrich Luz Helenistik bir örnek olarak, "cinleri çıkaran Tanrı" Chonsu hikâyesini, cinin tanınması olayı olarak verir; "The Secrecy Motif and the Marcan Christology" *The Messianic Secret*, ed. Christopher Tuckett (Philadelphia: Fortress Press, 1983), 75–96.

Joseph Baumgarten, hastalıklar ile cin girmesi arasındaki ilişkiyi ele alır ve bu konuda yazılmış diğer makalelere atıfta bulunur; "The 4Q Zadokite Fragments on Skin Disease" *Journal of Jewish Studies* 41 (1990): 153–65.

Antik dünyada büyü konusunda faydalı olabilecek diğer çalışmalar: Matthew W. Dickie, *Magic and Magicians in the Greco-RomanWorld* (London: Routledge, 2001); Naomi Janowitz, *Magic in the Roman World* (London: Routledge, 2001); ve Ann Jeffers, *Magic and Divination in Ancient Palestine and Syria* (Leiden, Netherlands: Brill, 1996). "Büyü" (magic) kelimesi Yunanca *mageia* kelimesinden gelir, *kökleri kâhin için kullanılan Farsça magos* kelimesine dayanır. "The Magi"de olduğu gibi.

Popüler algının aksine, İsa'nın mucizeleri onun mesih kimliğini doğrulama amacı gütmüyordu. Mesih hakkında yazılmış İncil kaynaklı tüm kehanetlerde, onun mucizeci ya da şifacı olacağına dair bir nitelendirme bulunmaz; mesih kraldır, görevi İsrail'i eski görkemine kavuşturmak ve düşmanlarını yok etmektir, hastaları iyileştirmek ve cin çıkarmak değildir (hatta, İbrani İncili'nde cin diye bir şey yoktur).

Anton Fridrichsen, *The Problem of Miracle in Primitive Christianity* (Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1972), 87–95'de Justin Martyr, Origen, ve İreneyus'dan alıntılar yapılmıştır. Büyücü olarak İsa hakkında ileri sürülen belki de en ünlü argüman Morton Smith tarafından ortaya atılan tartışmalı tezdir, Jesus the Magician (New York: Harper and Row, 1978). Smith'in argümanı aslında oldukça

basittir: Müjdelerde İsa ile ilgili anlatılan mucizeler, o döneme ait "büyü metinlerinde" gördüklerimize çarpıcı biçimde benzer; bu da İsa'nın hem Yahudiler, hem de Romalılar tarafından basit bir büyücü olarak görülmüş olabileceğine işaret eder. Diğer akademisyenler, özellikle John Dominic Crossan, Morton'un analizine katılmaktadır. Bakınız Crossan, *Historical Jesus*, 137–67. Smith'in argümanı mantıklıdır ve bazı akademik çevrelerin gösterdiği hakaret şeklindeki tepkileri hak etmez; bununla birlikte bu argümana yönelttiğim itirazlar metin içinde açıkça belirtilmiştir. Müjdelerdeki mucize hikâyeleri ile rabbinik yazmalardakiler arasındaki parallelikler için, bakınız Craig A. Evans, "Jesus and Jewish Miracle Stories" in *Jesus and His Contemporaries*, 213-43.

Cüzamlıların arınması yasası ile ilgili olarak, Tevrat'ta yoksulların iki kuzu yerine iki kumru ya da iki güvercin vermelerine izin verildiği belirtilmelidir. (Levililer 14:21–22).

BÖLÜM ON: EGEMENLİĞİN GELSİN

Yeni Ahit'te Tanrı'nın Krallığı (Egemenliği) nosyonunun açık ve doğru olarak ele alındığı bir çalışma için bakınız Joachim Jeremias, *New Testament Theology: The Proclamation of Jesus* (New York: Charles Scribner's Sons, 1971). Jeremias Tanrı'nın Krallığı için the "İsa'nın insanlara bildirisinin ana teması" diyor. Ayrıca bakınız Norman Perrin, *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus* (Philadelphia: Westminster Press, 1963) ve *Rediscovering the Teachings of Jesus* (New York: Harper and Row, 1967). Perrin Tanrı'nın Krallığı'ndan İsa'nın mesajının temeli olarak bahseder: "Öğretilerindeki diğer her şey bu merkezi, hayranlık uyandıran, ya da nasıl baktığınıza bağlı olarak, alay edilen, görüşten yola çıkar."

John Meier'e göre, "Sinoptik müjdeler ve İsa'nın sözleri dışında, [Tanrı'nın Krallığı ifadesi] MS 1. yüzyılın başında Yahudiler ya da Hıristiyanlar tarafından yaygın biçimde kullanılmamaktadır"; Marginal Jew, cilt 2, 239. İbrani İncili'nde "Tanrı'nın Krallığı" ifadesi hiç kullanılmaz ancak 1 Tarihler 28:5'te "Rab'bin [Yahve] Krallığı"

şeklinde kullanılır; burada Davut Rab'bin Krallığı'nda tahtta oturan Süleyman'dan bahseder. Bu sözün Tanrı'nın Krallığı ile aynı anlama geldiğini söylemenin güvenli olacağını düşünüyorum. Yani, "Tanrı'nın Krallığı" ifadesi birebir bu şekliyle, sadece apokrif *Kral Süleyman'ın Hikmeti* (10:10) metninde yer alır. Tanrı'nın kral olması ve yönetme hakkına sahip olması örnekleri, elbett, İbrani İncili'nde her yerde geçer. Örneğin, "Rab sonsuza dek egemen olacak" (Mısır'dan Çıkış 15:18). Perrin, Rab'bin duasında "krallık" kelimesini kullanma içgüdüsünün, İsrail'de antik bir havrada bulunan Aramice Kaddish duasından geldiğini düşünüyor, bunun İsa döneminde kullanılmakta olduğunu iddia ediyor. Duada şöyle söyleniyor: "İsteyip yarattığı dünyada ulu adı yüceltilsin ve kutsansın. Egemenliği sen hayattayken ve senin günlerinde ve İsrail halkının tamamı hayattayken, hızla ve yakın zamanda gelsin." Bakınız *Kingdom of God in the Teaching of Jesus*, 19.

Diğer pek çok akademisyen gibi, Perrin de İsa'nın "Tanrı'nın Krallığı" ifadesini kıyameti anlatır biçimde kullandığına ikna olmuştur. Ancak Richard Horsley Tanrı'nın Krallığı ile ilgili hareketleri "son" olarak düşünülse de, bir kıyamet olayını ifade etmesi gerekmez, demektedir. "Tanrı'nın Krallığı etrafında yer alan semboller Tanrı'nın "son", "nihai", "kıyamet" ve "her şeyi dönüştüren" bir 'işine' işaret etmez" der. "'Göğün bulutlarıyla gelen insanoğlu' söyleminin bir zerresi bile... İsa'dan kaynaklanıyorsa, o zaman, atıfta bulundukları Daniel 7:13'teki görüntüde olduğu gibi, zulüm gören ve acı çeken hak sahiplerinin öfkesini işaret eden sembollerdir." Horsley'nin dile getirdiği husus şudur: Tanrı'nın Krallığı kıyamet çerçevesinden doğru olarak anlaşılabilir ancak sadece Tanrı'nın dünyadaki nihai ve belirleyici işlerini ifade ediyorsa. Doğru bir gözlemi de şudur; İsa'nın Tanrı'nın Krallığı vaazlarının Zamanın Sonunu ifade ettiği nosyonunu bir kenara bırakırsak, İsa'nın bu Krallığın o anda mı yoksa gelecekte mi gerçekleşeceğini düşündüğü üzerine süregelen tarihsel tartışmaları da bırakabiliriz. Bakınız *Jesus and the Spiral of Violence: Popular Jewish Resistance in Roman Palestine* (Minneapolis:

Fortress Press, 1993), 168–69. Yine de, "şimdi mi, gelecekte mi" tartışmasına ilgi duyanlar için, kendisi de Tanrı'nın Krallığı'nın bir kıyamet olayı olduğuna inanan John Meier, her iki görüşü de açıklayan argümanları ortaya koymaktadır: *Marginal Jew*, cilt 2, 289–351. Meier ile aynı fikirde olmayanlar arasında John Dominic Crossan, *Jesus: A Revolutionary Biography*, 54–74; Marcus J. Borg, *Jesus: A New Vision* (New York: HarperCollins, 1991), 1–21; ve tabii ki, ben varım. Werner Kelber'in sözleriyle, "Krallık işlerin eski düzeninin sona ermesini anlatır." Bakınız *The Kingdom in Mark* (Philadelphia: Fortress Press, 1974), 23.

Nasıralı İsa'nın "Yahudi olması" hakkında daha fazla bilgi için bakınız Amy-Jill Levine, *The Misunderstood Jew* (New York: HarperOne, 2006). İsa'nın diğer uluslara karşı kullandığı ifadeler rahatlıkla tarihsel kabul edilebilir, çünkü erken dönem Hıristiyanları başka ulusların din değiştirmeleri için aktif olarak iletişim kuruyorlardı ve müjdelerdeki bu ayetler olmasaydı, çabaları hoş karşılanmazdı. İsa'nın Tanrı'nın Krallığı nihayetinde kurulduğu zaman, diğer ulusların da girmelerine er ya da geç izin verileceğine inandığı doğrudur. Ancak John Meier'in dediği gibi, İsa bunun ancak İsrail tarihinin sonunda, diğer ulusların krallığa Yahudilerin astı olarak girmelerine izin verildiğinde olacağını düşünüyordu. *Marginal Jew*, vol. 3, 251.

Luka'nın müjdesinde yer alan "komşularınızı sevin" ve "yüzünüzün diğer tarafını çevirin" emirlerinin orijinal Q materyallerine, Matta'da yer alan ve İsa'nın emirleri ile İbrani İncili'ndeki "göze göz" (*lex talionis*) emrini karşılaştıran paralel ifadelere göre daha yakın olduğu konusunda Richard Horsley'e katılıyorum. Bakınız *Jesus and the Spiral of Violence*, 255–65.

BÖLÜM ON BİR: BEN KİMİM DERSİNİZ

Birinci Yüzyıl Filistini'nde İlyas'ın dönüşü ve mesih çağının başlaması beklentisi ile ilgili olarak, bakınız John J. Collins, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls* (London: Routledge, 1997). İsa'nın kasıtlı

olarak İlyas'ı taklit etmesi ile ilgili olarak bakınız John Meier, *Marginal Jew*, cilt 3, 622–26.

Değişim sırasında İsa'nın fiziksel görünümünde değişiklik olduğunu bildiren Matta ve Luka'dan (Matta 17:2; Luka 9:29) farklı olarak, Markos İsa'nın sadece kıyafetlerini etkileyen bir dönüşüm geçirdiğini söyler (9:3). Görünüm değişikliği anlatımında Mısır'dan Çıkış ile pararlellikler olduğu açıktır: Musa, Harun, Nadav ve Avihu ile birlikte Sina Dağı'na gider, burada etrafını bir bulut sarar ve kendisine Yasa ve Tanrı'nın konutunu inşa etmesi için talimatlar verilir. İsa gibi, Musa da dağda, Tanrı'nın huzurunda dönüşüm yaşar. Ancak iki hikâye arasında büyük farklılık vardır. Musa Yasayı Tanrı'nın kendisinden alır, İsa ise sadece Musa ve İlyas'ı görür ve kendisine fiziki bir şey verilmez. İki hikâye arasındaki fark İsa'nın Musa'ya üstünlüğünü vurgulamaya hizmet eder. Musa, Tanrı'nın görkemi ile yüz yüze geldiği için dönüşüm geçirir, İsa ise kendi görkemi ile dönüşüm geçirir. Bu husus Morton Smith tarafından Musa ve İlyas'ın, Yasa ve Peygamber'in, İsa'nın astı olarak gösterilmesi nedeniyle dile getirilir. Bakınız "The Origin and History of the Transfiguration Story" *Union Seminary Quarterly Review* 36 (1980): 42. İlyas da dağa çıkar ve Tanrı'nın ruhu ona geçer. "RAB, 'Dağa çık ve önümde dur, yanından geçeceğim' dedi. RAB'bin önünde çok güçlü bir rüzgar dağları yarıp kayaları parçaladı. Ancak RAB rüzgarın içinde değildi. Rüzgarın ardından bir deprem oldu, RAB depremin içinde de değildi. Depremden sonra bir ateş çıktı, ancak RAB ateşin içinde de değildi. Ateşten sonra ince, yumuşak bir ses duyuldu." (1 Krallar 19:11–12). Smith'in bu dönüşüm hikâyesinin "büyü dünyasından" olduğuna inandığını not etmeliyiz. Onun tezi, İsa'nın "diğer büyücüler gibi" bir büyücü olduğu kavramını işler. Bu nedenle Smith bu görünüm değişiminin hipnoz ile yapılan, sessizlik gerektiren mistik bir olay olduğuna inanır; dolayısıyla, Petrus konuştuğunda büyü bozulur. Markos'un bu hikâyeyi İsa'nın mesih olduğunu doğrulamak için kullanmaya çalışması, Smith'e göre, evanjelistin hatasıdır. Tüm bunlar Markos'un, İsa'nın görkem bakımından her iki karak-

terden de üstün olduğu nosyonunu ortaya koyar. Bu elbette Yeni Ahit Hristiyanlık Çalışmalarında yeni bir nosyon değildir. Pavlus İsa'nın Musa'dan üstün olduğunu açıkça belirtir (Romalılar 5:14; 1 Korintliler 10:2), tıpkı İbraniler'in (3:1–6) yazarı gibi. Diğer bir deyişle, Markos aslında, erken dönem kilisesindeki tanıdık bir inancı, İsa'nın Yasa Kitabı 18:15'de vaat edilen yeni Musa olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bakınız Morna D. Hooker, "'What Doest Thou Here, Elijah?' A Look at St. Mark's Account of the Transfiguration," *The Glory of Christ in the New Testament*, editör L. D. Hurst ve meslektaşları (Oxford: Clarendon Press, 1987), 59–70. Hooker, Markos'un müjdesinde İlyas'ın önce ortaya çıkması ve Musa'nın da onun yanında olmasının çok önemli olduğunu düşünür.

"Mesih sırrı" ifadesi Almanca *Messiasge- heimnis* kelimesinin çevirisidir ve William Wrede'nin klasik çalışması, *The Messianic Secret*, çeviren J.C.G. Greig (London: Cambridge University Press, 1971)'den alınmıştır. Mesih sırrına ilişkin teoriler iki ekole ayrılabilir: Sırrın tarihsel İsa'dan elde edilebileceğine inananlar ve evanjelistlerin ya da Markos'u esas alan ilk toplulukların uydurması olduğuna inananlar. Wrede, mesih sırrının Markos'u esas alan topluluğun ürünü ve müjdenin kendisinin redaksiyonu için kullanıldığını iddia eder. Mesih sırrının Markos'un, birinci yüzyılda Kudüs'te ilk Hıristiyanlar arasındaki, İsa'nın dirilişinden sonra mesih olduğu düşüncesini, onun hayatı ve hizmeti boyunca mesih olduğu düşüncesi ile değiştirme girişimi sonucunda ortaya çıktığını iddia eder. Wrede'in teorisinde sorun, Markos 16:1-8'de (Markos'un müjdesinin orijinal son ayetlerinde) İsa'nın mezarından açıklanamaz bir şekilde kaybolması dışında kişiliğinde bir değişim olduğunu ortaya koyan hiçbir ifade olmamasıdır. Her durumda, Birinci Yüzyıl Filistini'nde mesih beklentilerine yabancı olan bir düşüncenin, dirilişin, İsa'nın mesih olduğu düşüncesinin oluşmasına nasıl neden olacağını açıklamak zordur. Wrede'in çalışmasının amacı, "mesih sırrını" kullanarak, kendi deyimiyle, yaşadığı dönemde "İsa'nın kendisini mesih olarak ortaya koymadığını" göstermektir; bu şaşırtıcı ve muhtemelen doğ-

ru bir hipotezdir. Wrede'in görüşüne katılmayan ve mesih sırrının izlerinin tarihteki İsa'ya kadar izlenebileceğini iddia edenler arasında Oscar Cullman, *Christology of the New Testament* (Philadelphia: Westminster Press, 1963), 111–36, ve James D. G. Dunn,"The Messianic Secret in Mark" *The Messianic Secret*, editör Christopher Tuckett (Philadelphia: Fortress Press, 1983), 116–36 yer alır. Mesih sırrı ile ilgili daha genel bilgi için bakınız James L. Blevins, *The Messianic Secret in Markan Research, 1901–1976* (Wash- ington, D.C.: University Press of America, 1981), ve Heikki Raisanen, *The "Messianic Secret" in Mark* (Edinburgh: T&T Clark, 1990). Raisanen haklı olarak, "mesih sırrı" için ortaya atılan teorilerin çoğunda genel olarak "Markos müjdesinin teolojik bakış açısının tek sır teolojisine dayandığı" nosyonunu varsayıldığını iddia eder. "Mesih sırrını" anlamak için gizlilik kavramının "birbiri ile ancak nispeten zayıf bağı olan parçalara ayrılması" gerektiğine inanır ve çağdaş pek çok akademisyen de aynı görüştedir. Raisanen, *Messianic Secret*, 242–43.

Birinci Yüzyıl Filistini'nde çeşitli mesihlik örnekleri üzerine kısa bir çalışma için, bakınız Craig Evans, "From Anointed Prophet to Anointed King: Probing Aspects of Jesus' Self-Understanding" *Jesus and His Contemporaries*, 437–56.

Pek çok çağdaş akademisyen, İnsanoğlu unvanının kullanımının tarihsel İsa'ya dayandırılabileceği konusunda bana katılacak olsa da, İnsanoğlu söylemlerinin kaçının ve hangilerinin otantik olduğu konusunda büyük bir tartışma sürmektedir. Markos, İsa'nın bu alışılmadık unvanı yorumlamasında temel üç etken olduğunu belirtir. Birincisi, gelecekte yargılamak üzere gelecek olan bir figürün tanımlanmasında kullanılmıştır (Markos 8:38, 13:26, 14:62). İkincisi, İsa'nın beklenen ızdırabı ve ölümünden bahsederken kullanılmıştır (Markos 8:31, 9:12, 10:33). Ve son olarak, bazı pasajlarda İnsanoğlu günahları affetme yetkisine sahip olan dünyevi bir yönetici olarak sunulmuştur (Markos 2:10, 2:28). Bu üçü arasında, Markos üzerinde belki de en çok etkili olan ikincisidir. Hermann Samuel Reimarus, *The Goal of Jesus and His Disciples* (Leiden, Netherlands: Brill, 1970)

dâhil olmak üzere, bazı akademisyenler sadece kıyamet anlatımı dışındaki ifadelerin tarihselliğini kabul eder. Barnabas Lindars, *Jesus Son of Man* (London: SPCK Publishing, 1983) dâhil olmak üzere, diğerleri, kendinden bahsederken *bar enasha* tabirini kullanan (dokuz adet mevcuttur), "sözlü gelenekler" arasında yer alanların (Q ve Markos) otantik olduğunu kabul eder. Başka bir grup da sadece kıyamet anlatımı olan ifadeleri otantik kabul eder: "Otantik pasajlar, bu ifadenin Daniel'e kadar uzanan kıyamet anlamında kullanıldığı pasajlardır" der Albert Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus* (New York: Macmillan, 1906), 283. Ve elbette bir de, İnsanoğlu içeren sözlerin neredeyse tamamını otantik olmadıkları gerekçesiyle reddedenler vardır. Aslına bakılırsa, Robert W. Funk ve Roy W. Hoover tarafından düzenlenen, *The Five Gospels:The Search for the Authentic Words of Jesus* (NewYork: Polebridge Press, 1993) başlıklı ünlü "İsa Semineri"nden çıkan sonuç aşağı yukarı budur. Yüzlerce yıldır süregelen insanoğlu tartışmalarının kapsamlı bir analizi Delbert Burkett'ın *The Son of Man Debate* (New York: Cambridge University Press, 1999) başlıklı yazısında bulunabilir. Burkett'in dile getirdiği ilginç bir yorumda ise, Gnostiklerin "oğul" kelimesini kelime anlamıyla aldıklarını, İsa'nın gnostik "aeon" ile ya da tanro Anthropos ile ya da "İnsan" ile olan evlatlık ilişkisinden bahsettiğine inandıklarını söyler.

Geza Vermes, *bar enasha*'nın Aramice kaynaklarda bir unvan olarak asla kullanılmadığını söyler; "The Son of Man Debate," *Journal for the Study of the New Testament* 1 (1978): 19–32. Vermes, Aramice kullanımda "İnsanoğlu" ifadesinin "Ben" ile eşanlamlı olduğunu, kişinin kendisinden bahsederken kullandığı dolaylı ve farklı bir yol olduğunu söyleyen küçük bir grup akademisyen arasında yer alır, dolayısıyla İsa şöyle söylemektedir: "Tilkilerin ini, gökte uçan kuşların yuvası var, ama İnsanoğlu'nun [yani Benim] başını [*başımı*] yaslayacak bir yeri [*yerim*] yok" (Matta 8:20 | Luka 9:58). Ayrıca bakınız P. Maurice Casey, *Son of Man: The Interpretation and Influence of Daniel 7* (London: SPCK Publishing, 1979). Ancak Burkett'in de de-

diği gibi, eşanlamlılık teorisinde sorun "tabirin bir işaret zamiri gerektirmesidir ('*bu* adam'), bu da müjdedeki ifadede bulunmaz". *The Son of Man Debate*, 96. Başkaları da zıt yolu kullanır, "İnsanoğlu" ifadesinin İsa'yı ifade etmediğini, başka birini, İsa'nın kendisini takip etmesini beklediği birini ifade ettiğini iddia eder. "İnsanoğlu kendi görkemi içinde bütün melekleriyle birlikte gelince, görkemli tahtına oturacak" (Matta 25:31). İsa'nın İnsanoğlu olarak başka birinden bahsettiği teorisini ağırlıklı savunucuları arasında Julius Wellhausen ve Rudolf Bultmann yer alır. Ancak, bu da çok olası değildir; İsa'nın İnsanoğlu ifadesini kullandığı sözlerinin çoğunun bağlamı kendisinden bahsettiğini açıkça gösterir, kendisini Vaftizci Yahya ile karşılaştırmasında olduğu gibi: "Yahya geldiği zaman oruç tutup içkiden kaçındı, ona `cinli' diyorlar. İnsanoğlu [yani Ben] geldiği zaman hem yedi, hem içti. Bu kez de diyorlar ki, `Şu obur ve ayyaş adama bakın!" (Matta 11:18–19 | Luka 7:33–34). Aramicede bir deyim olarak "İnsanoğlu" ifadesinin genel olarak "bir adam" ya da daha spesifik olarak "benim gibi bir adam" anlamına geldiğine inananlar arasında Barnabas Lindars, *Jesus Son of Man*, ve Reginald Fuller, "The Son of Man: A Reconsideration", *The Living Texts: Essays in Honor of Ernest W. Saunders*, editörler Dennis E. Groh and Robert Jewett (Lanham, Md.: University Press of America, 1985), 207–17 yer alır. Bu akademisyenler Tanrı'nın Hezekiel'e *ben adam* şeklinde hitap ettiğini, bunun insan ama belki mükemmel insan anlamına geldiğini iddia eder. Yahudiler arasında İnsanoğlu ifadesi ile ilgili tek bir anlayış bulunmaması ile ilgili olarak bakınız Norman Perrin, "Son of Man" *Interpreter's Dictionary of the Bible* (Nashville: Abingdon, 1976), 833–36, ve Adela Yarbro Collins, "The Influence of Daniel on the New Testament" *Daniel*, editör John J. Collins (Minneapolis: Fortress Press, 1993), 90–123.

"İnsanoğluna benzer biri"nin mesih olduğu hiçbir zaman belirtilmese de, birinci yüzyılda Yahudi bilim insanlarının ve hahamların bu şekilde anladıkları görülüyor. İsa da Daniel'in "insanoğluna benzer biri" ifadesini bir mesih figürü olarak anlıyor muydu, belli

değildir. Daniel'in "insanoğlu" dediğinde belli bir kişilikten ya da spesifik birisinden bahsettiğine tüm akademisyenler inanmaz. Bu terimi düşmanlarına karşı zafer kazanan İsrail için bir sembol olarak kullanıyor olabilir. Aynı durum Hezekiel için de geçerlidir, burada "insanoğlu" Hezekiel adında belli bir kişi olmayabilir, ideal insanın sembolik bir sunumu olabilir. Aslında, Maurice Casey, Hanok'ta geçen "insanoğlu"nun bile belli bir kişi olmadığını, sadece "insan" için kullanılan genel bir ifade olduğunu düşünür.; bakınız "The Use of the Term 'Son of Man' in the Similitudes of Enoch," *Journal for the Study of Judaism* 7.1 (1976): 11–29. Bu düşünceye katılmıyor değilim, ancak bence genel ifadenin örneyin Yeremya 51:43'teki - "Kentleri viran olacak, toprakları kimsenin yaşamadığı, bir kişinin bile [*ben* adam] geçmediği kurak bir çöle dönecek" - kullanımı ile Daniel 7:13'deki tek bir figür için kullanımı arasında önemli bir fark olduğunu düşünüyorum.

Hem Hanok hem de 4 Ezra'da insanoğlu figürü açık biçimde mesih olarak ifade edilir, ancak 4 Ezra'da aynı zamanda Tanrı tarafından "benim oğlum" olarak da adlandırılır: "Oğlum Mesih beraberindekilerle ortaya çıkacak, hayatta kalan herkese dört yüz yıl mutluluk getirecek. 0 zamanın sonunda oğlum Mesih ölecek, böylece nefes alan bütün insanoğlu da ölecek." (4 Ezra 7:28–29). 4 Ezra'nın MS birinci yüzyılın sonunda ya da belki ikinci yüzyılın başında yazıldığı tartışmasızdır. Ancak *Teşbihler'in* tarihi ile ilgili uzun zamandır tartışmalar süregelmektedir. Kumran'da bulunan çok sayıda Hanok kopyası arasında *Teşbihler*'in bir kopyası bulunmadığından, akademisyenlerin çoğu Tapınak'ın MS 70'te yıkılmasından çok sonra yazıldığına ikna olmuşlardır. Bakınız Matthew Black, *The Book of Enoch or 1 Enoch: A New English Edition with Commentary and Textual Notes* (Leiden, Netherlands: Brill, 1985). Ayrıca bakınız David Suter, "Weighed in the Balance: The Similitudes of Enoch in Recent Discussion" *Religious Studies Review* 7 (1981): 217–21, ve J. C. Hindly, "Towards a Date for the Similitudes of Enoch: A Historical Approach" *New Testament Studies* 14 (1967–68): 551–65.

Hindly *Teşbihler* için MS 115 ila 135 yılları arasında bir tarih belirler; bu tarih bana göre biraz geçtir. Öyle ya da böyle, *Teşbihler* için verebileceğimiz en iyi tarih MS 70'te Tapınak'ın yıkılmasından sonra, ancak MS 90 dolaylarında Matta'nın müjdesinin yazılmasından öncedir.

Hanok'taki İnsanoğlu ile müjdelerde sadece Matta'da yer alan materyallerdeki İnsanoğlu arasındaki paralellikler için, bakınız Burkett, *The Son of Man Debate*, 78; see also John J. Collins,"The Heavenly Representative:The 'Son of Man' in the Similitudes of Enoch" in *Ideal Figures in Ancient Judaism: Profiles and Paradigms*, editör John J. Collins and George Nickelsburg (Chico, Calif.: Scholars Press, 1980), 111–33. Dördüncü müjdede önceden var olan göksel bir varlık olarak insanoğlu için, bakınız: Delbert Burkett, *The Son of the Man in the Gospel of John* (Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1991) and R. G. Hamerton-Kelly, *Pre-Existence, Wisdom, and the Son of Man* (Cambridge: Cambridge University Press, 1973). Belirtmek gerekir ki, Teşbihler'de de, 4 Ezra'da da, "İnsanoğlu" İsa'nın kullandığı biçimde bir unvan olarak kullanılmamıştır.

Kayafa'nın huzuruna çıkan İsa sadece Daniel 7:13'e değil, aynı zamanda Zebur 110:1'e de atıfta bulunur ("Rab efendime, 'Ben düşmanlarım ayaklarına tabure yapıncaya kadar sağımda otur' diyor"). İsa'nın cevabında Daniel 7:13 ile Zebur 110:1'in birleştirilmesi başlangıçta ilgisiz görünebilir. Ancak T. F. Glasson'a göre, İsa doğal bir bağlantı kurmaktadır. Glasson der ki, Daniel'de, İnsanoğlu'nun "göklerdeki bulutlarla gelmesi" Tanrı'nın Krallığı'nın dünyada kurulmasını sembolize eder. Dolayısıyla, İsa, Tanrı'nın sağ tarafına yükseldiğinde, 1:15'te vaaz ettiği krallık, "yeni bir azizler toplumu" olarak ortaya çıkacaktır. Glasson'a göre, Zebur'a atıfta bulunması İsa'nın kişisel yükselişini gösterirken, Daniel'e atıfta bulunması krallığın dünyada kurulmasını ifade eder; bu onun ölümü ve dirilmesi ile başlayacak bir olaydır. Bu görüş, İsa'nın üç kademeli İnsanoğlu yorumu ile tutarlıdır. Diğer bir deyişle, Glasson iki unvan, yani mesih ve İnsanoğlu, bu anda İsa için bir olur. Bakınız Thomas

Francis Glasson, "Reply to Caiaphas (Mark 14:62)" *New Testament Studies* 7 (1960): 88–93. Mary Ann L. Beavis, İsa'nın Kayafa huzuruna çıkış hikâyesi ile Petrus'un daha önceki itirafı arasındaki paralelliklere işaret eder. Her iki olay da İsa'nın kimliğine dair bir soru ile başlar (8:27, 14:60), ve her ikisi de İnsanoğlu söyemi ile biter. Ayrıca, her iki olayda da İsa'nın mesih unvanını yeniden yorumlaması kınamayla karşılanır (8:32–33, 14:63–65); bakınız Mary Ann L. Beavis, "The Trial Before the Sanhedrin (Mark 14:53–65): Reader Response and Greco-Roman Readers" *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987): 581–96.

BÖLÜM ON İKİ: SEZAR'DAN BAŞKA KRALIMIZ YOK

Yahuda İskaryot'un ihanetini anlatımda süsleme olarak görüp, gözardı etmek ne kadar cazip görünse de, gerçek şu ki, bu ayrıntıya dört müjde yazarı da, ihaneti için her biri farklı bir sebep göstermekle birlikte, yer vermiştir.

Markos ve Matta, "kalabalığın" özellikle Sanhedrin tarafından gönderildiğini açıkça belirtirken, Luka yakalamak için gelenler arasına Tapınak komutanlarını da ekleyerek bu noktayı kesinleştirir. Sadece Yuhanna'nın müjdesinde yakalamaya gelen grup içerisinde Roma askerlerinin olduğu belirtilir. Bu olasılık oldukça düşüktür çünkü Romalı askerler prefectleri tarafından o yönde bir emir almadıkları sürece bir suçluyu yakalayıp, Sanhedrin'e teslim etmezler, ve Pilatus'un İsa kendi huzuruna getirilmeden önce konuya dâhil olacağını düşünmeyi gerektiren bir neden yoktur. Markos kılıcını savuranın havarilerden biri değil, "orada bulunanlardan biri" olduğunu ileri sürse de (Markos 14:47), müjdelerin geri kalanında kölenin kulağını kesenin havarilerden biri olduğu açıkça belirtilir. Hatta, Yuhanna, kılıcını çeken havarinin Simun Petrus olduğunu söyler (Yuhanna 18:8– 11). Luka'nın tutuklanmaya karşı gelen bir İsa'dan duyduğu rahatsızlık İsa'nın kargaşaya son vermesi ve kendisini götürmelerinden önce zavallı kölenin kulağını iyileştirmesi anlatımında ortaya çıkar (Luka 22:49–53). Bununla birlikte, İsa'nın

havarilere Getsemani'ye *iki* kılıç getirmelerini emrettiğini aktaran da Luka'dır (Luka 22:35–38).

Eusebius ile ilgili olarak bakınız George R. Edwards, *Jesus and the Politics of Violence* (NewYork: Harper and Row, 1972), 31'de yer alan Pamphili Eusebius, *Ecclesiastical History* III.3 alıntısı. Eusebius'un anlattıklarına bazı çağdaş akademisyenler karşı çıkmaktadır; örneğin L. Michael White, *From Jesus to Christianity* (NewYork: HarperOne, 2004), 230.

Raymond Brown iki ciltlik ansiklopedik çalışması *The Death of the Messiah* (New York: Doubleday, 1994), 53–93'te müjdelerden önceki bir grup çile anlatımını özetler. Contra Brown, Markos öncesinden gelen çile anlatımları nosyonunu reddeden ve yargılama ve çarmıha gerilme anlatımının Markos tarafından şekillendirildiğini ve Yuhanna da dahil olmak üzere, kanonik müjdelerin tümü tarafından adapte edildiğini iddia eden Perrin Ekolü'dür. Bakın *The Passion in Mark: Studies on Mark 14-16*, editör W. H. Kelber (Philadelphia: Fortress Press, 1976).

Yahudiler arasında çarmıha gerilme uygulamasının kullanımı için bakınız Ernst Bammel, "Crucifixion as a Punishment in Palestine" *The Trial of Jesus*, editör Ernst Bammel (Naperville, Ill.: Alec R. Allenson, 1970), 162–65. Josef Blinzler, Roma İmparatorluğu dönemine gelindiğinde, çarmıha gerilme uygulamasında, özellikle ellerin ve ayakların çarmıha çakılmasında bir anlamda standart oluştuğundan bahseder. Öncesinde genellikle kamçı cezası uygulanır ve en azından Romalılar arasında, suçlunun çarmıha gerileceği yere kadar kendi çarmıhını taşıması beklenirdi. Bakınız Blinzler, *The Trial of Jesus* (Westminster, Md.: Newman Press, 1959).

Josephus, Titus tarafından kuşatıldığı sırada Kudüs'ten kaçmaya çalışan Yahudilerin önce idam edildiklerini, daha sonra çarmıha gerildiklerini belirtir; *The Jewish War* 5.449–51. Martin Hengel, çarmıhın sadece Romalı olmayan vatandaşlar için uygulanan bir ceza olmasına rağmen, Romalı vatandaşların çarmıha gerildiği örneklerin

de olduğunu yazar. Ancak bunlar vatan hainliği olarak değerlendirilen suçlar karşısında özellikle tercih edilmiştir. Diğer bir deyişle, bir vatandaşa bir "kölenin cezasını" vererek, işlenen suçun kişinin Roma vatandaşlığından çıkarılmasını gerektirecek kadar büyük olduğu mesajı verilirdi. Bakınız Hengel, *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross* (Philadelphia: Fortress Press, 1977), 39–45. Cicero alıntısı Hengel, 37'den yapılmıştır. Ayrıca bakınız J.W. Hewitt, "The Use of Nails in the Crucifixion," *Harvard Theological Review* 25 (1932): 29–45.

İsa'nın müjdelerde anlatılan, Kayafa'nın huzurundaki yargılanması ile ilgili olarak, Matta ve Markos İsa'nın Sanhedrin'e değil, başkâhinin avlusuna getirildiğini iddia eder. Markos'tan farklı olarak, Matta başkâhin Kayafa'nın adını açıkça belirtir. Yuhanna ise İsa'nın önce eski başkâhine, Hanna'ya götürüldüğünü, sonra Hanna'nın damadı ve o dönemdeki başkâhin olan Kayafa'ya gönderildiğini belirtir. Markos'un İsa'nın Tapınak'ı yıkma ve insan eli değmeden yeniden inşa etme iddiasının gerçek olmadığını ifade etmesi ilginçtir. Tıpkı Matta gibi, Luka-Elçilerin İşleri ve Yuhanna da, İsa'nın tam olarak bu tehditte bulunduğunu açıkça ifade eder (Matta 26:59–61; Elçilerin İşleri 6:13–14; Yuhanna 2:19). Hatta, bu ifadenin bir versiyonu da Tomas'ın Müjdesinde yer alır: "Burayı yıkacağım ve kimse yeniden inşa edemeyecek." Hatta Markos bile, İsa'nın bu tehdidini, çarmıhta olduğu sırada yanından geçip onunla alay edenlere söylettirir. Markos'un iddia ettiği gibi bu söz doğru değilse, oradan gelip geçenler nereden duymuş olabilirlerdi? Sanhedrin'in dışarıya kapalı gece oturumundan mı? Bu çok olası değil. Aslında, böylesi bir ifade, MS 70 sonrası dönemde Kilise'nin İsa eksenli temelinin bir parçası gibi görünmektedir, Hıristiyan toplumu "insan eli değmeden inşa edilen Tapınak"tır. İsa'nın sözleri tam olarak ne olursa olsun, Tapınak'ı bir şekilde tehdit etmiş olduğuna şüphe yoktur. Markos da bunu doğrular: "Bu büyük yapıları görüyor musun? Burada taş üstünde taş kalmayacak, hepsi yıkılacak!" (Markos 13:2). İsa'nın Tapınak'a yönelik tehditleri hakkında daha fazla bilgi için bakınız

Richard Horsley, *Jesus and the Spiral of Violence*, 292–96. Tüm bunlar dikkate alındığında, Markos'un Sanhedrin huzurunda yapılan yargılama ile ilgili tavrı, İsa'ya karşı suçlamalarda bulunan kişilerin, suçlamalar doğru olsa da olmasa da, ki bu durumda doğru, adaletsizliğini göstermek için komik ölçüde zorlama görünmektedir.

Raymond Brown, İsa'nın Sanhedrin huzurundaki duruşması ile daha sonraki rabbinik prosedür arasında yirmi yedi tutarsızlık sıralar; *Death of the Messiah*, 358–59.

D. R. Catchpole duruşmanın tarihselliğine karşı argümanı "The Historicity of the Sanhedrin Trial" *Trial of Jesus*, 47–65'te inceler. Gece yargılama yapılmasının en azından alışılmadık olduğu Elçilerin İşleri 4:3-5'te ortaya konur; burada Petrus ve Yuhanna gece yakalanırlar ancak Sanhedrin huzurunda yargılanmak için sabahı beklemeleri gerekir. Elçilerin İşleri'nde yer alan bu pasajı yazan Luka, diğer evanjelistlerin hatasını iki Sanhedrin toplantısını öne sürerek düzeltmeye çalışır: Biri İsa'nın yakalandığı gece, biri de "gün geldiğinde". Elçilerin İşleri 12:1–4'te, Petrus Fısıh Bayramı sırasında yakalanır ancak bayram bitinceye kadar yargılanmak üzere huzura çıkarılmaz; ancak Solomon Zeitlin Sanhedrin'in Sebt günü arifesinde toplanamayacağı fikrini kabul etmez; Zeitlin, *Who Crucified Jesus?* (New York: Bloch, 1964). Yuhanna'nın olayların sıralamasında, Sanhedrin'in İsa'nın yakalanmasından günler önce toplandığını belirtmesi tartışılabilir, ancak tüm akademisyenlerin İsa'nın yakalanmasına neden olan etken olarak düşündüleri, Kudüs'e zafer içerisinde girmesi ve Tapınak'ı temizlemesi olayları Yuhanna'da hizmeti içerisindeki ilk eylemlerinden sayıldığından, Yuhanna'nın mantığı çökmüş olur.

Yahudilerin Roma işgâli altındayken suçluları öldürme yetkileri hakkında bir argüman için bakınız Raymond Brown, *Death of the Messiah*, cilt 1, 331–48. Catchpole'ün bu konuda vardığı sonuç, bana göre, doğrudur: "Yahudiler [ölüm cezası gerektiren davalarda] yargılama yapabiliyorlardı ancak idam cezası uygulayamıyorlardı." Bakınız "The Historicity of the Sanhedrin trial" *The Trial of Jesus*,

63. G.W.H. Lampe, Hıristiyan şehitler ile ilgili benzer bir davanın kayıtlarının korunmuş olduğu dikkate alındığında, İsa'nın Pilatus huzurundaki "yargılamasına" ait resmî tutanağın saklanmış olabileceğini söyler. Görünüşe göre, pek çok Hıristiyan yazar ikinci ve üçüncü yüzyıllarda var olan bir *Acta Pilati'den* bahsetmektedir. Ancak bu doğru olsa bile (ve büyük olasılıkla değildir), böyle bir belgenin Hıristiyan teolojisinde polemik yaratmaktan başka faydası olmayacaktır. Bakınız G.W.H. Lampe, "The Trial of Jesus in the *Acta Pilati*" *Jesus and the Politics of His Day*, 173–82. Plutarch, "İdama giden her suçlu kendi çarmıhını taşır" diye yazar.

KISIM III GİRİŞ: BEDENLENEN TANRI

İstefan'ın bir Diaspora Yahudisi olduğuna dair kanıt, Elçilerin İşleri 6'da aktarıldığı üzere, onun, "İbranice Konuşanlar" ile çatışma yaşayan "Yunanca Konuşanlar"ın, Yedi yardımcının lideri olarak görevlendirilmesinden gelmektedir (Yunanca Konuşanlar hakkında daha fazla bilgi aşağıda verilmektedir). İstefan'ı taşlayanlar azat edilmiş kölelerdi, kendileri de Yunanca konuşuyorlardı, ancak Kudüs'e yeni göçmüşlerdi ve Kudüs'teki Yahudi liderliği ile teolojik olarak aynı çizgideydiler. Bakınız Marie-Éloise Rosenblatt, *Paul the Accused* (Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1995), 24.

Ölülerin dirilmesine olan inanç ile ilgili en eski kaynaklar Ugarit ve İran geleneklerinde yer alır. Zerdüşt kutsal metinleri, özellikle Gatha (ilâhiler), zamanın sonu geldiğinde ölülerin "bedenleri ile ayağa kalacaklarından" bahsederken (Yasna 54) kişinin dirilmesine dair en eski ve belki de en iyi geliştirilmiş kavramı sunar. Mısırlılar Firavun'un dirileceğine inanırlardı, ancak sıradan insanların dirilmesini kabul etmezlerdi.

Stanley Porter, Yunan ve Roma dinlerinde bedenin dirilişine örnekler bulmuştur ancak Yahudilik düşüncesinde ölünün fiziksel olarak dirilmesi nosyonuna dair çok az kanıt olduğunu söyler. Bakınız Stanley E. Porter, Michael A. Hayes, and David Tombs, *Resurrection* (Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1999). Jon

Douglas Levenson, bu konuda Porter'a katılmıyor, bedenin dirilişi fikrinin köklerinin İbrani İncili'ne dayandığını ve bazılarının iddia ettiği gibi, İkinci Tapınak dönemine ya da MS 70'ten sonra yazılan kıyamet literatürüne ait olmadığını söyler; *Resurrection and the Restoration of Israel* (New Haven:Yale University Press, 2006). Levenson, Kudüs'ün yıkılmasından sonra, hahamlar arasında İsrail'in kefareti için ölülerin bedenen dirilmeleri gerektiği inancının arttığını ileri sürer. Ancak o bile, Yahudilikte görülen diriliş anlatılarının büyük bölümünün kişilerin yükselişi ile değil, ulusun eski görkemini kazanması ile ilgili Yahudi halkının bir bütün olarak metaforik dirilişidir, ölümlülerin ölmesi ve sonra bedenlenerek gelmesi şeklinde kelime anlamıyla bir diriliş değildir. Aslında Charlesworth, "diriliş" ile "ölümden (kelime anlamıyla) sonra Tanrı'mn bedeni ve ruhu yeni ve sonsuz hayata yükseltmesi (ölümlü hâle dönüş değil)" kastediliyorsa, İbrani İncili'nin tamamında bu kritere uyan tek bir pasaj olduğuna dikkat çekiyor–Daniel 12:2–3: "Yeryüzü toprağında uyuyanların birçoğu uyanacak: Kimisi sonsuz yaşama, kimisi utanca ve sonsuz iğrençliğe gönderilecek." Ölülerin dirilmesine atıfta bulunduğu şeklinde yorumlanan çok sayıda diğer pasaj bu incelemeden geçemez. Örneğin, Hezekiel 37'de –" Rab Yahve bu kemiklere şöyle diyor: İçinize ruh koyacağım, canlanacaksınız..."– bu kemikler ile açıkça "İsrail Halkı" kastedilir. Mezmur 30'da Davut şöyle der: "Ya RAB Tanrım, sana yakardım, bana şifa verdin. Ya RAB, beni ölüler diyarından çıkardın, yaşam verdin bana, ölüm çukuruna düşürmedin" (30:2–4); bunun ölümden dirilmek değil, hastalıktan iyileşmek olduğu açıktır. Aynısı ölüyü dirilten İlyas (1 Krallar 17:17–24), ya da Lazarus'u dirilten İsa (John 11:1–46) için de geçerlidir, her ikisi de diriliş hikâyeleri kategorisine değil, şifa verme hikâyeleri kategorisine girer, çünkü bu şekilde "diriltilen" kişi daha sonra yine ölecektir. Ancak Charlesworth, Ölü Deniz Tomarlarında, özellikle de *Diriliş Hakkında* (4Q521) olarak adlandırılan tomarda ölünün dirilerek ölümsüzleştiği inancına dair kanıt bulmuştur; burada Tanrı'nın mesih aracılığıyla ölüyü hayata döndüreceği iddia edilir. İlginçtir,

bu Pavlus'un göğe yükselen İsa'ya inananların da dirileceği inancına uygundur: "Mesih'e ait ölüler dirilecek" (1 Selanikliler 4:15–17). Bakınız James H. Charlesworth ve meslektaşları, *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine* (London: T&T Clark, 2006).

Kumran'ın Hakkaniyetli Öğretmeninin ölümden dirileceğinden bahseden tomarlarda bedenin kelime anlamıyla dirilmesinden değil, Tapınak ile bağlarını ayırmış insanlar için mahrum oldukları haklarını yeniden kazandıkları metaforik bir dirilişten bahsedilir. Örneğin *pseudepigrapha'da* diriliş fikrine benzer bir unsur vardır– örneğin, 1 Hanok 22–27, ya da 2 Makabeler 14'de, Razis iç organlarını koparıp dışarı çıkartır ve Tanrı onları yerine geri koyar. Ayrıca, *Testament of Judah'da* İbrahim, İshak ve Yakup'un dirilip tekrar yaşayacakları söylenir (25:1). Mişna'da diriliş düşüncesi ile ilgili olarak, Charlesworth, bu pasajların MS 70 öncesindeki Yahudi inanışlarına örnek olarak vermek için çok geç tarihli (MS ikinci yüzyıl sonrası) olduğuna, haklı olarak, dikkat çeker, ancak "Mişna'da yer alan söylenceler ile Sanhedrin'in 70 öncesi dönemde Ferisilerin inançlarını belirlemelerinin" anlaşılır olduğunu da kabul eder.

Rudolf Bultmann, Roma'nın gizemli dinleri olarak adlandırılan inanışlarda, ölen ve dirilen oğul-kutsal varlık kavramına kanıtlar bulmuştur. "Her şeyin ötesinde, gnostisizm Tanrı'nın Oğlu'nun insan ve göksel kurtarıcı olması nosyonunun farkındadır" der. Bakınız *Essays: Philosophical and Theological* (NewYork: Macmillan, 1995), 279. Ancak bence Martin Hengel, Roma İmparatorluğu'nda "gizemli dinlere" olan merak dalgasının ve bunun sonucunda ortaya çıkan Yahudilik ve proto-Hıristiyanlık sentezinin ikinci yüzyıldan önce gerçekleşmediğini söylerken haklıdır. Diğer bir deyişle, gnostisizmde ve gizemli dinlerde ölen ve sonra dirilen tanrısal varlık kavramını Hıristiyanlık etkilemiş, tersi söz konusu olmamış olabilir. Bakınız Martin Hengel, *The Son of God* (Eugene, Ore.:Wipf and Stock, 1976), 25–41.

Antik dünyada diriliş üzerine tarihsel ve kültürel çalışmalar hakkında önemli metinler arasında GezaVermes, *The Resurrection:*

History and Myth (New York: Doubleday, 2008) ve N. T. Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003) yer alır.

Mezmur 16'da, başlangıçtan itibaren birinci tekil şahısın kullanılması nedeniyle, kendinden bahsediyor olması konusunda şüpheye yer yoktur: "Koru beni ey Tanrı, çünkü sana sığmıyorum." Burada tanrısal olan şeklinde çevrilen İbranice kelime *chasid'dir*. Bence, Davut'un kendisinden "Tanrısal olan" şeklinde bahsetmesi onun dindarlığı ve Tanrı'ya bağlılığından çok ya bizzat kendisinin (ki bu hayal edilemez) ya da gelecekte ortaya çıkacak Davut idealindeki bir kişinin tanrısallaşması ile ilgilidir. Elbette, Luka Mezmur 16:8-11'in Yunanca tercümesini kullanıyordu, burada İbranice *chasid* kelimesi Yunanca *hosion*, yani "kutsal olan" şeklinde çevrilmişti, bu da, mezmurun bağlamı ve anlamı düşünüldüğünde, "tanrısal olan" ile eşanlamlı görülmelidir. Bu mezmurun mesih hakkında olduğunu düşünmek hayal gücünü fazla zorlamak olacaktır ancak İsa'nın ölümünü ve dirilmesini öngördüğü şeklinde yorumlamak saçmadır.

İstefan'ın Elçilerin İşleri kitabında verilen uzun savunmasının Luka tarafından düzenlenmiş olduğu açıktır; İstefan'ın ölümünden altmış yıl sonra yazılmıştır. Ancak, Luka'nın da bir Diaspora Yahudisi - Antakya şehrinden gelen, Yunanca konuşan Suriyeli, din değiştirmiş bir kişi - olduğu ve İsa'nın kim olduğuna dair algısı İstefan ile aynı doğrultuda olacağı düşünülürse, incelenmeye değer.

İstefan'ın İncil hikâyesinde dikkat çekici hataları: İstefan İbrahim'in Şekem'de torunu Yakup'un gömülmesi için bir mezar satın aldığını anlatır, ancak İncil'de Şekem'de mezarı satın alanın Yakup olduğu söylenir (Yaratılış 33:19), ancak o da İbrahim'le beraber Hebron'a gömülmüştür (Yaratılış 50:13). İstefan Musa'nın Sina Dağı'nda yanan çalıları gördüğünü söyler, gerçekte bu Horev Dağında olmuştu; burası, aksine bazı argümanlar geliştirilmiş olsa da Sina ile aynı yer değildir (Mısırdan Çıkış 3:1). Daha sonra Musa'ya yasayı bir meleğin verdiğini söyler, aslında Musa'ya yasayı veren bizzat

Tanrı'dır. Elbette, Luka'nın, Musa'ya yasanın "Huzurdan Çıkan Melek" tarafından verildiğini kabul eden Jubilee geleneğinden etkilenmiş olması mümkündür. Jubilees 45.15–16'd, "ve İsrail ölmeden önce oğullarını kutsadı ve onlara Mısır topraklarında üzerlerine düşenleri söyledi; ve onları son günlerde başlarına ne geleceğini anlattı, ve onları kutsadı ve Yusuf'a topraktan iki pay verdi. Ve babalarının topraklarında uyudu ve Kenan topraklarında çifte mağarada, babası İbrahim'in mezarının yanında, Hevron topraklarında bir çift mağarada kendi kazdığı mezara gömüldü. Ve tüm kitaplarını ve babalarının kitaplarını bugüne dek koruması ve çocukları için yenilemesi için oğlu Levi'ye verdi." İlginçtir, Jubilees Tevrat'ın da Musa tarafından yazıldığını iddia eder; Tevrat için Mozaik yazarlık geleneğinin en eski tanığıdır.

"Tanrı'nın sağı" ifadesinin önemi hakkında daha fazla bilgi için David Noel Freedman ve meslektaşları, *Eerdmans Dictionary of the Bible* (Cambridge: Eerdmans, 2000) içerisinde ilgili başlığa bakınız. Freedman'a göre, mühür yüzüğü sağ ele takılırdı (Yeremya 22:24); daha büyük olan oğul daha büyük kutsamayı sağ elle almıştır (Yaratılış 48:14, 17); onurlandırma kişinin sağ tarafına oturtularak olurdu (Mezmur 110:1); ve Tanrı'nın sağ eli kurtarır (Mısır'dan Çıkış 15:6), zafer kazanır (Zebur 20:6), ve kudretlidir (Yeşaya 62:8). Aquinalı Thomas'm yorumları *Summa Theologica*, soru 58'den alınmıştır.

BÖLÜM ON ÜÇ: MESİH DİRİLMEMİŞSE

Aslında, Kutsalların Kutsalı'nı Tapınak'ın geri kalanından ayıran iki (hatta bazılarına göre üç) perde vardı: İç Tapmak'ın girişinde asılı bir perde ve Tapmak'ın içinde asılı olan, *hekal* ya da kapı ile Tanrı'nın ruhunun bulunduğu daha küçük odacığı ayıran bir iç perde. Müjdede hangi perdeden bahsedildiği önemli değildir, çünkü hikâye bir efsanedir, ancak başkâhin dışındaki herhangi birinin ancak dışarıdaki perdeyi görmesi mümkündür. Bakınız Daniel Gurtner, *Torn Veil: Matthew's Exposition of the Death of Jesus Veil: Matthew's Exposition of the Death of Jesus* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

Her ne kadar tarihsel kanıtlar ve Yeni Ahit, İsa'nın takipçilerinin İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Kudüs'te kaldıklarını açıkça gösterse de, Matta'nın müjdesinde dirilen İsa'nın havarilerine kendisini Celile'de görmelerini söylemesi ilginçtir (Matta 28:7).

Oscar Cullman, *The State in the New Testament* (NewYork: Charles Scribner's Sons, 1956); *The Christology of the NewTestament* (Philadelphia: Westminster Press, 1959); John Gager, *Kingdom and Community:The Social World of the Early Christians* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1975); ve Martin Dibelius, *Studies in the Acts of the Apostles* (New York: Charles Scribner's Sons, 1956), İsa'nın ilk takipçilerinin diğer Kudüslüleri kendi hareketlerine katılmaya ikna etme konusunda başarısız olduklarını göstermişlerdir. Gager, doğru bir tespitle, "dine ilk girenler Yahudi toplumunun köklü bölümlerini temsil etmiyorlardı" (26) der. Dibelius, Kudüs topluluğunun Kudüs dışında misyonerlik yapmakla ilgilenmediklerini ancak İsa'nın yeniden gelişini beklerken sessiz bir ibadet ve tefekkür hayatı sürdüklerini belirtir.

Gager, içerdiği çok sayıda doktrinel çelişkiye rağmen, erken dönem İsa hareketinin başarısını L. Festinger, H.W. Riecken, ve S. Schachter tarafından hazırlanan *When Prophecy Fails: A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World* (New York: Harper and Row, 1956) başlıklı mükemmel bir sosyolojik çalışmaya dayanarak açıklar; bu çalışma, Gager'ın ifadesiyle, şunu göstermektedir: "Belli koşullar altında, temel inançları dünyadaki olaylarla doğrulanmayan bir dinsel topluluk çöküp, dağılmayabilir. Bunun yerine, uyumsuzluk algısına yani, önemli bir inancın onaylanmamasından kaynaklanan gerginlik ve şüphe duyma hâline karşılık olarak gayretli misyonerlik faaliyetlerine girebilir" (39). Festinger'in devam niteliğindeki çalışması, *A Theory of Cognitive Dissonance* (Stanford: Stanford University Press, 1957)'de yer verdiği gibi: "Uyumsuzluğun varlığı, uyumsuzluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılması için baskıya neden olur. Uyumsuzluğu azaltma baskısının gücü, uyumsuzluğun büyüklüğünün bir fonksiyonudur" (18).

"Helenist" kelimesinin ne anlama geldiği konusunda büyük tartışmalar söz konusudur. Walter Bauer'in Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity (Mifflintown, Pa.: Sigler Press, 1971) çalışmasında iddia ettiği gibi, Hıristiyanlığa geçmiş diğer uluslardan kişiler oldukları anlamına gelebilir. H. J. Cadbury bu konuda Bauer ile aynı fikirdedir. Helenistlerin Celile'den ya da diğer yabancı bölgelerden gelmiş ve Yasa'ya karşı olumlu yaklaşmayan diğer uluslardan Hıristiyanlar olabileceklerini düşünür. Bakınız "The Hellenists," *The Beginnings of Christianity*, cilt 1, editör K. Lake ve H. J. Cadbury (London: Macmillan, 1933), 59–74. Ancak, Martin Hengel'in *Between Jesus and Paul* (Eugene, Ore.: Wipf and Stock, 1983) çalışmasında ikna edici biçimde ortaya koyduğu gibi, "Helenist" kelimesinin Yunanca konuşan Diaspora Yahudileri olmaları oldukça muhtemeldir.

Marcel Simon, Hengel'e katılsa da, aynı zamanda (Hengel'in aksine) terimin, Yahudiye'deki Yahudiler arasında, Yunan (yani pagan) yerleşimleri nedeniyle aşağılayıcı anlamları da olduğuna inanır. Simun, Justin Martyr'ın *Trypho* (80.4)'te dine akını düşünceler arasında Helenizmi de saydığını belirtir. Bakınız *St. Stephen and the Hellenists in the Primitive Church* (New York: Longmans, 1958).

Yedi Yardımcının erken dönem kilisesinde bağımsız bir topluluğun liderleri olduğu, aktif olarak ders verdiklerinin, şifa verdiklerinin ve mucizeler gösterdiklerinin anlatılması ile kanıtlanmaktadır. Luka'nın Elçilerin İşleri 6:1-6'da belirttiği gibi, temel sorumlulukları yemek dağıtmak olan garsonlar değillerdi.

Hengel, Helenistlere uygulanan zulümden "topluluğun Aramice konuşan kesiminin neredeyse hiç etkilenmediğini" yazar ve İbranilerin MS 66'da savaşın patlak vermesine kadar Kudüs'te kaldıkları düşünülürse, kâhin yetkililer ile bir uzlaşma yolu bulmuş olmaları gerektiğine işaret eder. "Yahudi Filistin'de ancak yasalara kesin biçimde bağlı kalan bir topluluk uzun süre barınabilirdi"; *Between Jesus and Paul*, 55–56.

İsa'nın hareketinin, çarmıha gerilmeyi takip eden ilk birkaç yılda

sadece Yahudileri içine alan bir misyon olduğunu düşünmek için bir neden de, havarilerin, İsa'nın ölümünden sonraki ilk işlerinden biri olarak Yahuda İskaryot'un yerine Matiya'yı seçmeleridir (Acts 1:21–26). Bu, çarmıha gerilme olayının hemen sonrasında İsrail'in kabilelerinin yeniden oluşturulması nosyonunun varlığını sürdürdüğünü gösterir. Hatta, dirilen İsa'ya havarilerin sordukları ilk sorulardan biri, artık döndüğüne göre, "İsrail Krallığı'nı eski günlerine döndürmek" isteyip istemediği olmuştur. Yani, şimdi, yaşadığın dönemde gerçekleştiremediğin mesihlik fonksiyonunu şimdi gerçekleştirecek misin? İsa bu soruyu geçiştirir: "Baba'nın [bu işler için] kendi yetkisiyle belirlemiş olduğu zamanları ve tarihleri sizin bilmenize izin yoktur" (Elçilerin İşleri 1:7).

BÖLÜM ON DÖRT: BEN ELÇİ DEĞİL MİYİM?

Yeni Ahit'te Pavlus'a atfedilen mektuplardan, sadece yedi tanesi onunla rahatlıkla ilişkilendirilebilir: 1 Selanikliler, Galatyalılar, 1 ve 2 Korintliler, Romalılar, Filipililer ve Filimun. Pavlus'a atfedilen ancak büyük olasılıkla onun tarafından yazılmamış olan mektuplar Koloseliler, Efesliler, 2 Selanikliler, 1 ve 2 Timoteyus ve Titus.

Pavlos'un Hristiyanlığa geçiş tarihi üzerine tartışmalar mevcuttur. Bu karışıklığın nedeni Pavlus'un Galatyalılar 2:1'de "on dört yıl aradan sonra" Kudüs'te Havariler Konseyi'ne gittiğini söylemesidir. Konseyin MS 50 yılı dolaylarında gerçekleştiği varsayıldığında, Pavlus'un Hıristiyanlığa geçişi MS 36 ya da 37 yılında olmalı. James Tabor, *Paul and Jesus* (New York: Simon and Schuster, 2012) bu tarihi destekler. Ancak, bazı akademisyenler "on dört yıl aradan sonra" ifadesiyle Pavlus'un Havarilerin karşısına ilk kez çıkışından on dört yıl sonrasını kastettiğini düşünürler; ki bu ilk çıkışının din değiştirmesinden üç yıl sonra olduğunu belirtir. Bu şekilde, din değiştirmesi MS 33 yılına daha yakın olacaktır; Martin Hengel, *Between Jesus and Paul*, 31. Adolf Harnack, *The Mission and Expansion of Christianity in the First Three Centuries* (NewYork: Harper and Row, 1972) yazısında bu tarihi uygun olarak değerlendiriyor, Pavlus'un İsa'nın

ölümünden on sekiz ay sonra Hıristiyanlığa geçtiğini hesaplıyor, ancak ben bunun Pavlus'un geçişi için çok erken bir tarih olduğunu düşünüyorum. Pavlus'un geçişinin yaklaşık olarak MS 36 ya da 37 yılında, Havariler Konseyi'nden on dört yıl önce olması konusunda Tabor ve diğerlerine katılıyorum.

Pavlus'un Galatyalılara mektubunda yer alan, "kilisenin sözde temel direkleri" sözünün özellikle Kudüs bazlı Havarileri hedef aldığı ve görüş ayrılığı yaşadığı, ismi bilinmeyen Yahudi Hıristiyanları kastetmediği Gerd Ludemann tarafından *Paul: The Founder of Christianity* (NewYork: Prometheus Books, 2002), özellikle 69 ve 120. sayfalarda; ve M. Eugene Boring ile birlikte, *Opposition to Paul in Jewish Christianity* (Minneapolis: Fortress Press, 1989) çalışmalarında kesin olarak kanıtlanmıştır. Ayrıca bakınız Tabor, *Paul and Jesus*, 19; ve J.D.G. Dunn, "Echoes of the Intra-Jewish Polemic in Paul's Letter to the Galatians" *Journal of Biblical Literature* 112/3 (1993): 459–77.

Günümüzde Hıristiyanlık olarak gördüğümüz inancın yaratılmasında Pavlus'un rolü üzerine yakın geçmişte şiddetli tartışmalar yaşanmıştır; bazı çağdaş akademisyenler Pavlus'u savunmuş ve onun Yahudi köklerine bağlı ve Musa'nın yasa ve adetlerine saygılı, adanmış bir Yahudi olduğu ancak misyonunun mesihlik içeren Yahudiliği, Yahudi olmayan bir kesine ulaştırmak olduğunu düşündüğü ifade edilmiştir. Hıristiyanlık üzerine çalışmalar yapan akademisyenlerin Pavlus'a dair geleneksel görüşünü belki de en iyi özetleyen Rudolf Bultmann'dır, *Faith and Understanding* (London: SCM Press, 1969); Pavlusun İsa Mesih doktriniyle ilgili ünlü tanımlaması şöyledir: "Orijinal Filistin Hıristiyanlığından farklı olarak, yepyeni bir din." Bultmann ile aşağı yukarı aynı düşünceyi paylaşan akademisyenler arasında Adolf Harnak, *What Is Christianity?* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1902); H. J. Schoeps, *Paul:The Theology of the Apostle in the Light of Jewish History* (Philadelphia: Westminster Press, 1961); ve Gerd Ludemann, *Paul:The Founder of Christianity* yer alır. Pavlus'u sadece Yahudiliği diğer uluslar için çevirmeye çalışan

sadık bir Yahudi olarak gören akademisyenler arasında L. Michael White, *From Jesus to Christianity*, ve daha önce benim de profesörüm olan Marie-Éloise Rosenblatt, *Paul the Accused* (Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1995) yer alır.

Nihayetinde, her iki görüş de belli ölçüde gerçekliğe sahiptir. Pavlus'un bildiğimiz anlamdaki Hıristiyanlığın yaratıcısı olduğuna ya da yeni inancı Yahudilikten tam anlamıya koparanın o olduğuna inananlar genellikle, Diaspora Yahudiliğinin eklektizmini ya da Yunanca konuşan Helenistlerin etkisini yeterince dikkate almamaktadır; ki, kendisi de Yunanca konuşan bir Helenist olan Pavlus, Nasıralı İsa'yı büyük olasılıkla ilk kez onlardan duymuştur. Ancak şunu açıklığa kavuşturmalıyız: Helenistler öğretilerinde Musa'nın Yasası'nı geri plana almış olabilirler ancak bunları şeytan gibi görmemişlerdir; dine giriş gerekliliği olarak sünnet olmaktan vazgeçmiş olabilirler ancak bunu köpeklere ve suçlulara yakıştırmamışlar ve Pavlus'un yaptığı gibi, fikirlerine katılmayanların hadım edilmesini önermemişlerdir (Galatyalılar 5:12). Ancak, Pavlus bu doktrini Helenistlerden almış da olsa, kendisi icat etmiş de olsa, en sıkı savunucuları bile, görüşlerinin yaşadığı dönemdeki en deneysel Yahudi hareketinden bile sapmış olduğunu inkâr edemez.

Pavlus "İşay'ın kökünden birinin" "Uluslara ışık" olacağı konusunda Yeşaya 49:1-6'dan alıntı yaparken kesinlikle kendisinden bahsetmektedir çünkü Pavlus kendisi bile İsa'nın diğer uluslara misyonerlik yapmadığını kabul eder (Romalılar 15:12).

N. A. Dahl tarafından yapılan araştırma, Pavlus'un *Xristos* (Christ - İsa Mesih) kelimesini kullanma şeklinin ne kadar alışılmadık olduğunu ortaya koymuştur. Dahl, Pavlus'a göre *Xristos* kelimesinin kesinlikle bir yüklem olmadığını, iyelik hâlinin bulunmadığını söyler ve kelimeyi *Yesus ha Xristos*, ya da Mesih (olan) İsa [Jesus *the* Christ]'da olduğu gibi tamlama hâliyle de hiç kullanmamıştır. Bakınız N.A. Dahl, *Jesus the Christ:The Historical Origins of Christological Doctrine* (Minneapolis: Fortress Press, 1991).

Antik Yahudilikte Tanrı'nın Oğlu hitabı alışılmadık değildi. Tanrı Davut'tan oğlu olarak bahseder: "Sana bugün baba oldum" (Zebur 2:7). Hatta İsrail için "ilk oğlum" (Mısırdan Çıkış 4:22) der. Ancak, her durumda Tanrı'nın Oğlu bir tanımlama olarak değil, bir unvan olarak kullanılır. Pavlus'un İsa'yı Tanrı'nın kelime anlamıyla oğlu olarak görmesi, ikinci Tapmak dönemi Yahudiliğinde daha önce görülmüş olgu değildir.

Luka, Pavlus ile Barnaba'nın "sert bir tartışma" nedeniyle ayrıldıklarını iddia eder; Luka'nın iddiasına göre tartışma bir sonraki seyahatlerinde Markos'un da onlarla gelip gelmemesi üzerine olmuştur ancak Havariler Konseyi'nden kısa süre sonra Antakya'da yaşananlar ile bağlantılı olduğu açıktır. Petrus ve Pavlus Antakya'da bulundukları sırada, herkesin önünde şiddetli bir tartışmaya girerler, bunun nedeni, Pavlus'a göre Petrus, Yakup'un yanından adamlar şehre gelir gelmez, Kudüs'teki "sünnet yanlılarından korkarak", diğer uluslardan olanlarla masasını paylaşmayı kesmişti (Galatyalılar 2:12). Elbette, bu olayla ilgili elimizdeki tek kaynak Pavlus'tur ve onun aktarımından şüphe etmemiz için çok sayıda neden vardır, en önemlisi de diğer uluslardan olanlar ile aynı masayı paylaşmanın Yahudi Yasası'nda herhangi bir şekilde yasaklanmamış olmasıdır. Tartışmanın aslında Yahudi yemek yasalarına - yani diğer ulusların yemeklerinin yenmemesine - dair Barnaba'nın Petrus'tan yana olduğu bir tartışma olması mümkündür.

Luka Pavlus'un Yahudilerin kendisini öldürme planları nedeniyle Roma'ya kaçtığını söyler. Ayrıca Roma yetkilisinin Pavlus'a Sezariye'ye kadar bizzat eşlik etmeleri için yaklaşık beş yüz askerini tahsis ettiğini de iddia eder. Bu iddia saçmadır ve rahatlıkla gözardı edilebilir.

Tarihçi Suetonius'a göre, Claudius Yahudileri Roma'dan sürmüştür, "çünkü Roma'da yaşayan Yahudiler Chrestus'un tahrik etmesi ile sürekli isyan çıkarıyorlardı." Suetonius'un Chrestus ile İsa Mesih'i kastettiğine ve Yahudiler arasındaki bu çatışmaların şehirde yaşayan Hıristiyan Yahudiler ve Hıristiyan olmayan Yahudiler ara-

sında olduğuna yaygın olarak inanılır. F. F. Bruce'un dediği gibi, "Şunu unutmamalıyız, geriye dönüp baktığımızda, bizler Claudius dönemi kadar erken bir dönemde bile Yahudiler ile Hıristiyanları ayırabiliriz ancak o dönemde Roma yetkilileri tarafından böyle bir ayrım yapılması mümkün değildi." F. F. Bruce, "Christianity Under Claudius" *Bulletin of the John Rylands Library* 44 (March 1962): 309–26.

BÖLÜM ON BEŞ: ADİL OLAN

Yakup ve Yahudilerin yakarışları tanımlamaları Filistinli Yahudi Hıristiyan Hegessippus'un (MS 100-180) anlatımlarından alınmıştır. Hegesippus'un erken dönem Kilise tarihine dair beş kitabına sadece üçüncü yüzyılda, İmparator Konstantin yönetimi altında kilise başpiskoposu olan Sezariyeli Eusebius (MS yaklaşık 206- yaklaşık 339) tarafından yazılan *Ecclesiastical History* metnindeki alıntılardan ulaşabiliyoruz.

Hegesippus'un ne denli güvenilir bir kaynak olduğu çok tartışmalıdır. Diğer taraftan, Hegesippus'un bazı sözlerinin tarihselliği akademisyenlerin büyük bölümü tarafından tartışmasız kabul edilir; "Kilisenin kontrolü Havariler ile birlikte Rabbin kardeşi Yakup'a geçti; Rabbin zamanından günümüze kadar herkes onu Adil Olan diye çağırır çünkü yaşayan çok sayıda Yakup'un içinde, o doğuştan kutsaldır" (Eusebius, *Ecclesiastical History* 2.23) sözleri gibi. Bu iddia pek çok farklı beyanla da desteklenmektedir (aşağıdaki gibi) ve Pavlus'un mektuplarında ve Elçilerin İşleri kitabında bile izine rastlanır. Ancak, Hegesippus'ta yer alan karışmış ya da düpedüz yanlış bazı anlatımlar da vardır, Yakup'un "kutsal yere tek başına girmesine" izin verildiği ifadesi gibi. Hegesippus "kutsal yer" ile Kutsalların Kutsalı'nı kastediyorsa (ve aslında bunu kastettiği konusunda bazı şüpheler vardır), bu ifade özü itibariyle yanlıştır; Kutsalların Kutsalı'na sadece başkâhin girebilirdi. Ayrıca, Hegesippus'ta Yakup'un ölümü ile ilgili anlatım, akademisyenler tarafından daha güvenilir kabul edilen Josephus'un *Antiquities* kitabında-

ki anlatım ile çelişkilidir. *Ecclesiastical History'de* kaydedildiği gibi, Yakup'un nihayetinde ölümüne yol açan, Yahudilerin kendisinden insanları mesih olarak İsa'yı takip etmekten vazgeçirmesi isteğine verdiği cevaptır: "Ve [Yakup] yüksek sesle cevap verdi: Neden benden İsa'yla, İnsanoğlu'yla ilgili istekte bulunuyorsunuz? O cennette kudretli Tanrı'nın sağında oturuyor ve cennetin bulutları üzerinde gelmek üzere! Onlar da yaklaştılar ve adil olanı yere ittiler ve birbirlerine dediler ki: Adil Yakup'u öldürelim. Ve onu taşlamaya başladılar, çünkü düşünce ölmemişti ve dönmüş, diz çökmüş ve: "Sana yalvarıyorum, Rab Tanrı Babamız, onları affet, ne yaptıklarını bilmiyorlar" demişti.

Bu hikâyenin şaşırtıcı tarafı, Markos'un müjdesinde İsa'nın başkâhin Kayafa'ya cevabından alınmış olan, Elçilerin İşleri kitabındaki İstefan'ın şehit edilmesi hikâyesinin farklı bir anlatımı olmasıdır. Ayrıca Yakup'un ölümünden önceki konuşması ile İsa'nın Luka 23:24'de aktarılan çarmıhtaki konuşması arasındaki paralelliğe de dikkat edilmelidir.

Hegesippus, Yakup'un şehit edilmesi hikâyesini şu şekilde bitirir: "Ve içlerinden biri, çamaşırcılardan biri, çamaşırları çırpmak için kullandığı sopayı çıkardı ve adil adamın başına vurdu. Ve bu şekilde şehit oldu. Onu hemen oraya, Tapınak'a gömdüler. Anıtı hâlâ Tapınak'ta durur. Hem Yahudiler, hem de Hıristiyanlar için İsa'nın Mesih olduğunu söyleyen gerçek bir tanık oldu. Vespasian derhâl etraflarını sardı" (Eusebius, *Ecclesiastical History* 2.23.1– 18). Burada da, akademisyenler neredeyse oy birliği ile, Yakup'un ölümüne ilişkin Yosefus'un anlatımını Hegesippus'a tercih ederler; ancak ikinci anlatımın İskenderiyeli Klement'in çalışmalarında yer bulduğuna değinmek gerekir. Şöyle söylüyor: "İki Yakup vardı, biri Adil Olan, onu [Tapınak'ın] korkuluklarından aşağıya attılar ve çamaşırcının sopasıyla döverek öldürdüler, diğeri de başı kesilen [Zebedi oğlu] Yakup" (Klement, *Hypotyposes*, Book 7).

Yosefus *Antiquities* 20.180–81'de zengin aristokrat kâhinlerin daha düşük sınıftan kâhinlerin aldığı gelir vergisini kesmesini anlatır:

"Ancak başkâhin Hanna'ya gelince, her geçen gün görkemi artıyordu ve bu da vatandaşların desteğini ve saygısını kazanıyordu; çünkü o paragözdü: bu yüzden Albinus'un ve başkâhinin [Danneus oğlu İsa] dostluğunu kazanmak için onlara hediyeler veriyordu; ayrıca çok ahlâksız köleleri vardı, en gözü kara insanlarla beraber geziyorlardı, ve kâhinlere ait vergileri şiddet kullanarak alıyorlardı ve bu vergileri vermek istemeyenleri dövmekten çekinmiyorlardı. Diğer başkâhinler de benzer şekilde davrandılar, ve köleleri de öyle, kimse onları engelleyemedi; bu yüzden kâhinler[den bazıları], o vergilere muhtaç olan yaşlılar, açlıktan öldüler." Burada bahsedilen Hanna büyük olasılıkla Yakup'u öldüren Hanna'nm babası, Büyük Hanna olmalıdır.

Yosefus'un Yakup'un şehit edilmesi anlatımı *Antiquities* 20.9.1'de yer alır. Yakup'un Hıristiyan olduğu için idam edildiğine herkes ikna olmuş değildir. Örneğin Maurice Goguel, Yakup ile birlikte idam edilen kişiler de Hıristiyan olsalardı, isimleri Hıristiyan sözlü geleneklerinde korunmuş olurdu, der; Goguel, *Birth of Christianity* (New York: Macmillan, 1954). Bazı akademisyenler, ben de dahil, Hanna'nın alt sınıftaki kâhinler için olan vergilere el koymasını lanetlediği için idam edildiğine inanır; bakınız S.G.F. Brandon,"The Death of James the Just: A New Interpretation" *Studies in Mysticism and Religion* (Jerusalem: Magnus Press, 1967): 57–69.

Yosefus'un aktarımından, Yahudilerin yargılama sürecinin yasaya uygun olmamasına mı, yoksa adil olmayan bir hüküm verilmiş olmasına mı öfkelendiklerini anlamak zor. Hanna'nın, Kudüs'teki procurator olmadan Sanhedrin'i toplamış olmasının yasal olmadığını söyleyerek Albinus'a şikâyette bulunmaları, verilen hükme değil, yargılama sürecine itiraz ettiklerini düşündürüyor. Ancak, John Painter'ın şu yorumuna katılıyorum: "Grubun, ölüm cezası verebilmek için Romalı yetkililerin hazır bulunması gerekmesine rağmen Hanna'nın yasayı kendi kontrolüne almış olmasına itiraz ettiği iddiası (bakınız Yuhanna 18:31) 'en tarafsız... yasaya sıkı sıkıya bağlı' insanların ortaya atacakları bir itiraza uymuyor. Daha

çok, en tarafsız, yasaya sıkı sıkıya bağlı insanların, Yakup'un ve diğerlerinin yasayı çiğnedikleri hükmünün adil olmadığını düşündüklerini akla getiriyor." Bakınız John Painter, "Who Was James?" in *The Brother of Jesus: James the Just and His Mission*, Bruce Chilton ve Jacob Neusner, editörler (Louisville, Ky.:Westminster John Knox Press, 2001), 10–65; 49.

Pierre-Antoine Bernheim da aynı fikirdedir: "Yosefus, 'yasaya en sıkı bağlı' kişilerin itirazlarını dile getirerek muhtemelen Sanhedrin'in Romalılar tarafından belirlenen kurallara uygun olmayan bir şekilde toplanmasını değil, verilen hükmün Musa'nın Yasası'na göre adil olmamasını vurgulamak istemiştir." *James, the Brother of Jesus* (London: SCM Press, 1997), 249.

Bazı akademisyenler – örneğin, Craig C. Hill, *Hellenists and Hebrews* (Minneapolis: Fortress Press, 1992)– Painter ve Bernheim'a katılmaz ve Yahudilerin şikâyetinin Yakup ile hiç ilgisi olmadığını iddia eder ve pek çokları (ben de dahil) Yahudilerin şikâyetinin yargılama süreciyle değil, verilen hükmün adil olmamasıyla ilgili olduğuna ikna olmuşlardır, der. F. F. Bruce, *New Testament History* (New York: Doubleday, 1980), özellikle 372–73. sayfalar.

Hegesippus'un Yakup'un otoritesine dair alıntısı Eusebius, *Ecclesiastical History* 2.23.4–18'de yer alır. Hegesippus'un kilisenin kontrolü havarilere ve Yakup'a geçti mi demek istediği, yoksa havarilerin kontrolü de Yakup'a geçti mi demek istediği net anlaşılmamaktadır. Her iki durumda da, Yakup'un liderliği doğrulanmaktadır. Gerd Ludemann, "havarilerle birlikte" ifadesinin orijinal olmadığını, Eusebius tarafından havariler otoritesine uygun olarak eklendiğini düşünmektedir. Bakınız *Opposition to Paul in Jewish Christianity* (Philadelphia: Fortress Press, 1989).

Romalı Klement'e ait materyaller *Pseudo- Clementines* 'den alınmıştır Bu eser yaklaşık olarak MS 300 yılında derlenmiş olmakla birlikte, izleri önemli iki dokümana kadar sürülebilecek olan, çok daha eski Yahudi - Hıristiyan geleneklerini yansıtır: *Homilies* ve *Re-*

cognitions. Homilies iki mektuptan oluşur: Biri, Yakup için kullanılan "Kutsal Kilisenin Efendisi ve Piskoposu" alıntısı yapılan *Petrus'un Mektubu* ve diğeri Yakup'a gönderilmiş olan ve "Piskoposlar Piskoposu, Kudüs'ü, İbrani Kutsal Meclisini ve diğer yerlerdeki tüm meclisleri yöneten" şeklinde hitap içeren *Klement'in Mektubudur. Recognitions* büyük olasılıkla daha eski tarihli bir doküman olan, çoğu akademisyenin 100'lü yılların ortalarına tarihlediği *Ascent of James* esas alınarak yazılmıştır. Georg Strecker, *Ascent'in* Pella'da, Kudüs'ün yıkılmasından sonra Kudüs'te yaşayan Hıristiyan topluluğun birleştiği söylenen yerde yazıldığını düşünüyor. *New Testament Apocrypha*, cilt 2, Wilhelm Schneemelker, ed. (London: Cambridge University Press, 1991), 483–541 içerisinde "The Pseudo-Clementines,".başlıklı yazısına bakınız.

Tomas'ın Müjdesi'nden alınan pasaj Bölüm 12'de yer almaktadır. Tam metni için bakınız *The Nag Hammadi Library*. İskenderiyeli Klement alıntısı Eusebius, *Ecclesiastical History* 2.1.2–5'te yer alır. Yakup'un açıklanmasında piskopos unvanının yanlış tarihlendiği açıktır, ancak terimin ne anlamda kullanıldığı nettir. Jerome'un *Lives of Illustrious Men* eserinin Ernest Cushing Richardson tarafından yapılmış İngilizce çevirisi *A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, cilt 3 (Edinburgh: T&T Clark, 1892)'de yer alır. Yosefus'un Kudüs'ün yıkılmasını Yakup'un haksız yere öldürülmesine bağlayan ve artık elimizde mevcut olmayan pasajı, Origen tarafından *Contra Celsus* 1.47'de, Jerome tarafından *Lives'da* ve kendisinin *Commentary on Galatians* eserinde ve Eusebius tarafından *Ecclesiastical History* 2.23'de aktarılmıştır.

Yakup'un Havariler Konseyi'nde etkili konumda olduğu, son sözü söylemesi ve kararını bildirirken söze *krino* ya da "Fermanımdır" ile başlaması ile kanıtlanmaktadır. Bakınız Bernheim, *James, Brother of Jesus*, 193. Bernheim'ın belirttiği gibi, Pavlus'un kilisenin temel direklerinden bahsederken Yakup'u adını her zaman en başta sayması, üstünlüğünden kaynaklanır. Bu da metinde daha sonra yapılan düzeltmelerle doğrulanmaktadır, şöyle ki, kopyalama sırasında

yazıcılar sıralamayı değiştirmiş ve Petrus'u Yakup'tan önce anarak onu kilisenin başı olarak göstermişlerdir. Yakup'un Petrus'tan üstünlüğüne dair tüm şüphelere Galatyalılar 2:11–14 pasajı ile son verilir; burada Yakup tarafından Antakya'ya gönderilen temsilciler Petrus'u diğer uluslardan olanlarla yemek yemeyi bırakmaya zorlarken, Petrus ile Pavlus arasında süregelen kavga Barnaba'nın Pavlus'tan ayrılmasına ve Yakup'un yanına dönmesine yol açar:

Bernheim soy ile hanedan geçişini ve erken dönem Hıristiyan kilisesindeki uygulamasını *James, Brother of Jesus*, 216–17'de özetler. Yakup'tan sonra Klopas oğlu Simeon'un geldiğini belirten Eusebius'tur: "Kayıtlara der ki, Yakup'un şehit edilmesinden ve hemen arkasından Kudüs'ün ele geçirilmesinden sonra, Tanrı'nın hayatta kalan öğrencileri ve havarileri bir araya gelmişlerdir ve, *Rab'bimizin bedenen akrabası olanlar ile birlikte* (ki çoğu hâlâ hayattaydı), Yakup'tan sonra görevi devralması için kimi layık gördükleri, hepsine, sorulmuştur ve ayrıca tamamının rızasıyla Müjdeler kitabının da adını andığı, Klopas oğlu Simeon'un oradaki topluluğun başına geçmeye uygun olduğu onaylanmıştır. O Kurtarıcının kuzenidir - en azından öyle olduğu söylenir; ve gerçekten de Hegesippus Klopas'ın Yusuf'un erkek kardeşi olduğunu söyler." (*Ecclesiastical History* 3.11; italik kullanım yazarın tercihidir). İsa'nın diğer kardeşi Yahuda'nın torunları ile ilgili olarak Hegesippus, "kiliseleri yönettiler, onlar hem şehit, hem de Rab'bin ailesindendi" (*Ecclesiastical History* 3.20) demektedir.

İsa'nın, üstüne kilisesini inşa edeceği kayadan dolayı Petrus'a "kaya" dediği ünlü sözünün tarihselliği pek çok akademisyen tarafından reddedilir. Örneğin bakınız Pheme Perkins, *Peter, Apostle for the Whole Church* (Philadelphia: Fortress Press, 2000); B. P. Robinson, "Peter and His Successors: Tradition and Redaction in Matthew 16:17–19," *Journal for the Study of the New Testament* 21 (1984), 85–104; ve Arlo J. Nau, *Peter in Matthew* (Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1992). John Painter, Petrus'un Kudüs Kilisesi liderliğine dair herhangi bir sözlü gelenek olmadığını ortaya koyar. Bu yönde var

olan anlatılar sadece Roma ile ilgilidir. Bakınız Painter,"Who Was James?" 31.

Bazı akademisyenler, Petrus'un Kudüs'ten kaçmaya zorlandığı zamana kadar kilisenin başı olduğunu düşünürler. Örneğin, bakınız, Oscar Cullman, *Peter: Disciple. Apostle. Martyr* (London: SCM Press, 1953). Ancak bu görüş çoğunlukla Elçilerin İşleri 12:17'nin hatalı okunmasının sonucudur, burada Petrus, Kudüs'ten kaçmak zorunda kalmadan önce, Yuhanno Markos'a Roma'ya gittiğini Yakup'a iletmesini söyler. Cullman ve diğerleri Kudüs Kilisesi liderliğinin bu anda Petrus'tan Yakup'a geçtiğini iddia eder. Ancak, John Painter'ın da gösterdiği gibi, Elçilerin İşleri 12:17 doğru olarak okunduğunda, Petrus Kudüs'ten kaçmadan önce sadece Yahya'ya ("patronuna" diyebilirsiniz isterseniz) yapacağı işler hakkında bilgi vermektedir. Bu pasajda, hatta Elçilerin İşleri kitabındaki herhangi bir pasajda, Petrus'un Kudüs Kilisesi'ne liderlik yaptığını düşündüren bir ifade yoktur. Bakınız Painter, "Who was James?" 31–36.

Cullman ayrıca, Yakup'un devralmasından önce Petrus liderliğindeki kilisenin yasaların uygulanması konusunda daha rahat olduğunu ve Yakup'un daha sıkı bir uygulama getirdiğini iddia eder. Bu görüşe temel oluşturan tek kanıt Petrus'un Romalı Cornelius'un din değiştirmesini sağlamasıdır. Her ne kadar bu, tarihselliği şüpheli bir hikâye olsa da, Petrus'un yasaların uygulanması konusunda gevşek davrandığını kanıtlamaz ve kesinlikle, Petrus'un Kudüs topluluğunun lideri olduğuna işaret etmez. İsa'nın ilk takipçileri arasında yasaların ne kadar sıkı uygulanacağı konusunda çok farklı görüşler olduğu Elçilerin İşleri kitabında açıkça ortaya konmaktadır. Petrus yasanın uygulanması konusunda Yakup kadar katı olmayabilir, ne olmuş? Bernheim'ın dediği gibi: "Kudüs Kilisesi'nin 48/49'da, 30'larm başlarına göre daha az liberal olduğunu varsaymak için bir neden yoktur" *James, Brother of Jesus*, 209.

Wiard Popkes "The Mission of James in His Time" *The Brother of Jesus*, 88–99'da Yakup'un mektubunun birinci yüzyıla tarihlenmesini sağlayan bir kanıta dair ayrıntılar verir. Martin Dibelius

birinci yüzyılda bir tarihe katılmamaktadır. Mektubun aslında Yahudi-Hıristiyan öğretilerinin bir karışımı olduğuna ve ikinci yüzyıla tarihlenmesi gerektiğine inanır. Bakınız Martin Dibelius, *James* (Philadelphia: Fortress Press, 1976). Yakup'un mektubunun "İsrail'in Diaspora'ya dağılmış On İki Kabilesine" hitaben yazılmış olması ilginçtir. Yakup İsrail'in kabilelerinin tamamının toplanacağı ve İsrail'in özgür kalacağı vaadinin gerçekleşeceğine hâlâ inanıyor görünmektedir. Akademisyenler, Yakup'un mektubunun büyük bölümünün Matta'nın müjdesinde yer bulmasının, bu müjdenin içinde genellikle M olarak bahsedilen ve izleri Yakup'a kadar sürülebilecek olan bir sözlü anlatımın yer almasından kaynaklandığına inanırlar.

Bruce Chilton, Pavlus'un uygulamaya zorlandığı Nazirite adağı hakkında yazmıştır; "James in Relation to Peter, Paul, and Jesus" *The Brother of Jesus*, 138–59. Chilton sadece Yakup'un değil, İsa'nın da Nazirite olduğuna inanır. Hatta, İsa'dan Nasıralı olarak bahsedilmesinin Nazirite teriminin zaman içinde bozulmuş hâli olduğuna inanır. Elçilerin İşleri 18:18'de Pavlus Nazirite adağına benzer bir ibadette yer aldığı şeklinde resmedilir. Suriye'ye gitmek üzere gemiye binmesinden sonra Pavlus, Korint'in doğu limanında Kenhere'ye varır. Burada, Luka'ya göre,"adakta bulunmuş olduğu için saçlarını kestirmişti." Luka'nın burada Nazirite adağından bahsediyor olduğu açık olmakla birlikte, bu adağın özü ve uygulanma şeklini karıştırmış görünmektedir. Ritüelin özü, saçların adağın tamamlanmasından sonra kesilmesidir. Luka Pavlus'un adağının ne olabileceğine dair bir ipucu vermez ancak Suriye'ye güvenle seyahat etmek için yapılmış bir adaksa, henüz varacağı yere ulaşmamıştır ve dolayısıyla adağı yerine gelmemiştir. Ayrıca, Pavlus'un Nazirite adağı Tapınak'ta gerçekleşmez ve bir kâhin bulunmaz.

John Painter, "Who Was James?" 38–39'da, *Pseudo- Clementines'de* yer alan, Tapınak'taki Pavlus ve Yakup tartışması da dahil olmak üzere, Pavlus karşıtı tüm materyalleri özetler. Painter ayrıca sayfa 55-57'de İsa'nın Musa'nın Yasası'nı yaymasını da ele alır.

Kudüs'ün yıkılmasını takip eden yüzyıllarda Yakup'un öğretilerini izlemeye devam eden topluluk, Yakup'un yoksullara odaklanması onuruna, kendisine Ebionitler ya da "Yoksullar" adını vermişti. Topluluk Yakup'un hayatta olduğu dönemde bile Ebionitler olarak anılıyor olabilir, çünkü bu terime Yakup'un mektubunun ikinci bölümünde rastlıyoruz. Ebionitler sünnet ve yasaya sıkı bağlılık gösterilmesi konusunda ısrar ediyorlardı. Hatta dördüncü yüzyıla kadar İsa'yı sadece bir insan olarak görüyorlardı. MS 325'te İznik Konsili'nin Pavlus Hıristiyanlığını Roma İmparatorluğu'nun Ortodoks inancı yapmasıyla marjinalleşen ve zulme uğrayan pek çok heterodoks topluluktan biriydiler.

Bibliyografya

KİTAPLAR

Anderson, Jeff S. *The Internal Diversification of Second Temple Judaism*. Lanham, Md.: University Press of America, 2002.

Aslan, Reza. *How to Win a Cosmic War: God, Globalization, and the End of the War on Terror*. New York: Random House, 2009.

Aus, Roger. *Water into Wine and the Beheading of John the Baptist*. Providence: Brown Judaic Studies, 1988.

Avi-Yonah, M., ve Z. Baras, editörler *The World History of the Jewish People:The Herodian Period*. Jerusalem: New Brunswick, 1975.

Bammel, Ernst, editör. *The Trial of Jesus*. Naperville, Ill.: Alec R. Allenson, 1970.

Bammel, Ernst, ve C.F.D. Moule, editörler. *Jesus and the Politics of His Day*. NewYork: Cambridge University Press, 1984.

Batey, Richard A. *Jesus and the Forgotten City: New Light on Sepphoris and the Urban World of Jesus*. Grand Rapids, Mich.: Baker Book House, 1991.

Bauer, Walter. *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*. Mifflintown, Pa.: Sigler Press, 1971.

Beard, Mary, John North, ve Simon Price. *Religions of Rome: A Sourcebook*. 2 cilt Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Beilby, James K., ve Paul Rhodes Eddy, editörler. *The Historical Jesus: Five Views*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 2009.

Berlin, Andrea M., ve J. Andrew Overman. *The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology*. New York: Routledge, 2002.

Bernheim, Pierre-Antoine. *James, the Brother of Jesus*. London: SCM Press, 1997.

Black, Matthew. *The Book of Enoch or 1 Enoch: A New English Edition with Commentary and Textual Notes*. Leiden, Netherlands: Brill, 1985.

Blevins, James L. *The Messianic Secret in Markan Research, 1901–1976*. Lanham, Md.: University Press of America, 1981.

Blinzler, Josef. *The Trial of Jesus*. Westminster, Md.: Newman Press, 1959.

Bohak, Gideon. *Ancient Jewish Magic: A History*. London: Cambridge University Press, 2008.

Borg, Marcus J. *Jesus: A New Vision*. New York: HarperCollins, 1991.

Brandon, S.G.F. *Jesus and the Zealots*. Manchester: Manchester University Press, 1967.

Brighton, Mark Andrew. *The Sicarii in Josephus's Judean War: Rhetorical Analysis and Historical Observations*. Atlanta: Society of Biblical Scholarship, 2009.

Brooke, G. *Exegesis at Qumran: 4QFlorilegium in Its Jewish Context*. Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1985.

Brown, Raymond. *The Death of the Messiah*. 2 vols. New York: Doubleday, 1994.

Bruce, F. F. *New Testament History*. New York: Doubleday, 1980.

Bultmann, Rudolf. *Essays: Philosophical and Theological*. New York: Macmillan, 1995.

—. *Faith and Understanding*. London: SCM Press, 1969.

—. *History of the Synoptic Tradition*. San Francisco: Harper and Row, 1968.

Burkett, Delbert. *The Son of Man Debate*. New York: Cambridge University Press, 1999.

—. *The Son of the Man in the Gospel of John*. Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1991.

Cadbury, H. J., ve K. Lake, eds. *The Beginnings of Christianity*. Cilt 1. London: Macmillan, 1933.

Casey, P. Maurice. *Son of Man:The Interpretation and Influence of Daniel 7*. London: SPCK Publishing, 1979.

Charlesworth, James H., editör *The Messiah*. Minneapolis: Fortress Press, 1992.

—, editör *The Old Testament Pseudepigrapha*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1985.

—, ve meslektaşları. *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine*. London: T&T Clark, 2006.

Chilton, Bruce D. *Judaic Approaches to the Gospels*. Atlanta: Scholars Press, 1994.

—, ve Jacob Neusner, editörler. *The Brother of Jesus*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2001.

Collins, John J. *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*. London: Routledge, 1997.

—, editör *Daniel*. Minneapolis: Fortress Press, 1993.

Collins, John J., ve George Nickelsburg. *Ideal Figures in Ancient Judaism: Profiles and Paradigms*. Chico, Calif.: Scholars Press, 1980.

Comay, Joan. *The Temple of Jerusalem*. London:Weidenfeld and Nicolson, 1975.

Conybeare, F. C., editör *Philostratus:The Life of Apollonius of Tyana*. London: Heinemann, 1912.

Cross, Frank Moore. *Canaanite Myth and Hebrew Epic: Essays in the History of the Religion of Israel*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973.

Crossan, John Dominic. *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. New York: HarperCollins, 1992.

—. *Jesus: A Revolutionary Biography.* New York: HarperOne, 1995. Cullman, Oscar. *Christology of the New Testament.* Philadelphia:Westminster Press, 1963.

—. *Peter: Disciple. Apostle. Martyr.* London: SCM Press, 1953.

—. *The State in the NewTestament.* NewYork: Charles Scribner's Sons, 1956.

Dahl, N. A. *Jesus the Christ:The Historical Origins of Christological Doctrine.* Minneapolis: Fortress Press, 1991.

Day, John, editör *Temple and Worship in Biblical Israel.* New York:T&T Clark, 2005.

De Jong, M. *Christology in Context:The Earliest Christian Response to Jesus.* Philadelphia:Westminster Press, 1988.

Derrett, J.D.M. *Law in the New Testament.* Eugene, Ore.:Wipf and Stock, 2005.

Dibelius, Martin. *James.* Philadelphia: Fortress Press, 1976.

—. *Studies in the Acts of the Apostles.* New York: Charles Scribner's Sons, 1956.

Dickie, Matthew W. *Magic and Magicians in the Greco-Roman World.* London: Routledge, 2001.

Edwards, Douglas R., and C. Thomas McCollough, eds. *Archaeology and the Galilee.* Atlanta: Scholars Press, 1997.

Edwards, George R. *Jesus and the Politics of Violence.* New York: Harper and Row, 1972.

Evans, Craig. *Jesus and His Contemporaries.* Leiden, Netherlands: Brill, 1995.

—, ve J. A. Sanders. *Luke and Scripture: The Function of Sacred Tradition in Luke-Acts.* Minneapolis: Fortress Press, 1993.

Festinger, Leon. *A Theory of Cognitive Dissonance.* Stanford: Stanford University Press, 1957.

—, H.W. Riecken, ve S. Schachter. *When Prophecy Fails: A Social and Psy-*

chological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World. New York: Harper and Row, 1956.

Fitzmeyer, Joseph A. *The Gospel According to Luke I–IX*. Garden City: Doubleday, 1981.

Freyne, Sean. *Galilee, Jesus, and the Gospels*. Dublin: Gill and Macmillan, 1988.

Fridrichsen, Anton. *The Problem of Miracle in Primitive Christianity*. Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1972.

Funk, Robert W., and Roy W. Hoover. *The Five Gospels:The Search for the Authentic Words of Jesus*. New York: Polebridge Press, 1993.

Gager, John. *Kingdom and Community: The Social World of the Early Christians*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1975.

Goguel, Maurice. *Birth of Christianity*. New York: Macmillan, 1954.

Golb, Norman. *Who Wrote the Dead Sea Scrolls? The Search for the Secret Qumran*. New York: Scribner, 1995.

Goodman, Martin. *Rome and Jerusalem:The Clash of Ancient Civilizations*. London: Penguin, 2007.

—. *The Ruling Class of Judea*. New York: Cambridge University Press, 1987.

Grabbe, Lester L. *Judaism from Cyrus to Hadrian*. 2 vols. Minneapolis: Fortress Press, 1992.

Groh, Dennis E., ve Robert Jewett, editörler *The Living Texts: Essays in Honor of Ernest W. Saunders*. Lanham, Md.: University Press of America, 1985.

Gurtner, Daniel. *Torn Veil: Matthew's Exposition of the Death of Jesus*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Hamerton-Kelly, R. G. *Pre-Existence, Wisdom, and the Son of Man*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

Harnack, Adolf. *The Mission and Expansion of Christianity in the First Three Centuries*. New York: Harper and Row, 1972.

—. *What Is Christianity?* New York: G. P. Putnam's Sons, 1902. Hendricks, Obery M. *The Politics of Jesus.* New York: Doubleday, 2006. Hengel, Martin. *Between Jesus and Paul.* Eugene, Ore.:Wipf and Stock, 1983.

—. *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross.* Philadelphia: Fortress Press, 1977.

—. *The Son of God.* Eugene, Ore.:Wipf and Stock, 1976.

—. *The Zealots.* London:T&T Clark, 2000.

Higgins, A.J.B., editör. *Studies in Memory of Thomas Walter Manson, 1893–1958.* Manchester: Manchester University Press, 1959.

Hill, Craig C. *Hellenists and Hebrews.* Minneapolis: Fortress Press, 1992.

Horsley, Richard, and John S. Hanson. *Bandits, Prophets, and Messiahs.* Minneapolis:Winston Press, 1985.

—. *Galilee: History, Politics, People.* Pennsylvania:Trinity Press International, 1995.

—. *Jesus and the Spiral of Violence: Popular Jewish Resistance in Roman Palestine.* Minneapolis: Fortress Press, 1993.

Hurst, L. D., ve meslektaşları, editörler. *The Glory of Christ in the New Testament.* Oxford: Clarendon Press, 1987.

Jaffee, Martin. *Early Judaism.* Bethesda: University Press of Maryland, 2006.

Janowitz, Naomi. *Magic in the Roman World.* London: Routledge, 2001.

Jeffers, Ann. *Magic and Divination in Ancient Palestine and Syria.* Leiden, Netherlands: Brill, 1996.

Jeremias, Joachim. *New Testament Theology: The Proclamation of Jesus.* New York: Charles Scribner's Sons, 1971.

Jervell, Jacob, editör. *Luke and the People of God: A New Look at Luke-Acts.* Minneapolis: Augsburg Publishing House, 1972.

Kelber,Werner. *The Kingdom in Mark.* Philadelphia: Fortress Press, 1974.

—, editör. *The Passion in Mark: Studies on Mark 14–16*. Philadelphia: Fortress Press, 1976.

Korb, Scott. *Life in Year One: What the World Was Like in First-Century Palestine*. New York: Riverhead, 2011.

Levenson, Jon Douglas. *Resurrection and the Restoration of Israel*. New Haven:Yale University Press, 2006.

Levine, Amy-Jill. *The Misunderstood Jew*. New York: HarperOne, 2006.

Levine, Lee I., editör. *The Galilee in Late Antiquity*. New York: Jewish Theological Seminary of America, 1992.

Lindars, Barnabas. *Jesus Son of Man*. London: SPCK Publishing, 1983.

Loewe, Herbert. *Render unto Caesar*. Cambridge: Cambridge University Press, 1940.

Ludemann, Gerd. *Paul:The Founder of Christianity*. NewYork: Prometheus Books, 2002.

—, ve M. Eugene Boring. *Opposition to Paul in Jewish Christianity*. Minneapolis: Fortress Press, 1989.

Mack, Burton. *A Myth of Innocence: Mark and Christian Origins*. Philadelphia: Fortress Press, 1988.

MacMullen, Ramsay. *Roman Social Relations: 50 B.C. to A.D. 384*. New Haven:Yale University Press, 1974.

Madden, Fredric William. *History of Jewish Coinage and of Money in the Old and New Testament*. London: Bernard Quaritch, 1864.

Meier, John P. *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus*. 4 vols. New Haven: Yale University Press, 1991–2009.

Meshorer, Ya'akov. *Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to Bar Kokhba*. Jerusalem and Nyack, N.Y.: Amphora Books, 2001.

Meyer, Marvin W., editör *The Nag Hammadi Library*. New York: Harper and Row, 1977.

Meyer, R. P. *Jesus and the Twelve*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1968.

Meyers, Eric, ve J. Strange. *Archaeology, the Rabbis, and Early Christianity*. Nashville: Abingdon, 1981.

Murphy, Catherine. *John the Baptist: Prophet of Purity for a New Age*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 2003.

Nau, Arlo J. *Peter in Matthew*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1992.

Neusner, Jacob, ve meslektaşları, editörler. *Judaisms and Their Messiahs at the Turn of the Christian Era*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Oppenheimer, Aharon. *The 'Am Ha-Aretz: A Study in the Social History of the Jewish People in the Hellenistic-Roman Period*. Leiden, Netherlands: Brill, 1977.

Otto, Rudolf. *The Kingdom of God and the Son of Man*. Boston: Starr King Press, 1957.

Penella, Robert J. *The Letters of Apollonius of Tyana*. Leiden, Netherlands: Brill, 1979.

Perkins, Pheme. *Peter, Apostle for the Whole Church*. Philadelphia: Fortress Press, 2000.

Perrin, Norman. *The Kingdom of God in the Teaching of Jesus*. Philadelphia:West- minster Press, 1963.

—. *Rediscovering the Teachings of Jesus*. New York: Harper and Row, 1967.

—. *The Resurrection According to Matthew, Mark, and Luke*. Philadelphia: Fortress Press, 1977.

Phipps,William E. *The Sexuality of Jesus*. New York: Harper and Row, 1973.

—. *Was Jesus Married?* New York: Harper and Row, 1970.

Popovic, M., ed. *The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives. Supplements to the Journal for the Study of Judaism* 154. Leiden, Netherlands: Brill, 2011.

Porter, Stanley E. *The Language of the New Testament*. Sheffield, U.K.: Sheffield Academic Press, 1991.

—, Michael A. Hayes, ve David Tombs. *Resurrection*. Sheffield, U.K.: Shef- field Academic Press, 1999.

Raisanen, Heikki. *The "Messianic Secret" in Mark*. Edinburgh:T&T Clark, 1990.

Reimarus, Hermann Samuel. *The Goal of Jesus and His Disciples*. Leiden, Netherlands: Brill, 1970.

Rhoads, David. *Israel in Revolution: 6–74* C.E. Philadelphia: Fortress Press, 1976.

Rosenblatt, Marie-Eloise. *Paul the Accused*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 1995.

Sanders, E. P. *The Historical Figure of Jesus*. New York: Penguin, 1993. Schaberg, Jane. *The Illegitimacy of Jesus*. San Francisco: Harper and Row, 1978.

Schoeps, H. J. *Paul: The Theology of the Apostle in the Light of Jewish History*. Philadelphia:Westminster Press, 1961.

Scholem, Gershom. *The Messianic Idea in Judaism*. New York: Schocken Books, 1971.

Schurer, Emil. *A History of the Jewish People in the Time of Jesus Christ*. 3 cilt Edinburgh:T&T Clark, 1890.

Schweitzer, Albert. *The Quest of the Historical Jesus*. New York: Macmillan, 1906.

Scobie, Charles. *John the Baptist*. Minneapolis: Fortress Press, 1964.

Shanks, Hershel, editör *Understanding the Dead Sea Scrolls*. New York: Random House, 1992.

Simon, Marcel. *St. Stephen and the Hellenists in the Primitive Church*. New York: Longmans, 1958.

Smith, Morton. *Jesus the Magician*. New York: Harper and Row, 1978.

Steinmann, Jean. *Saint John the Baptist and the Desert Tradition*. New York: Harper, 1958.

Stendahl, Krister, editör. *The Scrolls and the New Testament*. New York: Harper, 1957.

Tabor, James. *Paul and Jesus.* New York: Simon and Schuster, 2012.

Talbert, Charles H., editör. *Reimarus: Fragments.* Chico, Calif.: Scholars Press, 1985.

Taylor, Joan E. *The Immerser: John the Baptist Within Second Temple Judaism.* Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1997.

Tuckett, Christopher, editör. *The Messianic Secret.* Philadelphia: Fortress Press, 1983.

van der Loos, H. *The Miracles of Jesus.* Leiden, Netherlands: Brill, 1965.

Vermes, Geza. *Jesus the Jew.* Minneapolis: Fortress Press, 1981.

—. *The Resurrection: History and Myth.* New York: Doubleday, 2008.

—. *Who's Who in the Age of Jesus.* New York: Penguin, 2006.

Webb, R. L. *John the Baptizer and Prophet: A Socio-Historical Study.* Sheffield, UK: Sheffield Academic Press, 1991.

Wellman, James K., Jr., editör. *Belief and Bloodshed.* Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 2007.

Werrett, Ian C. *Ritual Purity and the Dead Sea Scrolls.* Leiden, Netherlands: Brill, 2007.

White, L. Michael. *From Jesus to Christianity.* New York: HarperOne, 2004.

Wink, Walter. *John the Baptist in the Gospel Tradition.* Eugene, Ore.: Wipf and Stock, 2001.

Wrede, William. *The Messianic Secret.* London: Cambridge University Press, 1971.

Wright, N. T. *The Resurrection of the Son of God.* Minneapolis: Fortress Press, 2003.

Wroe, Ann. *Pontius Pilate.* New York: Random House, 1999.

Zeitlin, Solomon. *Who Crucified Jesus?* New York: Bloch, 1964.

MAKALELER

Applebaum, Shimon."The Zealots:The Case for Revaluation." *Journal of Roman Studies* 61 (1971): 155–70.

Barnett, P. W. "The Jewish Sign Prophets." *New Testament Studies* 27 (1980): 679–97.

Barr, James. "Which Language Did Jesus Speak? Some Remarks of a Semitist."

Bulletin of the John Rylands Library 53/1 (Autumn 1970): 14–15.

Beavis, Mary Ann L."The Trial Before the Sanhedrin (Mark 14:53–65): Reader Response and Greco-Roman Readers." *Catholic Biblical Quarterly* 49 (1987): 581–96.

Bokser, Baruch M."Wonder-Working and the Rabbinic Tradition:The Case of Hanina ben Dosa." *Journal of Jewish Studies* 16 (1985): 42–92.

Broshi, Magen. "The Role of the Temple in the Herodian Economy." *Jewish Studies* 38 (1987): 31–37.

Bruce, F. F."Christianity Under Claudius." *Bulletin of the John Rylands Library* 44 (March 1962): 309–26.

Buchanan, George Wesley. "Mark 11:15–19: Brigands in the Temple." *Hebrew Union College Annual* 30 (1959): 169–77.

Case, Shirley Jackson."Jesus and Sepphoris." *Journal of Biblical Literature* 45 (1926): 14–22.

Casey, Maurice."The Use of the Term 'Son of Man' in the Similitudes of Enoch." *Journal for the Study of Judaism* 7.1 (1976): 11–29.

Cohen, Shaye J.D."The Rabbinic Conversion Ceremony." *Journal of Jewish Studies* 41 (1990): 177–203.

Collins, Adela Yarbro."Mark and His Readers:The Son of God Among Greeks and Romans." *Harvard Theological Review* 93.2 (2000): 85–100.

Collins, John. "The Zeal of Phinehas: The Bible and the Legitimation of Violence." *Journal of Biblical Literature* 122.1 (2003): 3–21.

Davies, P. S. "The Meaning of Philo's Text About the Gilded Shields." *Journal of Theological Studies* 37 (1986): 109–14.

Dunn, J.D.G. "Echoes of the Intra-Jewish Polemic in Paul's Letter to the Galatians." *Journal of Biblical Literature* 112/3 (1993): 459–77.

Evans, Craig."Jesus and Predictions of the Destruction of the Herodian Temple in the Pseudepigrapha, Qumran Scrolls, and Related Texts." *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 10 (1992): 89–147.

Fitzmyer, Joseph. "Did Jesus Speak Greek?" *Biblical Archaeology Review* 18/5 (Eylül/Ekim 1992): 58–63.

Fuks, G. "Again on the Episode of the Gilded Roman Shields at Jerusalem." *Harvard Theological Review* 75 (1982): 503–7.

Glasson, Thomas Francis. "Reply to Caiaphas (Mark 14:62)." *New Testament Studies* 7 (1960): 88–93.

Golb, Norman. "The Problem of Origin and Identification of the Dead Sea Scrolls." *Proceedings of the American Philosophical Society* 124 (1980): 1–24.

Green,William Scott."Palestinian Holy Men: Charismatic Leadership and Rabbinic Tradition." *ANRW* 19.2 (1979): 619–47.

Hamilton, Neill Q."Temple Cleansing and Temple Bank." *Journal of Biblical Literature* 83.4 (1964): 365–72.

Hewitt, J.W."The Use of Nails in the Crucifixion." *HarvardTheological Review* 25 (1932): 29–45.

Hindly, J. C. "Towards a Date for the Similitudes of Enoch: A Historical Approach." *New Testament Studies* 14 (1967–68): 551–65.

Hollenbach, P.W."The Conversion of Jesus: From Jesus the Baptizer to Jesus the Healer." *ANRW* 2.25.1 (1982): 198–200.

—."Social Aspects of John the Baptizer's Preaching Mission in the Context of Palestinian Judaism." *ANRW* 2.19.1 (1979): 852–53.

Horsley, Richard A. "High Priests and the Politics of Roman Palestine." *Journal for the Study of Judaism* 17.1 (1986): 23–55.

—. "Josephus and the Bandits." *Journal for the Study of Judaism* 10 (1979): 37–63.

—. "'Like One of the Prophets of Old':Two Types of Popular Prophets at the Time of Jesus." *Catholic Biblical Quarterly* 47 (1985): 435–63.

—. "Menahem in Jerusalem: A Brief Messianic Episode Among the Sicarii–Not 'Zealot Messianism.'" *Novum Testamentum* 27.4 (1985): 334–48.

—. "Popular Messianic Movements Around the Time of Jesus." *Catholic Biblical Quarterly* 46 (1984): 409–32.

—. "Popular Prophetic Movements at the Time of Jesus: Their Principal Features and Social Origins." *Journal for the Study of the New Testament* 26 (1986): 3–27.

—."The Zealots:Their Origin, Relationship and Importance in the Jewish Revolt." *Novum Testamentum* 28 (1986): 159–92.

Kennard, J."Judas the Galilean and His Clan." *Jewish Quarterly Review* 36 (1946): 281–86.

Liver, J."The Half-Shekel Offering in Biblical and Post-Biblical Literature." *Harvard Theological Review* 56.3 (1963): 173–98.

Meyers, Eric M., Ehud Netzer, and Carol L. Meyers."Ornament of All Galilee." *Biblical Archeologist* 49.1 (1986): 4–19.

Rappaport, Uriel."John of Gischala: From Galilee to Jerusalem." *Journal of Jewish Studies* 33 (1982): 479–93.

Reed, Jonathan. "Instability in Jesus' Galilee: A Demographic Perspective." *Journal of Biblical Literature* 129.2 (2010): 343–65.

Remus, Harold. "Does Terminology Distinguish Early Christian from Pagan Miracles?" *Journal of Biblical Literature* 101.4 (1982): 531–51.

Robinson, B. P."Peter and His Successors: Tradition and Redaction in Matthew 16:17–19." *Journal for the Study of the New Testament* 21 (1984) 85–104.

Roth, Cecil."The Cleansing of the Temple and Zechariah XIV.21." *Novum Testamentum* 4 (1960): 174–81.

Smith, Morton."The Origin and History of Transfiguration Story." *Union Seminary Quarterly Review* 36 (1980): 39–44.

—. "The Zealots and the Sicarii." *Harvard Theological Review* 64 (1971): 1–19.

Suter, David. "Weighed in the Balance: The Similitudes of Enoch in Recent Discussion." *Religious Studies Review* 7 (1981): 217–21.

Tomasino, A. J. "Oracles of Insurrection: The Prophetic Catalyst of the Great Revolt." *Journal of Jewish Studies* 59 (2008): 86–111.

van der Horst, P. W. "Can a Book End with ΓΑΡ? A Note on Mark XVI.8." *Journal of Theological Studies* 23 (1972): 121–24.

Vermes, Geza. "Hanina ben Dosa: A Controversial Galilean Saint from the First Century of the Christian Era." *Journal of Jewish Studies* 23 (1972): 28–50.

—. "The Son of Man Debate." *Journal for the Study of the New Testament* 1 (1978): 19–32.

Webb, Robert L. "Jesus' Baptism: Its Historicity and Implications." *Bulletin for Biblical Research* 10.2 (2000): 261–309.

Zeitlin, Solomon."Masada and the Sicarii." *Jewish Quarterly Review* 55.4 (1965): 299–317.

—."Zealots and Sicarii." *Journal of Biblical Literature* 81 (1962): 395–98.

SÖZLÜKLER VE ANSİKLOPEDİLER

Analytic Greek New Testament. Grand Rapids, Mich.: Baker Book House, 1981. Cancick, Hubert, et al., eds. *Brill's New Pauly Encyclopedia of the Ancient World:*

Antiquity. Leiden, Netherlands: Brill, 2005.

Freedman, D. N., ve meslektaşları, editörler. *The Anchor Bible Dictionary*. New York: Doubleday, 1992.

—, ve meslektaşları. *Eerdmans Dictionary of the Bible.* Cambridge: Eerdmans, 2000. Green, Joel B., and Scot McKnight, eds. *Dictionary of Jesus and the Gospels.* Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1992.

Interpreter's Dictionary of the Bible. Nashville: Abingdon Press, 1976.

Louw, Johannes P., and Eugene A. Nida, editörler. *Greek-English Lexicon of the New Testament.* Grand Rapids, Mich.: United Bible Societies, 1988.

Richardson, Ernest Cushing, editör. *A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church,* vol. 3. Edinburgh:T&T Clark, 1892.

Schneemelker,Wilhelm, editör. *NewTestament Apocrypha,* vol. 2. London: Cambridge University Press, 1991.

Stern, Ephraim, editör. *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land.* New York: Simon and Schuster; Jerusalem: Israel Exploration Society, 1993.

Thayer's Greek-English Lexicon of the New Testament. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996.

Werblowsky, J., ve meslektaşları, editörler. *The Encyclopedia of the Jewish Religion.* NewYork: Holt, Rinehart and Winston, 1966.

Dizin

1 Hanok kitabı **188, 189, 192, 279, 327**

1 Korintliler, kitabı **32, 224, 226, 234, 235, 239, 242, 315**

1 Krallar, kitabı **177, 274, 294, 301, 314, 326**

1 Makabiler, kitabı **118**

1 Selanikliler kitabı **31, 39, 327, 332**

1 Tarihler, kitabı **166, 312**

1 Timoteyus, kitabı **254, 332**

2 Baruch, kitabı **86**

2 Esdras, kitabı **107**

2 Korintliler, kitabı **235, 236, 242, 256, 258, 332**

2 Krallar kitabı **118, 177**

2 Samuel, kitabı **184, 274, 278, 284, 294**

2 Selanikliler kitabı **254, 332**

2 Timoteyus, kitabı **254, 278, 332**

4 Ezra, kitabı **188, 189, 192, 279, 319, 320**

A

Abba Hilkiah **153**

Abihu (Avihu) **179, 314**

Abiya, kâhinlik düzeni **128**

Adem **184, 239**

Adil Yakup (İsa'nın kardeşi) **247, 250, 251, 254, 262, 337**

Aelia Capitolina, Kudüs'e verilen ad **112**

Agrippa I **98, 291, 295**

Ahav, Kral **65, 126, 301**

Ahit Sandığı **46**

Albinus, Lucceius, Yahudiye valisi **31, 97, 248, 249, 338**

Amos **74, 166**

Andreya, elçi **134, 143, 144, 151**

Antakya **199, 200, 228, 230, 328, 335, 341**

Antigonus, Aristobulus oğlu **62**

Antipater **61**

Antiquities (Yosefus) **31, 40, 127, 248, 249, 268, 286, 287, 288, 290, 291, 301, 302, 304, 309, 337, 338**

Antiyokus **187**

Antiyokus, Epifanes, Selevkos Kralı **166**

Antonia Kalesi **51, 173, 196, 207, 296**

apokrif kutsal metinler **138, 165, 188, 189, 312**

Aquinalı Thomas **217, 329**

Aramice **26, 78, 113, 127, 145, 157, 185, 186, 219, 228, 229, 294, 312, 317, 331**

Archelaus, Yahudiye, Samiriye ve Edom etnarkı **65, 66, 89**

Aretas, IV, Nebati Kralı **127, 301**

Aristobulus **53, 54, 62**

Aşdot **229**

Athronges, çoban **30, 66, 91, 123, 182**

B

Baal (Kenan Tanrısı) **55, 156, 176, 177**

Babilliler **52**

bakire doğum **79**

Barabas **197, 295**

Barnaba **240, 241, 243, 335, 341**

Bartalmay, elçi **144**

Batlamyus hanedanı **53**

Berniki **98**

Beyt-horon **61**
Beytsayda **152, 157, 176, 178**
Beytsaydalı Filipus, elçi **65, 66, 126, 134, 144, 178, 179, 180, 190, 229, 301**
Beytüllahim **61, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75**
Bultmann, Rudolf **37, 301, 318, 327, 333**
Büyük İskender **53**

C

Caligula, Roma İmparatoru **139**
Celile **23, 29, 36, 46, 52, 60, 62, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 93, 97, 99, 103, 105, 117, 125, 127, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 149, 151, 153, 159, 161, 175, 176, 178, 227, 228, 265, 267, 274, 281, 283, 285, 296, 306, 307, 330, 331**
Celile Gölü **88, 140, 141, 143, 176, 178**
Celileli Yahuda **30, 39, 83, 84, 86, 87, 88, 91, 93, 95, 102, 120, 137, 168, 182, 193, 244, 286, 287, 299**
Celsus **29, 79, 267, 283, 340**
Cicero **52, 55, 204, 273, 323**
cin kovma **152-154, 175-176, 196**
Claudius, Roma İmparatoru **245, 335, 336, 355**
Cumanus, Ventidius, Yahudiye valisi **93, 94, 97, 248**

Ç

Çardak Bayramı **43, 68, 69**
Çarmıha germe **34, 204**
İsa'nın çarmıha gerilmesi **223, 224, 225**
Pavlus ve **237**
Çile anlatımı **202**
Çöldeki çığlık **125**
Çölde Sayım, kitabı **166, 258, 274, 279, 286**

D

Daniel, kitabı **182, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 214, 217, 312, 317, 318, 319, 320, 326, 329, 347, 349**
Daniel, peygamber **182, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 214, 217, 312, 317, 318, 319, 320, 326, 329, 347, 349**
Davut, Kral **51, 61, 69, 74, 75, 86, 120, 179, 190, 192, 214, 216, 238, 252, 274, 278, 284**
Dekapolis bölgesi **157, 176**
Diaspora Yahudileri **219, 227, 228, 258, 331**
Dinaeus oğlu Eleazar **94, 244**
Dinari **97, 298**
Dine küfür **217, 223, 229, 240**
Diriliş **224, 225, 326**
Dosa, Haham Hanina ben **153, 309, 355, 358**
Dördüncü Ekol **77**
Düşmanını sev **168**

E

Ecclesiastical History (Eusebius) **251, 322, 336, 337, 339, 340, 341**
Edom **46, 52, 65, 71, 99, 105, 279**
Efes **199, 201**
Efesliler, mektuplar **254, 332**
Eglon **56**
Elçilerin İşleri **130, 133, 146, 154, 158, 185, 207, 214, 215, 216, 228, 229, 230, 234, 235, 241, 243, 246, 251, 253, 258, 261, 290, 323, 324, 325, 328, 331, 332, 336, 337, 342, 343**
cin kovucular ve büyücüler **155-157, 159, 314**
"İnsanoğlu" **185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 198, 206, 216, 217, 240, 316, 317, 318, 320, 321, 337**
İstefan **185, 207, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 229, 231, 233, 325,**

328, 337
Vaftizci Yahya 32, 39, 71, 88, 92, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 135, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 159, 164, 167, 171, 175, 178, 181, 183, 212, 300, 301, 303, 318
Yakup 31, 39, 40, 78, 93, 130, 141, 143, 144, 170, 178, 216, 218, 219, 224, 227, 228, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 279, 283, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Eleazar, cin kovucu 154, 309
Eleazar, Tapınak komutanı 103, 272, 292
Elişa, peygamber 61, 156, 166, 274
Elizabeth, Vaftizci Yahya'nın annesi 133
Emmaus köyü 60
Eriha 65, 96, 147, 152
Erken dönem Hıristiyan topluluğu 169, 198-199, 216, 247, 253, 279, 299, 341
Esseniler mezhebi 63, 69, 80, 83, 128-130, 302-304

F

Feliks, Antonyus, Yahudiye valisi 94, 95, 96, 97, 244, 245, 248, 291
Fenike 175, 229
Fenikeli kadın 169
Ferisiler mezhebi 63, 83, 146, 252, 281, 298
Festus, Porkius, Yahudiye valisi 31, 96, 97, 245, 248
Fısıh Bayramı 193, 198, 205, 206, 207, 307, 324
Filipililer, kitabı 218, 233, 236, 239, 332
Filipi şehri 227, 242
Filipus, Helenist Yedi lideri 65, 66, 126, 134, 144, 178, 179, 180, 190, 229, 301
Flavius Theodosius 36, 269
Florus, Gesyus, Yahudiye valisi 97, 291

G

Galatya 242
Galatyalılar, kitabı 235, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 251, 256, 257, 258, 332, 334, 335, 341
Galba, Roma İmparatoru 105
Gallus, Cestius 109
Galya 92, 301
Gamala 107, 286
Gayret 83, 96, 117, 233
Gehenna vadisi 52
Gelir vergisi 138, 139, 248, 337
Gerasa 152
Gerçek Mutluluk 167, 255
Gerizim Dağı 92, 148
Getsemani Bahçesi 122, 195
Gischala şehri 293, 357
Gnostik metinler 27, 33, 284
Gnostisizm 327
Golan 65, 175, 286
Golgota 122, 123, 144, 152, 172, 204, 205, 212, 221
Gratus,Valerius, Yahudiye valisi 91

H

Hananya 96, 183, 234, 292
Hanna (baba), başkâhin 31, 47, 51, 91, 94, 95, 248, 249, 255, 261, 262, 268, 291, 323, 338, 339
Hanok 138, 188, 189, 192, 279, 319, 320, 327
Harun, Musa'nın kardeşi 45, 57, 61, 156, 179, 274, 278, 286, 314
Haşmonayim Hanedanı 39, 62, 82
Havariler 120, 122, 149, 179, 223, 225, 226, 227, 241, 242, 243, 250, 251, 258,

307, 332, 333, 335, 336, 340
Havariler Konseyi **241, 242, 243, 251, 258, 332, 333, 335, 340**
Haydutlar **60, 61, 92, 112, 166, 168, 205, 291**
İsa'nın haydut olarak tutuklanması **122, 123**
Haydut Şefi Hezekiah **30, 61, 62, 83, 86, 87, 103, 123, 168, 182, 286, 287**
Hegesippus **247, 250, 336, 337, 339, 341**
Helenistler **228, 229, 230, 236, 246, 261, 334**
Hezekiel, kitabı **187, 188, 213, 280, 296, 318, 319, 326**
Hippo Regius, Konsili **40, 265**
Hirodes Antipa "Tilki", Celile ve Peraea tatrarkı **39, 65, 87, 88, 176, 200, 282**
Hirodes eliti **78**
Hirodiya, Hirodes Antipa'nın karısı **301**
Hoşea **74**
Hulda Kapıları **43**
Hurkanus **53, 62**

I

Ireneyus, Lugdunum piskoposu **156**
Işığın Oğulları **129**
İbrahim **125, 170, 177, 216, 235, 257, 306, 327, 328, 329**
İbrani Avlusu **45, 46**
İbranice **26, 27, 77, 102, 113, 127, 185, 228, 282, 294, 296, 325, 328**
İbrani İncili **27, 68, 73, 74, 77, 78, 164, 183, 185, 187, 213, 274, 278, 280, 296, 310, 311, 312, 313, 326**
İbraniler, Kudüs'teki "ana topluluk" **228, 229, 261, 270, 315**
İlyas, peygamber **126, 156, 166, 176, 177, 178, 179, 181, 183, 301, 313, 314, 315, 326**
İncil **25, 26, 30, 52, 56, 78, 79, 121, 128, 155, 157, 166, 170, 184, 228, 249, 250, 253, 268, 273, 283, 286, 287, 291, 306, 307, 310, 328.** *ayrıca bkz.* İbrani Kutsal Metinleri
İsa, Damneyus oğlu, başkahin **249**
İsa, Hananya oğlu **96, 183, 292**
İsa Mesih **24, 25, 26, 37, 113, 168, 170, 180, 182, 239, 245, 255, 256, 257, 264, 266, 294, 333, 334, 336**
İsa, Nasıralı (tarihteki İsa) **2, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 80, 87, 90, 113, 117, 123, 130, 148, 169, 175, 179, 182, 184, 189, 198, 202, 203, 205, 208, 211, 212, 216, 217, 218, 221, 226, 237, 249, 261, 262, 266, 268, 278, 309, 313, 334**
İshak **177, 257, 327**
İskenderiyeli Atanasyus **263**
İskenderiyeli Clement **250**
İsrail **29, 30, 47, 48, 49, 56, 57, 61, 70, 73, 74, 75, 83, 84, 86, 92, 96, 111, 118, 121, 126, 129, 132, 134, 145, 148, 159, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 183, 184, 188, 192, 193, 212, 213, 216, 222, 226, 227, 233, 234, 236, 238, 244, 256, 268, 274, 275, 278, 279, 280, 281, 283, 305, 307, 310, 312, 313, 319, 326, 329, 332, 335, 343**
İsrail'in on iki kabilesi **145, 171-173, 177, 178, 183, 188, 192, 222, 307, 343**
İstefan, taşlanması **185, 207, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 229, 231, 233, 325, 328, 337**
İsyana teşvik **119, 122, 123, 158, 172, 205, 207, 223, 269**
İyi Samiriyeli, benzetmesi **147**
İzevel **126, 301**
İznik Amentüsü **263, 264**
İznik Konsili (MS 325) **40, 264, 344**
İznik Konsili ve Amentüsü **40, 264, 344**

J

Jerome, Aziz **250, 340**

Jonathan, Hanna oğlu, başkâhin **39, 47, 48, 49, 51, 94, 95, 96, 244, 273, 291, 357**

Justin Martyr **156, 310, 331**

Jül Sezar **59, 61, 89, 213, 273**

Jüpiter Tapınağı (Roma) **112**

K

Kadınlar Avlusu **45, 46**

Kâhinler **45, 46**

Kâhinler Avlusu **46**

Kamış Denizi **92**

Kanamalı kadın **158**

Kanonize edilmemiş kutsal metinler **201**

Katolik doktrini **78**

Kayafa, Yosefus, başkâhin **39, 91, 92, 145, 147, 148, 190, 195, 200, 206, 207, 248, 320, 321, 323, 337**

Kefaret Günü. *bkz.* Yom Kippur

Kefernahum **142, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 152, 162, 176**

Kenanlılar **56**

Kıbrıs **229**

Kıyamet beklentisi **29, 244, 268**

Kidron vadisi **52**

Kilikya **240**

Kirinyus, Suriye valisi **71-73, 85**

Kiros, Pers Kralı **53, 274**

Kişon vadisi **177**

Komşunu sev **148, 169**

Konstantin, Roma İmparatoru **40, 263, 269, 336**

Korint **199, 224, 227, 235, 242, 343**

Kral Süleyman'ın Hikmeti **165, 312**

Kudüs **31, 35, 36, 39, 43, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 70, 78, 82, 83, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101-112, 117, 118, 119, 122, 128, 129, 138, 139, 141, 147, 148, 159, 160, 162, 169, 173, 175, 178, 182, 183, 189, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 206, 207, 208, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 270, 271, 272, 276, 287, 288, 291, 293-296, 299, 302, 305, 306, 307, 315, 322, 324-326, 330-333, 335, 338, 340-342, 344**

Kudüs Tapınağı (ikinci) **309, 326, 335**

Kudüs Tapınağı, Süleyman tarafından yaptırılan ilk Tapınak **138**

Kumran vadisi **30, 63, 128, 129, 271, 277, 278, 302, 303, 319, 327**

Kutsalların Kutsalı **46, 47, 48, 108, 222, 329, 336, 337**

Kutsal Ruh **132, 135, 158, 186**

L

Lakis **56**

Latince **290**

Lazarus **326**

Lestai (haydut, asi) **34, 60, 112, 122, 205, 291, 295, 296, 300**

Levililer, kitabı **121, 161, 169, 207, 311**

Levi'nin Ahdi **138**

Levi, vergi görevlisi **44, 138, 143, 144, 329**

Lives of Illustrious Men (Jerome) **250, 340**

Livna **56**

Luka, müjdesi **32, 216, 218**

M

Machaerus Kalesi **126, 127, 159**

Makabiler **53, 86, 101, 118**

Malaki, kitabı **177, 178**

Malaki, peygamber **177, 178**
Margalus **196, 275**
Markos'un müjdesi **32, 180, 202**
Markus Antonyus **105**
Masada Kalesi **101, 103, 104**
Matiya, elçi **196, 235, 275, 332**
Matta, elçi **15, 26, 30, 33, 40, 68, 72, 73, 74, 79, 117, 122, 132, 134, 138, 144, 145, 147, 154, 158, 159, 160, 164, 167, 169, 171, 172, 173, 176, 178, 179, 181, 186, 189, 191, 193, 200, 202, 203, 206, 216, 218, 225, 236, 237, 240, 253, 254, 255, 256, 264, 281, 283, 294, 297, 298, 300, 313, 314, 317, 318, 320, 321, 323, 330, 343**
Matta'nın müjdesi **189, 200**
Mattatias, Haşmonayim Kralı **53, 287**
Mecdelli Meryem'in Müjdesi **33**
Menahem, Sicarii lideri **30, 95, 99, 102, 103, 106, 109, 168, 182, 193, 286, 287, 290, 292, 357**
Meryem, İsa'nın annesi; bakire doğum **78, 79, 80, 141, 144, 252, 283, 284**
Meryem, Klopas'ın karısı **144**
Meryem, Mecdelli **33, 144**
Mezmur **216, 280, 326, 328, 329**
Mısır **33, 53, 73, 74, 75, 84, 85, 105, 156, 179, 312, 314, 329**
Mısır'dan Çıkış, kitabı **75, 84, 156, 179, 312, 314, 329**
Midraş **68**
Mika, peygamber **74, 75, 166, 182, 280**
Mişna **138, 206, 327**
Moriah Dağı (Tapmak Dağı) **43, 64**
Musa **45, 75, 92, 120, 155, 156, 158, 160, 161, 169, 170, 179, 182, 183, 216, 218, 225, 226, 227, 236, 237, 241, 243, 256, 259, 265, 270, 283, 286, 306, 314, 315, 328, 329, 333, 334, 339, 344**
Musa'nın Yasası **120, 158, 218, 225, 226, 227, 236, 237, 241, 243, 256, 259, 265, 334, 339, 344**

N

Nadav **179, 314**
Nag Hammadi **33, 284, 340, 351**
Nasıra **67, 68, 70, 71, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 87, 131, 132, 137, 140, 141, 152, 153, 176, 276**
Nazirite Adağı **258**
Negev **56**
Nero, Roma İmparatoru **104, 105, 246, 248**
Nikanor **45, 229**
Nikanor Kapısı **45**
Nikolas, Antakyalı **229**

O

Octavian, Roma İmparatoru **105**
Origen **156, 251, 283, 310, 340**
Osiris **213**
Otho, Roma İmparatoru **105**

Ö

Ölü Deniz **99, 101, 102, 105, 154, 271, 277, 294, 302, 303, 326**
Ölü Deniz Tomarları **302**

P

Panthera, İsa'nın babası olduğu söylenen **79, 283**
Para bozucular **44**
Parmenas **229**
Part Krallığı **62**
Pavlus (önceden Tarsuslu Saul) **31, 32, 39, 71, 78, 80, 154, 218, 219, 224, 226, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 278, 290, 315, 327, 332, 333, 334, 335, 336, 340, 341, 343, 344**

Peraea **30, 46, 65, 92, 99, 105, 125, 126, 176, 182, 199**

Pers İmparatorluğu **53**

Petrus mektupları **39, 138, 144, 158, 178, 179, 180, 181, 190, 213, 214, 224, 227, 234, 235, 240, 241, 246, 250, 251, 252, 253, 258, 259, 260, 261, 265, 314, 321, 324, 335, 340, 341, 342**

Petrus, (Simun Petrus) **39, 138, 144, 158, 178, 179, 180, 181, 190, 213, 214, 224, 227, 234, 235, 240, 241, 246, 250, 251, 252, 253, 258, 259, 260, 261, 265, 314, 321, 324, 335, 340, 341, 342**

Petrus'un Mektubu (kanonik değil) **250, 260, 340**

Phanni, Samuel oğlu **108**

Phasael, Yahudiye valisi **61, 62**

Pilatus, Pontiusi Yahudiye prefect'i **30, 39, 89, 90, 91, 92, 165, 174, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 222, 287, 288, 300, 321, 325**

Plinius, Genç **31, 302**

Pompey Magnus **39, 51, 59, 61**

Prokorus **229**

Pseudo-Clementines **40, 259, 260, 340**

Q

Q materyali **184**

R

Rabinik literatür **82**

Romalılar, kitabı **29, 34, 35, 39, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 72, 77, 87, 93, 98, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 121, 137, 149, 200, 203, 208, 236, 237, 239, 256, 273, 278, 285, 311, 315, 322, 332, 334, 339**

Roma Senatosu **62, 263**

S

Saddukiler mezhebi **63, 83, 308**

Saklı Hanan **153**

Salome, Hirodiya'nın kızı **126, 144, 301**

Samiriye **39, 46, 52, 65, 71, 93, 94, 99, 105**

Samnit soyluları **89**

Sampho köyü **137**

Sanhedrin (Yahudi Yüksek Mahkemesi) **44, 54, 62, 119, 189, 195, 205, 206, 207, 223, 249, 271, 321, 323, 324, 325, 327, 338, 339, 355**

Saul, Kral **39, 61, 101, 218, 231, 233, 234, 260, 274**

Scopus Dağı **52**

Sebt günü **205, 206, 324**

Seforis **39, 81, 82, 85, 87, 88, 137, 139, 140, 142, 175, 284, 285**

Selevkos İmparatorluğu **53, 98, 101, 166, 187**

Septuagint **228, 282, 295, 296**

Sezar Augustus, Roma İmparatoru **63, 65, 66, 71, 213, 239**

Sezariye **180, 229, 245, 335**

Sezariyeli Eusebius **199, 251, 336**

Sezar, terim olarak kullanımı **239**

Sicarii (Hançer adamlar) **30, 94, 95, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 109, 112, 166, 244, 248, 286, 290, 291, 292, 346, 357, 358**

Sidon **19**

Simeon, Klopas oğlu **252, 262, 341**

Simun, Giora oğlu **30, 39, 40, 65, 78, 91, 93, 109, 111, 113, 123, 138, 143, 144, 145, 151, 152, 154, 158, 166, 168, 178, 179, 180, 181, 182, 193, 213, 214, 224, 244, 275, 283, 292, 293, 295, 321, 331**

Simun, İsa'nın kardeşi **30, 39, 40, 65, 78, 91, 93, 109, 111, 113, 123, 138, 143, 144, 145, 151, 152, 154, 158, 166, 168, 178, 179, 180, 181, 182, 193, 213, 214, 224, 244, 275, 283, 292, 293, 295, 321, 331**

Simun, Kokhba oğlu **30, 39, 40, 65, 78, 91, 93, 109, 111, 113, 123, 138, 143, 144, 145, 151, 152, 154, 158, 166, 168, 178, 179, 180, 181, 182, 193, 213, 214, 224, 244, 275, 283, 292, 293, 295, 321, 331**

Simun Magus (büyücü) **158**

Simun, Peraea'lı **30, 39, 40, 65, 78, 91, 93, 109, 111, 113, 123, 138, 143, 144, 145, 151, 152, 154, 158, 166, 168, 178, 179, 180, 181, 182, 193, 213, 214, 224, 244, 275, 283, 292, 293, 295, 321, 331**

Simun Petrus, elçi **138, 178, 179, 180, 181, 213, 214, 224, 321**

Simun, "Yurtsever", elçi (ikinci Simun) **30, 39, 40, 65, 78, 91, 93, 109, 111, 113, 123, 138, 143, 144, 145, 151, 152, 154, 158, 166, 168, 178, 179, 180, 181, 182, 193, 213, 214, 224, 244, 275, 283, 292, 293, 295, 321, 331**

Sina Dağı **179, 314, 328**

Sinoptik kitaplar (Markos, Matta, Luka müjdeleri) **144**

Sodom **52**

Son Akşam Yemeği **32, 71, 203, 237**

Sukot **43**

Suriye **29, 71, 105, 128, 229, 240, 268, 343**

Suzana **144**

Süleyman, Kral **51, 61, 62, 138, 165, 228, 274, 294, 306, 312**

Sünnet **228, 233, 236, 242, 243, 261, 334, 335, 344**

Ş

Şam **199, 200, 231, 233, 234, 237**

Şavuot (Haftalar Bayramı) **43, 65**

Şeria Nehri **32, 52, 65, 92, 123, 125, 126, 130, 131, 132, 148, 175, 179, 190, 197, 199**

T

Taberiye **39, 88, 107, 126, 140, 142, 148, 175, 176, 178, 179, 301**

Tacitus **31, 55, 105, 273, 291, 292**

Talmud **68**

Targum (rabbinik yorumlar) **183**

Tarsus **218, 245**

Tarsuslu Saul **39, 233, 260**

Tekton (marangoz) **77, 81, 140, 281**

Teokrasi **47**

Tevdas, mucizeci **29, 39, 92, 93, 123, 154, 182, 244**

Tevrat **36, 83, 93, 111, 170, 206, 222, 233, 236, 241, 247, 256, 276, 294, 311, 329**

Therapeutar mezhebi **80**

Tiberius, Roma İmparatoru **90, 92**

Timon, Helenistlerin lideri **229**

Titulus (suç yaftası) **34, 123, 299**

Titus, kitabı **254, 332**

Titus (Vespasian oğlu) **104, 105, 106, 109, 110, 111, 122, 218, 241, 262, 293, 322**

Tomas, elçi **33, 144, 250, 323, 340**

Tomas'ın Müjdesi **33, 250, 340**

Tyanalı Apollon **154, 295, 309**

U

Uluslar Avlusu **43, 45, 46, 49, 118, 119, 196, 211, 297**

V

Vaftiz **127, 135**

Vaftizci **32, 39, 71, 88, 92, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 134, 135, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 159, 164, 167, 171, 175, 178, 181, 183, 212, 300, 301, 303, 318**

Vaftizci Yahya **32, 39, 71, 88, 92, 125, 126, 127, 130, 131, 133, 135, 137, 139, 140, 143, 144, 145, 159, 164, 167, 171, 175, 178, 181, 183, 212, 300, 301, 303, 318**

Vespasian, Roma İmparatoru **104, 105, 106, 111, 112, 158, 337**

Vitellius, Roma İmparatoru **105**

Y

Yahuda, İsa'nın kardeşi **30, 39, 78, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 91, 93, 95, 103, 120, 123, 137, 144, 145, 168, 171, 182, 193, 195, 196, 203, 235, 244, 252, 275, 283, 286, 287, 299, 308, 321, 332, 341**

Yahuda İskaryot, elçi **145, 195, 203, 235, 321, 332**

Yahuda Taday, Yakup oğlu, elçi **144**

Yahudi aristokrasisi **87**

Yahudi İsyanı **35, 39, 192, 198, 200**

Yahudi Tanrısı (Yahve) **53, 115, 312, 326**

Yahudi Yasası **335**

Yahudiye **35, 39, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 59, 61, 64, 65, 66, 68, 71, 78, 81, 85, 89, 90, 92, 93, 94, 97, 99, 103, 105, 106, 109, 111, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 147, 153, 175, 178, 196, 202, 212, 228, 271, 280, 288, 290, 294, 296, 331**

Yair **143, 292**

Yakup, Alfay oğlu **31, 39, 40, 78, 93, 130, 141, 143, 144, 170, 178, 216, 218, 219, 224, 227, 228, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 279, 283, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344**

Yakup, Celileli Yahuda oğlu **31, 39, 40, 78, 93, 130, 141, 143, 144, 170, 178, 216, 218, 219, 224, 227, 228, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 279, 283, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344**

Yakup, Kudüs'ün başı **31, 39, 40, 78, 93, 130, 141, 143, 144, 170, 178, 216, 218, 219, 224, 227, 228, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 279, 283, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344**

Yakup, Zebedi oğlu **31, 39, 40, 78, 93, 130, 141, 143, 144, 170, 178, 216, 218, 219, 224, 227, 228, 234, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 265, 279, 283, 327, 328, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344**

Yasa Kitabı **56, 155, 156, 166, 182, 225, 286, 315**

Yeni Ahit **26, 29, 30, 31, 32, 33, 68, 71, 77, 79, 80, 144, 164, 185, 189, 242, 251, 252, 253, 254, 259, 260, 265, 267, 282, 294, 311, 315, 330, 332**

Yeremya, kitabı **171, 182, 319, 329**

Yeremya, peygamber **74, 166, 178, 280, 295**

Yeşaya, kitabı **41, 115, 129, 159, 170, 171, 182, 184, 213, 274, 280, 282, 283, 304, 329, 334**

Yeşaya, peygamber **53, 61, 78, 129, 159, 160, 166, 171, 213, 238, 282**

Yeşu **56, 57, 96, 170, 281, 283**

Yoel, kitabı **209**

Yohai, Haham Simun ben **154**

Yohana, Kuza'nın karısı **144**

Yom Kippur (Kefaret Günü) **48, 128**

Yoksul ve güçsüz **262**

Yosefus, Flavyus **30, 31, 35, 39, 40, 47, 48, 63, 66, 68, 78, 83, 86, 91, 92, 93, 96, 127, 130, 131, 137, 138, 248, 249, 250, 251, 268, 271, 275, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 297, 301, 337, 338, 339, 340**

Yuhanna, elçi **33, 40, 68, 70, 74, 79, 91, 108, 109, 113, 117, 120, 122, 131, 133, 134, 143, 144, 146, 147, 158, 165, 178, 189, 201, 203, 218, 227, 234, 235, 239, 240, 241, 250, 251, 254, 258, 259, 260,**

265, 289, 293, 294, 297, 300, 321, 322, 323, 324, 339

Yuhanna, müjdesi 33, 40, 68, 70, 74, 79, 91, 108, 109, 113, 117, 120, 122, 131, 133, 134, 143, 144, 146, 147, 158, 165, 178, 189, 201, 203, 218, 227, 234, 235, 239, 240, 241, 250, 251, 254, 258, 259, 260, 265, 289, 293, 294, 297, 300, 321, 322, 323, 324, 339

Yuhanna'nın Gizli Kitabı 33

Yuhanna, Zebedi oğlu, elçi 33, 40, 68, 70, 74, 79, 91, 108, 109, 113, 117, 120, 122, 131, 133, 134, 143, 144, 146, 147, 158, 165, 178, 189, 201, 203, 218, 227, 234, 235, 239, 240, 241, 250, 251, 254, 258, 259, 260, 265, 289, 293, 294, 297, 300, 321, 322, 323, 324, 339

Yunanca 32, 33, 34, 64, 78, 102, 113, 140, 165, 180, 185, 186, 211, 216, 219, 228, 229, 230, 233, 238, 243, 246, 279, 282, 294, 295, 296, 307, 310, 325, 328, 331, 334

Yunan kültürü 53, 82

Yusuf, İsa'nın babası 71, 79, 80, 252, 283, 284

Yusuf, İsa'nın kardeşi 283, 341

Z

Zaddok 83

Zakay, vergi görevlisi 143

Zamanın sonu 96

Zebedi 143, 144, 178, 261, 337

Zebur, kitabı 120, 170, 184, 187, 190, 215, 226, 305, 320, 329, 335

Zekarya, kitabı 118, 182, 280, 281

Zekarya, peygamber 118, 182, 280, 281

Zelot mezhebi 84, 108, 109, 123, 145, 290, 292, 293

Zengin ve güçlü 188

Zeytin Dağı 52, 96, 110, 122, 244, 297

Tarih/İnceleme serisi

Medya Tarihi / Diderot'dan İnternete,
Frédéric Barbier, Catherine Bertho Lavenir, *Çev. Kerem Eksen*

Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,
Samuel P. Huntington, *Çev. Cem Soydemir, Mehmet Turhan*

Labirentin Tarihi, Jacques Attali, *Çev. Selçuk Kumbasar*

Ütopya: Hayali Ahali Projesi, Akın Sevinç

Körü Körüne İnanç ,
Vamık D. Volkan, Çev. Dr. Özgür Karaçam

Türkiye'nin Çıplak Tarihi,
Kolektif, Editör: Cem Mumcu

İtalya'da Rönesans Kültürü,
Jacob Burckhardt, *Çev. Bekir Sıtkı Baykal*

Dante ve İslam, Miguel Asin Palacios, *Çev. Güneş Ayas*

Hz. Muhammed'in Yolunda / Günümüz Dünyasında İslâmiyeti Yeniden Düşünmek, Cari W. Ernst, *Çev. Cangüzel Güner Zülfikar*

Türkiye ve Sosyal Medya, Dağhan Irak, Onur Yazıcıoğlu

Sultan Abdülhamid Midhat ve Mahmud Paşaları Nasıl Katlettirdi?,
Yayıma Hazırlayan: Saro Dadyan

Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki,
Vasfi Şensözen, Yayıma Hazırlayan: Saro Dadyan

Bakırköy Akıl Hastanesi'nden Anılar,
Psikiyatrist Dr. Lâtif Ruhşat Alpkan

Kafkas Cephesi Anıları,
Vasfi Şensözen, Yayıma Hazırlayan: Saro Dadyan

Güç ve Sevgi: Sosyal Değişimin Teorisi ve Uygulaması,
Adam Kahane, *Çev. Erhan Akay*

Zelot: Nasıralı İsa'nın Hayatı ve Dönemi,
Reza Aslan, *Çev. Nalan Tümay*

#1 *New York Times* Bestseller

ÇOK SATANLAR LİSTESİ'NİN 1 NUMARASI,
SATIŞ REKORTMENİ ZELOT TÜRKÇEDE!

İsa kim? Tanrı'nın Oğlu ya da Tanrı mı, yoksa Roma İmparatorluğu'na başkaldıran bir direnişçi mi? Barışçı bir maneviyat öğreticisi mi, politik bir devrimci mi? Bunca yıl İsa hakkındaki gerçek gizlendi mi?

İran asıllı ABD'li ilahiyat profesörü ve yazar Reza Aslan, Nasıralı İsa'nın hayatını ve o dönemi anlattığı Zelot'la, Hıristiyan dünyasında büyük tartışmalara yol açtı. Aslan, tutucu Hıristiyan kesimin şiddetli tepkisiyle karşılaştı.

2000 yıl önce, gezgin bir Yahudi vaiz ve şifacı, takipçileriyle birlikte Tanrı'nın Krallığı'nı kurmak için Celile topraklarında dolaştı. Başlattığı devrimci hareket, kurulu düzene karşı öylesine büyük bir tehditti ki; yakalanmasına, işkence görmesine ve bir devlet suçlusu olarak idam edilmesine yol açtı.

Utanç verici ölümünden on yıllar sonra, takipçileri ona 'Tanrı' diyeceklerdi.
Peki o gerçekten Tanrı mıydı?

Zelot, Nasıralı İsa'nın hayatı ve misyonuyla ilgili; radikal ve dönüştürücü yapısını doğrulamakla birlikte şu ana kadar anlatılagelen hikâyelere yeni bir bakış açısı getiriyor ve ezberleri bozuyor. Sorgulatan ve akıcı anlatımıyla bir roman tadında olan ***Zelot***, özenle yazılmış bir biyografi. Tarihin en etkin karakterlerinden birinin portresi; aynı zamanda bir dönemin ve bir dinin doğuşunun anlatıldığı bir inceleme.

"Sürükleyici... Aslan Kutsal Kitap'la bilimi sentezleyerek özgün bir hikâye yaratıyor"
— The New Yorker

"Duru ve zekice yazılmış, sürükleyici bir kitap."
— Los Angeles Times

"Büyüleyici ve ikna edici... Aslan, İsa'ya, modern Hıristiyanlık'ta tasvir edildiği şekliyle; barışsever, 'yüzünün diğer tarafını çeviren', Tanrı'nın gerçek oğlu olarak saygı duyan birisine olabildiğince yaklaşmış... Her ne kadar bu imajı yerle bir etse de."
— The Seattle Times

tarih/inceleme - 16
ISBN 978-605-5134-59-4
9 786055 134594

okuyanus.com.tr